De Taalgids
Vierde jaargang (1862)

bron
L.A. te Winkel en J.A. van Dijk (red.), *De Taalgids, Tijdschrift tot uitbreiding van de kennis der Nederlandsche taal*, Vierde jaargang. C. van der Post Jr., Utrecht 1862.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa001taal04_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

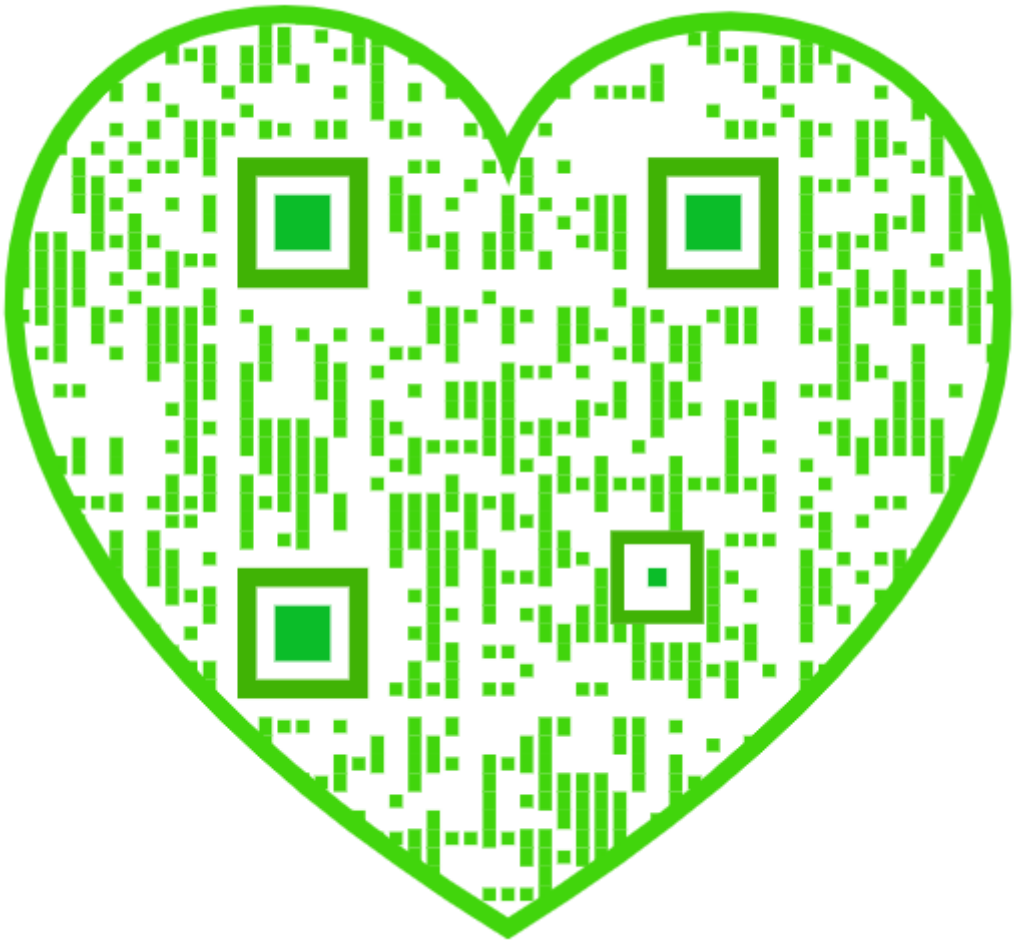

Bericht aan den lezer.

Ik acht mij verpligt den lezer kortelijk te verklaren, waarom mijn naam dien van den Heer DE JAGER heeft vervangen.

Dr. A. DE JAGER heeft bij het eindigen van den derden jaargang zijn verlangen te kennen gegeven, om niet langer als lid der Redactie aangemerkt te worden. De redenen, die hem daartoe bewogen hebben, zijn niet van publiek belang. Alleen dient gezegd te worden, wat trouwens ieder wel weet, dat de man, die reeds zooveel voor den bloei der taalwetenschap gedaan heeft, niet door gebrek aan belangstelling gedrongen werd om een terrein te verlaten, waarop hij zich met gemak en welverdienden lof bewoog. Wij vleijen ons dat ons Tijdschrift nog dikwijls de blijken zal geven, dat de taalwetenschap geenszins door hem uit het oog verloren wordt. Nadat de Heer DE JAGER had verklaard, dat hij zich niet langer met de Redactie kon belasten, werd ik uitgenoodigd om ene taak op te vatten. Ik heb lang overwogen of ik geloof mogt slaan aan de verzekering van de Heeren TE WINKEL en DE JAGER, dat ik niet geheel ongeschikt

zou wezen, om mij gedeeltelijk met de Redactie van *de Taalgids* te belasten. Ware het Tijdschrift geheel aan wetenschappelijk onderzoek gewijd, ik zou mij geen oogenblik bedacht, en de uitnoodiging, hoe vereerend ook, niet aangenomen hebben. Evenmin zou ik dat hebben gedaan, al ware het doel van het Tijdschrift niets anders dan het verspreiden van kennis, door het leveren van populaire artikelen, had ik niet een man naast mij, als Dr. L.A. TE WINKEL. Mijne eenige verdienste, indien dat voor mij eene verdienste heeten mag, bestaat in eene levendige belangstelling omtrent alles, wat het onderwijs der moedertaal betreft. Aan deze belangstelling alleen ontleen ik den moed, om als Redacteur op te treden. Bedrieg ik mij niet, dan heeft ons lager onderwijs behoefte aan een Tijdschrift, waarin onderscheidene vraagpunten der taalstudie worden behandeld en zoo mogelijk opgelost. Ik vertrouw dat ik in dezen niet alleen sta; dat vele onderwijzers een woord op het hart en een vraag op de lippen hebben. Ik wil mij belasten met de ontvangst, de regeling en de plaatsing hunner artikelen en alleen waar het past een woord medespreken; ik zal mij vooral bevlijtigen, om op de verschillende punten licht te ontvangen van bevoegde personen. Zoo wij ergens het licht der wetenschap niet kunnen missen om behoed te worden voor onkunde, ja, voor dwaasheid, het is op het gebied der taalkunde. Er behoort soms al eene vrij groote mate van ontwikkeling toe, om te weten dat men iets niet weet, en eene groote waarheidsliefde om het te erkennen; ieder zal dit bevestigen, die niet stil heeft gestaan op de baan van den vooruitgang en nog wel eens terugdenkt aan een vroeger tijdvak, hoe hij toen stoutweg vraagpunten besliste, waarover hij thans liefst het stilzwijgen zou be-

waren. Of hebben wij onze taalkennis alreede gegrepen? Behoeven wij er niet meer naar te streven?

Stelt iemand zich tevreden met regelen en loopjes en heeft hij geene behoefte aan g r o n d e n - hij neme van een tijdschrift, aan taalkunde gewijd, geene notitie; het zou hem welligt kunnen storen in zijne aangename dommeling; hij antwoorde op de bovengestelde vragen: ja, van de taal weet een onderwijzer spoedig genoeg; die groote geleerdheid deugt niet voor hem; zij voert hem, in paedagogischen zin, tot razernij. Ik zou te veel ruimte noodig hebben, en de poging zou toch nutteloos zijn, als ik mijn best ging doen om van iemand, die zoo denkt, het pleidooi te winnen. Ik laat hem gaarne het laatste woord en wend mij liever tot dezulken, die een afkeer hebben van alle sleur en routine, die zich bij het onderwijzen niet roeren kunnen en zich zeer onhandig gevoelen, zoolang zij van de zaken, die zij behandelen moeten, geene juiste begrippen hebben. Aan hen vraag ik: hebben wij onze taalkennis reeds opgedaan? en ik houd mij verzekerd, dat op deze vraag een ontkennend antwoord volgen zal. Veel is er, dat wij òf niet òf ten deele kennen. Welnu, laten wij er rond voor uit komen. Laten wij niet een schijn van wijsheid aannemen, die wij niet bezitten. Troosten wij ons met de gedachte, dat er nog eenvoudige vragen zijn, waarvoor de grootste taalgeleerden verlegen staan. Laten wij eene scheiding maken tusschen hetgeen wij goed, half en in het geheel niet weten. Deze categoriën geven alle drie stof voor *de Taalgids*. Met hetgeen wij goed weten of althans meenen te weten, leeren wij welligt een ander, en met het overige ons zelven en anderen tevens. Het zal best kunnen gebeuren, dat deze of gene, na iets beweerd of bestreden te

hebben, eens op de vingers wordt getikt - een iegelijk beproeve zich zelven of hij voor de zaak, die hij voorstaat, dit kleine offer over heeft. Er is een middel, dat er onfeilbaar kracht voor geeft: het ernstig streven naar waarheid. *De* waarheid zullen wij wel nooit kennen; maar dat mag geen voorwendsel wezen, om niet zooveel in ons vermogen is, de som der waarheden, die in ons bezit zijn, uit te breiden. Bovendien, de Redactie draagt van haren kant zorg, dat de tik, al geeft zij pijn, geene wond veroorzaakt. Er is om nog eene reden behoefte aan zulk een Tijdschrift. Het staat te vreezen, dat het met de taalkennis der onderwijzers niet zal vooruitgaan. De nieuwe wet op het onderwijs heeft veel goeds gedaan, ook voor de examina; maar de wet kon niet in het leven roepen, wat de eerste behoefte is, een voldoend en geschikt personeel om hare bepalingen ten uitvoer te leggen. Dit wettigt welligt de vrees, dat de groote fout, waarin de vroegere examina vervielen, oppervlakkigheid, nog niet is weggenomen. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de nieuwe vakken: kennis der natuur en vormleer, een belangrijk gedeelte van den tijd der voorbereiding wegnemen; dat soms een groot aantal candidaten in een of twee dagen in een groot aantal vakken onderzocht worden; dat veelal meer gevraagd wordt hoeveel, dan wel hoe men weet, dan wordt de vrees nog sterker, en men is geneigd te vragen: is de bepaling der grondwet, dat de Staat ook naar de bekwaamheid der onderwijzers onderzoek doet, eene waarheid [1)]? Het

1) Voor eenige dagen zijn te 's Hage geëxamineerd ruim 50 personen, die naar eene acte van hoofdonderwijzer dongen. Men zie het programma voor dat examen eens in, om te beoordeelen hoe weinig grondig zulk een onderzoek wezen moet. Twee dagen zijn voldoende om eene eerste schifting te maken en reeds eenige adspiranten af te wijzen, geenszins om van de overige te zeggen, dat zij bekwaam genoeg zijn om aan het hoofd eener school te staan.

zou vermetel zijn te beweren, dat ik alles weet wat er sedert 1858 in de onderscheidene provinciën van ons Vaderland over taalkunde en taalonderwijs gevraagd en geantwoord is; maar hetgene ik er van weet doet mij vermoeden, dat dit vak, misschien nog meer dan de andere, stiefmoederlijk behandeld wordt. Dit moet anders worden. Wat zal men uitvoeren met een onderwijzer, die weinig of niets van de *taal* weet? Ik zeg van de t a a l en laat spelling, ja zelfs grammatica er buiten. Stel eens dat hij kinderen laat lezen, die reeds eenige vaardigheid in het werktuigelijke van die eenvoudige en schoone kunst hebben opgedaan. Zijn werk is nu woorden en zinnen te verklaren, de beteekenis van beide den leerling tot bewustheid te brengen, en hoe gaat het? Men verwondert zich, dat zooveel gelegenheid tot verstandsontwikkeling verloren gaat [1)]. Dit deel der taalkennis is voor den onderwijzer van het hoogste belang. Als ik kiezen mogt tusschen een, die *hij spreekt* met een *d* schrijft en nog dommer fouten maakt, en de kinderen goed kan leeren lezen, dat is leeren verstaan wat zij lezen, en een ander, die onberispelijk schrijft en geene woorden en uitdrukkingen eenvoudig weet te verklaren, ik zou mij niet lang behoeven te bedenken. Om bij den onderwijzer en de examinatoren den lust voor taalstudie op te wekken of wakker te houden, moet *de Taalgids* gedurig zijne stem verheffen.

Nog eene zaak mag ik niet verzwijgen. Aan het werk van Prof. ROORDA, *over de deelen der rede*, zal zooveel mogelijk recht wedervaren. Niemand zal ontkennen dat

1) Ik bedoel volstrekt niet dat het verdienstelijk is den tijd, voor het leesonderwijs bestemd, te verpraten.

het een merkwaardig boek is, waaruit veel geleerd kan worden. Ik heb het met vreugde begroet, met vlijt gelezen en bestudeerd, aan anderen geleerd wat het bevat; bij voortgezet nadenken en toepassen ben ik er niet altijd even gunstig over blijven denken; maar ik heb er steeds veel achting voor behouden. De wijze waarop het onder de onderwijzers is gebragt, geëxploiteerd, gecolporteerd, hoe zal ik zeggen? heb ik niet goedgekeurd. Ik oordeel op grond van hetgeen ik gezien heb en geef dit oordeel voor hetgene het is, eene waarneming op kleine schaal: de meeste, verreweg de meeste jongelieden prentten de uitgewerkte voorbeelden in het geheugen, vergeleken voorkomende gevallen met de gememoriseerde typen en lieten het boek van den Heer ROORDA liggen. Juist dat boek had rustig zijnen eigenen weg moeten gegaan zijn. Wij geven gaarne het woord aan hem, die het met belangstelling gelezen heeft, maar nimmer zullen wij goedkeuren, dat eene uitspraak van den Heer ROORDA wordt aangehaald als een artikel van het Burgerlijk Wetboek, alsof met dat citaat alle verdere redeneering zou ophouden.

Ik eindig met verschooning te vragen aan allen, die ons Tijdschrift alleen met het oog op de wetenschap lezen, en voor wie mijn geschrijf zeker niets belangrijks had.

Leiden, Maart 1862.

J.A. VAN DIJK.

Over de beheersching van het werkwoord *herinneren*.

In elke taal, waaraan eene min of meer zorgvuldige grammatische behandeling is te beurt gevallen, treft men woorden aan, die zekere beruchtheid hebben gekregen, doordien zij het onderwerp van geschillen onder de taalkundigen zijn geweest of nog zijn. De onze bezit er een aantal, over wier herkomst, spelling, beteekenis of gebruik, herhaalde malen is getwist. Onder dezulke behoort ook *herinneren*. Eerst was men het over den vorm niet eens, en achtte men het gebruik van het gansche woord bedenkelijk. De een schreef *erinneren*, de ander *er-rinneren*; zelfs behoorde *erinnééren* niet tot het ongehoorde. Later veranderde *er* in *her*; doch niet op eenmaal: DES ROCHES verwees nog in 1769, in zijn Nieuw Nederduytsch en Fransch Woordenboek, van *herinneren* naar *erinneren*. WEILAND in 1802 omgekeerd van *erinneren* naar *herinneren*, een bewijs, dat *erinneren* toen nog niet vergeten was. SEWEL achtte zich in zijne Spraakkunst verpligt het woord zelf in bescherming te nemen. Op blz. 129 leest men: ‘Het woord *erinneren* is ook één van die, welke sommigen, zo 't schijnt, niet gevallen; Doch VONDEL heeft het gevoegelijk in 't Nederduytsch gebruykt, en wij mogen hem onbeschroomd daerin naevolgen.’ Hij laat op

dit gezegde echter een *mits* volgen: ‘mits dat het niet al te dikwils, maer met bescheydenheyd geschiede.’ Toen vorm en gebruik gevestigd waren, deed zich een nieuw geschilpunt op. Sommige taalkundigen namelijk beweerden, dat dit werkwoord steeds den naam des persoons in den datief, dien der zaak in den accusatief bij zich vereischt, zoodat alleen de uitdrukkingen: *iemand iets herinneren*, en: *zich iets herinneren*, zouden te dulden zijn. Anderen daarentegen waren van gevoelen, dat de naam van den persoon in den accusatief stond, en dat die der zaak van het voorzetsel *aan* moest vergezeld gaan. Dezen hielden daarom de uitdrukkingen: *iemand aan iets* en *zich aan iets herinneren* voor de eenige ware en deugdelijke.

Deze laatste twist, die met zekere hevigheid gevoerd werd, is geëindigd door den dood der openlijke deelnemers van de eene partij; doch de zaak zelve is tot heden toe nog niet volkomen opgehelderd en daardoor onbeslist gebleven. Intusschen zal ieder, die een zuiveren stijl op prijs stelt, naar zekerheid verlangen omtrent het richtige gebruik van een woord, dat ieder oogenblik te pas komt, en zal elke bijdrage, die meer licht verspreidt over zijne beteekenis en over de wijze, waarop het met andere woorden moet verbonden worden, hem welkom wezen. Ten einde zulke bijdragen uit te lokken, heb ik besloten de questie, die nu veertien jaren heeft gerust, weder ter sprake te brengen en daarbij eenige nieuwe argumenten aan te voeren, die haar misschien eene schrede nader aan de beslissing kunnen brengen. Ik doe zulks met te minder schroom, omdat hetgeen door mij aangevoerd zal worden, geenszins de strekking heeft om het twistvuur op nieuw te doen ontbranden, maar veeleer om partijen te verzoenen. Ik hoop namelijk beide in het gelijk te stellen, natuurlijk voor zooverre dit mogelijk is, en zij niet te exclusief zijn geweest door elkanders gevoelen onvoorwaardelijk te veroordeelen. Maar het beweren, dat de eene partij zoowel als de andere in haar goed recht is, dat zoowel de eene als de andere uitdrukking voor on-

berispelijk moet gehouden worden, onderstelt, dat er verschil in beteekenis bestaat, dat wij naar gelang der omstandigheden *aan* moeten gebruiken of weglaten. Gelukt het mij dit aan te toonen, dan hoop ik de overtuiging verwekt te hebben, dat onze taal ééne uitdrukking rijker is, dan velen tot nu toe gedacht hebben. Eer ik tot dat bewijs overga, zal het niet ondienstig wezen, den lezer op de hoogte der questie te brengen door kortelijk te refereeren, wat door beide partijen vóór haar gevoelen is bijgebragt.

Voor zooverre mij bekend is, was WEILAND de eerste, die zich openlijk verklaarde tegen het gebruik van *aan* bij den naam der zaak, eene constructie, die waarschijnlijk eerst in zijnen tijd in gebruik kwam. In zijn Taalk. Woordenboek, D. III (1802), blz. 275 leest men: 'HERINNEREN, bedr. w., gelijkvl. Van het onscheidb. voorz. *her* en *inneren*, het voortdur. w. van *innen, ik herinnerde, heb herinnerd*. Wederom in het geheugen brengen. *Zich herinneren. Herinner u de vorige blijken onzer vriendschap. Iemand iets herinneren*. Verkeerdelijk zegt en schrijft men: *zieh aan iets herinneren, iemand aan iets herinneren*.'

Nagenoeg in denzelfden geest als de schrijver van het Taalkundig Woordenboek liet G. BRUINING zich uit, Nederd. Synon. 1820, I, blz. 294. Volgens hem heeft *herinneren* 'de kracht van op nieuw *inneren*, zich iets verledens te binnen brengen,' waarbij de volgende plaats uit FEITH wordt aangehaald:

> Herinnert *ge u vriendin, wanneer de zon heur straalen*
> *Om 't brandend middaguur meer lijnrecht neêr deed daalen,*
> *Hoe we in een koele grot, enz*.

BRUINING noemt het 'zeer averegtsch', dat men in navolging van de Duitschers begonnen is 'het voor een wederkeerig werkw. te houden en vervolgens ook *hij herinnert hen aan het gebeurde* te schrijven.'

SIEGENBEEK verklaarde in 1837, in Dr. DE JAGER's Taalk. Magaz., II, 34, dat men in goed Nederlandsch zegt *iemand iets herinneren*. 'Dat de laatste zegswijze alleen goed is,' dus

gaat hij voort, ‘blijkt ten klaarste, wanneer men slechts een oogenblik over den oorsprong van het woord *herinneren* en deszelfs eigenlijke beteekenis nadenkt. *Herinneren* toch zegt niets anders, dan op nieuw *inbrengen* of *te binnen brengen*, als zamengesteld uit *her* en *inneren* van *innen*, inbrengen. Nu kan men wel eenig voorwerp aan zich weder in of te binnen brengen, maar geenszins zich aan een voorwerp. Jammer intusschen is het, dat sommigen onder ons de ongerijmde spreekmanier der Duitschers hebben nagevolgd, en dat zelfs een BILDERDIJK daaraan door zijn voorbeeld gezag heeft bijgezet.’

LULOFS omschreef in 1833 in zijne Gronden der Ned. Woordafleiding, op blz. 185, *herinneren* door: ‘op nieuws weer inbrengen in de ziel: iets bij vernieuwing in onze gedachten *innen* of *inbrengen*;’ eene opvatting van het woord, die blijkbaar de spreekwijzen: *iemand* en *zich aan iets herinneren*, niet toelaat. - Later, in 1845, in zijn Handb. van den vroegsten bloei der Ned. Letterk., blz. 423 v., verklaarde hij zich ten sterkste tegen de genoemde uitdrukkingen, die inmiddels door mijnen vriend A. DE JAGER en vroeger reeds door BILDERDIJK in bescherming waren genomen.

Dr. DE JAGER namelijk kon zich niet voorstellen, dat uitdrukkingen, die in het Hoogduitsch als juist beschouwd en door voortreffelijke schrijvers, als VAN DER PALM en BILDERDIJK, zonder schroom gebezigd werden, zoo geheel verkeerd en verwerpelijk zouden zijn. De bezwaren, die men er tegen aanvoerde, waren gedeeltelijk aan de etymologie ontleend; hij meende die ook door de etymologie uit den weg te moeten ruimen. Daarom leverde hij in zijne eerste Verscheidenh. op het gebied der Taalk. 1844, blz. 261-8 een opstel, waarin *herinneren* met de Mnl. uitdrukkingen *inne, in inne* en *aen inne* worden - voor ‘*merken, gewaar worden, overtuigd worden*’ - die den genitief der zaak regeerden, in verband wordt gebragt; zóó meende hij het gebruik van *aan* bij *herinneren* te kunnen rechtvaardigen.

Later in zijne Nalezing op LULOFS' Glossarium, 1846, blz. 54, en in het Magaz. van Taalkunde, I, 205, kwam hij op het vroeger door hem beweerde terug, met de juiste opmerking, die ook nu nog geldt, dat nog niemand zijn gevoelen wederlegd, en de door hem gestelde vragen opgelost heeft. Ik moet echter bekennen, dat het mij nog niet gelukt is, het onmiddellijk verband tusschen *inne, in inne* en *aen inne maken, worden* en *zijn* en *erinneren* in te zien. Ik ben veeleer, geneigd te gelooven, dat het ontstaan van het laatste woord niet op Nederlandschen bodem is te zoeken. Gaan wij na, wat men van dit woord al zoo meer weet.

Herinneren of *erinneren* is in het Mnl. onbekend. Zelfs de Statenoverzetters des bijbels, die anders ontelbare malen in de gelegenheid waren er zich van te bedienen, vermeden het, ofschoon LUTHER het in zijne vertaling dikwijls had gebruikt, en het ook hier te lande niet meer onbekend was. KILIAAN toch had het reeds opgenoemd, en SPIEGHEL had het ten minste éénmaal gebezigd. Om *μνεμοσύνειν,* □*ναμιμνήσκειν* en □*πομιμνήσκειν* (iemand herinneren) over te brengen, bezigden de Bijbelvertalers: *indachtig maken, in gedachtenis brengen, gedencken; μιμνησκέσθαι* en □*ναμιμνεσκέσθαι* (zich herinneren) gaven zij weder door *gedachtig* of *indachtig worden* of *zijn*, vergelijk Joh. XIV: 26; 2 Tim. I, 6. II. 14; Luc. XV. 20. XVI. 4. XVI. 21. XVII. 32; Matth. V. 23. XXVI. 75. XXVII. 63; Luc. I. 54. I. 72; Joh. XIV. 14; Marc. XI. 21. XIV. 72. Waarom hebben zij zich van het woord *erinneren* onthouden? of, zoo dit eene onmiddellijke opvolging van *in inne maken* en *worden* is, waarom hebben zij deze spreekwijzen niet gebezigd? Het laatste schijnt te bewijzen, dat die uitdrukkingen toen reeds verouderd waren; op de eerste vraag geeft KILIAAN het antwoord. Hij kent aan *Erinneren* eene dubbele beteekenis toe: '*Commonefacere, revocare in memoriam, et Reminisci, recordari*, d.i., bedrijvend: *weder in iemands gedachten brengen*, en, wederkeerig: *zich zelven weder te binnen brengen*, dus dezelfde begrippen, die wij thans nog aan ons *herinneren* verbinden. Maar dat is

niet alles, wat hij er van zegt. Achter het woord schrijft hij: '*Ger. Saz. Sicamb.*' waarmede hij wil te kennen geven, dat het in Duitschland, in de Saksische, Geldersche en Kleefsche streken in gebruik was. Bij sommige andere woorden vindt men '*Holl. Fland. Fris.* gevoegd, hetgeen deze als gewestelijke uitdrukkingen moet kenmerken. Bij woorden, die tot de algemeene landtaal behoorden, liet hij dergelijke aanteekeningen achterwege. Bewijst nu die bijvoeging bij *erinneren* niet onloochenbaar dat het woord in zijnen tijd nog niet algemeen in gebruik was, nog niet als algemeen Nederlandsch erkend werd? Verwijzen zij ons niet tevens naar de oostelijke grenzen van ons land, naar gene zijde van Rijn en IJsel, als de oorden, waar *erinneren* huisvestte, de landstreek van waar onze weinige woorden, met *er* beginnende, herkomstig zijn [1)]? De Kleefsche kanselier G. VAN DER SCHUEREN schijnt onze blikken ook naar dien kant te willen trekken. In zijn woordenboek, dat eigenlijk voor het aanleeren van het Latijn bestemd was en eene eeuw ouder is dan KILIAAN's Dictionnarium, komt wel niet het woord *erinneren* voor, maar, op blz. 135, tweemaal *erinnen*, waarbij naar *leeren* en *nemen* verwezen wordt: '*erInnen in L. Leren*, en: *erInnen in N. Nemen*.' Slaat men die woorden na, dan leest men, blz. 151: '*Leeren, onderwijzen, eenen anderen erinnen*, Docere, addocere et edocere per valde. Condocere per simul,' etc. Op *Nemen*, blz. 181, vindt men: *verNemen, verstaen, erynnen, begrijpen. Intelligere, capere, concipere, percipere*,' etc. *Erinnen* drukte dus, volgens VAN DER SCHUEREN's

1) Deze woorden zijn: (*mijns, uws, zijns, onzes enz.*) *erachten*(*s*), *erbarmen, erkennen, erlangen* en *ervaren*. Buiten allen twijfel zijn zij van Hoogduitschen oorsprong. Het werkwoord *erachten* zal men buiten de aangehaalde spreekwijze bij onze schrijvers te vergeefs zoeken; in het Hoogduitsch is het wel degelijk in gebruik in den zin vau censere, achten, rekenen. Voor *erbarmen* bezigde het Middelnederl. *ontfermen*. In het Leven van Jezus, door MEIJER uitgegeven, vindt men *verkennen* in nagenoeg dezelfde beteekenis als *erkennen*, en *verlanghen*, waar wij thans *erlangen* zouden bezigen. KILIAAN verwijst van *ervaren* naar *vervaren*, dat hij vertaalt door 'experiri, probare;' *Een vervaeren man* is bij hem 'vir expertus' en *vervaerenheyd* 'experientia'.

opvatting, de begrippen: *kennis aanbrengen* en *kennis opdoen* uit. Het denkbeeld van hernieuwing van vroegere gedachten, dat in ons *herinneren* ligt, schijnt aan zijn *erinnen* vreemd geweest te zijn. Dit moet ons niet verwonderen, want de vele Hoogduitsche woorden, die met *er* beginnen, drukken hoogst zelden herhaling uit; dat begrip schijnt niet in *er* te liggen. *Erinnen* heeft dus wel niet ons *erinneren* geproduceerd, maar het kan, als verwant in beteekenis, de opneming gemakkelijk hebben gemaakt. Nemen wij, na al het aangevoerde met eenige waarschijnlijkheid, aan, dat *erinneren* op vreemden bodem geteeld is, dan worden een aantal vragen opgelost. Dan is het niet alleen verklaard, waarom PLANTIJN het niet opgeeft, KILIAAN het als een provincialisme karakteriseert, en de Bijbelvertalers er zich van onthouden, maar dan wordt het ook begrijpelijk, waarom men in SEWEL's tijd het woord nog bijna niet durfde gebruiken, en de spelling zoolang onzeker tusschen *er-inneren, er-rinnereu, erinneeren* en *herinneren* dobberde.

Doch al is het niet meer dan hoogst waarschijnlijk, dat wij het woord van de Hoogduitschers hebben overgenomen, het is volkomen zeker, dat onze voorouders het terstond anders dan zij opgevat en dien ten gevolge ook anders geconstrueerd hebben. *Erinnern* wordt in het Hoogduitsch op twee wijzen met andere woorden verbonden: 1) Met den genitief der zaak, even goed nog door WIELAND en GÖTHE als reeds door LUTHER; en 2) de genitief wordt vervangen door voorzetsels, vroeger door *von*, later door *an*. In beide gevallen staat de persoon in den accusatief. De persoon is hier dus het lijdelijke voorwerp, dat door de werking van erinnern in een anderen toestand komt, te weten in dien van bewustheid aangaande iets. De betrekking nu van het bewustzijn tot het voorwerp, waarvan men zich bewust is, werd, vooral in de oudere Germaansche talen, door den genitief uitgedrukt. Dien naamval toch treft men aan bij goth. *thagkjan*, ohd. *denchan*, osaks. *thenkean*, nhd. *denken* en *gedenken*; ook bij ons ndl. *gedenken*, b.v. *Gedenckt des Sab-*

bathdaegs, *dat ghy dien heiliget*. Exod. XX. 8; *Heere, gedenckt mijner, als ghy in uw Coninckrijck sult gekomen zijn*, Luc. XXIII. 42. Vervolgens bij goth. *hugjan*, ohd. *hugian* en *gahugian* (heugen); bij goth. *gamunan* (herinneren); bij mhd. *sinnen* en *versinnen* (op iets denken); bij ohd. *inkezan* (verstaan, begrijpen), bij nhd. *erwähnen*: bij ons *gedachtig* en *indachtig zijn* en *worden*; b.v. '*uwer gedachtig zijnde in onze gebeden*' 1 Thess. I: 2. '*Ende Petrus wiert indachtig des woorts Jesu*.' Matth. XXVI. 75.

Dezelfde betrekking kan ook door *aan* worden uitgedrukt. Zoo leest men 2 Tim. I: 4: '*als ick gedencke aen uwe tranen*,' en Hand. XI. 16 *ick wiert gedachtig aen het woort des Heeren*.' Vandaar dat het Hd. ook zegt: *erinnern an etwas*. De opvatting blijft intusschen blijkbaar dezelfde, daar de persoon ook dan, even als bij den genitief der zaak, in den accusatief staat.

Geheel anders is het bij ons. Tot op het einde der vorige eeuw verschijnt de zaak in den vierden naamval zonder van eenig voorzetsel vergezeld te zijn. Dus bij SPIEGHEL:

'*Zij* (bezinningh) *zeit u niet alleen hoovaardicheid is zonde,*
Maar zij errinnert grondigh d' onghenoeghens wonden,'
Hertspieghel, VII. 133.

Bij HOOFT: '*'t Welk mij erinnert* de verzen *van Lucanus*:

Heu quamtum potuit etc.'
Briev. 280.

Bij VONDEL, die *zich errinneren* en *zich verbeelden* hetzelfde voorwerp laat beheerschen:

'*Wij suivre maeghden hier, gestreeld van alle weelden,*
Ons allerhande ramp, *errinren en verbeelden*'
Ovid. Hersch. I. 373.

Bij ANTONIDES:

'*Hij heeft op Febus beê, te jammerlijk gewont*
Van rouw, om 't sneuvelen van zijn beminde looten,
Den haetelijken naem van Eridaen verstooten,
Die aan den Zonnegod zijn droevigh harteleet
Gestaeg erinnerde, en niet toeliet, dat het sleet,
Nu wort hy Po genoemt.'
IJstroom, 79.

Bij G. BRAND:

‘*De slaap, een doodt, die weinig uren duurt,*
Erinner' mij den doodt, *dien langsten slaap*.’
Stichtelijke gedichten 24.

Bij MOONEN:

‘*'t verhael van Zacharias*,
Dat *d' oude leeraer van ons kerspel, Mattathias,*
Ons plagh t' erin'ren.’
Poezy, 40.

Bij HOOGSTRATEN:

‘*Wat mij belangt, als ik mij erinner* eenige vermakelijkheden, *mij in sulk een soort van uitspanning in mijne jeugd voorgekomen*.’
Lev. v. ANTONIDES, 6.

Bij SEWEL: in zijn Engelsch Woordenb. op het woord *remembrance*:

‘*Wanneer ik mij* den tijd *mijner jongheid herinner* (of te binnen breng).’

Bij DES ROCHES: in zijn Dict. Franç.-Flamand op het woord ‘*Erinneren*, te binnen brengen. *Ik heb u* die zaek *weer erinnert*.’

Bij FEITH in het reeds boven uitgeschreven, door BRUINING aangehaalde vers:

‘Herinnert ge u vriendin, wanneer de zon heur straalen
Om 't brandend middaguur meer lijnrecht neer deed daalen,
Hoe we in een koele grot *enz*.’

In het 135ste Evangel. gezang, vers 1:

Herinner u met vreugd, mijn geest,
Den dag *van 't groote christenfeest*.

SIX VAN CHANDELIER beschouwde het ook zoo, gelijk blijkt in zijne Poezy, blz. 184. Daar leest men:

‘Gods regenboogh u wel een wis
Erinster zijns *beloftenis*’

Was hij gewoon geweest *a a n iets herinneren* te zeggen, hij zou *erinster a a n zijn beloftenis* geschreven hebben.

Deze accusatief moge nu, volgens het beweren van sommigen, oorspronkelijk een plaatsvervanger van den genitief zijn geweest, gelijk bij andere woorden inderdaad wel plaats

had, dit zij zoo; niets bewijst, dat de heugenis van dien genitief bij ons volk bewaard bleef. Het beschouwde dien accusatief kennelijk als den gewonen voorwerpsnaamval, en hetgeen in de gedachten hernieuwd werd, of liever de v o o r s t e l l i n g daarvan, als het eigenlijke lijdelijke object. Vandaar, dat reeds SEWEL en DES ROCHES *erinneren* door 'te binnen brengen' omschrijven. Hoe zouden zij, en de overige aangehaalde schrijvers, zich den persoon anders hebben kunnen voorstellen dan in de betrekking, die door den derden naamval uitgedrukt en soms met *aan* omschreven wordt. In het boven aangehaalde voorbeeld van ANTONIDES wordt dan ook uitdrukkelijk gezegd, dat de naam Eridaan *a a n den zonnegod* zijn droevig harteleed gestadig herinnerde, niet *den zonnegod aan zijn harteleed*. Wanneer dus HOOFT, Nederl. Hist., blz. 589 zegt: '*'t Welk* mij erinnert, *hoe een weereldwijs Italiaan, in zijne betrachtingen van Landtzaken, zeeker wel zeggen mogt, dat enz.*,' en in zijne Mengelwerken, blz. 186: '*ende zijn broeder Juliaan* hem *t' eeniger tijd* erinnerde, *hoe te bezorgen stondt, dat enz.*,' dan zijn *mij* en *hem* ongetwijfeld door HOOFT als derde naamvallen beschouwd, en moeten de bijzinnen, met *hoe* aanvangende, als accusatieven aangemerkt worden.

Ik meen dus met WEILAND, SIEGENBEEK en LULOFS niets gewaagds te zeggen, wanneer ik beweer, dat de uitdrukkingen *iemand iets herinneren* en *zich iets herinneren*, gedurende meer dan twee eeuwen in gebruik zijn geweest en de beteekenis hebben gehad, en nog hebben, van *aan iemand anders* of *aan zich zelven zekere gedachten of voorstellingen weder te binnen brengen, in den geest hernieuwen*. Dat daarbij eene gezonde opvatting van de zaak ten grondslag ligt, zal iedereen erkennen, en is ook, voor zooveel ik weet, nog door niemand geloochend. Inderdaad, al de kennis, die wij bezitten, huisvest wel is waar in ons binnenste, in onzen geest, maar slechts een zeer gering gedeelte daarvan kan te gelijk aan ons bewustzijn tegenwoordig wezen, zich op één oogenblik in onze gedachten bevinden. Het overige, grootere gedeelte ligt als

het ware in de vergetelheid verzonken en begraven. Het uit die diepte ophalen en weder in het bewustzijn brengen is *herinneren*, hetzij een ander zulks doet, hetzij wij naar aanleiding van iets het zelven doen.

Misschien zullen sommigen dit verschil tusschen de Hoogduitsche en de Nederlandsche opvatting van *erinneren* aanmerken als een bewijs tegen mijne stelling, dat het woord uit het Hd. is ontleend, of ten minste als een blijk, dat onze, boven ontwikkelde, zienswijze verkeerd is. Ik geloof, dat die gevolgtrekkingen ongegrond zouden wezen. Wat de eerste betreft, men bedenke, dat de beteekenis der meeste uit den vreemde ontleende woorden bij het overnemen eenige verandering ondergaan. Hoeveel verschilt b.v. niet het Fransche *causer* van het Latijnsche *causari* (redetwisten), terwijl ons (*lief*)*koozen* al weder anders opgevat wordt dan *causer*. Verschillen ons *disch* en het Hd. *Tisch* niet zeer veel van het Latijnsche *discus* (werpschijf); en *diligence* (rijtuig) van *diligentia* (spoed, ijver)? Over de wijziging, die het begrip van *uitbundig* ondergaan heeft, kan men Prof. DE VRIES raadplegen in de Taalgids I, blz. 273 vv. Wanneer men de genoemde en een groot aantal andere woorden in aanmerking neemt, zal men moeten erkennen, dat de verandering, die bij *erinneren* heeft plaats gehad, al zeer gering is te noemen De tweede tegenwerping acht ik genoegzaam wederlegd, door hetgeen ik heb aangevoerd om de logische gezondheid onzer opvatting van het woord aan te toonen.

Doch, indien de uitdrukkingen *iemand iets herinneren* en *zich iets herinneren* onberispelijk juist zijn, en, ten gevolge der verandering van den vorm *er-* in *herinneren* en van de beteekenis, als echt Nederlandsch moeten worden beschouwd, dan volgt daaruit nog niet, dat *iemand aan iets herinneren* voor eene ‘averegtsche’ en ‘ongerijmde’ zegswijze zou moeten gehouden worden. Integendeel, indien ik mij niet geheel bedrieg, dan is zij als eene verrijking onzer taal aan te merken, want zij verschilt in gebruik en beteekenis van *iemand iets herinneren*.

Is het wel denkbaar, dat het voorzetsel *aan*, op eene te voren ongehoorde wijze, bij *herinneren* gevoegd, niet de geheele opvatting van het woord zou hebben gewijzigd? De verandering van den datief des persoons in den accusatief, d.i. de verandering van den insgelijks werkenden persoon, die de gedachte weder in zich opneemt, in een bloot lijdelijk voorwerp, is het sprekendste bewijs, dat de gansche werking *herinneren* anders gedacht wordt. Maar wat beteekent *aan* dan in *iemand aan iets herinneren*? Wanneer wij de menigvuldige beteekenissen van dat voorzetsel en bijwoord doorloopen, dan bevinden wij, dat die van r i c h t i n g n a a r of n a d e r i n g t o t i e t s eene der meest gewone is. Wij zeggen *aan de deur, aan de stad, aan de poort, aan de grenzen, aan den oever komen* en *brengen; iemand tot* aan *zijn huis, tot* aan *het schip geleiden*; en eene groote menigte werkwoorden van beweging kunnen met *aan* zamengesteld worden, om het naderen tot of het komen bij iets uit te drukken, als *aangaan, aanloopen, aanhuppelen, aanspringen, aandrentelen, aanstappen, aanrennen, aanvliegen, aanvaren, aanzeilen, aanduwen, aandrukken, aanbrengen, aanvoeren* enz. enz. Deze beteekenis is bij ons veel gewoner dan in het Hoogduitsch, hetwelk immers de meeste der opgenoemde composita in het geheel niet kent. In de uitdrukking *an eine Sache erinnern* mist *an* dan ook kennelijk alle zinnelijke opvatting. Het is daar de bloote plaatsvervanger van den genitief, en drukt dezelfde abstracte betrekking uit, die wij in *einer Sache erinnern* hebben opgemerkt. Geen Hoogduitsche grammaticus heeft, voor zoo veel mij bekend is, eenig onderscheid tusschen de beide uitdrukkingen aangewezen, en de accusatief *Jemanden*, die in beide gevallen gangbaar is, bewijst genoeg dat er geen noemenswaard verschil kan bestaan.

Bij ons daarentegen trad *aan* niet in de plaats van den genitief. *In inne maken* en *worden* met hun tweeden naamval waren al eeuwen vergeten, voordat *herinneren* met *aan* opkwam; de logisch gezonde opvatting van de uitdrukking *iemand iets herinneren* was sinds lang gevestigd, kon het nu

wel anders, of men moest aan het voorzetsel *aan* een duidelijk gevoelden zin hechten? en *iemand aan iets herinneren* anders opvatten, dan het Hoogduitsch zijn *Einen an etwas erinnern? Aan* heeft bij ons ontegenzeggelijk de beteekenis van naar iets heen, en de gansche uitdrukking *iemand aan iets herinneren* die van Iemand met zijne gedachten naar iets heen leiden, zijne gedachten, zijn ik, dus hem zelven, bij dat iets brengen, zoodat hij het ziet, er zich van bewust wordt. Meer beteekent *iemand aan iets herinneren* bij ons niet. Het verder zich te binnen brengen, dat door *zich herinneren* uitgedrukt wordt, blijft aan de willekeur van hem, die *aan iets* herinnerd is, overgelaten; hij kan, zoo het hem onaangenaam is, het denkbeeld terstond weder laten varen, of wel, hij kan er zich in verdiepen en trachten het zich geheel te herinneren. *Aan iets herinneren* staat tot *iets herinneren* in dezelfde verhouding als *aan iets denken* tot *iets bedenken* of *overdenken*. Men kan b.v. *aan eene belofte, aan eene afspraak denken*, ze niet vergeten, en zelfs meenen, dat men er behoorlijk gevolg aan geeft, terwijl men toch slechts een gedeelte van het beloofde of afgesprokene volbrengt, omdat men het overige vergeten is. Wie gewoon is op zijne eigene woorden en op die van anderen te letten, zal erkennen, dat bij *herinneren* een zelfde onderscheid bestaat. *Iemand zijne belofte* of *eene afspraak herinneren* beteekent hem die gansche belofte of afspraak meer of minder in bijzonderheden in het geheugen terug brengen, *hem er aan herinneren*, zegt niet veel meer, dan hem herinneren, dat hij iets heeft beloofd, of, dat er eene afspraak bestaat. Zoo zal men tot iemand zeggen: *Als gij A ziet, moet gij hem eens a a n onze afspraak herinneren. B schijnt niet meer te weten, wat hij beloofd heeft, herinner h e t hem eens goed en naauwkeurig. Als ik er niet aan denk, wilt gij er mij dan a a n herinneren? Het gezigt van dat huis herinnert mij telkens a a n zijn voormaligen beminnelijken bewoner. Dat portret herinnert mij z i j n e geheele persoonlijkheid*.

Maar, indien *aan iets herinneren* eigenlijk niets meer beteekent, dan *op nieuw aan iets doen denken*, dan is het eene

volstrekte onmogelijkheid *zich zelven aan iets te herinneren*. Immers om een ander aan iets te herinneren moet men beginnen met er zelf aan te denken; en hoe zou men kunnen zeggen dat men zich zelven doet denken aan hetgeen, waaraan men reeds denkt? *Zich aan iets herinneren* is dus in onze taal louter onzin, en daarom hoort men die spreekwijze in het dagelijksch leven ook nooit bezigen. Niemand zegt: *Ik kan mij a a n dat alles niet herinneren*, of: *Er staat mij nog wel iets van voor, maar a a n de bijzonderheden kan ik mij niet herinneren*.

Dat het Hoogduitsch *Sich an etwas erinnern* bezigt, doet hier niets af. Die taal mist de uitdrukking *Sich etwas erinnern*, kent het onderscheid, dat wij maken, volstrekt niet, en vat de uitdrukking anders op. *Einen an etwas erinnern* is eenvoudig i e m a n d i n d a c h t i g m a k e n, en *sich an etwas erinnern* eenvoudig i n d a c h t i g w o r d e n, waarin niets ongerijmds ligt. *Erinnern* verschilt dus van ons *herinneren* in de beide bij ons gebruikelijke opvattingen, ook in die van *aan iets herinneren*; het is abstracter, en als het ware de indifferentie van beide. Neemt men dit niet aan, dan blijft het een onoplosbaar raadsel, waarom wij Nederlanders *ons zelven* niet *aan iets* kunnen herinneren.

Misschien zal men het gezag van BILDERDIJK tegen mijn beweren aanvoeren. Hij bezigde inderdaad de uitdrukking *zich aan iets erinneren*, b.v.:

> '*Ge erinnert* u *aan de oogst op Hippocoöns akker*.'
> Meng. III, 53.

Ik geloof echter niet, dat zijn voorbeeld kan opwegen tegen het standvastige gebruik in het dagelijksch gesprek, hetwelk in hetgeen door mij aangevoerd is zijne verklaring en rechtvaardiging vindt. Men zal dit toestemmen, als men bedenkt, dat BILDERDIJK voor zijne handelwijs eene reden had, die wel niet door iedereen als geldig zal erkend worden. Zijne geheel eigenaardige beschouwing van de ziel of den geest des menschen en eene religieuse opwelling van zijn hart waren in het spel, toen hij zich over *herinneren* uitliet.

Dit geschiedde in eene aanteekening op HUYGENS, te vinden in de door hem bezorgde uitgave, D.V, blz. 166. Op eene plaats uit het vierde boeck van onzen geestigen schrijver, *Dagh-werk* betiteld, die aldus luidt:

> '*Dat my van de hand betrouwt is,*
> *Daer mijn rechter aen getrouwt is,*
> *Met geen ernstelooser trouw,*
> *Sterre, dan ick U en houw*
> *In dat mergh van mijn onthouden*
> *Sal ick u geen deel onthouden*.'

teekent BILDERDIJK het volgende aan:

'*Mergh van onthouden*. Dat is het heimelijkst van mijn hart, van mijn geweten. De zetel van het geheugen stelden onze Ouden in het hart, als zetel van 't gemoed; en dit was de taal aller oude volken. Men nam de zaken ter harte, 't geen ook het ware *leeren* is; maar nu, meent men, is 't wel, dat men er in 't hoofd bij 't verstand een bewaarplaats aan geeft. - Hier van ook het *inne worden* der *Ouden* en ons *herinneren*. *Ik herinner mij*, dat is; *ik keer in mij-zelven* (in mijn hart, mijn gemoed), *aan* dat is *tot* hetgeen daar in ligt. Het *ik* is het verstand of het hoofd niet, maar dit is alleen een vermogen ter behulp. *Wij worden* dus ook *herinnerd aan iets*, waar voor de verstandsmenschen (de meest verdwaasden zeker die er uit te denken zijn) de zaak *aan ons* herinnerd willen. - Zoo herinnert men ons aan God; dit kan een mensch, die ons te rug roept tot het gevoel van God, ons gemoed ingeschapen. Maar God aan ons te herinneren is onzin in allen opzichte. Dus ook Luc. II, 17. waar het echter een bijzonderen nadruk heeft.'

Nu zal een lezer naar alle waarschijnlijkheid denken, dat in de aangewezen plaats van het Evangelie van LUCAS, of althans in diens tweede boek, de Handelingen der Apostelen, *er-* of *herinneren aan iets* te lezen staat. Wanneer men echter die plaatsen naslaat, zal men zich te leur gesteld vinden, gelijk trouwens nergens in de Statenoverzetting *er-* of *herinneren* te ontdekken is. Bovendien in geen der hier mogelijk aange-

duide verzen leest men iets, dat naar herdenken zweemt. Het 19de vers van het 2de Hoofdst. van LUCAS' Evangelie echter luidt: '*Doch Maria bewaerde dese woorden alle te samen, overleggende die in haer herte*.' Het is dus waarschijnlijk, dat men 'vers 19' in de plaats van 'vers 17' te lezen heeft, en dat de aanhaling slechts dienen moet om te bewijzen, dat de 'Ouden de zetel van het geheugen in het hart, niet in het hoofd stelden.' Ik zie niet in, dat die beschouwing een rechtstreekschen invloed op de beheersching van *herinneren* heeft gehad of kon hebben; maar gaan wij na, hoe BILDERDIJK het *herinneren* opvat. '*Ik herinner mij*' is, volgens hem = '*ik keer in mij-zelven* (in mijn hart, in mijn gemoed) *aan* dat is *tot* hetgeen daar in ligt.' Daar *herinneren* nu volgens hem zelven transitief is, vermits het *mij* tot voorwerp heeft, is *keeren* = *zich brengen*, en de geheele uitdrukking *zich aan iets herinneren*: zich zelven, zijn *ik*, inbrengen in zich zelven, in zijn *ik*, al zij dit ook het verstand of het hoofd niet, maar, gelijk schijnt, het hart, en dat wel juist *aan* of *bij* het plekje, waar, een zeker iets gelegen is, dat men zich zelven herinnert. Volgens deze verklaring heeft *zich aan iets herinneren* vijf factoren: 1) de werking van herinneren, hoe dan ook opgevat, 2) het onderwerp, dat zich herinnert, 3) denzelfden persoon, als voorwerp, dat in zich gebragt wordt, 4) nog eens denzelfden persoon, als datgene, waarin hij teruggebragt wordt, en 5) de zaak waarbij hij wordt geplaatst om haar te beschouwen. Ik geloof, dat zelfs de vurigste voorstanders van *zich herinneren aan iets* zich bij die uitdrukking eene minder gecompliceerde voorstelling maken, en die uitlegging wel niet zouden willen onderschrijven.

De zegswijzen *God aan iemand herinneren* of *zich God herinneren* zijn in geen 'opzicht onzin', men kan er eene zeer gezonde voorstelling aan hechten. Niemand toch zal hier onder het woord *God* de Godheid zelve verstaan, maar zeker 'het gevoel van God', of het meer of minder gebrekkige begrip, dat hij zich van het Opperwezen gevormd heeft. Waarom zou men dat begrip, die voorstelling, niet weder

in zijne eigene of in eens anders gedachten kunnen terugvoeren. Men zou B'S uitlegging, volgens zijne eigene denkwijze, veeleer onzin kunnen heeten. Hoe kan men zelf keeren of een ander brengen tot een wezen, dat het heelal vervult, overal tegenwoordig is, in welks nabijheid men zich dus altijd bevindt? Aan BILDERDIJK's uitspraak en voorbeeld moet dus niet te veel gewigt worden gehecht; zij waren het gevolg eener geheel bijzondere, en zeker niet wel overdachte, beschouwing van des menschen ziel en hare verhouding tot het Hoogste Wezen.

Doch indien *iemand iets* en *iemand aan iets herinneren* beide deugdelijke uitdrukkingen zijn, dan is ook *de herinnering van iets* wat anders dan *de herinnering aan iets*. De *herinnering*, de overdenking, *v a n genoegens*, die men eens ergens gesmaakt heeft, kan dikwijls eene aangename verpoozing zijn, waarbij men elke *herinnering a a n wederwaardigheden* zorgvuldig zal zoeken te vermijden.

L.A. T. W.

Bestemmen.

In den Volksalmanak voor het jaar 1862, uitgegeven door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, treft men, nevens andere onderhoudende en fraaije bijdragen, een stukje aan, dat, uit eene geleerde en geestige pen gevloeid, bij het leerzame van den inhoud, de verdienste bezit van te dezer tijd zeer ter snede te komen. Ik bedoel het vertoogje van den Hoogleeraar Dr. JONCKBLOET, ten opschrift voerende: *Taal en gezond verstand*. Zonder namen te noemen drijft de daartoe wel bevoegde schrijver den spot met een aantal verkeerde uitdrukkingen en kwalijk gebezigde woorden, die heden ten dage, zoo in rijm als proza, maar al te dikwijls aangetroffen worden. Vele daarvan zijn ons uit Duitschland overgewaaid en, indien zijn bestek het hem veroorloofd

had, zoû misschien de Hoogleeraar de door hem opgegevene nog wel met andere (gelijk b.v. *deelname, inbeslagname, overname* enz. [1]) vermeerderd hebben. Doch, zoo als zij daar ligt, is waarlijk de zondenlijst reeds groot genoeg, en ieder, die de vaderlandsche taal op prijs stelt, zal den bekwamen en puntigen schrijver, aan wien onze letterkunde reeds zooveel verpligting heeft, dankzeggen voor zijne behartigingswaardige opmerkingen en teregtwijzingen.

Terwijl wij voor ons dit hier gaarne doen, kunnen we nogtans niet verzwijgen, dat, naar het ons voorkomt, er onder de menigte te regt afgekeurde woorden en spreekwijzen één woord geplaatst is, dat een beter lot verdiende.

Wij vermeenen, namelijk, met bescheidenheid, dat het geheugen van den geëerden schrijver (wien speelt het niet wel eens parten!) hem een oogenblik ontrouw geweest is, toen hij, op bl. 33 het woord *bestemmen* aanroerende, in eene aanteekening het navolgende aanstipte:

'Dezen regel uit den *Cinna* van *Corneille*:

Que Rome se déclare ou pour ou contre nous … vertaalt BILDERDIJK (uitg. KRUSEMAN, IV dl. bladz. 149) aldus:

Of Rome ons feit bestemme of als verraad beschouw …

'Hij dacht blijkbaar aan het hoogd. *beistimmen*. 'Maar *bij* ging niet in de maat! Doch *bij* is immers in zamenstelling meestal verdund tot *be*, en daarom dan ook maar hier *bestemmen!*'

Zeker, indien onze groote dichter bij de vertolking van den aangehaalden regel zoo geredeneerd had, zouden we moeten veronderstellen, dat, ten behoeve van de maat, dit ook op vele andere plaatsen waar *bestemmen* voor *adsentire, comprobare* geldt, door hem was geschied.

Zoo lezen we, b.v. Treurspelen, Dl. I. bl. 12.

1) Ook de barbaarsche woordschikkingen: *hoe zij schoon is*! en *hoe schoon zij is*? voor *hoe schoon is zij*! die men tegenwoordig niet zelden aantreft bij hen, die het voorbeeld van zuiver hollandsch schrijven behoorden te geven, hadden dan met billijke afkeuring kunnen worden aangeteekend.

- Wij bestemmen
Uw andwoord -.

Winterbloemen, Dl. I. bl. 48.

‘Bestemt uw boezem dit -?’

Krekelzangen, Dl. II. bl. 121.

‘En wie die dolheid niet bestemt -,’

en bl. 182.

‘'k Bestem of wraak ze geen van al.’

Najaarsbladen, bl. 71.

‘Uw hart bestemt wat onze mond belijdt.’

Avondschemering, bl. 7.

‘ô Dat mijn hart zijn wensch volmondig mocht bestemmen.’

Nasprokkelingen, bl. 136.

Almachtige, die uit benaauwdheên redt;
Op 't bed der smart HISKIAAS beê bestemde,

Wie nog meer voorbeelden van denzelfden aard mogt verlangen, kan die vinden in *de Ondergang der eerste wareld*, bl. 150, *de Dieren*, bl. 16, *Oprakel.*, bl. 116, *Zed. Gispingen*, bl. 75, *Mengelingen*, Dl. IV. bl. 5, enz.

Intusschen zoû het vreemd genoemd mogen worden, dat hij, die zich anders nog al bedreven in de versificatie getoond heeft, zoo dikwijls met de maat verlegen - en daardoor tot de veronderstelde vrijheidneming verlokt ware geweest.

Dit is dan ook het geval niet. BILDERDIJK heeft ter aangehaalde plaatsen het woord *bestemmen* gebruikt in den echtnederduitschen zin van *Comprobare, adsentire, suffragari, vocem in favorem alicujus dare*, in welken het te vinden is, bij KILIAAN, PLANTIJN en ook menigmaal bij VONDEL, wiens poëzij op die van B. zulk een merkbaren invloed gehad heeft.

Wij laten hier eenige voorbeelden uit VONDEL volgen:

VIRGIL. in Onrijm. (uitg. v. 1646), bl. 124 reg. 16.

‘Elck bestemde 't -.’

(het Latijn heeft: (Aen. II. v. 130) ‘Adsensere omnes’). bl. 354, reg. 20.

‘Dit sprack hij, en al te zamen bestemdenze dit uit eenen mont.’

(in 't Latijn: Aen. XI. v. 132. ‘Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant’).
Ovid. Herschepp. (uitg. v. 1671), bl. 11. reg. 1.

> ‘- de zommigen bestemmen
> JUPIJNS besluit -.’

(in 't Latijn: Met. lib. I. v. 244. ‘Dicta Jovis pars voce probant -’).
bl. 22, reg. 22.

> - het knikken van den tak
> Bestemt medoogende hetgeen APOLLO sprack.

(Met. lib. I. v. 566, 567. ‘- factis modo laurea ramis Adnuit -’).
bl. 151, reg. 31.

> ‘Zoo gij, godin, dit slechts bestemt met uwen wil.’ (Met. lib.v. v. 527. ‘Tu modo, Diva, velis -’).

bl. 452, reg. 13-15.

> - - de goon bestemden dit,
> En JUNO, die om hoogh naest 's Konings zetel zit,
> Bestemde ook dit verzoek met haer gelaet goetaerdigh.

(Met. lib. XIV. v. 592, 593. ‘Adsensere Dei: nec conjux regia vultus Immotos tenuit; placatoque adnuit ore’).

Wij zouden deze bewijsplaatsen nog met vele andere vermeerderen kunnen, (zie b.v. VONDEL's Poëzij, uitg. v. 1682 Dl. I. bl. 665, reg. 13, bl. 748, reg. 13, Dl. II. bl. 165, reg. 23, bl. 535, reg. 18) doch we meenen te mogen vertrouwen, dat de aangehaalde voldoende zijn om aan te toonen, dat, waar BILDERDIJK het woord *bestemmen* in den zin van *zijn stem tot iets geven, toestemmen, beamen*, of *goedkeuren* gebruikt heeft, aan de taal geen geweld gedaan -, maar zuiver Nederduitsch geschreven is. Dit alleen was ons doel. Overigens hebben we voor het Vertoogje, dat een waar sieraad van het Jaarboekje is, niet dan lof en dank. Wij hopen, dat het door velen met vrucht gelezen zal worden!

A. BOGAERS.

Het Dordsche taaleigen. bijdrage tot de kennis der Hollandsche dialekten,

DOOR Dr. W. BISSCHOP.

Toen ik voor acht jaren te Dordrecht kwam wonen, trof mij het groot aantal woorden en uitdrukkingen, die dáár in gebruik waren, doch welke op vele andere plaatsen van ons land, voor zoo ver ik kon nagaan, niet meer gehoord werden. Alle, die te mijner kennis kwamen, heb ik zorgvuldig opgeteekend en deel ik hier meê, in de hoop dat zij eene kleine bijdrage zullen zijn tot een Algemeen Woordenboek der Nederlandsche dialekten, naar welks bezit allen, die in onze taal belang stellen, reeds zoo lang gewenscht hebben.

A k e l i j k , akelig. Deze oude vorm uit onze vroegere schrijvers genoeg bekend, zie b.v. KILIAEN in v. *ackelick*; OUDEMANS *Woordenboek* op BREDERODE in het Bijv.; de *Nalezing* der HH. DE JAGER en KOENEN op het *Uitl. Woordenboek* op HOOFT in DE JAGERS *Archief* I, bl. 149 enz. is in de stad Dordrecht en hare omstreken nog zeer gebruikelijk. WEILAND geeft dien reeds als verouderd op.

A l e w a l i g of a l l e w a l i g . Dit woord is alhier in gebruik in de beteekenis *dartel, die veel beweging maakt*. Het wordt inzonderheid van vrouwen gebezigd. Wat den oorsprong betreft, zal ieder, die de doorwrochte verhandeling van prof.

DE VRIES over de geschiedenis en den loop der beteekenissen van het woord *aelweerdig*, te vinden in het eerste deel van DE JAGERS Nieuw Archief, gelezen heeft, wel toestemmen dat wij in *alewalig* een verbasterden afstammeling van *aelweerdig* aantreffen.

Ook in andere streken van ons vaderland heeft dat oudtijds zeer gebruikelijke woord sporen van zijn bestaan achtergelaten. Zoo vindt men in het Woordenboek tot de Noord-Hollandsche Dialect behoorende, verzameld door AGGE ROSKAM KOOL (als H.S. berustende in de Bibliotheek der M. van Ned. L., zie Cat. I, bl. 65) *alwerig*, alebandig, een mensch die niet weet wat hij wil. Nog wordt *aalwerig*, dartel, woelig, stoeiziek, in Noord-Holland gebruikt. Zie Navorscher, IV, bl. 193.

A n , aan.

A p p e l t e e f j e wordt het gebak genoemd dat op andere plaatsen *wentelteefje* heet.

A s , als.

A v e n d , avond.

B a j e r t m a n d , baliemand.

B e e r is de naam van een soort van vrij groote sleden, die vooral gebruikt worden om hout enz. te vervoeren. Ook het verbum *beeren* bestaat.

B e n n e g i e , bennetje. Het gebruik van *ben* voor *mand* is op vele plaatsen van ons land zoo algemeen, dat het hier geene afzonderlijke vermelding zou verdienen, ware het niet om de verandering van den uitgang van verkleining *tje* in *gie*. Deze treft men hier in vele woorden aan. Zoo spreekt men van *borregie* voor *borretje, bordje, nullegie* voor *nulletje, ruinegie* voor *ruintje* enz. Blijkt het uit deze voorbeelden dat men den uitgang *gie* voor *tje* te dezer plaatse gewoonlijk gebruikt achter de vloeijende letters, vroeger bezigde men dien ook achter anderen. Zoo vindt men bij HUYGENS *suchtgien* voor zuchtje (uitg. v. BILDERD. I, bl. 153); *luchtgien* voor luchtje; *wijfgien* voor wijfje (ald. bl. 155), *schuitgien* voor schuitje enz.

B e r e g t e n . Dit woord wordt alhier gebruikt van winkeliers, die iemand de waren geven om welke hij vraagt. Hoewel WEILAND dit woord in dezelfde beteekenis opgeeft, zoo is toch de meer gewone uitdrukking in Holland *helpen*. In 's Hage en andere plaatsen zal men b.v. tot een winkelier wel zeggen: *help mij wat gaauw*, niet gelijk in Dordrecht *beregt mij wat gaauw*. In den zin van *helpen* zonder het bijdenkbeeld van een winkel, treft men *beregten* reeds bij onze oudste schrijvers aan. Tot bewijs strekke deze plaats uit den Walewein, vs. 2611:

> Soe bevalne met soeten sinne
> Gode, ende hiet den sciltcnechten
> Dat si den rudder souden berechten
> Ende helpen dat hi slapen quame.

Ook in Noord-Holland komt dit woord voor. Men vindt in het boven aangehaalde H.S. van A.R. KOOL *berechten*: helpen, waar geven of verkoopen van winkeliers.

B e u r e n , gebeuren. De uitdrukking *dat kan wel beuren* hoort men hier dikwijls. Hoewel WEILAND den vorm *beuren* voor *gebeuren* opgeeft, is hij echter zeker niet de meest gebruikelijke.

B e v a l l e n . Meer dan eens heb ik hooren zeggen: *het bevalt hem niet* in den zin van *het is niet goed voor hem*, vooral wat iemands gestel aangaat.

B l e k , blik. Dezen vorm, ook door WEILAND opgegeven, treft men behalve in deze stad ook in het 5de district van Zeeland aan. Zie Dr. VAN ECK in DE JAGERSs Archief, II, bl. 158. Ook nog in het Truiersch Dialect. Zie BORMANS in DE JAGERS Archief, II, bl. 365.

B o b b e r t j e bloedworst. Zoo noemt men hier een goeden, eenvoudigen dikken sukkel.

B o e k e n worden, vooral in de omstreken van Dordrecht, genoemd de gouden of zilveren plaatjes, die de boerinnen aan de beide kanten van het voorhoofd, achter het spiraal vormig hoofdsiersel, dragen. In Noord-Holland heeten die *boeken* ook wel *pooten*. Zie *de Taalgids*, I, bl. 287.

B o g c h e l e n of p o g c h e l e n is eene zeer bekende uitdrukking bij de Dordsche jongens. Het is een hunner spelletjes. Het *bogchelen* bestaat daarin, dat een jongen krom gaat staan en dat de anderen hem met een bal tegen zijnen rug gooijen.

B o o m is de algemeene naam voor de ijzeren bout, waarmeê de blinden gesloten worden.

B o u t p l u k k e r noemt men in Dord, wat men elders *poelier* noemt. Dat men bij het geven der algemeene benaming juist den eendvogel uitgekozen heeft, zal wel zijn omdat deze, gelijk BILDERDIJK in zijne Geslachtlijst zegt, van ouds de grootste en algemeenste hollandsche lekkernij was. In Breda en omstreken, zijnde het hoenderland bij uitnemendheid, noemt men ze *hoender-poeliers* of *hoenderplukkers*. Zie HOEUFFT in v.

B o v e n b r e n g e n wordt gebruikt voor *iemand naar de gevangenis brengen*. De reden dezer uitdrukking is, dat de gevangenis te Dordrecht boven het raadhuis is. Zoo spreekt men in die plaatsen, waar de gevangenis beneden is, van *naar beneden brengen*. Zie verder HOEUFFT in v. *gevangen-toren*

B r a a d j e , buitenkansje.

B u g , bult. *Bucht* is hetzelfde woord als *bocht* en beteekent *een gebogen voorwerp* van welken aard ook, maar verder bij toepassing een gebogen, gekromden rug, d.i. een bult.

B u n z i g , bevreesd, benaauwd. Meer dan eens heb ik de uitdrukking: *hij is te bunzig om dat te doen* of eene dergelijke gehoord. In denzelfden zin is dit woord ook in Zuid-Beveland gebruikelijk. Zie Nieuw Mag. van Ned. Taalk. II. bl. 219.

C e e l m a k e r wordt hier de persoon genoemd, die belast is met het opmaken der lijst van de menschen, aan welke het overlijden van den een of ander moet bekend gemaakt worden.

D i j k e t t i n g . Dit woord komt vooral in de omstreken van Dord dikwijls voor. Men verstaat er door het gras dat

aan de kanten der dijken groeit en dat ter beweiding van het vee verhuurd of verpacht wordt. *Attinge* wordt in de oude landregten veel gebruikt in de beteekenis van *mondkost voor het vee*. Zie b.v. landregt van de Graefschap Zutphen tit. 22, art. 3. In het landregt der Ommelanden 1. VI c. 46, vindt men ook het woord *eedland* d.i. *attingeland*. Verder zijn er hunnen oorsprong aan verschuldigd de woorden *etgroen* en *ontetten*. Het laatste beteekent: de landen van de attinge van het vee ontblooten. Het simplex *etten* komt ook in N. Holland voor. Zie het H.S. van A.R. KOOL. *Etten* land met beesten beslaan, beweiden: hiervan *etgroen* als het eerst afgemaaid is en daarna beweid wordt.

Ook KIL. kent het woord *ettinghe*; hij vertaalt het met *pascua*.

D o o d o v e r d e o n d e r d e u r . Door deze zonderlinge uitdrukking bedoelt men hier een soort van lepelkost, bestaande in water met meel, stijfgekookt en gegeten met boter en stroop. Men geeft aan dienzelfden kost ook de niet minder bizarre benamingen *glip in, kijk over de heining* en *slip in*.

D r a a i r e u e n . Spreekt men in vele oorden van ons vaderland van *wentelteefjes*, hier heeft de teef hare plaats moeten inruimen voor den reu en is in plaats van het verbum *wentelen, draaijen* gekomen Men bedoelt er echter hetzelfde gebak mede.

D r u i l e n . Dit woord in zijne algemeene beteekenis van *talmen, langzaam te werk gaan* genoeg bekend en ook door WEILAND opgegeven, wordt door de Dordsche jeugd meer bijzonder toegepast op het zachtjes voortrollen van een knikker.

D w a l m is hier de gewone naam voor hem, dien we op andere plaatsen een soes, een slaper, iemand in wien geen leven zit, noemen. BILDERDIJK zegt in het vierde deel zijner Verscheid. dat men in sommige gewesten de benaming *dwelmtje* geeft, aan hetgeen men elders *een malle doeze* noemt, dat is iemand die dubt, dweept of verward is. Hij geeft

echter de afleiding niet op. Misschien is ze te zoeken in *walm* of *dwalm* rook, zoodat het alsdan zoo veel zou beteekenen als *iemand die beneveld is*. Misschien ook staat deze uitdrukking in verband met het verbum *dwelmen*, dat in de beteekenis van *talmen, dralen* in Groningerland nog voortleeft. Zie het Mag. van Ned. Taalk. I. bl. 98.

In Gelderland spreekt men nog van *een dwalm in de motregen* voor iemand, die *zich niet helpen, niet te regt kan, onhebbelijk is*. Zie de Jagers Taalk. Mag. III. bl. 58.

E m m e r t j e t i l l e n is eene bij het jongere geslacht zeer bekende uitdrukking. Er wordt meê bedoeld *het omgooijen van een emmer met water* wanneer de meiden aan het schrob ben of spuiten zijn.

E n g , *benaauwd* was reeds bij onze oude schrijvers gebruikelijk en is het nog in N. Holland. Zie *de Taalgids* I. bl. 110.

F a m i l i e d a g . Ofschoon er in dit woord uit een taalkundig oogpunt niets vreemds is, zoo haal ik het toch aan, omdat men het in andere plaatsen van Holland veel minder dan in Dordrecht hoort. Men verstaat er door de op gezette tijden, hetzij eens in de week, hetzij om de twee weken, wederkeerende bijeenkomsten van de leden derzelfde familie. Van deze gewoonte wijken maar zeer weinigen af. Zij geeft, het is niet te ontkennen, eene naauwere aaneensluiting en hecht daardoor de familiën met een sterker band aan elkander, dan in grootere steden plaats vindt. Eene andere eigenaardig Dordsche gewoonte, die elken vreemdeling treft, is deze, dat bij het overlijden van den een of ander, hoe gering in stand hij ook zij, de naaste buren aan weêrszijde en aan den overkant van het sterfhuis, als teeken van deelneming, het gordijn laten zakken of de blinden van één venster sluiten.

F r a n c y n t j e is de gewone naam van de meestal geruite, bonte omslagen van schriften.

G a f f e l groote mond gaper.

G e b e t e r e n . De uitdrukking *ik kan het niet gebeteren*

in den zin van *ik kan er niets aan doen, niets aan veranderen* wordt hier dikwijls gebruikt.

G e b r o g t, gebragt. Dit partic. hier nog zeer gebruikelijk komt ook bij onze vroegere schrijvers dikwijls voor. Een paar voorbeelden uit CATS mogen voldoende zijn dit te bewijzen. Zie *het Huwelijk* (III, bl. 140):

> Had iemand evenwel een wijf in huis gebrogt,
> Die was het gansche jaar ontslagen van den togt.

Vgl. verder Ouderdom en Buitenleven VI, bl. 276 enz.

G e h o o r. Meermalen heb ik in deze stad hooren zeggen, *mijn gehoor is nu toch beter geweest* in den zin van *men heeft nu toch beter naar mij gehoord.*

G e n o g, genoeg. Reeds HOEUFFT geeft in zijne proeve van Bredaasch Taaleigen dezen vorm, als in Dordrecht gebruikelijk, op. Volgens hem, is die ook in Breda en omstreken in zwang.

G e r o c h t of g e r o g c h e n, geraakt. Deze vorm van het verleden deelwoord is bij de minder beschaafde klasse zeer gebruikelijk. Ook in Zeeland komt hij voor. Zie DE JAGERS Archief II, bl. 62. Vroeger bezigde men als imperfectum van *raken* den vorm *rocht*. Zoo schrijft CATS in het *Huwelijk* (Uitg. bij A. TER GUNNE, IV, bl. 79):

> Een jongen, die een hond eens dapper wilde treffen,
> Vermits hij voor het huis niet af en liet te keffen,
> Rocht juist zijns vaders wijf, en, met dat hij het wist,
> Zoo riep hij tot het volk: ‘het is niet al gemist.

G e r o l e n, geruild.

G e s c h r e v e n. *Geen geschreven schrift kunnen lezen* is een pleonasmus omtrent hen gebruikelijk, die alleen gedrukte letters kunnen lezen. Deze uitdrukking hoort men ook elders. Zie HOEUFFT in v.

G e v r o g e n, gevraagd. Dit participium is ook in Zuid-Beveland in gebruik. Zie Nieuw Nederl. Taalm. II, bl. 210.

G i e r e l e g o o i j i g waar weinig kracht aan is, slap b.v. de soep is zoo gierelegooijig

G l a z e n k l e p p e r is de gewone naam voor een klein drijf-

tolletje.

G l a d geheel en al, b.v. ik heb het glad vergeten.

G o o i a r m, slagarm. *Kom niet onder me gooiarm*, hoort men hier dikwijls.

G o r t r o m m e l. Met dit woord bedoelt men een slag tegen de borst. Men geeft hieraan ook wel den naam van *drooge borrel*.

G r a a u w e m u n n i k e n. Zoo noemt men hier die soort van erwten, welke gewoonlijk *capucyners* heeten. Dit woord is ook elders in gebruik. In het Graafschap Zutphen spreekt men van *munnikskappen*. Zie Navorscher III, bl. 139.

G u n t e r is de platte vorm voor *ginds*. Hij is ook in het 5de district van Zeeland in gebruik. Zie Dr. V. ECK in de JAGERS Archief II, bl. 164.

H e e t w i t is de algemeene naam voor warme kadetjes, krentenbroodjes enz., die in vele huisgezinnen des Zaturdagsavonds gebruikt worden.

H e f f e n, ten doop houden. Deze echt oud-hollandsche uitdrukking is hier nog in levend gebruik gebleven. *Wie moet het kind heffen* heb ik onderscheidene keeren hooren zeggen.

H e i t is een platte vorm voor *heeft*. Ook HUYGENS gebruikt dien. Zie b.v. in BILDERDIJKS uitgave I, bl. 139.

H e i m e l i j k. Dit woord bezigt men dikwijls in eenen zin, die eenigzins van den gewonen afwijkt. Meermalen toch heb ik hooren zeggen, b.v. *ze verdienen heimelijk wat geld*, waar men niet zoo zeer bedoelde *in het geheim*, maar *zonder dat men het denkt of weet*.

H o o g j e s. Onder dezen naam zijn hier ter stede zeer bekend een soort van dikke boterbiesjes. Ze worden zoo genoemd naar zekeren bakker HOOG, die ze of het eerst of het lekkerst bakte.

H o o d, hoofd. Deze naam wordt als in Dord gebruikelijk reeds opgegeven door HOEUFFT in zijne meermalen aangehaalde proeve. Ook bij oude schrijvers wordt hij dikwijls aangetroffen. Zie de JAGER, Mag. I, bl. 253.

I k. Als eene eigenaardigheid van het Dordsche dialekt

en waaraan men overal en ten allen tijde den Dortenaar kan herkennen, mogen wij hier niet onvermeld laten, dat zij geregeld achter *ik* den derden persoon zetten. Bijna altijd hoort men: *ik doet, ik heeft, ik gaat* enz.

J e n g e l e n , ergens om dwingen. Dit woord wordt vooral van kinderen gebezigd. WEILAND geeft het op, doch voegt er beteekenis, noch afleiding bij. Het is het frequentativum van het werkwoord *janken*, dat voorheen niet in zoo platte opvatting, als tegenwoordig, maar eenvoudig in de beteekenis van *hunkeren, verlangen* gebruikt werd. Zoo schrijft CATS in zijne Aspasia, VI, bl. 4:

> Haar geest vindt vreugd noch lust in al ons buitenleven,
> Maar jankt naar stad en hof, niet naar een schapenstal.

Ook in Zuid-Beveland treft men *jengelen* aan. Zie Nieuw Ned. Taalm., II, bl. 224.

J o is de hier gewone, verkorte vorm van *jongen*. De *o* wordt juist uitgesproken als in het woord *of*. Als diminutivum gebruikt men *joggie*.

J u d a s s e n , plagen.

K a a r . Dit woord, afgeleid van het latijnsche *carus*, door BILDERDIJK in zijne Verkl. Geslachtlijst aangehaald en door WEILAND als geheel verouderd opgegeven, heb ik enkele reizen in de vroeger gewone beteekenis van *vriend* hooren bezigen.

K a k e l e n wordt in de meeste streken van ons vaderland gebruikt in den zin van *veel praten*, met het bijdenkbeeld van zaken die weinig of niets te beduiden hebben. Hier echter bedoelt men er meê *hakkelen, stotteren*.

K a l e g e z i g t e n , zaniken. *Lig* of *zit niet zoo te kalegezigten*.

K a l i s . Dit woord, zijnde de oudtijds gewone benaming voor een *kaal* en *berooid, arm* en *behoeftig* mensch, een die weinig of niets te verliezen heeft, bijna overal in onbruik geraakt, wordt nog heden ten dage door elken Dortenaar gebruikt en verstaan. Bij CATS komt het dikwijls voor. Zoo schrijft hij in den *Spiegel van den ouden en nieuwen tijd* (I, bl. 191):

Zie! als een hemelsch plaag komt op de aarde dalen,
En gaat een schaap, een kalf, een paard, een ezel halen,
Of uit een rijken stal of van een schamel man,
Die (mits zijn klein beslag) geen schade lijden kan;
Gij zult dan niet alleen den kalis hooren klagen,
Vermits hij dit verlies onmagtig is te dragen;
Gij zult den rijken zelfs zien kwellen zijnen geest.

In de *Minneliederen* (II, bl. 179):

Zoo een kalis trouwt een rijke
't Jan, die is er dan wel aan.

Zoo zegt ook in de *Huwelijksfuik* (IV, bl. 99) eene oude, rijke vrouw tot haren jongen, minder ruim bedeelden man:

Maar zoo ik weder hoor, dat gij nog elders vrijt,
Zoo raakt gij voor gewis mijn geld en gunste kwijt.
Ik zal al wat ik heb aan neef en nichte maken,
En gij zult wederom in kalisbende raken.

En eenige regels verder:

Gij kwaamt uit kalishoek, zoo naakt gelijk een pier,
En deed al menigmaal een maaltijd zonder bier.

K a l k o e n t j e , een kwart flesch wijn, in kleine fleschjes. WEILAND geeft dit woord op in de beteekenis van *wijnglaasje*. Het is nog in andere oorden van ons vaderland in gebruik met name in de provincie Groningen. Zie DE JAGERS Magaz. IV, bl. 678.

K a n n e n , kunnen.

K a p e s t o r i u m , omslag om boeken. Uit het middeleeuwsch latijnsche *coopertorium*, ontstond het fransche *couverture* en dit heeft in onze taal aan verschillende bastaarden het aanzijn gegeven. Zoo geeft KIL. in dezelfde beteekenis het woord *koffertorie*; BREDERO gebruikt *kapitorye*, Moortje bl. 62; BILDERDIJK geeft in zijne verklarende Geslachtlijst *kapitorie*. Dit laatste is ook in N.-Holland in gebruik, zie *de Taalgids*, I, bl. 113. In Z.-Beveland maakt men er *kappetorie* van; zie N. Ned. Taalm. II, bl. 224 en in Dordrecht *kapestorium*.

K a r a b i e s , tasch die de meisjes, welke naar school gaan, gebruiken om er hare boeken enz. in te doen.

K e r s w e g j e . Zeer bekend is bij onze vroegere schrijvers het woord *wegge*. KILIAEN vertaalt het: massa butyri oblonga, utrimque acuta; butyrum cuneatum in formam cunei coactum; panis triticeus, oblongus. Vooral in den laatsten zin komt het dikwijls voor. OUDEMANS haalt in zijn woordenboek op BREDERO de plaats uit de *Jerolimo* aan:

> Hebje honger vryer? gaat tot ongsent, snyt ham ende weg of vleys.

HUYGENS spreekt in zijn Voorhout (I, bl. 97) van *nieuwejaersche weggen* enz. Te Dordrecht bezigt men nog het woord *kerswegge* en verstaat er door een soort van brood, dat bij gelegenheid van het Kerstfeest gebakken wordt en dat aan de einden spits toeloopt. Ook in Noord-Holland is het nog in zwang, maar verbasterd in *kossewaige*. Z. N. Ned. Taalm. II, bl. 226.

K i k k e b a l noemt men hier den, meestal leeren, bal, waarmeê men naar elkander of naar den muur kikt, d.i. gooit.

K i e s t a f e l t j e , snoeptafeltje.

K l a a u w g i e (klaauwtje, handje) draaijen is eene gewone uitdrukking bij het knikkeren. De liefhebbers verstaan er door met de hand draaijen bij het afschieten van de knikker.

K l e t s e n noemt men wat op andere plaatsen *klikken* heet. Zoo is ook in gebruik kletskop voor *klikspaan*.

K l e p p e r s is de naam van twee houtjes tusschen de vingers genomen, waarmeê de jongens hetzelfde trachten te doen als in de zuidelijke landen met de castagnetten.

K l u i t e b o e r s p e l e n is een zeer geliefd jongensspel. Het bestaat daarin, dat er eenige steenen op elkaâr worden gezet, dat de spelers vervolgens op eenigen afstand gaan staan en dat ze trachten de op elkander gezette steenen met eenen anderen om te gooijen.

K o l , pit. Zoo spreekt men van *bruidskol*, wanneer men datgene bedoelt, wat in de bruidsuiker zit.

K o m m i e z e n . Dit is hier niet alleen de gewone uitdrukking voor de mindere beambten, die met het waken tegen

smokkelarij belast zijn, maar men verstaat er, in een ongunstiger zin, ook dikwijls *uitzuigers* door. Met denzelfden gedachtengang wordt in het fransch het woord *fiscal* in eene slechte beteekenis gebruikt.

K o o r n b o n t, een soort van kapellen. Zoo spreekt ook LE FRANK VAN BERKHEY in zijne eerbare Proefkusjes bl. 77. Ziet gij daar de wemelende boterkapelletjes niet vrijen? Zie, o herderin, hoe zij draaijen en kussen: kijk deze knorrende koornbont houd al vliegende zijn weêrga in de pootjes.

K o o r n w e r k is de algemeene naam voor baksel van graan in allerlei vormen. Het komt bij onze oude schrijvers en ook bij HOEUFFT in zijne Proeve voor. CATS spreekt in zijne Mengeldichten (II, bl. 320) van brood, pap, brij, koeken en allerhande koornwerk.

K o s t als tweede persoon van het imperf. van kunnen wordt, vooral in de omstreken van Dord, dikwijls gebruikt.

K r a m p j e s l o o p e n, k r a m p j e s s l a a n, e e n k r a n s j e l o o p e n zijn hier de gewone uitdrukkingen voor het heimelijk schoolverzuim. De heer DE JAGER geeft in zijne uitvoerige verhandeling over de verschillende benamingen van die daad, te vinden in zijn Archief I, bl. 185-204, de eerst aangehaalde op als in Dord gebruikelijk. Hij beschouwt ze als eene verbastering van *kraampjes loopen* en door de tweede hierboven opgegevene wordt zijne gissing zeker vrij waarschijnlijk. De derde schijnt hem onbekend geweest te zijn. Ik vermoed dat *kransje* daar beteekenen zal *een ronden omtrek, eene rondte* en dus *een kransje loopen* wat rond loopen, wat flaneeren.

K r e k. Niet ongewoon is de uitdrukking *het is krek hetzelfde*, waarmeê men eene versterking in den zin van *juist, precies* bedoelt. Het is naar ik vermoed eene zamentrekking van *correct*, welk woord men nog in Zuid-Beveland gebruikt. Zie Nieuw Ned. Taalm. II, 220.

K r i s d o o r n is hier de algemeene naam voor 't geen men elders *kruisbeziën kruisbessen* noemt.

K u l k, kurk.

K u s s e n t j e s een soort van brokken, die men op andere plaatsen ook babbelaars noemt.

K w a k wordt dikwijls gebruikt in zinnen als de volgende: er zit een kwak aan mijn pen, d.i. haartjes of andere vuiligheid, die in het schrijven hindert.

K w e t s is eene uitdrukking van bespotting. De een vraagt b.v. heb je het gezien? de andere zegt: wat? en de eerste antwoordt *kwets*, 't wordt meestal door het een of ander gebaar vergezeld.

L e e s d e, las. Dit imperfectum wordt alleen door de zeer onbeschaafden gebruikt.

L e k e n, lekken. Ook WEILAND geeft dezen vorm op.

L e t t e r w i j s. WEILAND geeft dit woord niet afzonderlijk op, wel onder de zamenstellingen met *letter*. Ik heb het meermalen hooren bezigen, b.v. hij heeft wel goed zijn verstand, maar hij is nog niet letterwijs, d.i. hij kent de letters nog niet, hij kan nog niet lezen.

L e u k wordt hier, even als op veel andere plaatsen in ons land, niet zoo zeer gebruikt in den eigenlijken zin, als wel in een overdragtelijken. Zoo spreekt men b.v. van *een leuke vent; hij houdt zich leuk* enz. Deze uitdrukkingen hoort men ook nog in Noord-Holland. Zie DE JAGER, Taalk Mag. III, bl. 513.

L e u t of l u t h e b b e n. Bij de minder beschaafden gebruikelijk in den zin van pret hebben.

L u b b e r t als nitdrukking van minachting voor een *sukkel, ziel*. Bij BREDERO vindt men den vorm *lubbeling*. Staat hij met *lubben*, castrare in verband?

L u u k als uitdrukking van minachting voor iemand, in wien weinig geest of leven zit.

M e d e e n en z o o m e d e e n, b. w. dadelijk. Ook in het 5de district van Zeeland in gebruik. Zie DE JAGER Archief II, bl. 173.

M i n n i g, menig.

M i n s c h, mensch. Zie HOEUFFT, t.a.p. in v.

M o r m e l d i e r wordt gebezigd voor elk klein hondje, mooi of leelijk.

M u i s j e s b e l l e n noemt men hier wat op andere plaatsen *belletje trekken* genoemd wordt, d.i. ergens aanbellen en dan weg loopen om de meid te vergeefs de deur te laten opendoen. Volgens HOEUFF (t.a.p. in v. rat.) noemt men het in Breda *eene rat jagen* en elders *een muisje vangen* of *een belletje maken*. In Noord-Holland heet het *puisjes vangen*; te Delft *bolkies vangen*, te Rotterdam en te Arnhem *beldeurtje spelen*. Zie *de Taalgids* II, bl. 120.

M u l v e r is de gewone naam voor 't geen men elders *knikker* noemt. Het hiervan afgeleide verbum is *mulveren*. In Zuid-Beveland zegt men *murpels*. Zie N. Mag. v. N. T. II, bl. 228.

N a k e n d, naakt.

N i e, niet. Zeer dikwijls wordt hier ter stede de *t* op het eind van een woord weggelaten, b.v. *Utrech* voor *Utrecht* enz. Zie HOEUFFT, t.a.p. in v. *nie*.

N o u, nu.

O l i e j a g e r is de naam die hier aan zulke makelaars in olie gegeven wordt, welke hunne zaken slechts op een zeer kleine schaal drijven.

O m m e r s, immers. Ook in Breda gebruikelijk. Zie HOEUFFT in v.

O n n e t met den vollen klemtoon op de eerste lettergreep, zoo zelfs dat het woord dikwijls eenlettergrepig wordt en dan *ont* luidt. Zoo spreekt men hier van een onte boel, een ont mensch enz. Men bedoelt er meê *niet net*; het is dus eene zamenstelling van *on* en *net*. Het is ook in Breda gebruikelijk. Zie HOEUFFT, t.a.p. in v. *ont*.

O p s e u t e r e n is eene uitdrukking uit de keuken. Men verstaat er door, de eene of andere spijs, meestal aardappelen, fijn maken, ze met wat boter besprenkeld in een pot doen en ze dan een weinig laten koken. In Noord-Holland noemt men dit *opzudderen*; zie *de Taalgids* I, bl. 290.

O v e r l e g g e n s is eene uitdrukking bij het knikkeren gebruikelijk; als de knikker namelijk bij het afschieten ergens onder rolt, b. v. onder eene kast enz., heeft de speler het regt op nieuw te schieten en noemt dat: *'t is overleggens*.

P a n s u i k e r is de gewone naam voor zeer bruine suiker.

P e e meerv. peën is de gewone naam van 't geen men elders *penen* of *wortels* noemt. Dit zelfde woord is ook op vele andere plaatsen van ons vaderland gebruikelijk. Zie Mag. van N. T. V, bl. 36; Nieuw Mag. II. bl. 215; DE JAGER, Archief II, bl. 178. Men spreekt in Dord ook van *paardepeën* en bedoelt er meê een soort van bijzonder groote penen.

P i t, put. Ook in Znid-Beveland gebruikelijk. Zie Nieuw Mag. van N. T. II, bl. 230.

P l e i j e n of p l e i j e r e n in de beteekenis van *keilen*, d.i. een dun, plat steentje zóó op de oppervlakte van het water gooijen dat het er over heenscheert en eenige malen op- en verder springt.

P o f k o n t e n is eene minder kiesche uitdrukking, waarmeê men bedoelt iemand met de knie tegen zijne partes posteriores stooten.

P o n d g a a r d e r, makelaar in granen. Zie WEILAND in v.

P r a k k e n wordt hier gebruikt voor het fijnmaken der aardappelen, hetzij met een lepel, hetzij met een vork. In het reeds meermalen aangehaald H.S. van A.R. KOOL leest men dienaangaande het volgende: ‘prakken: het eten, de kost die op tafel staat met de lepel fijner, kleiner maken, dit doet het scheepsvolk op de Groenlandsvaarders onder het zingen of lollen van dit deuntje:

> “De Koningen van Frankrijk met honderdduizend man,
> De Staten van Jeruzalem al weêr van voornen an.”

En dit wordt herhaald zoo lang het hun lust.’

In Groningen en omstreken bestaat nog het subst. *praksel* in den zin van *mengelmoes*, allerlei eten dooreen. Zie DE JAGER, Taalk. Mag. IV, bl. 682. In den Bildschen tongval leeft ook het verbum *prakken* in de beteekenis van *omzwieren*, b.v. hij prakt den geheelen nacht om. Zie DE JAGER, Archief IV, bl 65.

P r o p j e s c h i e t e n, een borreltje nemen.

R a a m d, meerv. r a a m d e n voor *raam, ramen*.

R a a g s h o o f d , raagsbol.

R i j f , hark. Is nog in vele streken van ons land in gebruik. Zie DE JAGER, Archief II, bl. 182; Mag. van N. T. V; bl. 35; Nieuw Mag. II, bl. 216.

R i j k d o m wordt hier in eenen zin gebezigd die door den heer TE WINKEL, in zijne uitnemende verhandeling over de woorden met het achtervoegsel *dom* zamengesteld, niet wordt opgegeven, namelijk in eenen collectieven zin, voor *al de rijken* of *gegoeden* bij elkander, zoo als het gebruikt wordt b.v. door V. LENNEP in zijne Rom. Werken, 2de uitg. IV, bl. 249.

R o p e n als infinitief en *geropen* als participium voor *roepen* en *geroepen* worden in Dord dikwijls gebezigd. Gelijk men weet komen deze vormen bij onze oudere dichters, met name bij CATS, meer dan eens voor.

S a l e t is de gewone uitdrukking voor *voorkamer* of *zijkamer*. In denzelfden zin gebruikt men dat woord ook in Zeeland. Zie DE JAGER, Taalk. Mag. I, bl. 172.

S c h a r m o e s of s c h e r m o e s noemt men hier een groote pop van St. Nikolaasgoed. Het zal hoogstwaarschijnlijk eene verbastering van den uit het kluchtspel zoo bekenden Scaramouche zijn.

S c h a r r e l e n . WEILAND kent dit woord alleen in de beteekenis van *sleepvoetend gaan*. Hier gebruikt men het in een eenigzins anderen zin. Men zegt b.v. dat iemand reeds lang om een meisje heeft loopen scharrelen d.i. om haar heen gevlogen, haar op publieke plaatsen dikwijls aangesproken, in 't kort haar zijn hof gemaakt, zonder dat het nog tot eene declaratie is gekomen.

S c h e n d e n , schelden. De verwisseling der liquidae is, weet men, niet ongewoon.

S c h i l d e r e n , verwen; schilderswinkel, verwerswinkel, is behalve in Dord ook op Zuid-Beveland gebruikelijk. Zie Nieuw Mag. van N. T. II, bl. 232.

S c h o e r , schouder. Deze uitdrukking, welke elders slechts door de mindere klassen gebezigd wordt, hoort men hier ook van de hoogere standen.

S c h o m m e l . WEILAND geeft als beteekenis van het verbum *schommelen* o.a. op roeren, schudden. Het substantief *schommel* bezigt men in Dord in den zin van *schudglas* voor olie, azijn, enz

S c h r e u v e n noemt men hier den afval van uitgebrande steenkolen, waaraan men op andere plaatsen den naam *sintels* geeft. Daarentegen verstaat men door

S i n t e l s de stukjes blik die tot sieraad of tot geraas aan de hoepels worden vastgehecht.

S l a m p a m p e n . KILIAEN kent dit woord alleen in de beteekenis van *brassen, smullen*, zoo ook WEILAND. Hier ter stede echter bezigt men het voor *slabbakken, langs de straat drentelen*. In eenen hiermeê verwanten zin komt dit woord ook op Zuid-Beveland voor: daar beduidt *slempemper* sukkelaar. Zie Nieuw Mag. van N. T. II, bl. 233. Het afgeleide *slampamper* evenwel geeft meer de oorspronkelijke beteekenis terug. Men verstaat er een *doordraaijer* door.

S j e m e l o e n i g . Dit zonderling min of meer Hebreeuwsch klinkend woord wordt hier gebezigd in den zin van *sentimenteel* en dus vooral op jonge meisjes toegepast.

S l e i j e n iemand door lang aanhouden iets aftroggelen; fleemen.

S l i m . Bij onze oudere schrijvers beteekent dit woord of *dolosus, astutus* of *obliquus, transversus*. Tot bewijs kan ik volstaan met het aanhalen van KILIAAN en van CATS. De eerste beteekenis is ook tegenwoordig nog in algemeen gebruik: de laatste is uit de schrijftaal grootendeels verbannen, wel is waar, maar leeft nog in vele streken voort. Zoo ook hier ter plaatse. Menigmalen hoort men de uitdrukkingen *die tafel staat slim* (= scheef), *hij loopt slim* enz. Men treft *slim* in deze beteekenis ook nog in het 5de district van Zeeland aan. Zie DE JAGER, Archief II, bl. 185. Evenzoo in Noord-Holland

S l i n g e r d e s l a n g e r wordt als adverbium gebruikt in den zin van spiraalsgewijs. Het komt ook bij KILAAN voor.

S l o e i , de goot langs de straat.

S l o n s wordt bij de mindere standen het onderste gedeelte, de rand van een japon genoemd.

S m a k k e n In den zin van *gooijen, werpen* was dit verbum vroeger in algemeen gebruik. Een paar voorbeelden uit HUYGENS mogen voldoende zijn om dit te bewijzen. Hij zegt in zijn *Voorhout*:

> Dirckgien (hoord' ick strack een' ander)
> Sel 't dan nummer wese, kind?
> Smackje staegh een oogh op Sander,
> En mijn' woordgies in de wind?

En een weinig vroeger

> Sal ick daer, als op-getogen,
> Staen aenschouwen 't lange rack
> Van de vier en veertien bogen
> Met haer' fellen water-smack?

Tegenwoordig echter is het in die beteekenis door het meer deftige taalgebruik veroordeeld. In Dord evenwel bestaat het subst. *smak* nog. Meer dan eens heb ik aan de veren de schuitenvoerders, wanneer er moest gedobbeld worden wiens beurt het zou zijn om over te varen, hooren zeggen *wie heeft de smak* d.i. den gooi. Zoo noemt men *smaktol* wat op andere plaatsen *priktol* heet. - Ook op Zuid-Beveland bestaat dat woord nog. Zie Nieuw Mag. van N. T. II, bl. 233. *Smakken*: Met teerlingen ergens om opgooijen.

S m o e s j a n k e n, zaniken, malen. Dit woord zal wel eene verbastering zijn van *moesjanken*. Zie daarover OUDEMANS, Uitl. Woord. op BREDEROÔ.

S m o e s j e s m a k e n, gekheid, praatjes maken, zich met eene aardigheid ergens afhelpen.

S n e l l e t j e. KILIAAN kent dit woord reeds in den zin van *poculi fictilis, teretis, minusculi genus*. Hier ter stede bezigt men het niet zoo zeer in de beteekenis van *beker*, als wel van *kannetje*. Men spreekt van een *stroopsnelletje, scheersnelletje* enz. Zie vooral de breede aanteekening van HOEFFT, t.a.p.

S n e r k e n. Ofschoon WEILAND dit woord opgenomen heeft,

zoo is het toch in vele streken van ons land onbekend. In Dord evenwel wordt het door iedereen verstaan. Men bezigt het in actieven zin en bedoelt er meê *iets met vet braden* of *stoven*. Ook in Noord-Holland komt het voor. Zie *de Taalgids* I, bl. 290.

S n i p p e r t j e (een) v a n d e v o r s t b e e t h e b b e n, wat te diep in het glaasje gekeken hebben, min of meer dronken zijn.

S n o r w a g e n noemt men de wagen waarin de lijken vervoerd worden.

S p a t j e, slokje, b.v. laten we eens een spatje nemen.

S p e t e n, spetten.

S p r e k e n op. Deze vroeger in de regtstaal zeer gebruikelijke spreekwijze in den zin van *te vorderen hebben* wordt hier nog aangetroffen. Men bezigt ze ook in Drenthe. Zie DE JAGER, Archief I, bl. 349.

S t i j g e r, een soort van hoofd, dat van de kade afsteekt en in het water uitsteekt. Ook in Noord-Holland gebruikelijk.

S t i k, stuk. Deze verbastering is nog in Breda gebruikelijk. Zie HOEUFFT, t.a.p.

S t u k als te Dordrecht gebruikelijk in de beteekenis van *boterham* wordt opgegeven door HOEUFFT, t.a.p.

S t i k u i t. Met eene intensieve kracht wordt *stik* in meer dan een woord gebruikt, b.v. stikdonker, stikvol enz. *Stikuit* evenwel in den zin van *geheel uit* heb ik te Dord voor het eerst gehoord b.v. in de uitdrukking *het vuur is stikuit*.

S t u g, sterk, veel, b.v. de kinderen groeijen stug.

T a f e l b o r d is de naam die aan een zeer grooten tol gegeven wordt.

T a g g e r i j n of t a n g a r i j n, of, zoo als HOEUFFT in zijne meermalen aangehaalde proeve in v. *kleerkooper* schrijft, *tangeryn* wordt hij genoemd, wiens beroep het is oud ijzer, koper enz. op te koopen. Naar den oorsprong van het woord is reeds dikwijls, doch zonder goeden uitslag, gezocht.

T a l i e, een zestiende gedeelte van een el. Dit woord leeft ook nog in ons spreekwoord: een talie van een haas is eene el van eene kat waard.

Tijl of teil, nagelbloem.

Tikduitje spelen is de naam van een jongensspel, daarin bestaande, dat men centen [vroeger duiten] met een riem over een met krijt getrokken streep moest slaan.

Toot, slaapmuts.

Triesjakken, plagen.

Uithaal. WEILAND kent dit woord niet. Wel geeft hij in zijn Woordenboek op het werkw. *uithalen* en de hiervan afgeleide zelfst. nw. *uithaler* en *uithaling*, maar niet *uithaal*. Men verstaat er door het schoonmaken in den nazomer.

Van tusschen wordt dikwijls gebezigd in uitdrukkingen als de volgende: ik kan er niet van tusschen, d.i. ik kan er niet buiten, ik kan het niet laten.

Verblijf. Ik weet er geen verblijf meê, d.i. ik weet er geen weg meê.

Vergelden, betalen, b.v. ik kan het niet meer vergelden. Ook WEILAND geeft het nog in dezen zin op.

Verhannik of verhans zijn uitroepen van minachting en verwensching, in den zin van *valom, stik*. Men hoort ze, het spreekt wel van zelf, alleen in de straattaal.

Vetel, veter.

Vruchtballetjes, likeurdrops.

Vuil, valsch, b.v. hij speelt vuil.

Watjeskaauw, muilpeer, oorvijg. Dit woord is ook in Noord-Holland gebruikelijk. Zie de Navorscher, 1857, bl. 321.

Weegscheet, of gelijk men elders zegt *strontje*, is de minder kiesche benaming die men hier ter stede bezigt voor een puistje, een zweertje aan de oogleden.

Werm, warm.

Worvel, wervel. Deze vorm is ook elders in gebruik. Zie Nieuw Mag. van N. T. I, bl. 237.

Zaddoek. Deze wanklinkende vorm in plaats van zakdoek, wordt, even als in andere oorden van ons vaderland, ook te Dordrecht gehoord. Natuurlijk alleen van de minder beschaafden.

Zemeltrui, zemelknooper.

Z e u g , ook wel platte zeug is de naam die in vroeger tijd gegeven werd aan dat diertje, 't welk tegenwoordig meestal *pissebed* genoemd wordt. Een paar plaatsen uit CATS, die het tallooze keeren in dien zin bezigt, mogen zulks bewijzen. Hij zegt (fol. uitg. 1712, bl. 525):

> Het stof dat uyt den vyere stijgt,
> Het roet dat uyt de schouwe sijgt,
> Een sleck die van der aerden kruypt,
> Een seug die van de muyren druypt,
> Een mug, een vlieg, een vuyle spin
> Die raeckt er op, of valt' er in.

en bl. 267:

> Let, als een kraye peeren steelt,
> Hoe licht dat haer het fruyt verveelt,
> Sy geeft 'et hier en daer een pick,
> En siet! dan valt 'et in het slick,
> En koomt' er dan een naeckte pier,
> Of eenig ander seldsaem dier,
> Een soog, een padd', een vuyle sleck,
> Die meynt het is voor haren beck,
> En sit dan in haer sap en teert,
> Zoo dat 'et alle menschen deert.

Nog is dit woord in vele streken van ons land in gebruik in Breda zoowel als in Zeeland en te Dordrecht. Zie o.a. HOEUFFT in v. *zeug*, DE JAGER, Archief II, bl. 180; Nieuw Mag. van N. T. I, bl. 217 enz.

Z i e n . Gewone uitdrukkingen hier ter stede zijn: ik zie liever zijne hielen dan zijne teenen, zijn kuit dan zijn knie, d.i. ik zie hem liever gaan dan komen.

Naschrift.

Terwijl ik met het corrigeeren der proeven van deze lijst bezig was, maakte een mijner kennissen mij de opmerking, dat er onderscheidene woorden en vooral vormen in waren

opgenomen, die men geene Dordracismen mogt noemen, aangezien ze ook op andere plaatsen van ons land in gebruik waren. Daar welligt meer personen het met deze zienswijze eens zijn, wil ik ter voorkoming van ongegronde opmerkingen te dezer plaatse meedeelen, dat het van den beginne af mijn idee is geweest, dat in eene dergelijke opgave volledigheid de hoofdverdienste is, dat ik dus alle punten heb opgegeven waarin het Dordsche taaleigen van het gewone afwijkt onverschillig of hetzelfde verschijnsel zich ook elders voordoet of niet. Zooveel het laatste mij bekend was, heb ik in mijne opgave de streken waar men hetzelfde hoort, er bij gevoegd.

B.

Iets over het woord *ligchaam* en de onderlinge verhouding der *h* en *ch*.

De afleiding van het woord *ligchaam* is overbekend. Ieder, die slechts een weinig aan de studie der Germaansche talen gedaan heeft, weet, dat het een compositum is, bestaande uit *lijk* en *haam*, gelijk de Angelsaksische en Oudsaksische vormen *lic-homa, lic-hamo* en *lik-hamo* voldingend bewijzen. Immers, daar noch het Saksisch der eilanden, noch dat van het vaste land de zamengestelde letter *ch* of *kh* kennen, moet men wel aan eene vereeniging der twee ook op zich zelve bestaande woorden *lîc* of *lîk* en *hamo* of *homa* denken, en niet aan eene afleiding van *lîch* door middel van het suffix *-am*. Het eerste zamenstellende deel, in het Goth. *leik*, Ags. *lîc*, Osaks. *lîc* en *lîk*, Oudhd. *lîh* is ons tegenwoordige *lijk*, doch natuurlijk niet in de hedendaagsche beteekenis van dood ligchaam, maar in die van *lijf*. Oudtijds toch diende het woord evenzeer om een levend ligchaam aan te duiden, en wel niet zelden in de bijbelsche opvatting van v l e e s c h . ULFILA maakte een druk gebruik van *leik*, ter vertaling

van *σ□μα* (ligchaam), van *πτ□μα* (lijk) en van *σάρξ* (vleesch). De dichter van den Heliand gebruikt *lîc* en *lîk* insgelijks voor levend ligchaam en vleesch. Het tweede zamenstellende deel *hamo* beteekent zoo veel als omkleedsel, omhulsel. Een Groth. *hama* (kleed) komt wel niet voor, maar dat het moet bestaan hebben, blijkt genoegzaam uit de zwakke, en dus a f g e l e i d e , werkwoorden *anahamôn*, aankleeden, *andhamôn*, ontkleeden, *afhamôn*, uitkleeden, *ufarhamôn*, overkleeden. In het Angelsaksisch beteekent *ham, haam*, vooreerst skin (huid), verder covering (bekleedsel), shirt (hemd) en surplice (priesterlijk gewaad). In het Hildebrandslied komt *hamo* voor in de zamenstelling *gudhamo* (strijdhemd, pantser), waarin het eerste deel *gud*, ook wel *gund*, strijd, gevecht, beteekent. In het Deensch is *Ham* h u i d , inzonderheid die van slangen en vogels, als onder andere blijkt uit *Swaneham, Fjederham* en uit *skifte* en *skyde ham*, vervellen; de dichters bezigen het voor g e w a a d . Ook in het Nederlandsch is *haam* nog bekend. De landlieden noemen het vlies, waarmede het veulen vóór de geboorte omgeven is, *het haam* of *ham*.

Ligchaam beteekent dus - even als het Ags. *flaesc-homa*, dat in dezelfde beteekenis als *lic-homa* gebezigd wordt - zooveel als v l e e z e n o m k l e e d s e l , o m h u l s e l v a n v l e e s c h , natuurlijk met het oog op de inwonende ziel. Deze beteekenis is geheel in overeenstemming met eene voorstelling, in de middeleeuwen heerschende. Men beschouwde toen het ligchaam als het receptaculum der ziel, als het vat of den zak, waarin zij verborgen huist. Zoo leest men onder andere in der Leken Spiegel, I, 16, 60:

> '*Alse die ziele dan uut gheet* (als de mensch sterft)
> *So en blijft daer niet dan die* zac,
> *Daer die ziele verborgen in stac*.'

En, II, 10, 80, wordt de menschwording van CHRISTUS het aantrekken van den *zak der menschheid* genoemd:

> '*Al wast dat hi clede*
> *Den* zac *der menscheit an*
> *In die vorme van enen man*.'

In I, 20, 22, wordt van de ziel gezegd, dat zij bij het sterven het vat moet ontruimen:

'*Als een ziele zal rumen* tvat.'

Zie verder over deze zienswijze Prof. M. DE VRIES, in zijn Glossarium op Der Leken Spiegel op de woorden *Vat* en *Zac*.

De afleiding *ligchaam = lijk-haam*, mnl. *liic-haem*, is dus wel boven allen twijfel verheven, maar hiermede is de hedendaagsche vorm of uitspraak *lig-chaam* (*lich-chaam*) nog niet verklaard. De verkorting van *ij*, of liever van *ii*, tot *i* baart geene moeijelijkheid; vóór de *ch* is de overgang van een openen of helderen klinker of van eenen tweeklank in een gesloten of doffen klinker geen zeldzaam verschijnsel. Men denke slechts aan *k*o*cht* en *gek*o*cht* van *k*oo*pen*, *verkn*o*cht* van *verkn*o*pen*, *ger*u*cht* van *r*oe*pen, gez*o*cht* van *z*oe*ken*. Doch van waar komt de *ch*? Men wane toch niet, dat de *c* en *h* of *k* en *h* in *lijk-haam, liic-haem* zoo maar tot *ch* zamensmelt, wanneer men die letterteekens behoorlijk naast elkander schrijft en door een zuiver ophaaltje netjes verbindt. Ik wenschte wel een enkel overtuigend voorbeeld van zulk eene zamentrekking te zien. Men werpe mij niet tegen: □*φήμε ρος* = □*π*□ □*μερορ,* □*φυφαίνω* = □*π*□ □*φαίνω, δεχήμερος* = *δεκ*□ □*μερος* daarvan straks. Intusschen is de zaak doodeenvoudig en allernatuurlijkst, zoo men zich slechts herinnert, dat de oorspronkelijke klank der *h* die van onze hedendaagsche *ch* was. Het is echter van zooveel belang, dat men van die waarheid volkomen overtuigd wordt, dat ik er eenige oogenblikken opzettelijk bij stil wensch te staan, waarbij ik mij in mijn betoog eerst bij de oudste Germaansche taal zal bepalen en vervolgens door voorbeelden aantoonen, dat het in het Oudnederlandsch evenzoo moet geweest zijn.

Niemand heeft er ooit aan getwijfeld, of de Gothische *h* in woorden als *nahts* (nacht), *dauhtar* (dochter), *raihts* (recht), *uhtwô* (ochtend), *ahtau* (acht) werd op dezelfde wijze als onze *ch* in de gelijkluidende Nederlandsche woorden uitgesproken. Evenzeer is men het eens, dat de *h* vóór de letters *l, n, r* en *w* aan het begin der woorden, als in *hlahjan*, lagchen,

hlains, leuning, *hlamm*, klem, *hlaupan*, loopen, *hneiwan*, nijgen, *hrains*, rein, *hramjan*, ramen, *hrôpjan*, roepen, *hweila*, wijl, als *ch* is uitgesproken. Waarom zou het letterteeken *h* in dien zelfden tijd in *haban*, hebben, *hatôn*, haten, *hardus*, hard, *haurn*, hoorn, *handus*, hand, *hamon*, kleeden, een anderen klank hebben voorgesteld? Waarom zou ULFILA, de uitvinder van het Gothische letterschrift, die uit drie alphabets, het Grieksche, het Latijnsche en het Runische, vrijelijk te kiezen had en gekozen heeft, *hauh* (hoog) zoowel in het begin als aan het einde met dezelfde letter hebben geschreven, indien hij in het begin eene *h* en aan het einde eene *ch* had gehoord? In de andere oude Germaansche talen, als het Oudhoogduitsch, Angelsaksisch, Oudsaksisch en Oudnederlandsch staat het met de *h* als in het Gothisch. Ik zal alleen eenige woorden uit de Oudnederl. Psalmen mededeelen, waarin *h* kennelijk de waarde van de hedendaagsche *ch* had: *unreht* (onrecht), Ps. LIV, 4; *naht* (nacht), 11; *mohti* (mogt), 13, *uuihsil* (wisseling), 21, *fehtinda* (vechtende), L, 3; *lioht* (licht), 13; *unriht* (onrecht), LVII, 3; *fluht* (toevlugt), LVIII, 17; *thoh* (doch). Is het te denken, dat de *h* aan het begin eener lettergreep, als in *uuarheide* (waarheid), *herro* (heer), *behaldon* (behouden), *hatoda* (haatte), *hus* (huis), *hoï* (hoogte) eene andere waarde zal gehad hebben? Ik verwacht hier echter ten opzigte van het Gothisch eene tegenwerping. ULFILA, zal men zeggen, schrijft altijd *xristus* (Christus), en soms *pasxa* (paschen), *zaxarias* (Zacharias), *zaxxaius* (Zacchaeus), *axaja* (Achaja); hij gebruikt dus een bijzonder letterteeken *x* waar de Grieken χ bezigen. Had nu de Gothische *h* als onze *ch* geklonken, hij zou *hristus, pasha, zaharias, zahhaius, ahaja* hebben geschreven. - Niet te driftig, Mijne Heeren; ULFILA's spelling bewijst veel, zeer veel zelfs, maar juist niet hetgeen gij meent te moeten beweren. Zij, die zich met vergelijkende taalstudie bezighouden, zijn het thans tamelijk wel eens, dat χ (ch), φ (ph) en θ (th) niet den klank van onze *ch, f*, en de Engelsche *th* hebben gehad, maar werkelijk dien, welken de Latijnen,

wanneer zij Grieksche woorden in hunne taal overbragten, door *ch* (d.i. *kh*), *ph* en *th* afbeeldden. Met andere woorden, de Grieksche letters *χ, φ* en *θ* hadden de waarde van *k + h, p + h, t + h*, en werden uitgesproken als de bekende Sanskritische letters, die men thans in Latijnsche karakters door k^c, p^c en t^c voorstelt. Indien *φ = f* geluid heeft, waarom schreven de Romeinen dan Ph*ilippus*, ph*iloso*ph*ia* enz., en niet *Filippus, filosofia*? En waarom dan juist *p* en *h* gekozen? Waarom verdubbelden de Grieken hunne *χ, φ* en *θ* door voorvoeging van *κ* (k), *π* (p) en τ (t), in *Βάκχος* (Bacchus), *Σαπφώ* (Sappho), *□τθίς* (Atthis)? Waarom schreven zij niet *Βάχχος, Σαφφώ, □θθίς* met *χχ, φφ* en *θθ*? Dit is en blijft een raadsel, tenzij men stelt *χ = kh*, *φ = ph* en *θ = th*, en daarin aan elke letter, aan de *h* zoowel als aan de *k, p* en *t*, haren eisch geeft, gelijk in onze woorden *boe*kh*andel, slui*ph*oek* en *ui*th*oek*. Spreekt men die letters zóó uit, dan immers wordt de spelling *Bakkhus, Sappho* en *Atthis* de eenige natuurlijke. Op deze wijze wordt ook de zamentrekking van *κ* (k), *π* (p) en *τ* (t) met een volgenden spiritus asper (h) tot *χ, φ* en *θ*, gelijk in de boven reeds aangevoerde woorden *□φήμερος = □π□ □μερος, □φυφαίνω = □π□ □φαίνω, δεχήμερος = δεκ□ □μερος* voldoende verklaard: of liever dan blijkt, dat in de genoemde en alle dergelijke gevallen in het geheel geene zamentrekking, geene verandering in de uitspraak voorvalt, maar dat alleen eene eenvoudiger spelling in de plaats der meer gecompliceerde treedt. Die uitspraak van *χ = kh, φ = ph* en *θ = th* wordt door ULFILA op eene merkwaardige wijze bevestigd, althans ten opzigte van de *χ*. Immers het letterteeken *x* wisselt bij hem af, met de *k*, in alle woorden behalve *xristus*; hij spelt zoowel *paska* als *pasxa, zakarias* als *zaxarias, zakkaius* als *zaxxaius, akaja* als *axaja*. Bewijst dat niet, dat hij in die woorden ook eene *k* hoorde, althans een geluid, dat sterk naar *k* zweemde, en waarin de *k* als integreerend deel voorkwam? Maar indien *χ = kh* was, dan bewijst zulks tevens, dat onze tegenwoordige *h*-klank nog niet in het Gothische alphabet voor-

kwam, anders toch zou ULFILA *paskha, akhaja* enz. hebben geschreven. De *h*-klank was blijkbaar den Gothen vreemd, en daardoor is het verklaarbaar, dat hij de woorden, die met den spiritus asper beginnen, nu eens schrijft met, dan zonder *h*, de letter, welke nog het best aan dien spiritus beantwoordde, zonder volkomen dezelfde klank te zijn. Zoo spelt hij *airmôgaineis* voor ‘ □*ρμογένης, Hermogenes; iairaupaulis* voor □*εραπολις, Hieropolis; herodes* voor □*ρώδης*.

Uit het aangevoerde blijkt, geloof ik, overtuigend genoeg, dat de *h*, in het Oudgermaansch althans, de waarde van onze hedendaagsche *ch* had; en daar zij die nu niet meer heeft, moet er met haar eene verandering zijn voorgevallen. Deze bestond nu daarin, dat zij aan het begin der woorden merkelijk verzacht werd en eindelijk in den spiritus asper, in onzen hedendaagschen *h*-klank, overging. Toen deze uitspraak voor goed gevestigd was, kon het letterteeken *h* niet langer toereikend wezen om èn den *ch* èn den *h*-klank af te beelden, en voegde men het in het eerste geval eene *c* toe. Men begon toen *hooch, hecht, gehucht, nacht*, enz. te schrijven. Het Latijn, waarin blijkbaar dezelfde verandering plaats greep, spelde te gelijker tijd *michi* en *nichil*, in plaats van *mihi* en *nihil*, tot dat men later inderdaad *mihi* en *nihil* uitsprak en toen tot de oude schrijfwijze, hoewel niet tot de oorspronkelijke uitspraak, terugkeerde.

Indien men het dan voor uitgemaakt zeker mag houden, dat de Oudgermaansche *h* als *ch* luidde, dan heeft men *ligchaam* oorspronkelijk als *liic-chaam* uitgesproken en heeft er geene andere wijziging behoeven plaats te grijpen dan de reeds vermelde verkorting van *ii* in *i* en de assimilatie [1] van de *k* van *liik* met de volgende *ch*, zoodat *liic-chaam* in

1) Door assimilatie verstaat men die verandering eener letter, waardoor zij aan eene voorafgaande of volgende gelijk wordt, gelijk b.v. in *ap*plicare voor *ad*plicare, *int*eligere voor *inter*ligere, *im*modestus voor *in*modestus. Eene assimilatie als in *ligchaam* treft men aan in de Oudnederl. Psalmen in het woord *guolic-heit*, dat nu eens *guoli*hh*eit* dan *guoli*kk*eit* geschreven wordt. Zoo vindt men ook, *wa*d *duo mi fleisc, wad duo mi man*, voor *wa*t *duo mi* enz.

lich-chaam veranderde. Het gebruik heeft die schrijfwijze verworpen en wil *ligchaam* of wel *lichaam*. De laatste spelling wordt voorgestaan, door hen, die aan de *ch* ik weet niet welk eene mystieke en wonderdadige kracht toeschrijven en meenen, dat zij, in onderscheiding van alle andere medeklinkers, het vermogen bezit om te gelijkertijd eene voorgaande lettergreep te sluiten en eene volgende te openen. Hoe men te dezen opzigte met betrekking tot andere woorden moge denken, uit het aangevoerde volgt, dat de *ch* ontegenzeggelijk tot de tweede lettergreep van *ligchaam* behoort, en dat men derhalve om èn aan de eischen der afleiding èn aan die van de gebruikelijke uitspraak te voldoen *lig-chaam* zal moeten schrijven. Op dezelfde gronden zouden *lich-chaam* en *lich-haam* verdedigd kunnen worden.

L.A. T. W.

De verlenging der heldere *a* in gesloten lettergrepen.

In welke opzigten men de Nederlanders kan beschuldigen van onverschilligheid, onzelfstandigheid en zucht tot navolging van anderen, inzonderheid van vreemden, zeker wel niet ten opzigte van de wijze, waarop zij de spraakgeluiden zigtbaar voorstellen. Na de godsdienst, de staatkunde en de lotgevallen des vaderlands kan men bezwaarlijk iets noemen, dat zoo voortdurend veler belangstelling heeft genoten als de spelling der moedertaal. De waarheid van dit beweren blijkt reeds uit de menigvuldige *Spraeck-* en *Spreeckonsten* van vroeger dagen, waarin de spelling altijd de hoofdzaak is en soms het grootste aantal bladzijden inneemt. Vervolgens beroep ik mij op de lange rij van *Nederduytsche* en *Vlaemsche Orthographien, Verhandelingken over, Inleydinghen tot*,

Verklaringhen, Fundamenten en *Grondt-regelen van de Nederduytsche Spellinghe*; op de reeks van *Spel-, Spelle-* of *Speld-konsten* of *-kunsten*; op het aanzienlijk getal *Kritieken* en *Antikritieken, Beoordeelingen, Bedenkingen* en *Aanmerkingen, Antwoorden* en *Wederantwoorden*, betreffende enkele spelquesties, om van de monographieën over enkele letters en de bemoeijingen van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek en later van het Belgische Staatsbestuur niet te spreken. En wie zich overtuigen wil, hoe onafhankelijk - republikeinsch zou men haast zeggen - iedereen zich in het spellen gedroeg, die werpe slechts een blik in de groote menigte geschriften uit de twee voorgaande eeuwen; hij zal naauwelijks twee schrijvers van naam aantreffen, die over alle punten der orthographie geheel eenstemmig dachten. Bijna ieder bewandelde in dezen zijn eigen weg, en toonde, dat hij ten minste in dit opzigt niet hield van slaafsch navolgen.

Wel is waar niet altijd waren de gronden, waarop men bouwde, even vast, de redenen, die men opgaf, even redelijk. Zelfs lagen zij niet altijd binnen het gebied der Grammatica; soms kwamen Mystiek en Dogmatiek in het spel. VONDEL b.v. schreef *goet, geluit, afgebeelt* met eene *t*; doch het woord *Godt*, meende hij, moest op *dt* eindigen, moest vier letters hebben, omdat de naam van het Opperwezen in andere talen insgelijks met zóóveel letters gespeld wordt. Immers op blz. 2 zijner *Bespiegelingen van Godt* luidt het

> *'De Duitsch is dan gewoon den rijcksten schat der schatten*
> *Als andre volcken* [1] *in vier letteren te vatten,*
> *En* GODT *te noemen 't geen noit teken of geluit*
> *Voluit heeft afgebeelt'*

PIETER BODDAERT, de grootvader van den meer algemeen,

1) Die andere volken, die VONDEL op het oog had, zullen wel de Latijnen, Grieken, Hoogduitschers, Franschen en Spanjaarden geweest zijn, die *Deus, Θεός, Gott, Dieu* en *Dios* inderdaad met vier letters schrijven. Hoe zou hij gehandeld hebben, indien hij het Italiaansche *Dio*, het Angelsaksische en Engelsche *God*, het Deensche en Zweedsche *Gud*, het Slavoonsche *Bog* en het Sanskritische *Dêwas* gekend had?

maar minder gunstig bekenden dichter van dien naam, schreef ook *Godt* met *dt*, niet om ‘de afleiding,’ niet om ‘het *viertal* der *letters*,’ maar ‘uit ene eige zinlijkheid met betrekkinge tot het Hoge Voorwerp, dat wy door dien naam verstaan.’ Hij voegde eene *t* achter de *d* ‘om aan dat woord het vermogen te benemen om ene *meervoudige buiging* te ontfangen, vermits de *Enige Waarachtige* GODT in zijn wezen geen meervoudig getal lijd en lyden kan, en men dus ook geen GODTEN kan zeggen.’ Wanneer hij echter van andere ‘onderwerpen’ sprak, ‘die mede dien eernaam dragen, als *Engelen*, of *Joodsche overheden*, of *Afgoden*,’ dan kon GOD zonder *t* volstaan.

Niettegenstaande zulke en dergelijke redenen, die niets met de taalkunde gemeen hebben, door velen als geldig werden beschouwd, heeft al het geschrijf en getwist van vroeger dagen toch de uitwerking gehad, dat wij ons op eene spelling mogen beroemen, die, zonder de onbereikbare volmaaktheid te bereiken, beter is dan menige andere. Mij althans is geene nieuwere taal bekend, die meer en consequenter dan de Nederlandsche aan de twee, dikwijls zoo tegenstrijdige, beginselen eener gezonde orthographie beantwoordt, die zoo zeer de afleiding eerbiedigt, zonder zoo erg als vele andere talen aan de uitspraak te kort te doen.

Het is thans mijn voornemen niet de voortreffelijkheid onzer spelling in bijzonderheden aan te toonen, nog minder zou ik willen trachten de gebreken te vergoelijken, die ook haar ontegenzeggelijk aankleven. Ik wilde mij bepalen tot beschouwing van één enkel punt, dat lang een twistappel heeft uitgemaakt en dezer dagen weder ter sprake is gekomen, een punt, dat bij onze Zuidelijke Taalbroeders nog op den huidigen dag als eene zaak van het uiterste belang wordt beschouwd. Ik bedoel de verlenging der heldere *a* in geslotene lettergrepen. Ik wenschte namelijk de spelling met *aa* en *ae* in vergelijking te brengen, het voor en tegen van beide schrijfwijzen te wikken en te wegen. Het zal daarbij mijn streven zijn de striktste onzijdigheid te bewaren.

Hoe verschillend en in de bijzonderheden uiteenloopend de onderscheidene spellingstelsels der voorgaande eeuwen ook zijn geweest, zij laten zich om *aa* en *ae* in twee partijen groepeeren, waarvan die, welke *ae* in hare vanen voert, de oudste brieven bezit. Het Middelnederlandsch schreef in den regel *aer, daer, haer, raet, waert*, soms ook wel *air, dair, hair, rait, wairt*, doch zoo goed als nooit *aar, daar, haar, raat, waart*; en, hoewel men 'in het archief van *Gent* reeds zeer vroeg sporen van de verdubbeling der *a* en *u* aantreft [1],' kan men zeggen, dat het de dubbele *a*, eigenlijk niet kende. Deze werd het eerst aangeprezen in 1584 in de *Tweespraack van de Nederduytsche Letterkunst*. HOOFT nam de *aa* later voor goed aan; doch, ofschoon zijn voorbeeld door sommigen gevolgd werd, de meerderheid ging voort *ae* te bezigen. Nog eene lange reeks van voortreffelijke schrijvers, onder welke de Statenoverzetters van den Bijbel, R. VISSCHER, VONDEL, CATS, HUYGENS, CAMPHUIZEN, DE DEKKER, WESTERBAEN, JONKTIJS, POOT, HOOGSTRATEN, MOONEN, TEN KATE, en VERWER bleven aan de oude spelling de voorkeur geven. In de tweede helft der voorgaande eeuw echter won de dubbele *a* meer en meer veld, en de voorgang van HUYDECOPER, WAGENAAR en de nieuwe psalmberijming werkten krachtig mede op haar algemeen te maken, zoodat SIEGENBEEK in 1804 eigenlijk niets anders deed dan het toen heerschende gebruik bevestigen.

De Vlaamsche schrijvers bleven intusschen, zoowel vóór als na 1830 aan de oude spelling getrouw. In de laatste jaren echter hebben de HH. Dr. F.A. SNELLAERT, J. VAN RYSWYCK, DAUTZENBERG, J. VAN BEERS, FR. DE POTTER, JULIUS, FR. DE CORT, K.F. STALLAERT en HANSEN gemeend de verlenging der A en U door verdubbeling te moeten aanduiden. Deze voorbeelden verwekten navolging, zoodat op het Taal- en Letterkundig Congres te 's Hertogenbosch een

1) Zie de redevoering van Prof. HEREMANS in de *Handelingen* van het Zesde Nederl. Taal- en Letterk. Congres te 's Hertogenbosch, blz. 101.

aantal andere voorname letterkundigen, ofschoon misschien niet van de meerdere deugdelijkheid der spelling met *aa* overtuigd, het eerwaardige oude gebruik aan de eenheid edelmoedig ten offer bragten en zich bereid verklaarden om ook in dit opzigt de Noord-Nederlandsche spelling aan te nemen.

Twee onzer voornaamste letterkundigen echter vernamen dat besluit min of meer met leedwezen. Hoewel zij de opoffering als een doorslaand bewijs van oprechte eensgezindheid op hoogen prijs stelden, meenden zij, dat de Vlaamsche spelling, zoo al niet verkieslijk, op zich zelve beschouwd beter en deugdelijker was. Naar hun gevoelen stelde de *ae* den a-klank juister voor dan *aa*, omdat die klank in den mond van ieder beschaafd Nederlander, kennelijk aan het einde zachter luidt dan aan het begin en als het ware in de toonlooze *e* uitloopt. Daar nu het door hen gesprokene eene krachtige pleitrede ten voordeele der *ae* uitmaakt, eischt de onpartijdigheid, dat hunne argumenten hier kortelijk medegedeeld worden.

De natuurlijke verzwakking, buiging of golving der stem werd geheel eigenaardig en juist door eene toonlooze *e* afgebeeld, terwijl *aa* aanleiding had gegeven, dat onderwijzers, die hunne taak niet begrepen, dien klank kunstmatig en niet natuurlijk leerden lezen en met allen mogelijken nadruk den dubbelen klank deden uitkomen. Die wanklank zou uit onze taal verdwijnen, wanneer men naar het voorbeeld van VONDEL de *ae* gebruikte. De langere *a* was eene harmonieuse golving en geen op dezelfde hoogte aangehouden klank. Onze muzikale voorvaderen hoorden dat duidelijk en schreven dus van de vroegste tijden af bestendig *ae*, gelijk zij spraken *áe*. Hetzij men die *a-e* in *ga-en* gescheiden en langzaam uitsprak, hetzij versneld en de beide vocalen aan elkander versmolten, altijd kreeg men den waren klank der verlengde Nederlandsche *a*. Daarentegen gaf *ga-an*, hetzij gescheiden en langzaam, hetzij versneld uitgesproken, steeds den gapenden en raauwen gorgeltoon van het gemeen te Amsterdam.

Intusschen verklaarde de eene letterkundige, dat hij zou

blijven schrijven, gelijk hij tot heden geschreven had; de andere bad de broeders uit Zuid en Noord het vraagstuk niet hooger aan te slaan, dan het wegen kan. Het was immers niets dan eene questie uit het gebied der spelling, die, zij moge goed of kwaad zijn, altijd op hoogst onvolkomen wijze de gesproken taal aan het oog voorstelt, en die zoolang wij ze als zoodanig opvatten, niet in staat is het wezen der taal aan te randen. Wat hem betrof, hij was bereid den dobbelsteen te werpen over *aa* en *áe*, en die schrijfwijze te volgen, welke het lot zou aanwijzen. Maar er bestonden redenen, die geheel buiten het gebied der taalkunde liggen, welke de eenheid in de spelling, als het zigtbare blijk van de eenheid der taal in Zuid en Noord wenschelijk maakten. De gevaren, waarmede het Fransch en het Hoogduitsch onze taal- en letterkunde bedreigden, maakten het noodzakelijk, dat wij aan onze leuzen: *Eendragt maakt magt*, en: *L'union fait la force*, gedachtig bleven en ook in ons schrift onze eenheid van taal en afkomst aan den dag legden.

Ongetwijfeld zijn het die redenen, welke later nog andere Vlaamsche letterkundigen noopten om zich openlijk aan de voorstanders der eenheid van spelling aan te sluiten. De Heer J.J.M. VAN LANGENDONCK heeft zelfs zeer onlangs eene zeer verdienstelijke *Nederlandsche Spraakkunst* uitgegeven, waarvan exemplaren verkrijgbaar zijn gesteld, in welke de Noordnederlandsche spelling geheel is gevolgd.

In dezen stand van zaken is het mij niet ongepast voorgekomen, alles, wat taalkundig voor en tegen *aa* en *ae* kan aangevoerd worden, in vergelijking te brengen en in de weegschaal te leggen, ten einde den lezer in staat te stellen zelf waar te nemen, naar welke zijde zij overhelt.

Voor *ae* pleit de eerwaardige oudheid, het gebruik, dat eeuwen lang heeft geheerscht, in Noord zoowel als in Zuid; voor *aa*, dat reeds HOOFT en anderen in de 17de en de meeste Noordnederlanders in de 18de eeuw redenen genoeg meenden

te hebben om dat oude gebruik te verlaten. Vervolgens, dat de spelling met *aa* vroeger en later juist verkozen werd door mannen, die als de netste schrijvers bekend staan en meer dan andere van eene regelmatige en consequente spelling werk maakten. Ik noem hier HOOFT, BRANDT, WAGENAAR, de meerderheid der commissie voor de psalmberijming, SIMON STIJL, STUART, VAN DER PALM en BILDERDIJK.

Voor *ae* pleitte, tot op de jongste tijden toe, het eenparige gebruik der Vlamingen en Brabanders, - voor *aa* de thans even eenparige spelling der Noordnederlanders.

Voor *ae* pleit, dat zij geschikter is om den zacht versmeltenden klank der heldere *a* uit te drukken, terwijl *aa* meer een gelijkmatig aangehouden geluid voorstelt. Het een en ander is niet te loochenen, maar op de kracht van dit argument valt heel wat af te dingen. De *ae* moge voor het doel geschikter zijn dan *aa*, eene volkomen juiste voorstelling van den zacht dalenden, doch evenwel altijd ondeelbaren klank der heldere *a* is zij niet. De beheerscheres van den nacht en de deftige huisvader van het kippenhok heeten wel niet *ma-an* en *ha-an*, maar toch ook niet *ma-en* en *ha-en*. Moet men den leerling bij het lezen van *maan* en *haan* aan het verstand brengen, dat hij de tweede *a* niet zoo hard moet uitschreeuwen; bij *maen* en *haeu* zal men hem moeten beduiden, dat hij niet *ma-èn* en *ha-egrave;n* behoort te zeggen, maar beide klinkers in eacute;éne lettergreep heeft uit te brengen. Bij beide de schrijfwijzen zal terechtwijzing noodig zijn. - Een vreemdeling zal waarschijnlijk in geen geval den waren klank treffen. Men zal hem vooreerst moeten leeren, dat hij met ééne lettergreep te doen heeft. Is hij een Deen, dan staat het te vreezen, dat hij, aan zijne eigene spelling denkende, *maon* en *haon* leest. Een ander zal *ae* aanzien voor de voorstelling van eenen klank, die tusschen *a* en *e* in ligt, aan de Grieksche *η*, of de Fransche *ai* in *faire* en *maître*; niemand zal eene heldere *a* vermoeden. Indien *aa* aanleiding kan geven tot schreeuwen, *ae* kan oorzaak zijn van eene temende en slepende uitspraak: *Baaës, Klaaës slaaët me met een laaërs*.

Ik meen derhalve, dat beide schrijfwijzen nagenoeg even goed, of liever, nagenoeg even gebrekkig zijn; men moet bij de eene zoowel als bij de andere iets toegeven. Zelfs BILDERDIJK, die anders niet afkeerig was van *ae*, en die door eenen der boven bedoelde sprekers als een uitstekend deskundige, met een fijn gehoor begiftigd, tot getuige ten voordeele van *ae* opgeroepen werd, zag geen gevaar in *aa*. Op blz. 33 zijner bekende *Spraakleer* heet het: 'Ook heeft dit nog by mijn tijd velen de aloude spelling met *ae* doen aankleven als zachter. Zonder genoegzamen grond echter, daar men toch vast moet houden, dat in de verlenging of uitbreiding van de *a* de laatste *a* zwakker dan de eerste is, en de klank dus ook by deze spelling niet rijst -, maar in zijne aanhouding zacht vermindert, en het getroffen oor in geene nagalmende overspanning laat.'

De tot hiertoe aangevoerde redenen vóór en tegen het bezigen van *aa* of *ae* waren ontleend aan het achtbare gebruik en aan het eerste vereischte der spelling, de getrouwe afbeelding der uitspraak te zijn. Wij bevonden ze bijna even zwaar en wigtig: ze neutraliseerden om zoo te spreken, elkander. Het eene deugde niet, maar ook het andere was niet onberispelijk. *Aa*, zagen wij, stelt den waren klank niet voor, maar ook *ae* niet, en wel het allerminst de Vlaamsche uitspraak der heldere *a*, die, voor zooverre mij bekend is, niet naar de linker, maar naar de rechter zijde overhelt, eer naar de *o* dan naar de *e* trekt. Kan de uitspraak derhalve bezwaarlijk als scheidsrechter erkend worden, zou voor het Vlaamsch de spelling *ao*, waarvan echter nooit sprake geweest is, boven *ae* de voorkeur verdienen en als derde concurrent kunnen optreden, dan moet men de uitspraak laten varen en een anderen maatstaf in handen nemen. In zaken van spelling heeft ook de analogie of regelmaat, die in gelijksoortige gevallen op gelijkvormige wijze gehandeld wil hebben, als mede de etymologie eene stem, die gehoord moet worden, wanneer de uitspraak niet kan beslissen. Raadpleegt men deze twee grondbeginselen, dan ziet men, dat

zij den doorslag aan de *aa* geven. Gaan wij eerst bij de analogie te rade.

De vragen, die wij hier te doen hebben, zijn: kunnen de beide wijzen van verlenging, die door middel van de toonlooze of doffe *e*, en die door verdubbeling, regelmatig op alle gevallen toegepast worden? Zoo niet, welke der beide wijzen lijdt de minste uitzonderingen, komt het naast aan een algemeenen regel? Beginnen wij met de verlenging door *e*. Wij zien terstond, dat zij niet algemeen kan worden gevolgd, vermits de verdubbeling reeds noodwendig bij *ee* en *oo* moet plaats hebben. Bij *ee* volgt zij van zelve, hetzij men ze als eene werkelijke verdubbeling of als eene verlenging door *e* wil aanmerken. Voor het oog - en daarom is het bij het spellen immers te doen - zal *ee*, even goed als *aa, oo* eene verdubbeling schijnen, daar de tweede of toonlooze *e* zich uiterlijk niet in het minste onderscheidt van de eerste of heldere *e* en wel niemand lust zal hebben om ons schrift noodeloos met een aantal accenten te bezwaren door *êe* te gaan schrijven: *éen stéen is véel zwaerder dan éen béen of éen téentje*. Bij *oo* is de verdubbeling onvermijdelijk om de verwarring met den helderen klinker [niet tweeklank] *oe* te voorkomen. Niemand heeft nog voorgesteld om in dezen tot de spelling onzer voorouderen terug te keeren en te schrijven: *Die boem is groet, hoeg en schoen*. Bovendien is *eu* evenzeer een heldere klinker, die op het einde naar *e* trekt; daarin staat de *e* dus geheel verkeerd vóór, niet achteraan, zij maakt dus ook al eene inbreuk op de regelmaat. Stelt men nu de verlenging door *e* tot regel, dan krijgt men de volgende rij van lange of heldere klinkers:

ae, ee, ie, oo, ue, eu en *oe*,

met, voor het oog althans, twee verdubbelingen, *ee* en *oo*, met ééne omkeering van den regel bij *eu*, en ééne stuitende inconsequentie bij *oe*, welke letterverbinding, indien zij met den regel in overeenstemming ware, de heldere *o* of *oo* zou moeten voorstellen. Wanneer wij hier de methode der statistiek toepassen en de verhouding berekenen, dan vinden wij

3 onregelmatigheden op 7 gevallen, of 3 onregelmatigheden tegen 4 regelmatige toepassingen. Deze rekening is echter niet eens heel naauwkeurig, dewijl *ee* ook als eene verdubbeling kan beschouwd worden, en *ie* niet gelijk staat met *ae, ee* en *ue*, maar in de uitspraak langer aangehouden wordt. *Ie* en *oe* namelijk zijn de laatste klanken, die uit den toestand van tweeklanken in dien van klinkers zijn overgegaan. Het volk is zich hiervan als het ware nog bewust, spreekt ze ten minste langer uit dan de overige, oudere klinkers. Immers wordt de *ie* in *dienen, dier* en *Piet* merkelijk langer aangehouden, dan de *i* in *visite* en *titel*. Rekent men nu de gelijkstelling van *ie* met *ae, ee* en *ue* ook nog als een gebrek, dan wordt de verhouding nog ongunstiger namelijk 5 onregelmatigheden tegen 2 gevallen, die in den regel zijn.

Zien wij thans wat de verlenging door verdubbeling oplevert. Indien wij haar als regel aannemen, verkrijgen wij de volgende rij:

aa, ee, ie, oo, uu, eu en *oe*.

Daarin is de schrijfwijze *ee* zoowel als *oo* volkomen in den regel, en kenmerken zich *eu* en *oe* als bijzondere, eigenaardige klanken, die altijd lang zijn en dus niet als verlengingen van een korten klinker, het allerminst van *e* en *o* moeten aangemerkt worden, terwijl ook *ie* zich naar behooren van de gewone heldere klinkers onderscheidt. Alles is dan onberispelijk. Wil men echter het onderscheid tusschen *ie* en *i* niet erkennen, dan heeft men op de 7 gevallen toch nog maar ééne onregelmatigheid, en dus de gunstige verhouding van 6 tegen 1. Men ziet dus, dat de regelmaat ontwijfelbaar aan de verdubbeling hare stem schenkt. Zien wij nu, wat de etymologie doet.

Ae doet noodwendig denken, zoo al niet aan eene uiterlijke vereeniging of onafgebrokene opeenvolging, dan toch aan eene ineensmelting van twee verschillende klinkers, die ieder eene reden van bestaan hebben, en waarvan *a* de eerste en *e* de tweede is. Die voorstelling zou, behalve in

zamentrekkingen als *daên, blaên, paên* enz. uit *daden, bladen, paden*, altijd onjuist zijn. Er zijn, voor zoo verre bekend is, maar vijf woorden met eene heldere *a*, die uit *ai* of *aai* kan ontstaan zijn: *raad* in *huisraad* en *voorraad*, wanneer het werkwoord (*be*)*reiden*, goth. (*ga*)*raidjan*, werkelijk het grondwoord van dit *raad* is; vervolgens *draad, zaad, naad* en *naald*, metathesis van *nadel*, indien deze woorden niet reeds terstond uit de stammen der verba *dra-jen, za-jen* en *na-jen* zijn gevormd, maar eerst later, toen de *j* zich in *i-j* opgelost en de vormen *draai-jen, zaai-jen* en *naai-jen* voortgebragt had. Alleen in deze vijf woorden zou de etymologie de spelling *ae* misschien eenigermate kunnen wettigen, ofschoon dan toch nog altijd *e* in de plaats van *i* zou staan en de voorstelling derhalve nog niet zuiver zou zijn. In een veel grooter aantal woorden is de heldere *a* ontstaan uit den tweeklank *ia*, b.v. in *daad, jaar, slaap, maan*, maar de voorstelling dier soort van *a's* door *ae* is natuurlijk geheel verkeerd, dewijl de *a* in den oorspronkelijken tweeklank niet de eerste, maar de tweede plaats bekleedde. In verreweg de meeste gevallen echter is de heldere *a* de zuivere grondklinker, die met de beide andere, de *i* en de *u* (oe), aan alle tweeklanken en afgeleide klinkers het aanzijn heeft gegeven, en de voorstelling van zulk een zuiveren en oorspronkelijken klank door eene vereeniging van twee verschillende letterteekens kan, uit een etymologisch oogpunt beschouwd, niet anders dan als hoogst ongepast aangemerkt worden.

Trek ik alles te zamen, dan meen ik te mogen beweren, dat alleen *aa* te gelijk aan de uitspraak beantwoordt, door de analogie gewettigd is en door de etymologie niet gelogenstraft wordt.

L.A. T. W.

De verbuiging van enkele telwoorden.

Antwoord op vraag 27: ‘Dikwijls leest men tegenwoordig *honderde jaren, duizende menschen*. Is de uitgang *e* voldoende of moet er nog eene *n* bij?’

Ik geloof niet, dat er iemand wezen zal, die het feit, dat in de bovenstaande vraag wordt aangenomen, door tal van citaten wenscht bewezen te zien. Men ontmoet de vormen *honderde* en *duizende* dagelijks in dagbladen en tijdschriften, ja zelfs in deftige verhandelingen; men ziet daarentegen *honderden* en *duizenden* veel minder. Zelfs vindt men de beide uitgangen wel eens naast elkander. Zoo leest men in een zeer verdienstelijk werkje: *Het plantenrijk als voorwerp van aanschouwing, door* J.H. STRATEMEIJER, blz. 26: ‘In de opperhuid van het ondervlak vooral, dat minder gevaar loopt, om door de zonnehitte te lijden, zijn vele d u i z e n d e, somtijds m i l l i o e n e n poriën of openingen, die luchtvormige stoffen en waterdampen opnemen en ook weder afgeven, dus in- en uitademen.’

Waarschijnlijk is hier eene drukfout. Het laat zich toch niet denken, dat de schrijver voor twee gevallen, die volmaakt gelijk staan, verschillende vormen zal kiezen. Doch kunnen zij niet beide goedgekeurd worden, zeker toch een van beide en de vraag blijft: welke?

Alvorens verder te gaan, willen wij eenige spraakkunsten raadplegen. Welligt vinden wij de beantwoording der vraag en onze taak zal dan enkel bestaan in de beoordeeling der aangevoerde redenen. WEILAND geeft er niets van; de Spraakkunst voor schoolgebruik, door G.C. MULDER, ook niet; de Beknopte Nederlandsche Taalleer, door J.H. EICHMAN, evenmin. Dr. H. KERN geeft een voorbeeld, dat ons zeer te pas komt: *honderden menschen*. Handleiding I, blz. 41. Wij zoeken echter te vergeefs naar eene verklaring. Prof. BRILL laat zich omtrent dit punt aldus uit: *Honderd* en *duizend* worden bovendien onbepaald in het meervoud gebruikt, wanneer men niet vermeldt, hoeveel *honderden* of *duizenden* voorhanden zijn: *honderden bezwaren, duizenden menschen*. Ned. Sprl. 1854, blz. 244. *Honderd* en *duizend* in het meervoud voorkomende, kunnen niet anders dan als hoeveelheidsnamen en dus als ware substantieven beschouwd worden. Alzoo schrijve men: *honderden menschen, duizenden engelen*, waar *menschen, engelen* in de betrekking van den genitief staat, en niet *honderde menschen, duizende engelen*, noch derhalve ook in den genitief: *duizender engelen*, maar *van duizenden engelen* of *veler duizenden engelen*. Leer van den volzin, blz. 77. De Heer B. leert, dat alleen de uitgang *en* goed te keuren is, en wel, omdat *honderden* en *duizenden* hier zelfstandige naamwoorden zijn, waarvan het bedoelde *en* de meervoudsuitgang is. Maar, vraagt welligt iemand, is de Heer B. consequent, daar hij *honderd* en *duizend* elders telwoorden en wel grondgetallen noemt? Een woord kan toch niet van natuur veranderen, omdat het in het meervoud voorkomt. De vormen van het enkel- en meervoud behooren toch noodzakelijk tot dezelfde categorie, zelfs zouden deze woorden als hoeveelheidsnamen telwoorden en geene zelfstandige naamwoorden zijn; want, als een woord een waar substantief is, omdat het een hoeveelheidsnaam is, om welke reden kan het dan een telwoord wezen? En als het een telwoord is, heeft het dan niet meer van een bijvoegelijk dan van een zelfstandig naamwoord? Men noemt immers onze telwoor-

den, in navolging van de Fransche adjectifs déterminatifs numéraux, bijvoegelijke naamwoorden van hoeveelheid. Indien nu *honderd, duizend* en dergelijke woorden bijvoegelijke naamw. zijn, van hoedanigheid of van hoeveelheid, het doet er niet toe, is het dan niet verstandig ze als bijvoegelijke naamw. te verbuigen, en te schrijven *honderde jaren* even als *gelukkige* en *voordeelige jaren, duizende menschen* even als *brave* en *verstandige menschen*?

Zoo was ten naasten bij de gang der redeneering van iemand, dien ik eens de door B. afgekeurde vormen hoorde verdedigen; zij geeft, 't is waar, eenige blijken van scherpzinnigheid, maar niet minder van kortzigtigheid. Juist de vergelijking met andere bijvoegelijke naamw. leert, dat men hier voorzigtig moet wezen. Zij het eens rationeel den naam telwoord te verwerpen, en *honderd* en *duizend* bijvoegelijke naamw. van hoeveelheid te noemen, dan is het nog niet bewezen, dat zij als de andere, de gewone bijv. nw. verbogen moeten worden. Bij eenig nadenken kan men dit ook niet beweren. Vergelijken wij slechts even de beide verbuigingen. Men zegt *honderd jaren*; nooit *goed jaren, slecht jaren, vruchtbaar jaren*. Neen! Volgde *honderd* in de verbuiging den regel der bijv. nw., men zou, als men één honderd jaren bedoelde, in den eersten, tweeden en vierden naamval *honderde* en in den derden naamval *honderden* moeten schrijven? Men zou dan moeten zeggen: *H o n d e r d e centen maken een gulden* en *een gulden heeft h o n d e r d e centen*. De ongerijmdheid van deze verbuiging behoeft gelukkig niet aangetoond te worden. Men mag voor een oogenblik het verschil tusschen bijv. nw. en telw. trachten weg te cijferen; de taal evenwel onderscheidt ze scherp en met reden. Het kenmerk, door het bijvoegelijk naamw. uitgedrukt, ligt in ieder individu van het veelvoud. Het begrip, door het telwoord uitgedrukt, ligt niet in elke eenheid, maar in hare som. Van rijpe appelen, al zijn er nog zoo veel, is elke appel rijp; mogt er een enkele onrijpe tusschen gekomen wezen, die behoort natuurlijk niet tot de rijpe: het is eene

vreemdsoortige eenheid. Van honderd appelen is wel elke appel een deel, maar het woord *honderd* heeft alleen betrekking op de som van al de appelen, geenszins op elken appel. Het kwam mij voor, dat deze waarheden, hoe algemeen bekend en weinig verrassend, belangrijk genoeg waren om er aan te herinneren. Men vinde de Fransche grammatica zoo mooi als men wil, met de overbrenging van enkele harer benamingen in de Nederlandsche zijn wij nog op verre na niet geholpen.

De eenige trek, dien een bijv. nw. met een telwoord gemeen heeft, dat zij door de taal als onzelfstandigheden worden voorgesteld, gaat nog weg, als men zich de verzameling, het veelvoud, als eene nieuwe eenheid denkt. Men zondert dan het begrip der hoeveelheid van het begrip der zelfstandigheid af en stelt zich die hoeveelheid als eene zelfstandigheid voor. Door vereeniging van gelijksoortige individu's (honderd + honderd + honderd enz.) ontstaat een nieuw veelvoud: *honderden*. Op dezelfde wijze komen wij tot duizenden, millioenen, tweeën, drieën, tienen. De eenige uitgang, dien het telwoord aanneemt, is dus de meervoudsuitgang *en* van het zelfst. naamw., en, gaat onze redeneering op, dan zijn *honderde* en *duizende* onbestaanbare vormen; *honderden* beteekent *honderdtallen, duizenden, duizendtallen, millioenen, millioentallen, tienen, tientallen* enz. even als in de uitdrukkingen bij *honderden* d.i. bij *honderdtallen*, bij *duizenden* d.i. bij *duizendtallen*.

Ik vlei mij met het aangevoerde niet alleen de vraag beantwoord, maar tevens aangetoond te hebben, dat de gevolgtrekking, dat het meervoud van een woord tot eene andere klasse gebragt zou moeten worden dan zijn enkelvoud, niet juist is. Het woord *duizend* is eerst een telwoord, wordt dan ten gevolge van de wijze van voorstelling een zelfstandig naamwoord, en van dat zelfstandig naamwoord wordt de meervoudsvorm gebruikt. Een voorbeeld heldere mijne meening op. *Duizend* (telw.) *lammeren g r a z e n in het veld. Een duizendtal* (z.n.w.) *lammeren g r a a s t in het veld. Een*

duizend (z.n.w.) *spijkers z a l voldoende wezen. Duizenden* (z.n.w.) *guldens heeft hij verloren*. In den eersten zin is *duizend* de bepaling van *lammeren*; in den tweeden is *lammeren* de bepaling van *duizendtal*, in den derden is *spijkers* de bepaling van *duizend* en in den vierden is *guldens* de bepaling van *duizenden*. In den eersten zin staat *lammeren* in den eersten naamval; in den volgenden staat het in den tweeden naamval, even als de woorden *spijkers* en *guldens* in den derden en vierden zin. Dat van die betrekking, hier van deel tot geheel, geen uitwendig teeken te vinden is, behoeft geene herinnering. Zelfs waar die tweede naamval nog aanwezig is, maakt men er dikwijls geen gebruik van. Men zegt b.v. *een glas wijn, eene teug water, eene kan melk*, in plaats van *wijns, waters* en *melks*. Al laat men de *s* weg, toch blijven de woorden *wijn, water* en *melk* bepalingen: het zijn de namen der stoffen, waaruit de eenheden *glas, teug* en *kan* genomen zijn, en men blijft ze tweede naamvallen (genitieven) noemen.

Ik zeide daar opzettelijk de eenheden *glas, teug* en *kan*, omdat, naar mijn oordeel, uit deze voorbeelden ook een bewijsgrond te halen is voor de bewering, dat *honderden, duizenden* enz. substantieven zijn. Niemand ontkent dat het woord *glas* een zelfst. naamw. is. Kunnen wij nu bewijzen dat het woord *honderd* met het woord *glas* volkomen gelijk staat, dan is de zaak beslist. Het woord *glas* is vooreerst een stofnaam, de naam van die stof, waaruit flesschen, karaffen, glazen, staven enz. vervaardigd worden. Ten tweede beteekent het een voorwerp van die stof vervaardigd: *een bierglas, lampeglas, brilleglas, vergrootglas enz*. Maar geen van de beide beteekenissen past in de benaming *een glas wijn* b.v. *Er gaan twaalf glazen wijn in eene flesch*. Aan de stof is in het geheel niet te denken; aan de glazen voorwerpen evenmin. Het woord *glas* beteekent hier eene zekere *hoeveelheid* van den wijn, die voor eenheid wordt aangenomen. De werkelijke zelfstandigheid is dus de wijn, het glas is de hoeveelheid. Het is dus geen glas van glas, maar een

glas van wijn. Het begrip *glas* is met het begrip *wijn* innig verbonden: alleen door eene werking van het verstand kunnen zij van elkander afgezonderd worden. Het woord *glas* staat in dit opzigt volkomen gelijk met het woord *honderd* en daar men zegt *glazen wijn, kannen melk, mudden aardappelen, zakken erwten*, zoo zegt men eveneens *honderden jaren, duizenden menschen*.

Leiden.
J.A. VAN DIJK.

Over de constructie van bijzinnen.

Antwoord op vraag 29: ‘Zijn uitdrukkingen als: *Dit is een spreekwoord, dat ik mij niet herinner ooit gehoord te hebben; eene stelling, die het vergeefsche moeite ware te bewijzen; eene hoop, die uwe verzekering mij het recht gaf te koesteren*, enz. goed te keuren?’

De vraag, of bovenstaande uitdrukkingen zijn goed te keuren, beteekent vrij zeker of de bijzinnen, die ter bepaling van de woorden *spreekwoord, stelling* en *hoop* moeten dienen, goed gevormd zijn. Wij willen trachten dat te onderzoeken. Maken wij eerst van de bijzinnen hoofdzinnen: *Ik herinner mij niet dat* (het spreekwoord) *ooit gehoord te hebben. - Het ware vergeefsche moeite die* (de stelling) *te bewijzen. - Uwe verzekering gaf mij het recht die* (de hoop) *te koesteren*. De woorden *dat, die, die* komen in de bijzinnen voor, alsof zij als bepalingen behooren bij de gezegden *herinner, ware vergeefsche moeite* en *gaf*, terwijl zij bij de onbepaalde wijzen *gehoord te hebben, te bewijzen* en *te koesteren* behooren. Men ziet dat de afstand tusschen deze bij elkander behoorende zinleden

nog al groot is, en dit moet te meer opgemerkt worden, daar zij in den hoofdzin onmiddellijk op elkander volgen. Het kan dus niet verwonderen, dat deze en dergelijke constructies meestal iets zonderlings en somtijds iets duisters hebben, hetgeen gewoonlijk het geval is als bij de plaatsing het verband der zindeelen niet genoeg in acht genomen is. Daarbij komt, dat gewoonlijk een bijzin met zijn werkwoord eindigt, en men dus onwillekeurig bij het werkwoord ophoudt, bijna zeker, dat men het einde bereikt heeft. Wij vinden daarin een belangrijk verschil tusschen hoofd- en bijzinnen. In de eerste staan onderwerp en werkwoord onmiddellijk achter elkander: *Wij doen dagelijks eene wandeling, - Dagelijks doen wij eene wandeling*. In de laatste staan zij somtijds verre van elkander verwijderd: *Gij weet welligt, dat A - sedert geruimen tijd ziek en naar het zeggen van den geneesheer op dit oogenblik niet buiten gevaar - is*.

Is men bij de lezing van de eerste der opgegevene uitdrukkingen tot *herinner* genaderd, dan is men geneigd om te denken, dat de bijzin uit is, te meer, daar *een spreekwoord, dat ik mij niet herinner* een verstaanbaren zin oplevert. Eerst aan het einde kondigt de infinitief *gehoord te hebben* aan, dat men zich vergist heeft. Hoe kort die strijd in ons denken ook dure, strijd heeft er plaats, want men moet òf de fout in de voorstelling herstellen òf iets lezen dat men voor geheel overtollig houdt en zich niet verklaren kan. Anders is het met de uitdrukking *eene hoop, die uwe verzekering mij het recht gaf te koesteren*. Hier levert *die uwe verzekering mij het recht gaf* geen verstaanbaren zin op. Men weet geen raad met den overvloed van zelfstandigheden, die er in voorkomen. *Uwe verzekering gaf mij het recht* is goed, maar een nader wie of wat is onmogelijk en toch wordt er nog een bedoeld met *die*. Het laatste woord, de infinitief *koesteren* maakt weder een einde aan de verwarring. Men gevoelt dat *te koesteren* eene bepaling is van *het recht* en *die* d.i. die hoop weder eene bepaling van *te koesteren*.

Nog erger wordt het bij den overgebleven zin *Dit is eene*

stelling, die het vergeefsche moeite ware te bewijzen. De overeenkomst met de beide vorige is weder daarin gelegen, dat het woord dat in den hoofdzin als bepaling (object) bij den infinitief staat, daarvan afgescheiden en als betrekkelijk voornaamwoord aan het begin van den bijzin geplaatst is: *het ware vergeefsche moeite d i e t e b e w i j z e n* en *d i e het vergeefsche moeite ware te bewijzen. Die te bewijzen* is het onderwerp en *ware vergeefsche moeite* het gezegde. Het onbepaalde *het* duidt slechts even aan, wat door de woorden *die* (de stelling) *te bewijzen* duidelijk wordt uitgedrukt; het vervalt ook dadelijk als het onderwerp vooraan geplaatst wordt: *die stelling te bewijzen ware vergeefsche moeite*, maar blijft het staan, dan verwijst het naar het uitgedrukte onderwerp. Wij hebben nu hier, als wij bij het werkwoord van den bijzin ophouden: *die het vergeefsche moeite ware*; maar wij loopen weder gevaar, dat wij eene andere voorstelling verkrijgen, dan de spreker bedoelt. In gezegden, die uit het werkwoord *zijn* en een zelfstandig naamwoord bestaan, *A is klerk. - B is een zadelmaker* vindt men wel bepalingen, door een ander zelfstandig naam- of voornaamwoord uitgedrukt, maar steeds in den derden naamval: *Het is mij een raadsel. - Het is h e m een groot voordeel. - Die man is h u n een vader*. Komen nu zulke zinnen als bijzinnen voor, dan verkrijgen zij bijna de constructie van *die het vergeefsche moeite ware*, met dit onderscheid, dat wij duidelijk gevoelen, dat het betrekkelijk voornaamwoord een derden naamval heeft of hebben zou, als er een afzonderlijke vorm voor bestond: *De eenige, w i e n het een raadsel is. - Degene, w i e n het een groot voordeel is. - De weezen, w i e n deze man een vader is*. In ons voorbeeld wordt volstrekt niets van eene betrekking gevoeld, die door een derden naamval aangeduid zou moe ten worden. Er ontstaat dus bij het lezen weder eene weifeling, de vlugge opvatting van het bedoelde wordt voor een oogenblik gestoord, alleen nadat men den infinitief gelezen en met het betrekkelijk voornaamwoord in verband beschouwd heeft, komt de ware bedoeling voor den dag.

Soms ontmoet men dezelfde moeilijkheid nog op eene andere wijze. In plaats van eene onbepaalde wijs vindt men aan het einde een van den bijzin afhankelijken zin, een bijzin van den tweeden graad. Op deze wijze ontwikkeld worden de opgegeven voorbeelden: *Dit is een spreekwoord, dat ik mij niet herinner, dat ik ooit gehoord heb - eene stelling, die het vergeefsche moeite ware, dat men bewees - eene hoop, die uwe verzekering mij het recht gaf, dat ik koesterde*. Zoo wordt de moeilijkheid nog grooter. De eerste bijzin bevat iets te veel, de daarvan afhankelijke iets te weinig, en daaruit ontstaat nog gemakkelijker eene verkeerde opvatting. In *dat ik gehoord heb, dat men bewees, dat ik koesterde*, wordt nu *dat* - en de constructie verzet er zich niet tegen - voor een betrekkelijk voornaamwoord gehouden, waarvan het antecedent of niet of verkeerd gevonden wordt, om de eenvoudige reden, dat *dat* hier een voegwoord is. Dit wordt duidelijk als wij de beide woorden *dat* in den zin plaatsen, waarin zij beide te huis behooren: *ik herinner mij niet d a t* (voegw.) *ik d a t* (voornw.) *ooit gehoord heb*. Wij nemen de onderscheiding van het tweederlei *dat* zooals zij tegenwoordig plaats heeft. Vroeger heeft er geen onderscheid bestaan, maar thans bestaat het wel, en het wordt ook duidelijk gevoeld.

Wij kunnen nu overgaan tot de beantwoording van de vraag of zulke, d.i. op de aangewezen wijze zamengestelde bijzinnen, goedgekeurd kunnen worden. Dat zij niet tot de sierlijkste, of tot de eenvoudigste behooren, lijdt geen twijfel, maar ze af te keuren, hieraan zou ik mij niet durven wagen, om twee redenen. Vooreerst vindt men ze bij onze beste schrijvers; ten andere, indien men deze constructie verwerpt, kan men toch niet altijd even goed hetzelfde zeggen, meestal wel: *Een spreekwoord, dat ik, voor zooveel ik mij herinner, nooit gehoord heb - dat ik nooit gehoord heb, althans ik herinner het mij niet - dat ik* (*ik herinner het mij niet*) *nooit gehoord heb - waarvan ik mij niet herinner, dat ik het ooit gehoord heb* - of nog eenvoudiger *dat ik bij mijn weten nooit gehoord heb - eene stelling, die niet bewezen behoeft te wor-*

den - eene hoop, die ik koesteren mogt. Moet er nu volstrekt bij op welken grond, met welk recht, eene kleine bijvoeging volstaat: *die ik naar uwe verzekering koesteren mogt* of *die ik koesteren mogt, want uwe verzekering gaf mij het recht daartoe*. Men moge al deze in de plaats gestelde wijzen van zeggen juister vinden, uit een stilistisch oogpunt beschouwd, zijn ze ook niet alle even aanbevelenswaardig. In het gebruik van tusschenzinnen, niet te verwarren met bijzinnen, dient men zeer matig te wezen, en een nazin met *althans, ten minste* of dergelijke, zelfs zonder zulke woorden, is voor den gang van het opstel dikwijls lastig. Ofschoon wij dan de vorming der opgegeven bijzinnen niet geheel afkeuren, zoo gelooven wij genoeg te hebben bijgebragt om te mogen zeggen, dat zij niet onvoorwaardelijk goedgekeurd kunnen worden, alleen wanneer het verband het stellig vereischt, dat men den bijzin zoo beknopt mogelijk aan het bepaalde deel van den hoofdzin verbindt en de duidelijkheid er niet door benadeeld wordt. Veel hangt er in dezen van den smaak en de oplettendheid des stellers af. Onvoorwaardelijke afkeuring vindt een zin, waarbij het relativum uit een bijzin van den derden graad is opgedoken. *Het zijn geschenken van lieden, d i e n ik het er voor houd, dat wij wel zouden doen, ze terug te geven*. Een gewoon lezer heeft moeite om het begrip, door *d i e n* vertegenwoordigd, zijne plaats in de gedachte aan te wijzen. *Ik houd het er voor, dat wij wel zouden doen, dat wij ze* (de geschenken) *dien* (den lieden) *teruggaven*. Zoo iets fraais kan in een onbewaakt oogenblik wel op het papier komen, vooral als de zaak, waarover men schrijft, de aandacht zoo ingespannen bezig houdt, dat er voor den vorm der uitdrukking geen tijd overschiet, en men ook aan niets zoo weinig denkt, dan aan het maken van volzinnen, die nog eens de eer zullen hebben als voorbeelden ter navolging of ter waarschuwing gesteld te worden.

Leiden.
J.A. VAN DIJK.

Opheldering van eenige uitdrukkingen in Vondel's treurspel *Lucifer*.

ANTWOORD OP VRAAG 25:

1) Welke beteekenis heeft het woord *kam* in VONDEL's Lucifer, IV^{de} Bedr. 3de Toon. (Uitgave van ROELANTS, blz. 60):

'*Ruck of dien trotsen* kam, *schud uit dit harrenas*.'
[In VAN LENNEP's uitg. VI, blz. 270, vs. 1498].

en IV^{de} Bedr. Rei van Engelen; blz. 66:

'*Ghy ziet, o aller telgen stam,*
Hoe 't hoofd der geesten zijnen kam
Durf kanten tegens uw behagen.'
[VI, blz. 276, vs. 1085].

2) Wat beteekent (blz. 24) *anders* in:

'Dat zal ick keeren, is het anders *in mijn maght'*
[VI, blz. 235, vs. 410].

3) en wat (blz. 72) *noch knodzen* in:

'*Die op Orions past*, noch knodzen, *noch op reuzen*'
[VI, blz. 234, vs. 1931].

1) Bij het woord *kam* kan men in de beide aangehaalde plaatsen voor een oogenblik aan twee dingen denken: aan het bekende vleezig uitwas boven op den kop van sommige dieren, b.v. hanen, en - aan het verheven gedeelte boven op een helm, aan die soort van rug, die op het voorhoofd begint en tot in den nek afdaalt, en waaraan de pluim of de paardestaart bevestigd is. Dat gedeelte van een helm heet insgelijks *kam* of *helmkam*. Zoo zegt ANTONIDES VAN DER GOES op eene plaats, die ik verzuimd heb aan te teekenen:

'*Men kende geen pluimaadje als op den* kam *der helmen*.'

In het Hoogd. wordt dat sieraad ook *Kamm* en *Helmkamm* genoemd. De Latijnen gaven er - ook aan de pluim - den naam van *crista* aan, een woord, waarmede zij evenzeer den kam van een haan, van eene slang en andere

dieren aanduidden. Van dat *crista* hebben de Franschen hun *crête* gemaakt, dat ook al de beide beteekenissen vereenigt; en de Engelsche wapenkundigen bezigen hetzelfde woord, in den vorm van *crest*, voor de vederbos en andere sieraden op den top van den helm.

Den *kam opsteken* (in de eerste opvatting) is letterlijk het hoofd verheffen en in den nek werpen, wat als een blijk van moed en fierheid, maar ook van hoogmoed en een tergend trotseeren wordt aangemerkt. De Latijnen zeiden reeds: *Cristae ei surgunt*, de kam gaat hem opstaan, zwelt hem, voor *Hij beeldt zich veel in*; en in het Fransch beteekent *lever la crête* zooveel als t r o t s c h w o r d e n , *baisser la crête* is daarentegen z i j n h o o g m o e d , z i j n e f i e r h e i d v e r l i e z e n . Het woord *crest* wordt in het Engelsch voor *pride, spirit, fire*, hoogmoed, fierheid, ijver, gebezigd; *crest fallen* is t e r n e ê r g e s l a g e n . Al die uitdrukkingen schijnen te doelen op den kam van een haan, die majestueus daar heen stapt, den kop in de hoogte steekt en den haan des buurmans uitdaagt.

Die opvatting schijnt uitnemend te passen in de woorden uit het koor der engelen:

O vader, die geen wierookvat
Noch gout, noch lofzang waarder schat
Dan godgelaetenheit en stilte
Van 't schepsel, dat uit nedrigheit
Behaegen schept aan uw beleit
En in uw wil zich zelf versmilte;
Ghy ziet, o aller telgen stam,
Hoe 't hoofd der geesten zijnen kam
Durf kanten tegens uw behaegen'

dit zou dan zijn: 'hoe Lucifer, het hoofd der engelen, den kop trotsch durft verheffen, ten blijk van zijne ver achting van 'Gods beleit.' Ook thans zeggen wij nog wel *Den kop tegen iets aan zetten* voor Zich tegen iets aankanten.

Minder goed echter past die opvatting in de woorden:

'*Ruck af dien trotsen* kam.'

Een haan laat den kam wel hangen, als hij in het gevecht heeft moeten onderdoen, of wanneer hij gevoelt, dat zijne tegenpartij hem te sterk is; maar hij scheurt hem niet af. Doch den helmkam, dus den helm zelven, af te rukken, is iets dat heel goed gaan kan. En wanneer iemand, die zich ten strijde gewapend, het *harnas tegen iemand aangetrokken heeft*, zijn helm afrukt en zich van zijn borstwapen ontdoet, dan zal die handeling wel voor een blijk van onderwerping aangezien worden. Dit nu is de raad, de bede, van Rafaël aan zijnen vriend Lucifer:

'*Genade, o Lucifer! Verschoon u zelven: draegh*
Geen harnas tegen my, die treurigh smilte, en quijne
Van druck om uwent wil.....
.....
Heer Stedehouder, magh mijn bede uw hart beweegen:
Ghy kent mijn zuiver wit, en hart, met u verlegen.
Ruck af dien trotsen kam; *schud uit dat harrenas,*
Smijt neder uit dees hant de heirbijl, de rondas
Uit d'andre.'

Past het afrukken van den helm niet uitnemend bij het uitschudden van het harnas en het nedersmijten van de strijdbijl en het schild?

Keeren wij tot de 'Rei der engelen' terug, dan vinden wij ook daar Lucifer als ten strijde gewapend voorgesteld:

Hoe 't hoofd der Geesten zijnen kam
Durf kanten tegens uw behaegen;
Hoe hy trompet en trommel roert,
En blint, van Staetzucht aangevoert,
U terght op zijnen oorloghswagen.

Zou het kanten van zijnen kam hier niet moeten beteekenen, dat hij zich ten strijde heeft toegerust om zich te verzetten?

2)'Wat beteekent *anders* in:

'Dat zal ick keeren, is het *anders* in mijn maght'?

Het zijn de woorden van Lucifer tot Beëlzebub, die hem

heeft voorgehouden, dat het in Gods raad lag den mensch te verheffen boven de engelen, ook boven hem, Lucifer, het hoofd der geesten, Gods stedehouder. Daarom

> '*…. Legh voortaen den scepter uit der hant:*
> *Een laeger is 'er, die de kroon daer boven spant*
> *Of spannen zal eer lang. Legh af uw morghenstraelen*
> *En hulsel voor dees zon* [den mensch] ….
> *De starren zien vast uit, en wijcken met verlangen*
> *Om met eerbiedigheit dit nieuwe licht te ontfangen*.'

Lucifer zegt hierop:

> '*Dat zal ick keeren, is het anders in mijn maght*,'

'dat zal ik verhinderen, indien ik slechts kan, indien het maar eenigzins in mijne magt staat,' of: 'immers, indien het mij mogelijk is.'

Wij hebben hier dus te doen met een hypothetischen volzin, waarin '*is het anders in mijne maght*' de protasis, de onderstelling , de hypothese uitmaakt, *Anders* is daarin een voegwoord (of bijwoord [1)], dat in VONDEL's tijd, en later, gebezigd werd om de betrekking van de onderstelling tot de stelling, van de protasis tot de apodosis, sterker te laten uitkomen. In de statenvertaling van het N. Testam. treffen wij eenige voorbeelden van dat gebruik aan, waarin *indien* en *so* van datzelfde *anders* vergezeld zijn. Ik haal ze hier aan, omdat de Grieksche grondtekst ons leeren kan, hoe *anders* daarin beschouwd moet worden. Zij zijn: 1 Petr. II, 3: *indien ghy* anders *gesmaeckt heht, dat de Heere goedertieren is*.' Hebr. III, 14: '*So wy* anders *het beginsel dezes vasten gronts vast behouden*.' Rom. VIII, 9: '*So* anders *de Geest Godts in u woont*,' en 17: '*so wy* anders *met hem lijden.' Indien anders, so anders* strekken hier ter vertaling van *ε□περ* en *□άν περ*, dat wil zeggen: ter vertaling van de onderstellende voegwoorden *ε□* en *□□ν* (*indien, zoo*), versterkt door de particula *περ*, die tot geen ander einde dient dan om

1) Ik zeg opzettelijk 'voegwoord of bijwoord'. *Anders* zal een bijwoord zijn in de oogen van die grammatici, welke van *bijwoorden van het zinsverband* spreken.

meer nadruk op de voorafgaande voegwoorden te werpen en hen de betrekking, die zij vertegenwoordigen, krachtiger te doen uitdrukken. Veel meer doet *anders* hier ook niet; en wij zouden de bedoeling thans niet altijd door hetzelfde woord uitdrukken. VAN DER PALM heeft dat in zijne vertaling ook niet gedaan. Hij vervangt *anders*, 1 Petr. II. 3, door *toch*, Hebr. III. 14, door *slechts*; in Rom. VIII. 9 door *immers*. Aan het 17de vers van dit hoofdstuk geeft hij eene gansch andere wending en laat *περ* onvertaald. WEILAND heeft in zijn Taalk. Woordenb. een paar voorbeelden van het hier bedoelde gebruik van *anders*, evenwel zonder er iets ter verklaring bij te voegen. Over het eerste voorbeeld kan men niet oordeelen, want het nazindeel, de apodosis, ontbreekt. Het tweede echter luidt: '*Hij moet zich, in dat geval, naar den raad van zijnen vriend gedragen, wanneer hij* anders *verstandig is*.' Thans zouden wij zeggen: *indien hij ten minste*, of *althans, indien hij*, of *immers indien hij*, of *indien hij maar* of *slechts verstandig is*, al naar gelang van de nuance, die wij aan onze gedachte zouden willen geven; en wij hebben boven reeds gezien, dat ook in de bedoelde plaats van VONDEL dat *anders* voor verschillende opvatting vatbaar is.

Vraagt men: hoe kwam *anders* aan dat postje in hypothetische zinnen? dan geloof ik, dat het antwoord niet zoo heel moeijelijk te geven is. Het eigenaardige van een hypothetisch voorzindeel bestaat hierin, dat het twee gevallen als mogelijk aanneemt. Zegt men: *Hij komt, i n d i e n hij kan*, dan stelt men als mogelijk, *dat hij kan*, maar ook evenzeer het andere geval, waarin het *anders* is, namelijk dat hij niet kan. Wat is nu meer geschikt om het onzekere eener onderstelling te doen uitkomen, dan door middel van het woordje *anders* op het *andere* mogelijke geval te wijzen, den hoorder ook het geval, waarin het *anders* is, voor den geest te roepen?

3.) Wat beteekent *noch knodzen* in:

'*Die op Orions past*, noch knodzen, *noch op reuzen*'?

Dat vers klinkt zeker eenigzins vreemd en is niet duidelijk; maar de duisterheid schuilt niet in *noch knodzen* alleen; zij

wordt veroorzaakt door de geheele constructie van den zin, en zit vooral in het woord *passen*, hetwelk hier in eene thans ongebruikelijke beteekenis voorkomt. *Passen op* beteekent hier *zich storen aan, zich bekommeren om, iets geven om, vreezen*. In dien zin bezigt VONDEL het ook elders, b.v.:

> *'Wij passen langer op geen hinderdam noch beeren*
> *Van wetten, en belofte, en vreeslijk dreigement*.'
> Adam in ballingschap. V. l.

d.i. 'wij storen ons aan geene middelen, die in het werk gesteld worden om ons tegen te houden.' Zoo ook in:

> *En*, past *men op verbont noch dier gezworene eeden, Zoo klaegen we met recht*.
> Gebroed. III, 2. [blz. 679, vers 857.]

d.i. En, indien men zich om geen verbond noch duur gezworen eeden b e k r e u n t, dan klagen we met recht.'

Vatten we *passen* in dien zin op, dan worden Uriëls woorden terstond duidelijker:

> '*De reus Orion schreeuwt, dat al de lucht vertsaeght,*
> *En pooght met zijne knods ons heirspits 't hoofd te kneuzen,*
> *Die op Orions past, noch knodzen, noch op reuzen*.'

Orion, dien de Mythologie voorstelt als een geweldigen reus, met een knods gewapend, heeft zich in de rijen der muitende engelen geschaard. Hij poogt met zijn geducht wapen Michael, den aanvoerder der getrouw gebleven geesten, hier 'ons heirspits' genoemd, het hoofd te verpletteren. Maar Michael 'past niet op,' *geeft niet om* Orions, om knodsen noch reuzen, Doch hiermede is nog niet alles verklaard, en komt de schoonheid van VONDEL's woorden nog niet geheel uit. Hij bezigt hier de figuur, bij de Rhetorici bekend onder den naam van □*v δι*□ *δυο*□*v*, of *hendiadys*, d.i. zooveel als: *één door twee*. In dit geval zou men moeten zeggen: *één door drie. Orion, knods en reus*, staat voor: *de reusachtige Orion met zijne knods*; en neemt men dit in het meervoud, gelijk hier plaats heeft, dan wordt de zin: 'Maar Michael is niet bevreesd voor meer dan éénen reusachtigen Orion met eene knods gewapend.'

L.A. T. W.

Over de verkleinwoorden.

De groote volkstam, aan welken het voortreffelijkste op het gebied van kunst en wetenschap zijn bestaan te danken heeft, openbaart zijne meerderheid wel het ondubbelzinnigst in zijne taal, het orgaan van zijn denken. Dat de Indogermaansche tongvallen boven alle andere verre uitmunten, wordt thans zoo goed als algemeen erkend. Die voortreffelijkheid bestaat onder andere ook daarin, dat zij door het hechten van voor- en achtervoegsels aan de woorden dikwijls zeer fijne wijzigingen in de begrippen en voorstellingen weten aan te brengen. De zoogenoemde verkleinwoorden leveren van dat vermogen een alleszins merkwaardig voorbeeld op. Niet alle talen echter van onzen stam zijn met die soort van woorden even mild bedeeld. Het angelsch b.v. bezit er slechts weinig en kan er thans geene nieuwe meer maken. Onze taal daarentegen is er rijk, volgens GRIMM het rijkst, mede gezegend en vormt er van elk substantief, waarbij aan quantiteit of intensiteit slechts kan gedacht worden. Onze verkleinwoorden maken dan ook eene zoo merkwaardige klasse van woorden uit, dat zij eene afzonderlijke beschouwing overwaardig zijn. Ik heb daarom gemeend er eenige bladzijden van *de Taalgids* aan te mogen wijden, in de hoop den lezer, die misschien nooit opzettelijk over de verkleinwoorden nagedacht heeft, te overtuigen, dat

ik er niet te hoog van heb opgegeven. Ik gevoelde er mij des te sterker toe genoopt, door de onzekerheid in de spelling dier woorden, die immers tusschen *-je* en *-jen* dobbert. Mijn onderzoek splitst zich in drie afdeelingen. In de eerste plaats wenschte ik het een en ander in het midden te brengen, dat kan bijdragen om hunne beteekenis op te helderen en hun stilistisch gebruik in het licht te stellen. Vervolgens wilde ik hunne vorming beschouwen, die evenzeer de aandacht verdient. Eindelijk zal ik de verschillende schrijfwijzen toelichten en ter beoordeeling geven, hopende, dat men mij zijne bedenkingen niet zal onthouden.

Verkleinwoord is de letterlijke vertaling van het Latijnsche (*nomen*) *deminutivum*, afgeleid van het werkwoord *deminuere*, verkleinen, kleiner maken door het afnemen van gedeelten [1]. Aan het Nederlandsche woord kleeft daarom ook hetzelfde gebrek als aan het Latijnsche; beide stellen hetgeen zij willen te kennen geven scheef voor, en hebben bovendien slechts betrekking op een gedeelte der verschillende begripswijzigingen, die door de deminutieve vormen worden uitgedrukt. Die gebreken zijn, gelijk bij de meeste grammatische kunsttermen het geval is, niet zonder invloed gebleven op het denkbeeld, dat men zich doorgaans van de verkleinwoorden vormt, ten minste niet op de bepaling, die de meeste grammatica's geven. Men is, zeer ten onrechte, aan het *verkleinen* blijven hangen. Zoo leest men b.v.: '*Een zelfstandig naamwoord, dat een voorwerp, in vergelijking met een ander als* verkleind *aanduidt, wordt* verkleinwoord *genoemd*.' 'Je *dient dus een voorwerp als* verkleind *voor te stellen, dus tot vorming als* verkleinwoorden.' De bedoeling was zeker beter dan de uitdrukkingen, die niet juist zijn. Vooreerst is het woord *verkleind* niet goed gekozen. De verkleinwoorden stellen de voorwerpen niet verkleind voor, niet kleiner gemaakt of

1) Onjuist is de meer gebruikelijke benaming *diminutivum*, waarvan het Fransche *diminutif*. Dit woord toch is afgeleid van *diminuere*, in kleine stukjes deelen, een begrip, dat geheel vreemd is aan elk deminutivum. - Van de Grieksche benaming zal beneden melding worden gemaakt.

geworden dan zij vroeger waren, noch, als een lorgnet doet, kleiner dan zij werkelijk zijn. Zij stellen een voorwerp als b e t r e k k e l i j k k l e i n voor; doch al wederom niet '*in vergelijking met een ander voorwerp*,' welk dit ook zij, maar in vergelijking van de meeste individuën of exemplaren van hetzelfde geslacht of dezelfde soort. Bij het woord *olifantje* denkt niemand aan een beestje, kleiner dan een groote rot; maar aan een dier, dat op zich zelf zeer groot is, doch kleiner dan de olifanten gewoonlijk zijn. Een *kerkje* is kleiner dan de meeste kerken, niet kleiner, en nog minder 'v e r k l e i n d in vergelijking met' een hondehok. Men zal dus beter doen met te zeggen: *een aantal deminutieven stellen personen of voorwerpen voor als k l e i n i n h u n n e s o o r t*.

Ik geloof, dat die verklaring geen betoog behoeft. Bij een *mannetje* stelt niemand zich een reus, noch bij een *speldje* eene bakerspeld voor, en even weinig zal iemand een Deventer koek van een el lang een *koekje* of een Leidsche komijnekaas een *kaasje* noemen. Vandaar dat een aantal woorden, die reeds kleine dingen of hoeveelheden beteekenen, gaarne den verkleinenden vorm aannemen; men denke aan een *beetje*, een *hapje*, een *slokje*, een *druppeltje*, een *kruimeltje*, een *korreltje*, een *aasje*, een *greintje*, een *ziertje*, een *griezeltje, mondjesmaat* enz.

Ik heb opzettelijk gezegd: *Een aantal*, niet: *De* of *Al de deminutieven stellen personen of voorwerpen als klein in hunne soort voor*. Straks toch zullen wij zien, dat zulks geenszins altijd het geval is; zelfs hebben zij somtijds in het geheel geenen invloed op de voorstelling van personen of dingen in het bijzonder, maar veeleer op de gansche gedachte, op de geheele verhouding, waarin de personen of zaken aanschouwd worden. Ook moet men het begrip van *klein* niet beperken tot voorwerpen, die eene bepaalde gedaante hebben en in den strengsten zin des woords g r o o t of k l e i n zijn. De benamingen van alles, wat quantiteit heeft, wat aan maat en gewigt onderworpen is, laten toe, dat men er deminutieven van vormt, waaraan het begrip van k l e i n, k o r t of l i g t

is verbonden: *een landje, akkertje, tuintje, boschje, vijvertje, riviertje, meertje, troepje, legertje, volkje, hoopje, togtje, reisje, wandelingetje, duwtje, stootje, zetje, tijdje, poosje, oogenblikje, vrachtje, middagslaapje, drankje, poedertje*. Zelfs zijn die woorden niet uitgezonderd, wier eigenaardigheid het juist is, iets aan te duiden, dat groot is in zijne soort; wij zullen straks zien, dat de ironie ze bezigt.

Aan het begrip *klein* grenst zeer na dat van *gering*. Een aantal dingen , die klein van volumen of omvang zijn, hebben om die reden betrekkelijk geringe waarde en worden dikwerf daarom weinig of minder dan andere geacht. Een *osje* en een *koetje* doen op de beestenmarkt minder dan een *os* of eene *koe*; en een *buitentje* brengt doorgaans in eene veiling minder op dan een *buiten*. Van daar, dat verkleinwoorden somtijds moeten dienen om een persoon of eene zaak juist niet als klein van afmeting of gestalte, maar als in zijne soort gering van aanzien en vermogen of van waarde en belang voor te stellen. Een *winkeliertje* beteekent geenszins altijd een klein kereltje, die een winkel heeft, maar doorgaans iemand, die zelfs heel groot van statuur kan zijn, doch die geen groote zaken doet, wiens winkel weinig beteekent. Zoo is het ook gelegen met een aantal andere woorden, als *baasje, kleermakertje, aannemertje, schrijvertje, dichtertje, vorstje, koninkje*. De verkleinwoorden zijn derhalve uitnemend geschikt om aan de voorstelling van personen of zaken een tint van geringschatting of minachting te geven; b.v. als men zegt: *Wat beteekent in eene groote huishouding een* pondje *boter? Hij gaat* voetje *voor* voetje. *Ik bezit er maar* eentje. *De vreemdeling, die zich hier heeft neergezet, is een bekwaam en vermogend timmerman, ik vrees dat onze* aannemertjes *niet met hem zullen kunnen concurreeren. De man, die hier een zoo hoogen toon aanslaat, is een heel klein* renteniertje *in een afgelegen* landstadje. *Wie zou van een* kappertje *zoo veel praats verwachten? Dat geaffecteerde* mannetje *doet een klein* winkeltje, *waaraan hij den weidschen naam van magazijn geeft*. Een *nieuwtje* is eene tijding van weinig belang, of ook wel iets

nieuws, dat veel opgang maakt, maar waarschijnlijk spoedig de belangstelling zal verliezen. *Praatjes* zijn verhalen, waaraan men weinig of geen geloof hecht. *Een heertje zijn* en *soldaatje spelen* zijn uitdrukkingen, die een zweem van afkeuring hebben.

Doch iets als klein of gering voor te stellen, geschiedt lang niet altijd uit minachting. Dikwijls doet men het om aan de voorstelling daarvan het afschrikkende te benemen, dat zij voor den hoorder of lezer heeft. In die gevallen worden de deminutieven ware *euphemismen*. Als een vader aan zijn zoon, die de kostschool wenscht te verlaten, schrijft: *Neen, jongelief, dring daar niet op aan, het is beter dat je nog een* jaartje *blijft*, dan bedoelt hij niet een tijd, korter dan een jaar, en vooral niet, dat het jaar voor hem geringe waarde zal hebben, maar dan wil hij den duur van een vol jaar als niet zoo vreeselijk lang doen voorkomen. Een echtgenoot, die eens feest denkt te houden, zal tot zijne wederhelft zeggen: *Wijfje, als ik van avond een* uurtje *langer uitblijf, maak je dan vooral niet ongerust*. Hij zal het deminutief bezigen, al is hij voornemens een heel groot uur, ja twee, drie uren later te huis te komen. Een tijd, werkelijk korter dan een jaar of een uur, zal men *een klein jaar, een klein uur* noemen: *Nog een klein jaar, en dan komt ge voor goed t' huis. Over een klein uur ben ik terug. Die onlusten hebben eene kleine eeuw geduurd*.

Een kind, dat tegen het opstaan opziet en zich niet tijdig genoeg heeft laten helpen, zal verlegen zeggen: *Maatje, ik heb een* ongelukje *gehad, maar ik zal het nooit weer doen*; en van eene jonge dochter, die niet altijd op haar stoel is blijven zitten, zegt men verschoonenderwijs, dat zij een *ongelukje* gehad heeft. Een *leugen* is altijd leelijk, maar een *leugentje* of *jokkentje om best wil* heet *geene zonde*.

De lieden, die met kermistenten rondreizen, hoewel zelden taalgeleerden, zijn van de euphemistische kracht der deminutieven ten sterkste overtuigd: *Acht stuivertjes maar, Burgers en Buitenlui! Voor acht stuivertjes ken je het godswonder met eigen oogen zien!*

Soms gebruikt men een verkleinwoord euphemistisch uit bescheidenheid, om geen te grooten dunk te geven van hetgeen men gedaan heeft of doen wil, of om het vermoeden van aanmatiging of pedanterie te voorkomen: *Doe mij heden avond het genoegen bij mij een cigaartje te komen rooken en een broodje te eten; maar verwacht geen souper. Mag ik u dit cadeautje aanbieden? Ik wil u gaarne een handje helpen. Ik heb daarover een verhandelingetje bijeengeflansd. Ik zit in verlegenheid, help mij door mijn rekeningetje te voldoen*.

In al de tot hiertoe beschouwde voorbeelden maakte het begrip van kleinheid of geringheid inderdaad den grondslag van de beteekenis en het gebruik der deminutiva uit. Thans echter moeten wij overgaan tot eene schijnbaar geheel andere opvatting. Verkleinwoorden namelijk moeten dikwijls dienen om personen of zaken als lief en beminnelijk, aangenaam en begeerlijk voor te stellen, of om te kennen te geven, dat de spreker ten minste ze zoo beschouwt. Deze voorstelling van liefelijkheid stond bij de Grieken op den voorgrond, niet die van kleinheid of geringheid. Zij noemden de verkleinwoorden daarom *hypocoristica*, van □*ποκοριστικός*, vleijend, liefkoozend, met een zachteren ofschooneren naam bestempelend, hetwelk is gevormd van het werkw. □*ποκοριζέσθαι*, zich als een kind aanstellen, de woorden verminken, met vleijende namen noemen. In schijn heeft deze opvatting niets gemeen met het denkbeeld van klein, maar de taal leert overtuigend, dat er tusschen de beide voorstellingen eene naauwe betrekking moet bestaan. In het Fransch b.v. zijn *mon petit, ma petite, mon petit mari, mon petit homme, ma petite femme* uitdrukkingen van liefde en teederheid. In het Deensch beteekent *lille* klein, en wordt dit woord bij wijze van achtervoegsel aan sommige woorden gehecht om er verkleinwoorden van te vormen, die ook als liefkoozende uitdrukkingen worden gebezigd: *Morlille* of *Moerlille*, Moetje! lieve Moeder!

Onze voorouders gebruikten *smal*, dat bij hen geheel of nagenoeg met *klein* gelijk stond en ook het oppositum van

groot was - *groot ende smal, groot noch smal* - als benaming van eene schoone, lieve vrouw. Zoo noemt b.v. DERC POTTER in der Minnenloep de schoone Ariadne: *die edele kuussche smael*, en zoo spreekt de ‘Jonchere’ in het Liedeken van den hoede (van den bloemenkrans):

Joncfrouwe! dien hoet,
Die staet u wale,
Wel, overcuussce scoene smale,
Gheeft mi den hoet,
So doedi wale;
Gheeft mi den hoet.

Het overtuigendst spreekt misschien wel het Italiaansch, dat niet alleen rijk is in deminutiva en de meeste als vleiwoorden gebruikt, maar dat ook augmentativa (vergrootwoorden) bezit, waaraan omgekeerd de voorstelling van leelijk en hatelijk verbonden is.

Maar, indien er tusschen de voorstellingen van iets kleins en iets bevalligs zulk eene naauwe verwantschap bestaat, dan kan het wel niet verwonderen, dat deminutieven zonder eenige zinspeling op kleinheid of geringheid gebezigd worden om ingenomenheid met het bedoelde voorwerp uit te drukken of bij een ander te verwekken. Wij bezitten er een aantal die daartoe dienen moeten. Ik herinner in de eerste plaats aan de vocatieven met den verkleinenden vorm, die men meer uitsluitend *vleiwoordjes* zou kunnen noemen, en waarmede de spreker zijne liefde tot den aangesproken persoon tracht uit te drukken. Men denke onder andere aan *Papaatje, Mamaatje, Moetje, Oompje, Vrouwtje, Wijffje, Liefje, Engeltje, Beeldje, Hartje, Troostje*; en aan het gebruik van *Vadertje* en *Moedertje* om bejaarde lieden, die ons vreemd zijn, minzaam aan te spreken. De kracht van den verkleinenden vorm komt vooral uit bij woorden, die anders volstrekt geene eernamen zijn, maar alleen door dien vorm in uitdrukkingen van teederheid veranderen, als *Mijn snoeperdje, Stouterdje, Schelmpje, Guitje, Diefje, Hondje, Poesje, Bekje, Hartlapje, Knolletje*.

Van verkleinwoorden, die meestal objectief gebezigd worden om bij den hoorder een beminnelijk denkbeeld van personen of zaken te verwekken, noem ik een lief *paartje*, een *krullebolletje*, een lief *bakkesje*, mooi *weertje*, een prettig *uitstapje*, een *snoepreisje*, innemende *oogjes*, een proper *mondje* poezelige *handjes*, kleine *voetjes*, een *lievelingsplekje*, een *baantje*, een *kostje*, een *pretje*.

De hier vermelde eigenschap der deminutieven maakt ze voor dichters en prozaschrijvers tot een uitnemend geschikt middel om over verhalen en beschrijvingen een waas van liefelijkheid en teederheid te verspreiden, door de personen en voorwerpen, die er in voorkomen met verkleinwoorden te noemen. Wie denkt hier niet aan vele van HOOFT's minnedichten? Het zij mij vergund ten gevalle der lezers, die zijne werken niet terstond bij de hand hebben, er hier een gedeeltelijk uit te schrijven, dat op blz. 635 zijner Mengelwerken gevonden wordt:

‘*Hooger, Doris, niet mijn gloedje*,
Spaar uw krachjes wat op my.
Al te zoet is de liefelijke ly,
Daar ik flaauwende los in gly.
Die lachjes,
Die klaghjes,
By draghjes,
Die daghjes,
Die nachjes,
Dat allerzoetste zoetje,
Mengen moetje
Met een roetje,
Of ik stik aan lekkerny.

Als je droef of dartel dichje
Onder zang van snaren queelt:
O, de wond, de wondere weeldt,
Die mijn harssen, mijn hartjen streelt!
Die quickjes,

Die hikjes,
Die snikjes
Zijn strikjes
En prikjes
Der zielen. Uw gezichje
Is het schichje
Van het wichje,
Uit Diones bloedt geteelt.

VONDEL heeft ontelbare malen blijken gegeven, dat hij de kracht der deminutieven gevoelde, onder andere in zijne liefelijke Beeckzang aen KATHARINE:

‘*Wijcker Bietje, die by 't Beeckje*
Nestelt, en geeft menigh steeckje
Die uw honigh komt te dicht;
Wacker Nymfje, die soo klaertjes
Met uw ooghjes op de blaertjes
Flickert, blickert, straelt en licht,

Zeg my, meisje, die soo netjes
Poezelachtigh zijt, en vetjes,
Levend, helder, wel gedaen;
Waervan mooghje soo wel tieren,
Daer al d'andre, arme dieren
Bleeck en treurigh quijnen gaen?

Eetje slaetje met een eitje?
Drinckje niet dan schapeweitje?
Pluckje moesjen uyt den tuyn?
Backje struyfjes van de kruytjes?
Treckje heen, nae zomerbuytjes,
Om lamprey en knijn in duyn?

Slaepje op dons van witte zwaentjes?
Leckje muskadelle traentjes?
Houje een ongemeenen stijl?
Leghje in schim van koele boompjes?

Droomje daer geen andere droompjes
Als van suycker uyt Brezijl?
enz. Werken III. 224.

Eindelijk moet ik nog melding maken van de beteekenis en het gebruik der deminutieven, gevormd van substantieven, die uit zich zelve iets zeer groots aanduiden. De verkleinende vorm is bij zulke woorden in strijd met hunne beteekenis, en dit contrast mist niet een comisch effect te maken. De verkleinende vorm van woorden als: *eeuw, ton gouds, millioen* en dergelijke is in twee opzigten strijdig met hunne beteekenis: vooreerst, omdat de quantiteit streng bepaald en dus voor geene vergrooting of verkleining vatbaar is; ten andere omdat de bedoelde hoeveelheden door iedereen als hoogst aanzienlijk beschouwd worden. Juist om die tegenstrijdigheid maakt de ironie er gebruik van. Zoo zal men tot iemand, die blijken geeft, dat hij in de tijdrekenkunde niet heel vast is en twee personen ten onrechte tijdgenooten noemt, al ligt zeggen: *Nu ja, een verschil in ouderdom van een paar eeuwtjes had niet zoo grooten invloed op lieden, die voor het overige tijdgenooten waren*. Aan een ander, die beweert, dat de boedel van den overleden bankier N. nog al wel uitgekomen is, zal men toevoegen: *Ge hebt gelijk; een passief vermogen van een tonnetje beteekent zoo heel veel niet*. Iemand, die eene groote onderneming smakelijk tracht te maken, zal moeten hooren: *Dat zal gemakkelijk gaan; een paar millioentjes zijn al heel spoedig gevonden*. - In zulke gevallen heeft de verkleinende vorm den schijn van t o e t e g e v e n, wat door de grondbeteekenis o n t k e n d wordt.

Bij andere woorden, die als *reus, paleis, heirleger, zee*, welke juist ten doel hebben om voorwerpen of hoeveelheden als zeer groot voor te stellen, is het effect nog sterker. De verkleinende vorm ontkent dan eigenlijk het geheele begrip, dat ze uitdrukken, en herleidt ze tot onzin. De werking geschiedt hier echter omgekeerd. Wanneer een man, de middelmaat weinig te boven gaande, voor een *reus* uitgegeven wordt, neemt de verkleinende v o r m terug, wat het

w o o r d toegeeft, als men vraagt: *Hebt gij het reusje ook al gezien?* Hetzelfde heeft plaats bij *paleisje, heirlegertje, zeetje van bewijzen* enz.

Uit hetgeen wij tot dus verre gezien hebben, blijkt dat vooreerst k l e i n h e i d en b e v a l l i g h e i d de na aan elkander verwante grondbegrippen zijn, waaruit de verschillende beteekenissen en het dikwijls zoo ver uiteenloopend gebruik der verkleinwoorden voortvloeit, en ten tweede dat de kunsttermen *deminutivum* en *hypocoristicum* ieder op één der twee grondbegrippen zinspelen. - Waar geen dier twee begrippen aanwezig is, heeft men met geen eigenlijk gezegd verkleinwoord te doen, al vertoont het woord er den vorm van. Die gevallen zijn niet zeldzaam. Een aantal deminutieven toch krijgen in sommige gevallen eene bepaalde beteekenis, waarbij aan geene vergelijking met gelijksoortige voorwerpen meer gedacht wordt. Als men iemand eene boterham met *muisjes* presenteert, komt de gedachte aan het kleinste zoogdier zelden bij ons op. Bij eene nadere beschouwing echter zal het doorgaans blijken, dat in al die gevallen eene vergelijking met andere grootere dingen, die wel niet van dezelfde s o o r t zijn, maar toch tot een hooger g e s l a c h t behooren, achter de schermen zit. Kleinheid blijft bijna overal doorstralen, en de meeste der zoodanige woorden zijn dan ook behalve in de bijzondere beteekenis nog als ware verkleinwoorden in gebruik Zoo beteekent b.v. *leeuwtje* evenzeer een kleinen of jongen *leeuw*, als eene soort van honden, die niet slechts, als d i e r e n beschouwd, klein zijn in vergelijking van *leeuwen*, maar zelfs als h o n d e n ten opzigte van andere honden. - Hetzelfde zal men opmerken bij de woorden *kopje, schoteltje, maatje, wigtje, mutsje* (eene kleine maat), *laarsjes* (schoeisel voor dames), (Brusselsche) *spruitjes*, (*visite*)*kaartje, gordijntjes, klontje, speetje*(paling) enz. Soms maakt eenvoudig de vorm het punt van vergelijking uit, b.v. bij *balletje, kussentje, sterretje, kruisje, haakje* (drukkerswoord). Minder in het oogloopend is het bij *mannetje*, dier van het mannelijk, en *wijfje*, dier van

het vrouwelijk geslacht; bij *hofje* (liefdadig gesticht), bij het thans verouderde *vingerlijn*, ring, zegelring, eigenlijk *vingertje*, en andere.

Woorden als de hier bedoelde zou men *cryptohypocoristica* (*vermomde verkleinwoorden*) kunnen noemen. Beneden zullen wij zien, dat een aantal woorden op *el* dien naam ten volle verdienen. Het Fransch bezit er zeer veel, waarvoor zelfs geene reden van bestaan is te ontdekken, b. v. *soleil* (zon), *sommeil* (slaap), *Juillet* (Julij). Ook het Latijn kent woorden met den verkleinenden vorm zonder deminutieve beteekenis; b.v. *castellum* (kasteel) van *castrum* (legerplaats, kamp) en *maxilla* (kinnebak), waarvan geen primitivum bekend is. Ik maak opzettelijk van deze woorden melding, omdat wij beneden zullen zien, dat zij wel eens, namelijk in het Oudhoogd., voor ware deminutieven aangezien en als zoodanig vertaald zijn geworden.

Onze deminutieven worden, gelijk reeds is aangemerkt, door middel van achtervoegsels of suffixen gevormd, dat wil zeggen, zij ontstaan door aanhechting van lettergrepen, die zelve geene woorden zijn, aan reeds bestaande substantiva, adjectiva, adverbia en numeralia. Deze achtervoegsels waren in het Middelnederl. -*el*, -*lijn* (lees: *liin*), gen. -*lines*, dat. -*line*, mv. -*lijn* en -*line*; -*kijn* (lees: *kiin*), gen. -*kines* enz. en -*tjaen*; b.v. in *gaerdeline*, knevelharen, *cnapelijn, hoofdekijn, wangekijn, mondekijn, lippekijn, kinnekijn, hoeveltiaen, endetiaen* enz. Zij kwamen meer als hypocoristica, dan als deminutiva voor. De verkleinende achtervoegsels in het Nieuwnederl. zijn -*el*, -*ke*(*n*) en *je*(*n*). De verkleinende kracht van -*el* wordt al sedert lang niet meer gevoeld; -*ke*(*n*) komt thans slechts in weinige woorden voor of is provicialistisch. *Je*, dat het meest gebruikelijke is, was - onder den hedendaagschen vorm althans - onzen Ouden onbekend. Hoe *je* is ontstaan, is nog niet tot volkomen zekerheid gebragt. Waarschijnlijk is het eene verbastering van -*ken*, dat ook met eene *g*, als -*gen*, voorkomt. Doch eer wij tot het-

het onderzoek naar de verschillende mogelijkheden overgaan, zullen wij de Oudgermaansche achtervoegsels kortelijk in oogenschouw moeten nemen, omdat de kennis daarvan voor het rechte verstand der hedendaagsche vormen volstrekt noodig is.

In de overgeblevene fragmenten van ULFILA's bijbelvertaling komen slechts weinige verkleinwoorden voor; evenwel juist genoeg om den regel, dien de Gothen volgden, met volkomen zekerheid te kunnen opmaken. Zij zijn alle gevormd door middel van het achtervoegsel -*il*, hetwelk in een mann. woord den mannel. buigingsuitgang *a*, gen. *ins*, in een vrouw. den vrouw. uitgang *ô*, gen. *ôns*, en in een onz. den onz. uitgang *ô*, gen. *ins* aannam. Hieruit ziet men reeds, dat de Goth. verkleinwoorden niet, als bij ons, alle onzijdig waren. Zij schikten zich namelijk ten opzigte van het geslacht naar het stamwoord, gelijk zulks onder andere ook in het Latijn plaats heeft. Van het mann. *magus* (□ *πα*□*ς*, knaap) vormden zij het mann. *magula* (*τ*□ *παιδάριον*, knaapje), van het vr. *mawi* (□ *πα*□*ς* of *κόρη*, meisje), het vr. *mawilô* (*κοράσιον*, klein meisje), en van het onz. *barn* (*τέκνον*, kind) het neutr. *barnilô* (*τεκνίον*, kindje). De *i* van *il* bleef alleen in *barn-il-ô* van *barn*, maar moest achter de *u* en *i* van *magu-s* en *mavi* wijken: *magu-l-a, mawi-l-ô*. Dat de *i* inderdaad tot het achtervoegsel behoort, zal straks bij de beschouwing van het Oudhoogd. suffix blijken; vooraf echter zal ik een drietal der meest bekende teksten uitschrijven, waarin de genoemde verkleinwoorden voorkomen. *Magula*, knaapje, treft men aan in het verhaal van de wonderdadige vermenigvuldiging der brooden in de woestijn, Joh. VI. 9: '*Hier is een* jongsken (*magula, παιδάριον*), *dat vijf gerstebrooden heeft*.' *Mawilô*, meisje, is het woord, waarmede JEZUS het gestorven dochtertje van JAÏRUS aanspreekt, Marc. V. 41: '*Ende hy vattede de hant des kints ende seyde tot haer: Talitha kumi, 't welck is zijnde overgeset: ghy* dochterken (*màwilo, κοράσιον*), *ick segge u, staet op. Barnilo* (kindje) komt verscheidene malen voor, doch altijd in den vocativus. Zoo zegt ZACHARIAS,

Luc. I. 56: '*Ende ghy* kindeken (*barnilô, παιδίον*) *sult een propheet des Allerhoogsten genaemt worden*.'

Dezelfde regel heerschte eerst ook in het Oudhoogd. Het achtervoegsel zelf luidde ook in die taal -*il*, en ontving bij mannelijke woorden den mann. buigingsuitgang *o*, bij vr. *â*; b.v. *chinnipahilo* (kinnebakje) mann. van *chinnipahho* (kinnebakken) mann.; *lîchamilo* (corpusculum, ligchaampje) mann. van *lîchamo* (ligchaam) mann.; *scalchilo* (dienstknechtje) mann. van *scalh* (dienstknecht) mann.; *purgilâ* (burgtje) vr. van *purc* (burgt) vr. enz. Aan de verkleinende kracht van *chinnipachilo* en *purgilâ* zou men kunnen twijfelen, daar deze woorden dienen als glossen op de lat. woorden *maxilla* en *castellum*, die wel den deminutieven vorm hebben, maar niet als verkleinwoorden worden opgevat. De verkleinende beteekenis van *lîchamilo* en *scalchilo* echter is aan geen den minsten twijfel onderhevig. Het eerste komt voor in eene vertaling der Hymne, die aanvangt met de woorden: Ad coenam Agni providi, waarvan de tweede strophe dus luidt:

'*Cujus* (sc. Christi) *sacrum* corpusculum,
In ara crucis torridum
Cruore ejus roseo
Gustando vivimus Deo.'

die met de volgende woorden in het Oudhoogd. is overgebragt:

'*Der uuih* lichamilo,
In altare chruzes karostit,
Trore sinemu rosaruuemo
Choronte lepemes Kote.'

Scalchilo vindt men in de 8ste strophe van de Hymne, die begint met de woorden: Aeterna Christi munera; zij luidt:

'*Te nunc Redemtor quaesumus,*
Ut martyrum consortio
Jungas precantes servulos
In sempiterna secula,'

en vertaald:

'*Thih nu chaufo pittemes,*

Thaz urchundono kamachidu
Kimachoes pittante schalchilun
In euuigo uueralti.'

Dit bleef echter zóó niet standhouden; iets later eindigen alle deminutieven op het onzijdige achtervoegel *il-i*, onverschillig van welk geslacht het grondwoord is. Dus *steinili* (steentje) onz. van *stein*, mann.; *selidili* (huisje) onz. van *selidâ* (huis) vr. Opmerking verdient, dat bijna al die Oudhoogd. woorden in den nomin. en accus. op *il-i* eindigen, terwijl in de verbogen naamvallen, in den genit. en datief, eene *n* wordt ingeschoven. Dit gaf eene onregelmatige verbuiging, die de oorzaak van het ontstaan van het achtervoegsel *lijn* geweest is. Ten einde den lezer in staat te stellen om over die onregelmatigheid te oordeelen, zal ik de verbuiging van *kindili* (kindje) opgeven naast die van *chunni* (kunne), welk laatste woord regelmatig naar de tweede sterke onzijd. declinatie verbogen wordt:

Nom. sing.	*chunn-i*	*kindil-i.*
Gen. sing.	*chunn-es*	*kindil-in-es*
Dat. sing.	*chunn-e*	*kindil-in-e*
Acc. sing.	*chunn-i*	*kindil-i*
Nom. plur.	*chunn-i*	*kindel-i*
Gen. plur.	*chunn-eô*	*kindil-in-ô*
Dat. plur.	*chunn-um*	*kindil-in-um*
Acc. plur.	*chunn-i*	*kindil-i*

Enkele malen treft men de *n* reeds in den nomin. en acc. aan: *kindilin*. In het Middelhd. werd dit regel, en vandaar dat het Nieuwhoogd. nog verkleinwoorden op -*lein* vormt. Zoo moet ook ons Mnl. -*lijn* ontstaan zijn, ofschoon wij uit gebrek aan toereikende Oudnederl. oorkonden geene woorden op *ili* kunnen aantoonen. Dat er echter moeten bestaan hebben, wordt voldoende bewezen door de thans nog bestaande deminutieven op -*el*. Wij vatten die woorden thans niet meer zoo op, wat niet verwonderen kan sedert *lijn* de regelmatige vorm werd en de meeste eene andere beteekenis

dan hun stamwoord verkregen, doch bij eene onbevooroordeelde beschouwing blijkt hunne verkleinende kracht onmiskenbaar. De voornaamste zijn *kneukel* of *Knokkel*, als het ware: *beentje*, van *knook*, hd. *knochen*, bij KILIAAN *knoke*, bij PLANTIJN *knoke, oft been*; - *knobbel* van *knop*; - *pukkel, peukel* van *pok*; - *mazelen* (vlekjes) van *maas*, bij KIL. *macula, labes, nota* (vlek, teeken); - *navel* van *naaf*, het middelstuk van een rad of wiel, bij KILIAAN ook *navel van 't rad* genoemd; - *tepel* van *tip*, zooals bevestigd wordt door KILIAAN, die *tepel* ook *tippel* noemt en '*tipken van de borste*' door *papilla* vertaalt.

De verkleinende kracht van *el* komt vooral uit in verscheidene woorden, die kleine voorwerpen aanduiden en van stofnamen zijn gevormd, als *ijzel* van *ijs, kruimel* van *kruim, keutel* van (*koot*) hd. *Koth, korrel* van *koorn, marmel* (knikker) van *marmer*. Zoo zal ook *el* in *sprankel* en *druppel* wel moeten dienen om de kleinheid te laten uitkomen, ofschoon *sprank* (vonk) en *drop* reeds hetzelfde beteekenen. Opmerking verdienen ook *eikel, beukel* (beuknootje) en *brummel* (ook *braambes* en *brombes*), die de vruchten van den *eik*, den *beuk* en de braamstruik (bij KILIAAN ook *brom* geheeten) als jongen van die boomen doen voorkomen.

Ofschoon -*lijn* in het Mnl. nooit recht heeft willen bloeijen, treft men *knaepelijn, slootelijn, bloemelijn, kranselijn, nimfelijn, Margrietelijn, prinselijn* en andere dergelijke aan bij HOOFT, COSTER, KAMPHUYZEN, POOT, SMITS en latere Dichters. *Maagdelijn* is nog niet vergeten; en BILDERDIJK schroomde niet *groenelijn, mondelijn, vrouwelijn* en *saterlijntjen* te vormen. *Oogelijn* wordt door dichters, in navolging van HOOFT, gebezigd in den overdragtigen zin van *oogappel*, voor voorwerp, waaraan men hooge waarde hecht.

Een tweede achtervoegsel is -*i*, waarvan men in het algemeene Nieuwhd. geene sporen meer aantreft. Het Oudhd. echter weet vier woorden op dit verkleinende -*i* aan te wijzen, namelijk: *magati* (klein meisje, infans) van *magat*(maagd), *fugili, fukili* (muschje, klein vogeltje, passer, aucellae, par-

vas aves), van *fugal, fukal* (vogel); *eimberi* (emmertje) van *eimbar, eimber* (emmer) en *fingari* (ring, annulus) van *fingar* (vinger), welk woord merkwaardig overeenstemt met het bovenvermelde Mnl. *vingerlijn*, ring. Ook dit suffix *-i* schoof in de verbogen naamvallen eene *n* in: *fingari, fingarines, fingarine* enz. Ofschoon dit suffix *-i* zich in het gewone Hd. niet ontwikkelde, leeft het volgens GRIMM voort in de taal der Zwitsers: *händi* (handje), *kätzi* (katje), *näsi* (neusje), *öri* (oortje). Naast dit *i* staat bij hen *-ji: bergji* (bergje), *chalpji* (kalfje), *strumpji* (kousje), *meitji* (meisje). De Schotten vormen insgelijks hunne deminutieven door achtervoeging van *ie: wifie* (vrouwtje), *lambie* (lammetje), *mousie* (muisje), *giftie* (giftje), *napie* (napje) van *wif, lamb, mous, gift, nap*.

Evenals *-lijn* uit twee deelen bestaat, uit het eigenlijke suffix *-il* en de later aangehangene lettergreep *în*, zoo is ook *kijn* zamengesteld uit een suffix *-k* en hetzelfde *î-n*, dat ook hier eerst in lateren tijd achtergevoegd is. Dat *-k* of *-ik* zonder *ijn* het eigenlijk achtervoegsel met de deminutieve kracht is, blijkt duidelijk uit het Engelsch, het Angelsaksisch en het Oudhoogd. De bekende Engelsche woorden *bullock* (jonge stier) en *hillock* (heuveltje) zijn verkleinwoorden, gevormd van *bull*, bul of stier, en *hill*, heuvel. *Bulluca*, a young bull, was reeds in het Ags. bekend, zie BOSWORTH, Anglo-Saxon Dict. 69. Evenzoo beteekende ags. *styrc, stiric*, van *steor* (stier), een kalf of jongen stier. In het Ohd. treft men *-ik* aan, onder de vormen *-ih* en *-ich* met den mannelijken uitgang *o* in verkleinende eigennamen, al *Kipihho, Sibihho, Immiho*, alsmede in *Zeisich*, welke vogelnaam ook bij ons en de Engelschen steeds als verkleinwoord voorkomt: *sijsje, siskin*. Het lijdt wel geen twijfel of het Nhd. *-chen*, en het Mnl. *-kijn*, is uit dat *ik* met aanhechting van *in* ontstaan. *Kijn* werd later verzwakt, in het Engelsch tot *-kin*, in *mankin, lambkin, ladyin, siskin*; bij ons tot *-ken*, dat door de Statenoverzetters des bijbels uitsluitend ter vorming van alle deminutieven werd gebezigd. Zoo treft men bij hen aan: *manneken, ouwken, jongsken, dochterken, kindeken, hondeken, vogelken,*

muschken, vischken, snoerken, brocxken, boecxken , kruymken, beddeken, ketenken, schelleken, schaelken, pennincksken. Desniettegenstaande werd de oudere vorm *-kijn* nog enkele malen gebezigd door HOOFT en VONDEL, b.v. in *windekijn, westewindekijn, mondekijn, vogelkijn*; zelfs treft men bij POOT nog *ezelkijn* aan:

> '*Wat geldt het, sprak in d' oude dagen*
> *Het* ezelkijn, *voor wien wij treen*?
> '*k Ben, schoon ik mijnen last moet dragen*
> *Met stroo en distels wel te vreên*.'
> II. 38.

In sommige gewesten van ons vaderland en in Vlaanderen en Brabant is *-ke* of *-ken* het meest gewone deminutief-suffix gebleven, hetwelk hier en daar zelfs klankverzwakking (Umlaut) veroorzaakt; vergelijk: *menneke, jungske, duukske, benkske, zunneke* (van *zon*), *dörpke, köpke, beumke* van *boom, kummeke* van *kom, jäörke, häörke* van *jaor, haor*.

In het Noordnederlandsch kwam op eens *-je* opduiken; het verdrong weldra zijne mededingers nagenoeg geheel, zoodat woorden op *-ken* thans blijkbaar alleen gebezigd worden om aan den stijl eene ouderwetsche en naieve kleur te geven. *Ken* zou welligt in Holland geheel vergeten zijn, indien het bijbellezen en de kanselstijl het niet in het geheugen hadden bewaard. Dat plotseling optreden van *-je* is niet meer bevreemdend dan de even onverwachte verschijning van *-chen* in het Nieuwhoogduitsch, terwijl volgens GRIMM het Mhd. geen spoor van een *-chîn* of *-chein* had opgeleverd. Doch even als de grondslag van *-chen* reeds in het Ohd. in het suffix *-ih* of *-ich* aanwezig was, mogen wij vertrouwen, dat ook *-je* bij ons reeds van ouds onder een anderen vorm in de volkstaal bestond. In *zich* hebben wij een dergelijk voorbeeld van eene onverwachte verschijning. Onze Ouden gebruikten de persoonlijke voornaamw. *hem, hen, haer* ook wederkeerig; maar op eens verschijnt *zich*, dat een Hoogduitsch voorkomen heeft, terwijl men den Nederd. vorm *zik* zou verwacht hebben, dien men dan ook wel bij eenige schrij-

vers, b.v. bij MARNIX, aantreft. De Grammatici van later tijd hielden *zich* daarom voor een germanisme. Intusschen leveren de Nederl. psalmen uit den tijd der Karolingen verscheidene voorbeelden van het gebruik van *sig* op, hetgeen waarschijnlijk maakt, dat *zig, zich*, onopgemerkt in het eene of andere volksdialect bleef voortleven. Met *-je* kan iets dergelijks hebben plaats gehad. In allen gevalle zal *-je* of *-jen* niet de oorspronkelijke, maar een verbasterde vorm zijn. Er zijn twee gevallen mogelijk. Het waarschijnlijkste is, dat *-ken* eerst in *-gen*, en dat dit *-gen* vervolgens in *-jen* veranderd is. Een bekend kluchtspel draagt den titel *Hontgen bijt me niet*, en HUYGENS bezigt een aantal woorden op *-gie* en *-gien*. Hij doet zulks vooral, wanneer hij personen uit den minderen stand, inzonderheid landlieden, sprekende invoert, b.v. in zijn Batava Tempe en in de 'zedeprint' van een boer. Daar vindt men *Trijntgie, Agnietgie, Dirckgie, woordgies, troosgie, deurtgien, dachgies, stickgien, traentgien, meysgie, kadijckgie, armpgies, suchtgien, luchtgien, vrouwtgie, heertgien, vaertgiens, gaetgien, hieltgie, sieltgie, wijfgies, wagentgie, lockgies, lachgies, biertgie, schuytgie* enz. *G* is niet zelden in *j* overgegaan, b.v. in het thans verouderde *jonnen* en *jonste* voor *gunnen* en *gunst*, in *jegens* van *gegen*, goth. *gagan*. Het Friesch, ook reeds het oude, levert eene menigte voorbeelden van die verandering op; b.v. *jaan* (geven), *jearn* (garen), *jearne* (gaarne), *jefte* (gift), *jerre* (gier), *jietten* (gieten), *jild* (geld), *dyjinge* (degene), *jinsen* (ginder), *jister* (gisteren); ofriesch *ielde* (gild), *jestlik* (geestelijk), *iet* (gat), *iesel* (geesel), *verieta* (vergeten). Het is dus zeer goed mogelijk en zelfs zeer waarschijnlijk, dat *je* uit *ken* ontstaan is. Geheel zeker echter is het tot nu toe niet, dewijl er nog eene mogelijkheid bestaat. *Je* kan ook uit *ie* zijn ontstaan, gelijk *Spanje* en *Britanje*, van *Hispanie* en *Britannie*, bewijzen; en zulk een *ie* of *ien* in verkleinwoorden kennen wij immers ook. In het dagelijksche leven toch hoort men in Holland dikwijls van een *huisie, koppie, meisie, messie, vorkie*. In Overijsel, Drenthe en Groningen is *ien* de gewone verkleiningsuitgang, b.v. in *Jantien, Klaosien, Pijtertien, kop-*

pien, schötteltien, boekien en *boukien, briefien* en *brijfien*. Of dit *ien* uit *gen* en *ken* of *kiin* is ontstaan, dan wel één is met het bovenvermelde Oudhd. *i*, het Zwitsersche *i* en *ji* en het Schotsche *ie* is voor als nog onzeker, doch zou misschien door het raadplegen van Oud-Groningsche, Drentsche en Overijselsche oorkonden gemakkelijk uit te maken zijn. Mij ontbreekt het aan de gelegenheid om dat onderzoek in het werk te stellen, doch ik neem de vrijheid deskundigen daartoe uit te noodigen. Uitgemaakt zeker is het intusschen, dat het achtervoegsel *-tjaen* in de bekende oude rekening der abdij van Egmond op de door Prof. DE VRIES verklaarde wijze uit *-kijn* is voortgesproten; zie Versl. en mededeel. der Kon. Akademie, Afd. Letterk. III. 241.

Hoe men echter ook over den oorsprong van *-je* denken moge , hetzij men het als een verbasterd *kijn* of *ijn* beschouwe, ons onderzoek heeft geleerd, dat de *k* en de *i* als de ware verkleinende suffixen moeten beschouwd worden, en dat de *n* slechts een toevoegsel is, hetwelk eigenlijk alleen in de verbogen naamvallen op zijne plaats zou zijn.

Even eenstemmig zal men van oordeel wezen, dat *-je* een zeer vruchtbaar en ook om zijne welluidendheid benijdenswaardig achtervoegsel is. Onze taal, die men anders niet ligt van overdrijving in het streven naar welluidendheid beschuldigen zal, heeft van dat liefelijke *je* uitnemend partij getrokken en er met bijna moederlijke teederheid voor gezorgd. Waar de krachten van het teere schepseltje alleen te kort zouden schieten, geeft zij het in eene stevige *t* of *p* een krachtigen steun mede. Dit is noodig achter alle weeke letters, als klinkers, halfklinkers en vloeijende consonanten. *Je* treedt daarom alleen zelfstandig op achter woorden, wier sluitletters krachtig genoeg zijn om de zachtste en zwakste der medeklinkers achter zich aan te sleepen zonder zelve in een verwijfden klank te ontaarden. Die meer krachtige letters zijn de zoogenoemde mutae, de *d, t, f, g, ch, k* en *p*, welke men in onze taal beter *harde* of *vaste*, dan *stomme* letters noemen zou. Stom

toch, gelijk de *h* in *thans*, zijn ze in het geheel niet, juist het tegendeel. Voorts behoort hier toe de krachtig gearticuleerde *s*, ook wanneer zij dienen moet om hare zwakkere zuster *z* te vervangen. De *b* echter, die oorspronkelijk nooit als sluitletter voorkwam, en de letterverbinding *ng* zijn, hoewel mutae, niet sterk genoeg om *je* staande te houden en hebben de hulp eener *t* noodig. *Je* alleen vormt dus *handje, bedje, draadje, steedje, goedje, loodje; netje, potje, staatje, Pietje, pootje, ruitje; grafje, befje, stofje, mofje, naafje, neefje, briefje, stoofje, huifje, sleufje, boefje; vlagje, hegje, bigje, trogje, mugje, daagje, steegje, boogje, boegje, teugje, tuigje; lachje; bakje, bekje, hikje, hokje, krukje, zaakje, beekje, Griekje, doekje, buikje, reukje; lapje, klepje, lipje, kopje, drupje, slaapje, kneepje, koopje, stoepje, stuipje; jasje, mesje, nisje, klosje, zusje, baasje, laarsje, Keesje, biesje, doosje, soesje, buisje, neusje*.

Wanneer een woord echter op eene zachte, smeltende letter eindigt, vordert *je* eene *t*, behalve soms achter de *m*. Tot die zachte letters behooren in de eerste plaats de klinkers, en dus van zelve ook de tweeklanken; vervolgens de halfklinker *w*; en ten laatste de vloeijende of liquidae: *l, m, n* en *r*. Verkleinwoorden, gevormd door aanhechting van *je* achter eene dezer letters, zonder de inlassching van eene andere, zouden onuitstaanbaar zijn. Verbeeld u een jongen, al was hij voor het overige nog zoo lief, en al had hij nog zoo'n aardigen krullebol, die altijd sprak van zijn *mamaje*, en van een lief wit *koeje*, dat zijn *papaje* onlangs had gekocht; of een jong *vrouwje*, die dol was op *bloemjes*, en veel ophad met haar *kinderjes* en met het bloeijende *oranjeboomje*, waarmede manlief haar op den eersten verjaardag van haar *dochterje* had verrast. Wie zou dergelijke taal zonder walging kunnen aanhooren?

Om zulke wanklanken te voorkomen treedt *t* tusschenbeide achter de grondwoorden, eindigende:

Op klinkers, als *Mamaatje, Papaatje, Naatje, Keetje, Mietje, Kootje, kneutje, bijtje, kooitje, buitje, Pautje* van *Paulus*.

Op den halfklinker *w*; als *paauwtje, leeuwtje, weeuwtje* voor *weduwtje, duwtje, vrouwtje* [1].

Op de vloeijende medeklinkers *l, n* en *r*, voorafgegaan door een langen klank, eene toonlooze *e* of een medeklinker, anders wordt de epenthesis van *et* gevorderd; dus: *paaltje, zaaltje, deeltje, keeltje, zieltje, kieltje, zooltje, kooltje, boeltje, koeltje, beultje, zeiltje, bijltje, builtje, kuiltje, maantje, traantje, beentje, Leentje, Dientje, boontje, zoontje, Willemijntje, bruintje, haartje, heertje, ziertje, moortje, luurtje, boertje, deurtje, lepeltje, degentje, bekertje, lantaarntje, karntje, deerntje, kerntje, dorentje*.

Dichters lasschen in die gevallen achter eene *m* insgelijks wel eene *t* in: *raamtje, boomtje, bloemtje, duimtje, kruimtjes, halmtje, schelmtje, wormtje, bodemtje*. Gewoonlijk echter neemt de lipletter *m* de verwante lipletter *p* achter zich: *raampje, boompje, bloempje, duimpje, pruimpje, kruimpje, wormpje, bodempje*, wat als minder kiesch en fijn aangemerkt wordt.

Wanneer echter de klinker, die de vloeijende letter voorafgaat, kort is en den toon heeft, dan moet de *t* nog van eene toonlooze *e* vergezeld gaan; dus *balletje, belletje, billetje, bolletje, bulletje; kammetje, stemmetje, schimmetje, kommetje, rummetje; mannetje, hennetje, zinnetje, boerinnetje, zonnetje, karretje, sterretje, lorretje*, enz.

De zachte mutae *b, d* en *g* vereischen eene afzonderlijke beschouwing. Zij houden het midden tusschen de letters, die de inlassching van *t* of *et* noodzakelijk vereischen, en die, welke sterk genoeg zijn om hulp te ontberen. Vandaar de onzekerheid, die te hunnen aanzien bestaat, of liever de vrijheid, die zij den spreker of schrijver vergunnen om naar eigen smaak of inzigt te handelen. Hoewel men doorgaans van *ribbetjes, schubbetjes* en *tobbetjes* spreekt, behooren *ribjes, schubjes* en *tobjes* toch niet tot de volstrekt ongehoorde zaken. Het gebruik van *vlagje, brugje, rugje* en dat van *vlag-*

1) Van den anderen halfklinker *j* kan hier geene sprake zijn, omdat hij nooit als sluitletter voorkomt.

getje, bruggetje en *ruggetje* staat wel tamelijk gelijk, ofschoon men, geloof ik, meer *mugjes* en *bigjes* dan *muggetjes* en *biggetjes* aantreft. Na een langen klinker echter is de invoeging van *et* volstrekt onnoodig: *daagje, steegje, wiegje, boogje, teugje, kroegje, tuigje*.

De *d* wordt thans wel vrij algemeen krachtig genoeg geoordeeld om de *t* te kunnen missen: *bedje, mudje, liedje, goedje, draadje, naadje, roedje, handje, taudje, mondje*. BILDERDIJK echter en velen onder zijne volgelingen zijn niet van dit gevoelen, maar meenen ook de *d* met de *t* te moeten steunen. Zij spellen daarom *handtjen, mondtjen, kindtjen*, enz.

Wanner de *g* wordt voorafgegaan door eene *n*, dan geeft zij aan deze eene eigenaardige klankwijziging, die ook voor eene *k* gehoord wordt. De *g* zelve wordt dan bijna stom, b.v. in *tang, steng, ding, tong*. Men heeft daarom *ng* wel eens voor een zamengesteld letterteeken, en den klank, dien die letters vereenigd voorstellen, voor een eenvoudigen klank verklaard. Ik kan mij thans met de opzettelijke wederlegging van dat gevoelen niet inlaten. Een der argumenten, die het tegendeel bewijzen, leveren de verkleinwoorden op. Namelijk, wanneer het achtervoegsel *-ling* eene toonlooze lettergreep uitmaakt, en het suffix *-je* aanneemt, komt er eensklaps eene *k* te voorschijn, die slechts eene verscherping der bestaande *g* is. Zoo spreekt men van een *winterkoninkje*, een *talinkje* of *telinkje*, een *kettinkje*, een *woninkje*, een *rottinkje*. Hoewel men op voorgang van onze woordenboeken misschien nog algemeen *ingje* schrijft, is het zeker, dat die vijf letters een klank vertegenwoordigen, dien niemand kan uitbrengen, zonder in die pedante uitspraak te vervallen, die met den aard onzer taal strijdt, en alleen goed en natuurlijk is in zamengestelde woorden, als *i*ng*aan, i*ng*ang, o*nge*loof, o*nge*duld*. Ik aarzel daarom geen oogenblik om te beweren, dat aan dergelijke deminutieven even goed eene *k* toekomt als aan *koninklijk, gevankelijk* enz.

Anders is het, wanneer *-ing* niet toonloos is, maar den

heelen of halven klemtoon draagt. Het eerste heeft plaats in stamlettergrepen, als *ding, ring, tang, tong*; het tweede, wanneer het achtervoegsel *ing* door eene toonlooze lettergreep wordt voorafgegaan, b. v. in *wand*el*ing, rek*en*ing, teek*en*ing*. In die twee gevallen blijft de *g*, maar wordt *et* ingelascht: *tangetje, ringetje, wandelingetje, rekeningetje, teekeningetje*.

Ten opzigte van *-ke* of *-ken* kunnen wij korter zijn, er valt veel minder bij op te merken. Vooreerst wordt het zeldzamer gebezigd dan *-je*, en ten andere behoort de *k* tot de sterkst gearticuleerde medeklinkers. Het behoeft daarom geen vreemden bijstand; in tegendeel er moet soms gezorgd worden, dat het op den voorgaanden medeklinker geen te grooten invloed oefent en dezen als het ware verzwelgt. Dit zou plaats hebben achter eene andere *k* en achter *g*. *Boekken* en *bankken* b.v. zou te veel op *boeken* en *banken, jongken* en *ringken* op *jonken* en *rinken* gelijken; *vlagken* zou, toen *g* nog als de Fransche *gu* luidde, geheel als *vlakken* geklonken hebben; vandaar eene scheiding door middel van eene *s: boeksken, banksken, jongsken, ringsken, vlagsken*.

Na eene *d* of eene vloeijende letter, voorafgegaan door een korten klinker, werd, om de uitspraak te verzachten, eene toonlooze *e* ingevoegd: *kindeken, hondeken, manneken, zonneken, karreken*.

Nu wij de achtervoegsels en de wijze van aanhechting kennen, ligt het aan de beurt na te gaan, achter welke woorden zij kunnen gevoegd worden. Uit hetgeen op blz. 90 opgemerkt is, volgt, dat men welligt geen substantivum kan bedenken, waarvan de ironie, die den onzin niet schuwt maar zoekt, geen deminutivum zou kunnen vormen. Van het woord *eeuwigheid* b.v. is een verkleinwoord denkbaar. Iemand, die verschillende groote feestmalen heeft bijgewoond, waar de wijn niet ontbrak en een aantal eeuwige vriendschappen werden gesloten, die geëindigd waren, als de roes was uitgeslapen, zou kunnen zeggen, dat hij verscheidene eeuwige vriendschappen overleefd, en dus verscheidene *eeuwigheidjes* doorgeleefd had.

Niet alleen het begrip van eene zelfstandigheid, ook dat van eene hoedanigheid is voor verkleining vatbaar. Het Latijn en Fransch, om van geene minder bekende Indogermaansche talen te spreken, leveren daarvan het bewijs. Bekend zijn *blandulus* van *blandus* (vleijend), *parvulus* van *parvus* (klein), *vagulus* van *vagus* (ronddwalend), *frigidulus* van *frigidus* (koud), *misellus* van *miser* (ellendig), *pulchellus* van *pulcher* (schoon), *paululus* van *paulus* (gering), *pauperculus* van *pauper* (arm); *joliet* van *joli*, *rondelet* van *rond*, *griset* van *gris*, *blanchet* van *blanc*, *bluet* van *bleu*, *seulet* van *seul*. De Duitsche talen echter hebben dien aanleg niet ontwikkeld. Mij althans is slechts één adjectief bekend, dat als een deminutief moet beschouwd worden, te weten *luttel*. GRIMM twijfelt echter. Hij dacht wel aan den Nederduitschen vorm *luttik*; maar, dewijl ook *mikils*, mnl. *mekel* (groot) denzelfden uitgang heeft, ofschoon daarbij aan geen verkleining te denken valt, aarzelde hij in *-el* van *luttel* een deminutief-uitgang te erkennen. Bedenkt men echter dat dit woord, behalve in den grondvorm ouds. *lut*, ags. *lyt*, fr. *lyts*, noordfr. *lit*, onder drie vormen voorkomt, die op deminutiva gelijken, te weten, ndl. *luttel*, ohd. *luzil*, ags. *lytil*, ijsl. *litill*, ouds. *lutil*; vervolgens ofr. *litik*, ohd. *luzic*, ouds. *lutic*, mnd. *luttik*, ondl. *luttic*, Ps. LXIII. 9, en gron. en oostfr. *lutje*, b.v. in *Lutjewoude*, *Lutjegast*; bedenkt men dat in den Heljand, naast den grondvorm *liut* (en *lut*) nog de twee dem. vormen *luttic* en *lutik* voorkomen, dat die vormen met de beteekenis van het grondwoord klein en gering, uitstekend overeenstemmen, en dat die beteekenis in een aantal subst. die zelve reeds kleine hoeveelheden uitdrukken, door den deminut. vorm versterkt wordt, b.v. *beetje, hapje, ziertje, greintje, aasje, druppeltje, korreltje, griezeltje, kruimeltje, kleintje*, dan zal men wel niet langer aarzelen om *luttel, lutje* en *luttik* als ware deminutieven te begroeten.

Doch al leveren de adjectieven, behalve het genoemde, geene verkleinwoorden op, die adjectieven blijven, een aantal neemt den verkleinenden vorm aan, om substant. te vormen,

die dan echter zelden als ware *deminutiva* te beschouwen zijn. Meestal zijn het hypocoristica of soortnamen. Hiertoe behooren *liefje* (vleiwoord), *bestje*, (*besje*) van *best*, en *grootje* verkorting van *grootmoedertje*, alle vleiwoordjes. *Astrantje*, *droogje* en *natje* (euphemismus voor spijs en drank); *witje, graauwtje* en *bruintje* (bijzondere soort van kapel, schilderstuk, paard). Alleen *weinigje, kleintje, zwartje, ééntje* hebben verkleinende beteekenis. - *Goedje* komt van het subst. *goed*.

In eenigzins bevreemdenden strijd met de gewoonte, geene verkleinende adject. te vormen, bezitten wij een aantal verkleinende adverbia, die ware adverbia blijven. De vorm dient daarin om de beteekenis van zacht en liefelijk te versterken; b.v. in *zachtjes, zoetjes, netjes, warmpjes, losjes, koeltjes, bedaardjes, langzaampjes, allengskens, eventjes, stilletjes, kleintjes* (in de uitdrukking: *in uwe plaats zou ik mij heel kleintjes houden* enz.).

Nog verdienen opmerking de woorden *allegaartje* en *bijde-handje*, van de adverbiale uitdrukkingen *al te gader* (spelen) en *bij de hand* (zijn) gevormd.

Eindelijk ben ik genaderd tot het derde hoofddeel mijner beschouwing, de vergelijking van de twee verschillende wijzen, waarop de verkleinende achtervoegsels gespeld worden. Nemen wij eerst *-je* of *-jen* onder handen.

WEILAND gaf in zijne op gezag van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek uitgegeven Spraakkunst *je* als den normalen vorm op: ‘deze verkleining geschiedt door den uitgang *je* achter naamwoorden gevoegd’ I § 87, blz. 31, en alle voorbeelden, die hij aanvoert, als *draadje, krijtje* enz., eindigen in de toonlooze *e*, niet in *en*. Aan het einde der § zegt hij echter: ‘Voor *je* zegt men ook *jen* (oudtijds *gen*) en *ken*, als *draadjen*, *draadken* enz.’ In overeenstemming hiermede spelt SIEGENBEEK in zijn Woordenb. voor de spelling: *meisje, pandje, witje*. Beiden deden eigenlijk niets anders dan het sinds lang heerschende gebruik bekrachtigen. VAN EFFEN, die zoo druk gebruik maakt van verkleinwoor-

den, schreef *je* zonder *n*. In zijn Tafereeltje van Oud-Hollandsche vrijaadje, Kobus en Agnietje, treft men er eene menigte aan: *staaltjes, vertelseltjes, voorkamertje, hortje, stoofje, meisje, buurvrijstertje, pijpje, testje, vriendje, oogenblikje* enz. In SMITS' gedichtje Op Verscheidene seraphijntjes enz. vind ik *aengezichtjes, lonkjes, lachjes, lichtjes, straeltjes, oogjes, wiekjes, koontjes*; bij VAN WINTER, De bloemen: *topjes, knopjes, takjes, rankjes*; bij zijne echtgenoote, geboren VAN MERKEN, in de Toewijding van haren Germanicus: *kransje*; bij VAN ALPHEN, De zalige dood der jonge kinderen: *wichtjes, kindje, kroontjes, toontjes, schaapje, lijfje, zieltje*; bij BELLAMY, Roosje: *kaakjes, meisjes, golfjes, puikje, lokjes, zugtje*, maar ook *meisjen*, doch niet in het meervoud; bij NIEUWLAND, Het duifje: *wiekjes, liedje, kruimeltjes, vleugeltjes*; bij STIJL, Verwoesting van den Amsterd. schouwburg: *vlammetje*; bij FEITH, De storm op zee: *koeltjes, koeltje*; bij LOOTS, Het nachtegaaltje; *orgelkeeltje, filomeeltje, snepje, blaadje, vogeltje*; bij HELMERS, Jezus van Nazareth: *windje, knopje*; bij KINKER, Beoordeel. van BILDERDIJKS Nederl. Spraakl. *mondjesmaat*, XIV, *Naatje, staaltje*, XXI; *eventjes* XXIII, *boekje*, 35. Reeds HOOFT, VONDEL, HUYGENS waren begonnen de *n* nu en dan te onderdrukken, gelijk in de boven uitgeschreven gedichten, blz. 88-90 te zien is.

De vormen op *je* waren dus geene nieuwigheid; zij waren de voorstellingen van de algemeen heerschende de uitspraak, die toen door dichters en prozaschrijvers geëerbiedigd werd. BILDERDIJK bragt hier verandering in, en zijn voorbeeld wordt nog heden ten dage door velen gevolgd. Hoewel B. ‘het verkleinwoord in *je* op zich-zelf niet als onbestaanbaar veroordeelde,’ schreef hij bestendig *jen*, maar om redenen, die den toets der kritiek niet kunnen doorstaan, en, van naderbij beschouwd, zich zelve ten sterkste veroordeelen. Hooren wij B. zelven in zijne Spraakleer, blz. 212: ‘De verkleining geschiedt door toevoeging van een uitgang. En wel in de eerste plaats, door dien van *ijn* met *g* of *k* daarvoor, welk *kijn* of *gijn* naderhand tot *ken* of *gen* en verder tot

jen verloopen is. In onze meergemelde Verhandeling toonden wy,' lees: beweerden wij, 'dat dit *kijn* of *gijn* - eigenlijk de uitgang *ing* is van 't oud participium van een werkwoord uit het adjectief *ige* van 't primitief zelfstandige gemaakt. Bij voorbeeld *man* om te verkleinen wordt *mannige*, dat is naar een man gelijkende of wil men iets minder dan een man. Dit *mannig* maakt *mannigen*, dat is, zulk een bijna man zijn vertoonen. Hiervan is 't oude participium *manniging*, nu zou men *mannigend* zeggen, en dit *manniging* is *mannekijn* (naar de oud Vlaamsche uitspraak uitgebracht) en bij ons *manneken*, en, gelijk de Vlamingen de *k* in dat woord twijfelachtig tusschen *k* en *g* deden hooren, ook *mannegen*, zijnde de *g* in *j*, en *gen* dus tot *jen* overgegaan.' Op blz. 95 der Verhand over de geslachten, vindt men in substantie hetzelfde, maar iets korter uitgedrukt. Die redeneering is zeer vernuftig uitgedacht; jammer slechts, dat zij van het begin tot het einde ongegrond is. Dat B. voor zijn beweren geene bewijzen aanvoert, kan ons van hem niet verwonderen; ook wanneer hij er kon bijbrengen, deed hij zulks zelden. Hij rekende op zijne autoriteit en wilde meestal op zijn woord geloofd zijn. De afwezigheid van alle argumenten bewijst dus niets tegen zijne zienswijze, maar zijne redeneering des te meer. Hij zegt, dat *gijn* of *kijn* uit *ijn* bestaat, met *g* of *k* daarvoor. Hieruit schijnt voort te vloeijen, dat *ijn* het hoofdbestanddeel, en de *k* of *g* slechts een toevoegsel is. Boven hebben wij gezien, dat de oudere en nieuwere verwante talen leeren, dat de *k* het eigenlijke verkleinende suffix is, waarachter de *i* als buigingsuitgang, als teeken van het onzijdig geslacht, gevoegd werd; dat de oorspronkelijke vorm in den nominatief en accusatief *ki* luidde, terwijl de *n* een bloot invoegsel was, hetwelk eigenlijk alleen in den genitief en datief recht van bestaan had. Om *ijn* te verklaren neemt B. zijn panurgisch suffix *ing* te baat, waaruit hij, behalve het *ijn* in -*kijn*, ook dat in -*lijn*; de *e* in woorden als *reize, gave, mate*; de mannelijke achtervoegsels *ing* en *ling* in *ko-*

ning, haring, doopeling, jongeling; *-el* in *beitel*; *-ij* en *-nij* in *heerschappij*, *kleedij*, *razernij*; de *-m* in *stem, vlam, blom, schelm*, als zijnde *ste-ing, vla-ing, blo-ing, schelling*, verklaart; zie Verh. o. d. gesl., blz. 78-98. Dat veel vermogende *ing* is, volgens Verhand. blz. 41, 'van ouds (?) ook een participium activum, gelijk de Engelsche taal het nog als zoodanig gebruikt en thans zelfs geen ander kent.' - Indien nu *ing* waarlijk zulk eene gewigtige rol in onze woordvorming gespeeld heeft, dan ware het wel der moeite waardig geweest ten minste één enkel voorbeeld van zulk een deelwoord op *ing* aan te wijzen, zoo al niet in onze taal, dan ten minste in eene der oudere verwante. Dit heeft B. niet gedaan; en geen wonder. In geene oudere noch nieuwere Germaansche taal komen participia praesentia op *ing* voor, behalve in het Engelsch, en daarin zijn zij nieuw; want het Angelsaksisch, hare moeder, vormde de hare op *and* en *end*. - Gaan wij verder. Die deelw. op *-ing* zouden gevormd zijn van werkwoorden op *-igen*, en, voor zoo verre *ing* ook ter vorming van *-lijn* gestrekt zou hebben, ook van werkw. op *-elen*. De voorbeelden, die B. aanvoert zijn *mannegen*, 'bijna een man zijn of vertoonen,' en *oogelen*, waarvan *oogelijn*. Bij *manneken* laat zich dat nog eenigzins hooren, omdat *man* een relatief begrip is, dat tegenover *kind*, *knaap* en *jongeling* staat; maar bij andere woorden gaat dit volstrekt niet op. *Oogelijn* zou dan beteekenen: bijna een oog zijn of vertoonen; *kindigen*, waarvan *kindeken*, en *weinigen*, waarvan *weinigje* en *weynichsken* (Job IV. 12), zouden zooveel hebben moeten beteekenen als bijna een kind en bijna weinig zijn vertoonen; dus een *kindeken*: iets dat niet voluit een *kind*, en een *weinigje* iets dat nog niet voluit *weinig* is.

Daar onze taal zoo rijk is in verkleinwoorden en de lust tot deminueeren en hypocorizeeren onze natie in merg en been zit, is het eenigzins bevreemdend en stellig zeer jammer, dat wij niet één van die tallooze werkwoorden hebben overgehouden; zij zouden in het gebruik niet zoo gansch onaardig zijn. b.v. *Noem hem toch geen koopman, hij win-*

kelierigt maar. *Hoe kan dat gebouwtje een paleis heeten*; *het doet niets dan paleizigen*. Hoeveel krachtiger zou een verliefd paar hun gevoel kunnen uitdrukken, wanneer ze in plaats van *lieverdje*, *hondje*, nog goedschiks konden zeggen: *O, wat lieverdigje, wat hondigje*! Dit gaat nu volstrekt niet meer aan, want al de werkwoorden op *igen* beteekenen in den tegenwoordigen toestand der taal heel iets anders, en slaan meestal een veel ernstiger toon aan; b.v. *beangstigen. beëedigen, bekostigen, bekrachtigen, beleedigen, bemoedigen, beschuldigen, eerbiedigen, eindigen, vergiftigen, pijnigen, tuchtigen, steenigen* enz. Iets hypocoristisch of deminutiefs ligt niet in de opgenoemde verba, noch in één dat op *igen* eindigt; en geen wonder, want het achtervoegsel *ig* beteekent volstrekt niet *in geringe mate zijn* of *vertoonen*, niet *bijna zijn* of *schijnen*. Het suffix -*achtig*, wanneer het den klemtoon niet heeft, niet -*ig*, dient bij ons om dat denkbeeld uit te drukken; *zwartachtig, roodachtig, houtachtig, vleesachtig* noemt men hetgeen niet volkomen zwart of rood kan genoemd worden, wat eigenlijk geen hout, geen vleesch is, maar er veel van heeft, er sterk naar trekt.BILDERDIJK zelf zeide, Spraakl. bl. 123, dat *ig* ‘eigenlijk 't adjectief *eigen*’ is, welk adjectief afstamt van een verouderd werkw. *eigen*, dat *hebben* beteekende en zelfs als hulpwerkw. gebruikt werd. Die afleiding zij thans daargelaten; maar zeker is het, dat *ig* h e b b e n , b e z i t t e n uitdrukt, en meestal met *hebbende, bezittende*, ook wel met *behebd zijnde*, kan omschreven worden, terwijl het grondwoord dan aanduidt, wat men heeft of waarmede men behebd is; vergel. *eerbiedig, eindig, vergiftig, gunstig, moedig, vlijtig, vochtig, angstig, koortsig, schuldig, zondig, gebrekkig, kortademig, hoofdig, koppig, eigenzinnig*. Een aantal der opgenoemde woorden doen zelfs denken aan het bezitten of hebben van eene groote hoeveelheid of in hooge mate. Alle menschen, die niet krankzinnig zijn, hebben geest en verstand, maar *verstandig* en *geestig* heeten alleen zij, die veel verstand en geest hebben; *driftig, haastig, moedig* noemt men hem, die òf altijd drift, haast en moed

heeft, òf welke die eigenschappen op het oogenblik in groote mate vertoont. Wat *krachtig, waterig, zonnig* heeten zal, moet veel kracht, water, zon(neschijn) hebben; *goedig* en *levendig* is iemand, die veel *goed*(*aardigheid*), veel *leven*(*skracht*) openbaart, enz. Bij *ig* denkt men dus volstrekt niet aan bezitten in geringe mate, veeleer aan een overvloedig, altijd aan een vol bezit. De adjectieven op *ig* zouden dus veel eer de geschiktheid hebben om augmentativa, vergrootende woorden, dan om verkleinwoorden op te leveren.

Nog zonderlinger wordt de verklaring van het ontstaan van *ken*, als men bedenkt, dat *gijn* de oorspronkelijke, *kijn* de bastaardvorm zou moeten zijn, die door de geïmproviseerde twijfelachtige uitspraak der Vlamingen in den zuidwestelijken uithoek van de Nederlanden ontstaan, na overspringing van Overijsel en Drenthe, waar *ien* heerscht, zich over Noordduitschland zou hebben verspreid. Maar al meer dan genoeg; men zal erkennen, dat men zeldzaam eene zoo compleete collectie van zonderlinge stellingen en onderstellingen bijeen treft.

Eene tweede reden voor het bezigen der *n* zag BILDERDIJK in den meervoudsvorm op *s*.'Ik veroordeel dus op zich-zelf het verkleinend woord in *je*, zonder *n*, niet als onbestaanbaar. Maar gaat dit *je* (*mannetje, lipje* enz.)dus in *e* uit, zoo moet het zijn Meervoud in *n* maken. En men komt volstrekt en eensgevoelend over een, dat hy zijn Meervoud in *s* maakt, en niemand zegt de *lipjen*, de *boekjen* in 't Meervoudige. Dit bewijst, zoo ik meene, volkomen, dat het Diminutief niet in *e* uitgaat, maar in *en*.' Spraakleer, bl. 214. De noodzakelijkheid der *s* in het meerv. zal wel niemand ontkennen, doch ik zou zeggen: zulks bewijst, dat de deminutieven eenmaal in *en* uitgingen, maar meer bewijst het ook niet. Toen *ken* nog *kijn* luidde, vormde ket zijn meerv. op drie wijzen: op *kijn*, als in het enkelvoud, op *ine* en op *kijns*. In den Delftschen bijbel van 1477 vindt men Genes. VII, *alle vogelkijn quamen*; XXXI. 12, *alle die mannekijn*, vulgata: *universos masculos*; in de zesde der Goede

boerden, vers 219: *meiskijns*; in den roman van WALEWEIN, vers 3534: *voghelkine*, 3539: *bellekine*.

De vormen op *s*, die ongetwijfeld de jongste zijn, ontstonden dus ontegenzeggelijk in den tijd toen de *n* nog aanwezig was; doch hieruit volgt volstrekt niet, dat de *n* ook thans nog, in strijd met de algemeene uitspraak, moet geschreven worden. Laten wij de sluitreden eens opmaken, waarmede die noodzakelijkheid zou betoogd moeten worden. BILDERDIJK's assumptie en conclusie luiden dus:

Toen men de s *als teeken van het meervoud achter de deminutiva hechtte, was de* n *aanwezig en moest zij noodwendig aanwezig zijn; nu is de* s *nog aanwezig*;

Ergo: *De* n *moet ook nu nog geschreven worden*.

De propositie, de majorstelling zal dus moeten zijn:

Het aanwezen eener letter, die slechts ontstaan kan zijn, toen er in het woord nog eene andere letter bestond, maakt noodzakelijk, dat ook deze laatste nog aanwezig is en moet geschreven worden.

Waar zou het heen, indien die stelling juist en verbindend was. Dan zou het aantal veranderingen, die de spelling te ondergaan had, niet te overzien zijn, en onze taal zou weldra in het schrift onherkenbaar worden. Op dien grond zou men voortaan *veljen, legjen, zetjen, pletjen, temjen, letjen* in de plaats van *vellen, leggen, zetten, pletten, temmen, letten* te schrijven hebben, want toen de *a* van *val, lag, zat, plat, tam, laat* in *e* overging, werd dit veroorzaakt door eene *j*, die in den infinitief aanwezig was en volstrekt aanwezig moest zijn; die *e* is nu nog te hooren; ergo moet ook de *j* (nog gehoord?) ten minste nog geschreven worden. Men zou nog verder kunnen gaan en zeggen: de *e's* kunnen in de genoemde werkw. niet van zelve gekomen zijn; zij zijn ontstaan uit *a's*, en die *a's* moesten er wezen, toen de *e's* voor den dag kwamen; zij behooren dus ook nog geschreven te worden; derhalve voortaan: *vealjean, pleatjean* enz., of misschien *vaeljaen, plaetjaen*, wat evenwel bij minnelijke schikking spoedig uit te maken zou zijn. Men ziet B's tweede argument is wel niet zoo dwaas als zijn eerste,

maar kan volstrekt niet als geldig worden beschouwd, omdat de toepassing in het gekke loopen zou.

Doch al waren B's redeneeringen onberispelijk, zijne argumenten zouden toch niet gelden, omdat hier een geheel ander grondbeginsel moet gevolgd worden. Om de spelling der verkleinwoorden, die zoowel in het dagelijksch leven als in de wetenschappen, zoowel in proza als in dicht gebruikt worden, die zoozeer als eenige woordsoort het eigendom van alle standen, van het gansche volk zijn, moet men de zoogenoemde beschaafde uitspraak raadplegen, en deze wil onmiskenbaar *je* en *jes*, niet *jen*, en nog minder *jens*. De regel der beschaafde uitspraak, die leert: *schrijf, zooals beschaafde lieden spreken*, is de hoogste wet in de spelling; zij is hare grondwet, omdat zij onmiddellijk en met interne noodzakelijkheid uit het wezen en de natuur van de spraak en het schrift voortvloeit. Het Nederlandsch gehoorzaamt dien regel dan ook bijna zonder uitzondering; en niemand zal het verstandig vinden buiten noodzakelijkheid, zelfs zonder eenig nut, nieuwe uitzonderingen te scheppen. Doch ik verwacht, dat men mij tegenwerpingen zal maken. Sommigen zullen welligt zeggen, de *n* wordt in eenige gewesten, waar de verkl. woorden op *ien* eindigen, wel degelijk gehoord. Ik vraag, of vormen als *Jantien, Klasien, schutteltien*, tot de beschaafde uitspraak te rekenen zijn? Indien iemand zeide: De beschaafde uitspraak laat even weinig de *n* der infinitieven *zingen, lezen, werken* hooren, en deze *n* wordt el geschreven, waarom dan ook niet die in de deminutieven? Ik zou in bedenking geven, of de gevallen wel zoo volkomen gelijk staan. Wie de *n* achter de infinitieven doorgaans niet uitspreken - en die gewoonte is verre van algemeen te zijn - laten haar voor een klinker wel degelijk hooren: *ete*n *en drinke, hoore*n *en zien, leze*n *of schrijve, kieze*n *of deele; ruste*n *op zijn lauweren*. Vervolgens is die *n* gewaarborgd door de uitdrukkingen: *een uur leze*n*s, leve*n*s; een half uur wachte*n*s, vervele*n*s*; door de composita: *vare*n*sgezel, ete*n*suur, dri*n*kensbakje, bare*n*snood*,

*leven**s**gevaar*; door de pluralia: *leven**s**, vermoeden**s**, voornemen**s**, wezens*, om van *gaa**n**, slaa**n**, staa**n**, doe**n*** en *zie**n*** niet te spreken. Daarentegen spreekt niemand van een *hondje**n** en een poesje*, een *kopje**n** of een schoteltje*, en nog veel minder van *handje**n**s en voetje**n**s, armpje**n**s en beentje**n**s*.

Een ander bewijs voor de afwezigheid der *n* leveren de dichters, wanneer zij de toonlooze *e* der deminutieven in een volgenden klinker laten wegsmelten (door synaloepha), waardoor zij twee letergrepen tot ééne zamentrekken. Dus handelde b.v. LOOTS in Het nachtegaaltje:

'Maar gij lacht met zulke vragen; (8 lettergr.)
De ongekunstelde natuur, (7)
*Nedrig vogel*tje, elks *behagen!* (8)
Schonk u 't heilig dichtrenvuur'. (7)

Van zulk eene elisie bij infinitieven zal men wel geene voorbeelden kunnen bijbrengen.

Niettegenstaande BILDERDIJK's voorbeeld door een aantal onzer voortreffelijkste prozaschrijvers en dichters gevolgd is, heeft zich de oude uitspraak niet kunnen herstellen. Hierin ligt eene groote les voor alle toekomstige spraakkunstschrijvers; zij kunnen er uit leeren, hoe vruchteloos alle pogingen zijn om woordvormen in te voeren, die in strijd zijn met het algemeen gebruik. Wijselijk hebben noch KINKER, noch LULOFS, noch BRILL het beproefd.

Doch ik verwacht nog meer tegenbedenkingen. Men zal zeggen: ook de afleiding wordt in de spelling gehuldigd, in onze taal zelfs veel meer dan in eenige andere; waarom mag hare stem hier niet gehoord worden? In de eerste plaats en vóór alles niet, omdat zij tegen de uitspraak aandruist. Wanneer wij *hoof*dd*eel*, *Mide*ll*andsche zee, mi**s**stap* met twee *d's, l's, s's* schrijven, zonder dat zulks door de uitspraak geboden wordt, dan geschiedt dit wel niet volgens, maar ook niet tegen de uitspraak, want ook in *bi*dd*en*, *schi*ll*en*, *mi**s**sen* worden de eerste *d, l* en *s* niet sterker gehoord dan in de genoemde woorden. Het aanwezen van die letters is dus niet in strijd met de uitspraak. Zij worden door de afleiding ge-

vorderd, omdat anders een der beide bestanddeelen, ten nadeele van de duidelijkheid, zou verminkt worden: *hoof-deel* of *hoofd-eel, midde-landsch* of *middel-andsch, mi-stap* of *mis-tap* Bij *je* of *jen* doet de af- of aanwezigheid der *n* niets af; het eerste is vooral niet minder duidelijk dan het laatste. Daarenboven, wij hebben gezien, dat de *n* eigenlijk alleen aan den genitief en datief toekomt, dat zij, tegen de regelmaat, zich ook aan den nominatief en accusatief heeft opgedrongen, maar geenszins tot het wezen der deminutiefvormen behoort. Daarom, indien wij het met de afleiding waarlijk zoo ernstig meenen, dan moeten wij niet slechts de misstappen van onze vaders, groot- en overgrootvaders van deze en de vorige eeuw weder goed maken; laten we dan edelmoedig genoeg zijn om ook aan het zielenheil der achterbetoud-overgrootvaders onzer overgrootvaders te denken, welke die onbeschaamde *n* maar hebben laten begaan; laten we haar dan haar rechtmatige plaats aanwijzen en voortaan aldus declineeren: *het kindje, des kindjens, den kindjen, het kindje; de kindjes, der kindjens, den kindjens, de kindjes*; zóó zullen wij onzen pligt doen en aan de veroveringzuchtige *n* den haren leeren.

Ik heb geen enkel geldig argument weten te bedenken om de *n* weder in te voeren; maar er bestaat wel eene gewigtige reden om haar niet meer te schrijven. Onze deminutieven op *je* zijn zeer welluidende vormen; de Hoogduitschers zelfs, die anders met onze uitspraak niet veel op hebben en ze plat vinden, erkennen dit volmondig. Die euphonie zou door de *n* niet bevorderd maar wel benadeeld worden; wij zouden het welluidendste in onze taal wegwerpen. Wij zelven vinden eene *n* achter eene toonlooze *e* volstrekt niet mooi, en spreken haar daarom in woorden als *eten, leugen, kinderen* naauwelijks hoorbaar uit. Moeten wij nu, tegen het kennelijk taaleigen aan, het onwelluidende herstellen, dat door onze voorouders verworpen was, waarvan zij ons reeds weldadig hadden verlost? En waarom zouden wij het doen? Alleen op grond van eene hersenschim en een ondoordach-

ten regel van een man, wiens onvergankelijke grootheid op gansch andere en veel vaster grondslagen gebouwd is, dan op taalregels, welke, bij de onafgebroken verandering die in elke levende taal plaats heeft, uit hunnen aard voorbijgaande zijn.

Anders staat het mijns inziens met het achtervoegsel *-ke* of *ken*. Daarin zou ik zonder bedenken, op weinig uitzonderingen na, aan den ouderen vorm met de *n* de voorkeur geven. De woorden, met dit suffix gevormd, behooren niet meer tot de algemeene spreek- en schrijftaal; zij zijn provincialismen en archaïsmen geworden, en zijn in de laatstgenoemde qualiteit nog in bijbel- en kanselstijl gepast. Die stijl houdt immers van verouderde en deftige vormen, als *Heere, vrouwe, de ure, tale, keten, leken, vogelen, sleutelen, vleugelen, bezemen* enz. Daarom heeft VAN DER PALM, die anders steeds *-je* schrijft, in zijne bijbelvertaling de vormen op *ken* meestal behouden; vergel. *knechtkens*, Exod.i. 17 en 18; *ketenkens* en *schellekens*, Exod. XXVIII. 14, 22 en 23; *kruimkens*, Matth. XV. 27; *kindeken* en *kinderkens*, Marc. X. 14 en 15; Joh. VI. 9 echter schrijft hij *jongske*.

Ook de dichter van 30ste Evang. Gez. verkoos *vogelken* boven *vogeltje*.

> '*Gij die geen* vogelken *vergeet*,
> *Ofschoon het van geen zaaijen weet*'

Wanneer ik echter de woorden *boekske, penningske, jongske*, enz. in gewonen, dagelijkschen stijl bezigde, zou ik meenen ze insgelijks zonder *n* te moeten schrijven.

L.A. T. W.

Opmerkingen by de lezing van de bydrage, door dr. W. Bisschop geleverd, onder den tytel van *het Dordsche taaleigen*.

Het klinkt eenigzins vreemd, dat ik opmerkingen, by de lezing van een woordenlijst gemaakt, doe vooraf gaan met eenige woorden naar aanleiding van het aan die lijst gehechte *Naschrift*. Maar dat naschrift behelsde een verdediging, reeds vooruit geleverd tegen een hoofdbedenking, door my by myzelven al lezende gemaakt, dat namelijk onderscheidene woorden, op de lijst gebracht als behoorende tot het Dordtsche taaleigen, ook elders in zwang waren. De geächte verzamelaar schijnt echter van meening, dat zy daarom niet minder onder de *dialekt-vormen* gerekend moeten worden. Ik wil dit omtrent sommige toegeven: doch er is er ook by, die niet alleen in de spreek- maar ook in de schrijftaal, ja in officieele stukken voorkomen, en die ik derhalve meen te moeten beschouwen als tot algemeen geldige Nederduitsche woorden geijkt. - Ingevalle er alzoo naar mijne meening eenige woorden van de lijst, door den Heer BISSCHOP opgemaakt, moeten wegvallen, zoo belet zulks niet, dat ik, en gewis ieder taalminnaar met my, hem oprechten dank verschuldigd ben voor de moeite welke hy zich getroost en voor de belangrijke bydrage, welke hy geleverd heeft, en dat ik my volkomen vereenig met den wensch, door hem geüit, betreffende de uitgave van een algemeen

Woordeboek [1] onzer dialekten. - Ik laat thands, als aanhangsel op het stuk van den Heer BISSCHOP, mijn opmerkingen volgen.

A n voor *aan* is zoo weinig een Dordracisme, dat men het, geloof ik, door negen tienden onzer landgenooten in het gemeenzaam gesprek hoort zeggen, even goed als zy *me* of *m'n* en *z'n* zeggen voor *mijn* en *zijn*, zoo dikwijls er op die pronomina geen klemtoon valt. Schrijven zal 't wel niemand behalve Multatuli; maar de uitspraak geloof ik, is, behalve in 't witgedaste diskoers, de juiste.

B e n n e g i e voor *bennetje* is zeker een dialekt-vorm en mijn aanmerking geldt ook alleen wat verder gezegd wordt, dat men, vroeger, *zuchtgien, wijfgien*, enz., zeide. Men zegt dit nog vrij algemeen heden ten dage, en *zuchtjen, wijffen, luchtjen*, enz., is witgedast. In 't dagelijksch gesprek worden *zuchtgien, wijfgien*, enz., heden, als vroeger, *zuchie, wijffie*, enz., uitgesproken.

B e u r e n voor *gebeuren* hoort men nog door geheel Noordholland ten platten lande.

C e e l m a k e r . Ook te Amsterdam en, geloof ik, in andere steden, wordt het opmaken der lijst van de personen, aan welke iemands overlijden moet aangezegd worden, *ceêlen maken* genoemd. De oorsprong der uitdrukking is deze: De aan-spreker-*en*-*chef* bezorgt aan het sterfhuis de gedrukte lijsten of ceêlen, waarop de namen der notabelste ingezetenen vermeld staan en op die ceêlen haalt men de zoodanigen aan, waar men wil dat de aanzegging geschiede. Men maakt dus uit de bestaande ceêlen als 't ware nieuwe op, voor het bestaande geval. Vroeger werden - en 't heugt my nog - al de naaste verwanten op dat ceêlen-maken bepaald genoodigd.

1) Ik schrijf hier *Woor*DE*boek*, boven WOORDENLIJST. Niemand denke daarby aan een drukfout. Reeds by een vorige gelegenheid heb ik verklaard, onderscheid te maken tusschen *roz*E*guer* en *roze*N*guer*, *hart*N*kamp* en *harte*N*kamp*, *boek*E*tas* en *boeke*N*tas*, enz., en dus ook tusschen een *lijst* VAN *woorden* en een *boek*, DAT *woorden* BEVAT.

D i j k e t t i n g . Dit woord is volstrekt geen dialekt-vorm. Ik heb q.q. een vermaard proces moeten voeren over de *ettingen* aan den *Dijk* bij Enkhuizen en zou nog wel een dozijn keuren, rezolutiën en schrifturen van hoogere en lagere staatsmagten kunnen aanhalen, waarin van deze en andere *ettingen* gesproken wordt. Het woord zal dus ongetwijfeld een plaats moeten bekomen in het Woordeboek der Nederd. taal.

F a m i l i e d a g . Ik weet niet, of men dat woord in andere plaatsen minder dan te Dordrecht hoort, maar zeker in Dordrecht niet meer dan te Amsterdam, waar evenzeer schier elke familie haar vasten *familiedag* heeft. Voor zooverre dit gebruik een vasten band geeft, hecht het alzoo de familiën niet sterker te Dordrecht aaneen dan in *grootere* steden.

G e b e t e r e n . Het Broêrtje van CARTOUCHE zegt reeds in het blijspel van LANGENDIJK, die geen Dordtenaar maar een Haarlemmer was:

Dat de Juffrouw mij te gaauw was kon ik ommers niet gebeteren.

G e b r o g t . Ook dit zeggen de Dordtenaars niet alleen. Van een Amsterdammer zal men nimmer *gebracht* hooren.

G e s c h r e v e n . Te recht merkt Dr. B. aan, dat men ook elders dan te Dordrecht de pleonastische uitdrukking hoort: *hij kan geen* geschreven schrift *lezen*. Ook te Amsterdam is zij algemeen, en, ter bevordering der duidelijkheid, niet ongepast. Immers *de schrift* is *gedrukt*, en Platoos *schriften* ook.

G e v r o g e n : dat is zeker echt Dordtsch. In Noordholland zegt men *gevroegen*.

G l a d voor *geheel en al* had ik nooit gedroomd dat een dialektvorm ware. Er gaat hier te Amsterdam en, vertrouw ik, schier overal in Noordholland, geen dag om, dat men niet zal hooren: *ik heb het* glad *vergeten*. *Dat is* glad *mis*, glad *verkeerd*, enz.

G u n t e r voor *ginds*. *Ginter* en *gunter* zal men in 't dagelijksch gesprek schier altijd hooren; *ginds* is witgedast.

H e i t voor *heeft* hoort men ten platten lande; - in de steden, zelfs onder beschaafde lieden, veelal *het*. Opmer-

kelijk is het, dat men onder de *min* beschaafden doorgaans hoort: *ik heef*.

J e n g e l e n : in Noordholland zegt men, in beschaafde kringen, *tjangelen* en *getjangel*, maar ook *tjanken* voor *janken*.

K o s t als 2e pers. imparf. van *kunnen* hoort men ook elders dan in de omstreken van Dordrecht; zoo by het volk als in de hoogst beschaafde kringen, ter vermijding van een weinig liefelijk, hoezeer dan naar den taaleisch wettig woord.

K r e k wordt ook in Noordholland veel gehoord en komt herhaaldelijk by LANGENDIJK en andere kluchtspeldichters voor.

L e e s d e voor *las* is ook te Amsterdam onder min beschaafden niet zeldzaam.

L e u k : ook dit woord is in den overdrachtelijken zin zoo algemeen gebruikelijk, dat het niet als taaleigen aan een byzondere plaats kan worden toegekend.

M e d e e n en z o o m e d e e n kan men niet alleen in Dordrecht of in het 5e distrikt van Zeeland, maar ook te Amsterdam alle dagen hooren. Ik gebruik het zelfs liever dan *zoo dadelijk*, en heb by dat gebruik nooit gedroomd, dat ik my een idiotisme veroorloofde.

N a k e n d voor *naakt* is zeker af te keuren, doch desniet-te-min heel Holland door in zwang, en even zoo

N o u voor *nu* en

O m m e r s voor *immers*: - een en ander in hooge zoowel als in lage kringen.

R i j k d o m . Er wordt in Holland zelden een feest gegeven, na afloop waarvan deze of gene burgervrouw niet aan haar zuster of buurvrouw vraagt: '*was er veul* rijkdom?'

S c h i l d e r e n voor *verwen* is ook te Amsterdam gebruikelijk: door *schilder* verstaat men hier iemand-die aan gebouwen, meubelen, enz., door *verwer* hem, die aan lijwaten, gordijnen en stoffaadjes in 't algemeen kleur geeft. Men zal er zoo min spreken van een groen *geverfde* deur als van een blaauw *geschilderde* japon.

S t i j g e r . Men heeft te Amsterdam den *mosselsteiger* (want zoo spelt men daar het woord) en een menigte andere *stei-*

gers, în keuren en stadsbeschrijvingen vermeld. 't Woord is, als plaats waar men uit een vaartuig aan wal *stijgt* of *steigert*, vrij algemeen gebruikelijk.

T a g r i j n e n , s c h e e p s t a g r i j n e n vindt men zelfs in de Patentwet, Tabel XIV. N°. 82, genoemd. Het beroep is in alle zeesteden zeer bekend.

T i j l . Is een *tijl* wel een *nagelbloem*? Is 't geen *tijloos*?

J. VAN LENNEP.

Mennen met valen

DOOR DR. EELCO VERWIJS.

Onder de menigte spreekwoordelijke uitdrukkingen, waaraan onze taal zoo rijk en vroeger, toen bij de ‘spraekmakende gemeent’ het taalgevoel nog veel frisscher en levendiger zich uitte, niet minder overvloedig was, komt in de Gedichten van WILLEM VAN HILLEGAERTSBERCH meermalen en ook bij enkele anderen die van *mennen met valen* voor. Doch zóó als ze daar gebezigd wordt, is nergens uit den zin de oorsprong van het spreekwoord op te maken.

In het gedicht van 's Graven spreker *van den Waghen*, eene satyre op de steeds toenemende *Reynardie* en het verdwijnen der *Trouwe*, leest men fol. 29 d. vs. 19 vlgg.

> Men siet trecht [1] om ghelt vercopen;
> Want Reynart [2] heeft soe [3] langhe ghelopen

1) Wij zouden de volgende ophelderingen achterwege laten, wisten wij niet dat er enkele lezers zijn, die nog nooit Oudhollandsch gelezen hebben. Wij vreezen, dat zij de moeijelijkheden, die het stukje oplevert, niet uit den weg kunnen ruimen en daardoor afgeschrikt zullen worden het te lezen. De weinige aanteekeningen, die de Redactie hier bijvoegt, zullen toereikend zijn om het ook voor zoodanige lezers verstaanbaar te maken.[1] *trecht*: het recht.
2) *Reynart:* de bekende Reinaard de Vos, als personificatie van list en bedrog.
3) *soe*: zoo.

Mitten heren in den hoff [4],
Dat si hem gheven thoochste loff
Ende segghen hi is der wijsheit moeder,
Hier om staet Reynaert nu ten roeder [5]
Ende Symon opt voorchasteel.
Trouwe heeft hier tminste deel;
Nochtan is si dat oudste kint,
Alsoe alsmen bescreven vint;
Want God die heeftse selve verheven,
Al is si nu hoers lants [6] verdreven,
Datmer [7] niet en wil bekennen
Van hem die nu *mit valen mennen*;
Wanttet sijn die ghene die recht bewaren
Ende om miede [8] hoer ziel beswaren,
Dat si recht tot onrecht wisen
Ende onrecht voer dat rechte prisen.

De volgende medegedeelde plaatsen zijn voor 't meerendeel korter en slechts uit het HS. geëxcerpeerd, dat ik maar gedeeltelijk heb overgeschreven: uit vrees monnikenwerk te doen. De hoop toch scheen toen te bestaan, dat weldra een volledige uitgave van deze gedichten het licht zoude zien, waarmede de Heer LEENDERTZ zich had belast, die reeds sints jaren zich met onzen dichter had bezig gehouden. Doch de Nieuwe Vereeniging tot Bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde bleef in embryonischen staat, dank zij der weinige belangstelling des publieks, eene flaauw-hartigheid, waarop nu wederom de eerste volledige uitgave der Dichtwerken van M u i d e n ' s D r o s t schijnt te zullen afstuiten.

Wij beklagen den ijverigen bewerker, aan wiens handen wij zoo graag ook dat werk hadden toevertrouwd gezien, maar nog meer het laauwe publiek, dat zich den volhar-

4) *Mitten heren in den hoff*: met de heeren aan het hof.
5) *ten roeder*: aan het roer van staat.
6) *hoers lants*; uit haar land.
7) *Datmer*: dat men er.
8) *miede*: loon. Red.

denden ijver voor Nederlands letterkunde van den Heer LEENDERTZ onwaardig betoont.

Na deze uitweiding, slechts dienende om mede te deelen, dat ik daardoor niet in staat ben grootere citaten te geven, noch op te noemen uit welke stukken ze genomen zijn, keer ik tot mijn onderwerp terug.

Op fol. 67 c. leest men:

Ander heren hier op eerde,
Die recht bewaren mitten zwaerde,
Soe wye [1] dat wel in eren hout,
Hemelrijc mit rechter schout [2]
Moghen sy Gode dan panden ave [3],
Dat is ghewin voer alle gave,
Die die werlt can volbringhen
Men sal gheen recht om ghelt verdinghen [4],
Maer sijn oerdel eerst bekennen,
Daer nyemant mach *mit valen mennen*,
Die ter werlt oyt lijff ghewan.

Aldaar fol. 74 a:

Al wilden heren reden kennen,
Alsmen gaet *mit valen mennen*
Elkerlijck om sijn behaghen,
Soe en weten sij niet wat maten dragen,

en aldaar fol. 75 b:

Een gherechtich pat *ghement mit valen*
Wil daer ydelheit in dwalen,
Om gheniet al hier tontfanghen?

Wederom fol. 90 b:

Wye soe te dichten hevet lust,
Die doet die bose hem selven kennen,
Hoe si hier *mit valen mennen*,
Ist om miede of ist om ghicht [5],

1) *Soe wye*: al wie.
2) *mit rechter schout*, hier: met volle recht.
3) *panden ave*: afeischen.
4) *verdinghen*: pleitende verwerven, hier: koopen.
5) *ghicht*: gift. Red.

Men selse roeren int ghedicht,
So moghen si horen of si dwalen.

en aldaar fol. 108 d:

Wye dat yet *mit valen mende*
Ofte boesheit wilde driven,
Die most doe buten die poerte bliven.

en fol. 109 b:

Wye dat reden willen bekennen,
Die willen node *mit valen mennen*.

en eindelijk fol. 133 c:

Als heren doecht ende archeit kennen,
Wye darf hem dan *mit valen mennen*?

Uit den zin blijkt genoegzaam, dat het niets anders kan beteekenen dan *onrecht doen, op slinksche wegen gaan, van den goeden weg afdwalen*; of, waar het transitief gebruikt wordt: *van den goeden weg afbrengen*.

In dien zin komt het voor in de *Rose*, vs. 4540 (*Kausler*, vs. 4496) [1].

Vrouw REDE spreekt tot den minnaar over de liefde:

Doetse ute ure herten, laetse gaen;
Want therte datse houd bevaen
Moet doegen pine ende menich leet;
Ende alse u die joeget afgeet,
So seldi hebben groten toren,
Dat gi den tijt dus hebt verloren,
Dien gi niet en moeget verhalen:
Minne si *ment u met valen*!

In het HS. staat *dient*, waarschijnlijk een schrijffout voor *ment*, zooals ook het Comb. HS. heeft, waar men met een geringe afwijking leest:

Minne so *mennet al met valen*.

1) Het door mij aangehaalde vs. is volgens mijnen tekst, dien ik eens aan het publiek hoop aan te bieden, bewerkt naar het Amsterdamsche en Comburgsche Hs. Vergelijking van beide Hss. en met de Fransche Rose is alleen in staat een verstaanbaren tekst op te leveren.

In den Franschen tekst bij Léon, *Roman de la Rose*, vs. 4385, waar van grijsaards gesproken wordt, leest men:

(Quant) des folies lor sovient,
Si cum sovenir lor convient,
Comment il firent tel besongne
Sans recevoir honte et vergongne,
Ou, se honte et damage iorent,
Comment encor eschaper porent
De tel peril, sans pis avoir
Ou d'ame, ou de cors, ou d'avoir.

Deze plaats geeft wel ongeveer den zin terug, doch levert niets dat tot verklaring onzer spreekwijze kan dienen.

Ook in het Hoogduitsch wordt deze uitdrukking, hoezeer eenigzins gewijzigd, gevonden. In GRIMM's *Deutches Wörterbuch*, III, B. 1240 vinden we een reeks van aanhalingen, doch zoo onsystematisch gerangschikt, dat men niet weet waar bij deze uitdrukking de eigentlijke of wel de spreekwoordelijke spreekwijze is gebezigd. Met eerbied buigen we het hoofd voor de reusachtige geleerdheid van den 'Vader der Germaansche Spraakkunst', doch hopen en vertrouwen, dat ons Woordenboek eens duidelijker en geordender zijne aanhalingen zal geven, en de eigentlijke en afgeleide beteekenis meer uit elkander zal houden. Wij nemen uit GRIMM's artikel en den rijkdom van citaten aldaar alleen die plaatsen, waar wij meenen dat de spreekwoordelijke uitdrukking is gebezigd.

Und wenn wir ains mer auf ainem falben pfert finden.
Fastn. 321. 5;

Ich hab dich oft gefunden
Auf einem falhen pferd.
Ambr. Eb. p. 43.

en elders:

Ob ich sie find uber der karten
Und auf dem faalen pferd ertap.
Heinr. Jul. v. Br. 564.

Ob er sie auf eim fahlen pferd
Unversehens eins finden werd,
607.

Beter echter blijkt de beteekenis uit de volgende plaatsen:

‘Wer einmal *auf einem fahlen Pferde ertappet wird* dem glaubt man nicht leichte mehr. Butschky, Patm. 612.

Will nicht hoffen, dasz mich jemand *auf dem fahlen Pferde* wird *angetroffen* haben. Weize. *com. Probe*. 7.

Dabei er denn wol schwerlich gedacht hat, dasz ein Musicus ihn so oft *auf einem fahlen Pferde finden* sollte. Joh. Mattheson, der neue Ephorus, 1727. 1. 29.

Und schlich so lange nach der Frau, bis er *auf dem fahlen Pferde* attrapieret wurde. *Felsenb*. 3. 415.

Da er sich aber hier *auf dem fahlen Pferde finden* läszt, wie kann man ihm im Uebrigen trauen? Lessing, III. 281.

Hier war der Ort, wo sich Stilling in Ansehung der Versöhnungslehre zuerst *auf dem fahlen Pferd erwischte*. Stilling, 5. 24.

Stieler 425 erklärt *er reitet ein fahl pferd* durch *mentitur, falsus est* und gibt auch: *man hat ihn auf einer fahlen ziege ertappt*, in falso et mendaciis deprehensus est. das ist aber zu eng und *finden, treffen, ertappen, erwischen auf dem f. pf.* musz überhaupt meinen einen auf einer Unthat, auf einem irthum betreten.’

In de beteekenis van *liegen* komt ook bij ons de spreekwijze, hoewel eenigzins bedorven, voor. Men begreep den waren zin niet recht, en even als bv. *van den orse op den esel* verbasterde tot: *van den os op den ezel*, evenzoo vinden we bij Meijer, *Oude Ned. Spreuken en Spreekwoorden*, bl. 98:

Men moet *tvolene* somwilen *voeren*.

en beter bij Hoffmann, *Horae Belgicae*, P. IX. p. 34. 530:

Men moet *mit vollene* somwilen *voeren*.

en daaronder de Latijnsche verklaring:

Ficto, non vero trahitur quandoque *caballo*.

Ook bij Harrebomée, D. II. bl. 376 is onder *Veulen* het spreekwoord opgegeven: *Men moet het veulen somtijds mennen*, en daarbij naar de Bijdrage verwezen.

Men leze bij Hoffmann:

Men moet *mit valen* somwilen *voeren*,

d.i. men moet soms met leugens omgaan, slinksche wegen kiezen, gelijk uit de vertaling van het spreekwoord ook genoegzaam blijkt.

De verwarring nu van *veulen* en *valen* is gemakkelijk te verklaren.

In de *Teuthonista* worden we op *Vail, Voellen*, naar *jong Pert* verwezen, en vinden daar: *iong Pert, vaile, voellen*. Poledrus [1].

Vael is dus de Nedersaxische vorm van het Hollandsche *veulen*, en van daar de verwarring licht te verklaren. De spreekwijze: *reiten mit fahlen, führen mit fahlen* zal misschien oorspronkelijk Duitsch geweest zijn en door den Duitschen invloed van het Beijersche hof, hoezeer reeds vroeger bekend, hier meer het burgerrecht hebben verkregen. Geen wonder dan ook, dat 's Graven spreker, die ze veel hoorde, ze herhaaldelijk bezigde. Later toen men den oorsprong niet meer begreep, zocht men in den Duitschen vorm het Hollandsche *veulen*, en *met veulens voeren* was dus: *met jonge, onbruikbare paarden rijden*, die iemand licht van het spoor brachten en van den wal in den sloot voerden.

Dat evenwel vóór den Germaniserenden invloed van het Beijersche hof de uitdrukking reeds gebruikt werd en misschien inheemsch was, bewijst de plaats uit de Rose, waarbij wij nog eene uit MAERLANT meenen te mogen voegen.

In het *Vaderlandsch Museum* van den Hoogleeraar Serrure, d.i. bl. 275 vindt men iets over '*Maerlants Gedicht, der Kerken Claghe*.'

Men leest aldaar: 'vs. 202 moet gelezen worden:

> Nu siet of hi niet val ē minde
> die Gods scape noyt en kinde?

waarvoor bij Willems:

1) Zoo ook bij Diefenbach, *Gloss. Lat. Germanicum*, p. 444 op *Poledrus, vayl, vael*, ontleend aan Ms. Glossarien; het eerste uit een *Dictionarius latinogermanicus*, het tweede uit een *Lateinisch-Niederdeutscher Vocabularius* van 1420. Zie de *Praefatio*, p XIV en XV onder 19 en 11.

Nu siet of hi niet val, ende minde,
die Gods scape noyt en kinde [1].

Iets dat geenen goeden zin oplevert en WILLEMS het woord *minde* deed verklaren door *verminderen*. Terwijl die twee verzen eenvoudig beteekenen: *Nu ziet of hij, die Gods schapen nooit kende, den val niet bemint*?'

Hoe 'eenvoudig' het moge zijn, ik beken dan evenmin de beteekenis te kunnen vatten. Doch MAERLANT zal gegeschreven hebben:

Nu siet, of hi *mit valen* minde,
Die Gods scape noyt en kinde,
Hi wilt dat ickene herde scrive!
Dus gaen si vore alse die blinde,
Ende leiden die scape in grote alende,
Alse hen volgen die keytive!

d.i.: Zie nu, *indien* hij slinksche wegen insloeg, het spoor bijster was, die Gods schapen nooit kende, wil hij nog wel dat ik hem herder noem. Aldus gaan zij voor als blinden en brengen de schapen in groote ellende, als de ongelukkigen hen volgen.

Doch van waar nu is deze uitdrukking ontleend?

A d e l u n g , in zijn *Wörterbuch*, Th. II s. 12 zegt:

'Jemanden auf dem fahlen Pferde betreffen, auf einer Lüge, auf einem Irrthume; welches noch eine Anspielung auf den Belisar seyn solle, welcher *equum balium*, quem barbari *Valam* vocabant, in den Treffen zu reiten pflegte, daher die Feinde vornehmlich nach Pferden von dieser Farbe schossen. S. Procop, de Bello Gothico, B. I.'

De verklaring schijnt ons niet den minsten schijn van grond te hebben, waarom wij ze stilzwijgend voorbijgaan.

GRIMM haalt bij *vaal paard*, de plaats aan uit de Openbaring, Cap. VI. vs. 8:

1) Aldus ook in mijne *Bloemlezing*, D. II. bl. 99 naar Willems overgenomen, zoo bedorven en onverstaanbaar als het was. Doch ik rekende een herdruk noodzakelijk, daar zoowel de tekst *Van den Lande van Oversee* bij van Wijn, als die *van der Kerken Claghe* bij Willems zeer zelden meer voorkomt.

‘Ende ick sagh, ende siet, een *vael peert*, ende die daer op sat; sijnen naem was de Doot: ende de Helle volghde hem na.’

De kantteekening hierop luidt: Of, *bleeckgroen*, gelijck de bladeren zijn die verdorren: waer door bequamelick verstaen worden de menschelicke insettingen ende superstitien, waer door de aengezichten worden verstelt, Matth. 6, 16, ende de Kercke CHRISTI van hare gezonde leere allengskens berooft, ende de menschen van CHRISTI verdiensten tot hare eygene verdiensten, ende tot andere middelaers ende gronden der saligheyt, ende haer verderf, worden vervoert, siet Matth. 15. 8/9 ende 23. 14. Gal. 5. 4. Col. 2. 18, cet. Welche superstitien ende menschelicke insettingen na dese ketterijen in de Kercke CHRISTI zijn ingebroken, ende hebben den wegh allengskens tot het Antichristendom geopent.’

Hier schijnt wel de vale kleur iets ongunstigs aan te duiden, iets dat uit den Booze is: toch geloof ik niet, dat de oorsprong der spreekwijze uit het bijbelsche spraakgebruik moet opgehelderd worden.

Veeleer houd ik eene andere verklaring voor de rechte, welke door E i s e l e i n in zijn werk: *Die Sprichwörter und Sinnreden des deutschen Volkes in alter und neuer Zeit*, gegeven wordt. Daar leest men:

‘Das fale Pferd reiten. - Auf dem falen Pferd ertapt, erwischt werden (d.i. auf einer Lüge).

Diese Redensart entstand wohl zur Zeit, als man noch sehr an die Luftreisen des wilden Heeres und an die Fahrten Wuotan's auf seinem Schimmel glaubte. Man wollte damit sagen, dasz man jemand auf einer so heimlichen oder erlogenen Fahrt gleichsam zu Pferd sizend ertapt habe.’

Eene analogische uitdrukking die we bij GRIMM boven aantreffen: *einen auf einer fahlen Ziege ertappen*. Het woedende heer reed namelijk somwijlen ook op geiten, in plaats van op paarden [1)], en duidde de drift aan, waarmede zekere soort van wolken onstuimig door de lucht joegen.

1) Mannhardt, *Die Götterwelt der deutschen und nordischen Völker*, I. s. 128: Aus der Herrschaft Wôdans über den Regen erklärt es sich auch, dasz ihm bisweilen Ziegen als Abbilder der Wolke geopfert wurden. Verg. s. 89

Die voorstelling nu van het woedende heer, van de wilde jacht is overal gewijzigd.

Hier is het Wodan op zijnen schimmel, daar rijdt de wilde jager op een zwart paard zonder kop, ginds is hij een man in grijze reusachtige gestalte, elders weer is hij in een langen graauwen rok gewikkeld [1].

Toen het Christendom allengs meer wortel schoot, was daarom toch de herinnering aan de oude goden niet geweken; doch in plaats van weldoende geesten werden het daemonische machten; de vroeger zoo verlangde omdolingen der goden op aarde, toen ze alomme zegen en geluk verspreidden, werden nu vreeselijke, spookachtige tochten, die den mensch met schrik en ontzetting vervulden. Was Wodan vroeger als heilbrengende lichtgestalte de berijder van zijn sneeuwwit paard, nu de lichtgestalte eene duivelsche, onheilaanbrengende was geworden, werd de rein witte kleur in het volksgeloof steeds graauwer en valer, en de symboliek der kleuren vond juist in dat graauw, dat mengsel van wit en zwart, de kleur der nacht en der spookgestalten, iets onheilspellends, iets dat niet recht toe recht aan was [2].

Waar dus iemand *met valen mende, auf einem fahlen Pferde ertappt* werd, was dit dat hij met booze, duivelsche machten in verband stond, hen als het ware op hunne nachtelijke tochten vergezelde, aldus slinksche wegen bewandelde, met leugen en bedrog omging.

Mocht ik misschien met valen gemend hebben en het goede spoor bijster zijn, dan hoop ik dat een der lezers mij weder op den rechten weg moge brengen en voeg tot mijne verontschuldiging hier nog bij, wat de dichter van den Theophilus tot de zijne maakte:

1) Zie Grimm, *Mythologie*, 2 A. s. 871 ffgg
2) Verg. Mannhardt, *Germanische Mythen*, s. 641 fgg., waar zoo niet aan *graauw* en *vaal* die ongunstige beteekenis van *half wit*, *half zwart* voorkomt, en verscheidene mythen dit opheldernde worden medegedeeld

Tighet mijnre ongheraecthede
Ende minen haestighen sin mede.
Al hebbic recht of en doe,
Ic hebbe den wille goet daer toe.

Scharminkel.

Ware het stuk over de verkleinwoorden niet zoo onmatig uitgedijd, ik zou voor *scharminkel* of *scherminkel* geen afzonderlijke plaats hebben behoeven in te ruimen. Onder de genoemde woorden toch behoort het thuis, ofschoon zeker weinigen dat zullen vermoeden. Immers wordt *scharminkel* in het gemeenzaam gesprek gezegd van een lang en mager, niet van een klein mensch. Mag men de woordenboeken gelooven, dan beteekent, of liever beteekende het voorheen, ook *geraamte*. OUDAEN sprak van *vunssige scherminkelbeenen*; HALMA verklaarde *scherminkelhuisje* door *knekel-* of *beenderhuis*; en WEILAND geeft in zijn Taalk. Woordenb. de spreekwijs op: *Hij ziet er uit als een scherminkel*, waarin *scherminkel* bezwaarlijk een *mager man*, maar wel een *geraamte* kan beteekenen. Wie toch zal van een mager persoon zeggen. *Hij ziet er uit als een magere man*? Intusschen geloof ik, dat de beteekenis van *geraamte* of *skelet* thans verouderd is: maar nog dagelijks kan men van levende *magere scharminkels* hooren spreken. Vraagt men hem, die het woord gebruikt: hoe komen wij er aan? of: waarvoor houdt gij het woord?, dan luidt het antwoord doorgaans, dat het eene gemeenzame uitdrukking is, waaraan wij schertsender wijs dien zonderlingen vorm hebben gegeven, gelijk b.v. *mikmak, wisjewasje* en dergelijke. Intusschen was het oorspronkelijk een ernstig woord. WEILAND hield geraamte voor de grondbeteekenis. Hij had bij KILIAAN den vorm

scheminkel gevonden: daarom schreef hij '*scherminkel, scheminkel*, is waarschijnlijk van *scheem* [schim], schaduw, en *inkel, enkel*, been, knok, fig. geraamte, derhalve zooveel als een schaduwgeraamte, of waarvan de schaduw gezien wordt.' WEILAND hield dus het zamengestelde achtervoegsel -*inkel* voor een zelfst. nw. Die verkeerde opvatting bragt hem geheel van den weg, en maakte dat hij KILIAAN's verklaring van *scheminckel* door *simins, simia*, ofschoon hij die wel had aangehaald, geheel in den wind sloeg. BILDERDIJK zag de zaak beter in. In zijne Verkl. Geslachtl. III, 20, leest men: '*Scharminkel*, bij onze Ouden *scheminkel* of *schimminkel*, voor *aap*, van 't Italiaansche *scemia* of *scemiola, aap* en *aapjen*.' Geheel juist, ofschoon het Italiaansch slechts schijnbaar iets, maar inderdaad niets ter opheldering bijbrengt, en de terminatie -*inkel* onverklaard blijft. De oudste en oorspronkelijke vorm van het woord is *simminkel*, gevormd van *simme, sim*, aap, door aanhechting van de twee verkleinende achtervoegsels -*ink* en -*el*, waarvan straks. Daar *simminkel* al spoedig tot *schimminkel* verbasterde, zal de aanhaling van eenige plaatsen, waarin de echte vorm voorkomt, niet onwelkom zijn. MAERLANT zegt in *Der naturen bloeme*, vers. 3412:

'Simia *mach in latijn*,
In onze dietsch simminkel *sijn*.
Ru van hare ende van leden,
Ende vele na der menschelicheden.'

Uit vers. 3433 blijkt het onzijdig geslacht van het woord:

'*Daer* tsimminkel *sit in bomen*;'

in vers. 3448 komt het meerv. voor:

'*Daert die* simminkle *sien mogen*.'

Doch reeds in sommige afschriften van MAERLANT's bovengenoemd werk vindt men *scimminkel*, of *schimminkel* en dit werd weldra de gewone vorm. Dus in de verzameling van Esopische fabelen, bekend onder den naam van *Esopet*, Fab. 52, vers 3: *vele scimmincle*; vers. 5: 1. *Scimminkel*; vers. 31: *Een scimminkel*; vers. 33: *tscimminkel*; zoo ook

Fab. 66, 1: *tscimminkel*. Dat *simminkel* de echte vorm was, blijkt uit het grondwoord *simme, sim*, het lat. *simia*, aap, hetwelk nog veel later, door VONDEL, CATS en anderen gebruikt werd. De invoeging der *c* of *ch* is zeker eenigzins vreemd, daar men bij mijn weten nooit *schim* voor *sim* gezegd heeft. Het Italiaansche *scemia*, verklaart die inlassching niet, want *sc* is niet onze *sch*, maar de Fransche *ch* in *chimère*. Intusschen leert KILIAAN met zijn *schergeant* en *schieren*, voor *sergeant* en *sieren* of *cieren*, dat men achter eene Romaansche *s* wel meer eene *ch* invoegde, die niet in het woord behoorde. Dat men voortging *sim* naast *schimminkel* te zeggen, moet daaraan toe geschreven worden, dat men het laatste woord weldra niet meer voor een deminutief, voor eene afleiding van *sim* aanzag. Immers andere verkleinwoorden op -*inkel* zijn bij ons niet bekend, behalve misschien een twijfelachtig *volencel* dat GRAFF in een Mnl. glossarium te Bern vond, zie *Ductiska*, II, pag. 214. *Volenkel* verklaart daar het Lat. *faunus*, satyr, boschgod, welk woord wel voor zot of nar met een zotskap schijnt gebezigd te zijn. GRIMM acht *volencel* daarom afgeleid van *vol*, dat hij voor hetzelfde woord houdt, als het fransche *fol, fou*, gek. Wat hier van zij, kan ons onverschillig wezen, daar de terminatie -*inkel* van elders met zekerheid blijkt. Het Ohd. heeft *cansincli* (gansje) van *cans* (gans); het Ags. *bôgincle* (takje) van *bôgo* (tak), BOSW. A comp. ags. dict. 48; *husincle* (huisje) van *hus* (huis), BOSW. A dict. of the Ags. lang. 195; *râpincel*, (klein touw) van *râp* (touw), ald. 289; *scippincel, scipincle* (scheepje) van *scip* (schip), ald. 312. -*Inkel* stemt merkwaardig overeen met het Lat. achtervoegsel -*unculus* in *homunculus* (menschje), *avunculus* (oompje), *domuncula* (huisje), en bestaat uit twee deelen: *ink* en dat *el*, dat wij reeds boven, blz. 96 hebben leeren kennen. Het bestaan van -*ink*, als verkleinend achtervoegsel, blijkt uit ags. *gâdunca*, mutinus, fascinum obscoenum, priapus, BOWS. A dict. of the Ags. lang., 693, van *gâd* of *gaad* (punt van een wapen, van een speer of pijl), ald. 126. Wij hebben derhalve in *scharmin-*

kel eene dergelijke vereeniging van twee achtervoegsels, als wij ook in *kruim-el-tje, drupp-el-tje* en in de Mnl. woorden *cnapelkijn, benelkijn, scepelkijn* aantreffen. - *Schimminkel* was, gelijk uit de aangehaalde plaatsen blijkt, oudtijds onzijdig. De overgang tot het mannel. hing zeker zamen met de verandering der beteekenis. BILDERDIJK verklaarde de verbastering van *schimminkel* in *scharminkel* door de woorden: 'Doch thans bij ons in gebruik zijnde voor een '*geraamte*, is het denkbeeld van *scharren* (schrappen met lange beenen), daarmeê vermengd, en en het woord tot de tegenwoordige vorm verbasterd.'

L.A. T. W.

De taal een vraagstuk van natuurkundig onderzoek.

In het *Album der Natuur*, 1862, N°. 3, wijdt de Hoogleeraar J. VAN DER HOEVEN een artikel aan de taal en de vergelijkende taalkennis in verband met de Natuurlijke Geschiedenis van den mensch. In dit opstel worden zeer belangrijke stellingen besproken. Wij laten er eenige van volgen, en hopen onze lezers daardoor op te wekken het stuk in zijn geheel te lezen. Geen beter uiterlijk kenmerk, waardoor de mensch zich van de dieren onderscheidt, dan de taal; geen volk hoe ruw en onbeschaafd het ook zij, of het heeft eene taal, daarom kan ook de taal als een vraagstuk van natuurkundig onderzoek beschouwd worden. Al moet de vraag, welke de oorsprong der menschelijke taal zij, onopgelost blijven, het onderzoek kan toch zeer belangrijke waarheden aan het licht brengen, even als b.v. de geologie, ofschoon zij niet met volkomen zekerheid kan zeggen hoe de aarde geworden is, over vele zaken een verras-

send licht verspreid heeft. Alle op ervaring berustende of dusgenoemde inductive wetenschappen doorloopen drie verschillende tijdvakken: *het empirische, het rangschikkende* en *het theoretische*. Al is de vergelijkende taalkunde in het derde, is het niettemin noodzakelijk dat de werkzaamheden van het eerste en tweede met ijver worden voortgezet.

Nopens de rangschikking wordt opgemerkt dat, zoowel met betrekking tot de talen als tot de andere takken van menschelijke kennis, eene slechte te verkiezen is boven in het geheel geene rangschikking, omdat bij een volslagen gemis geen geregeld overzigt mogelijk is. De rangschikking geschiedt op grond van de verwantschap der talen. De overeenstemming in spraakkunstige vormen is eene meer wezenlijke overeenkomst dan de gelijkheid der woorden. Zoo zou het Engelsch, als men alleen op de woorden lette, met evenveel recht bij het Fransch als bij de Duitsche taaltakken gebragt kunnen worden; maar de *geest* en de *wetten* van het Engelsch doen het als een der takken van den stam der Germaansche talen beschouwen. - Het Sanskrit, de oude Indische taal, heeft grooten invloed op de studie der vergelijkende taalkunde gehad. De Aziatische Societeit in 1784 te Calcutta opgerigt, heeft vooral aanleiding gegeven om de aandacht op die taal te vestigen. Hoe meer feiten verzameld werden en hoe dieper men in de kennis der onderscheidene taaltakken doordrong, des te meer overeenkomsten werden er opgemerkt en zoo kon, wat bijeen behoorde, bijeen gebragt worden. De groote verdeelingen, waartoe het onderzoek en de vergelijking der talen leidden, waren niet dezelfde als die, welke de natuurlijke geschiedenis van den mensch voor de onderscheidene volkstammen heeft aangenomen.

Vervolgens wordt de vraag gedaan, welke de groote algemeene hoofdvormen of *typen* zijn waartoe de talen kunnen gebragt worden, De eerste, de eenlettergrepige (monosyllabische), de tweede de aanklevende, de derde de verbuigende. Tot dezen laatsten typus behooren dan de zooge-

noemde Indo-Germaansche of Ariaansche en de Semitische talen (Syrisch, Hebreeuwsch, Arabisch enz.). Deze drie afdeelingen vertegenwoordigen drie verschillende trappen van ontwikkeling. Als voorbeeld wordt opgegeven dat er tusschen het Latijnsche *amabo* (ik zal beminnen) en het Fransch *j'aimerai* volstrekt geen gelijkheid bestaat. Dit *aimerai* is een vorm, in lateren tijd ontstaan, en bestaat uit de onbepaalde wijs *aimer* en de eerste pers. enk. *ai* van het werkwoord *avoir*, hetgeen nader bevestigd wordt door het Provençaalsch, waarin men *ai* in den toekomenden tijd van het werkwoord afgescheiden vindt, b.v. *dir vos ai* in plaats van *je vous dirai*, waaruit blijkt dat *je dirai* (*ik zal zeggen*) het Fransche *futurum*, oorspronkelijk eene zamenstelling was en *ik heb te zeggen* beteekende. In alle talen verdienen dus de wortels in hooge mate de aandacht. In de monosyllabische taal der Chinezen zijn zij zonder verbinding naast elkander geplaatst, in de *aglutinerende* zijn de bestanddeelen verbonden, maar zoo, dat men de voegen en naden nog duidelijk ziet; eerst in de verbuigende talen, zijn zij zoo innig vereenigd, dat ze slechts door het mikroskoop van den vergelijkenden taalkenner ontdekt kunnen worden en hunne oorspronkelijke beteekenis dikwerf verloren hebben. Aangaande de wortels en hunne beteekenis werden twee meeningen vermeld. Aan den eenen kant wordt beweerd dat de taal haren oorsprong aan natuurklanken verschuldigd is, en aan den anderen kant dat zij ontstaan is uit nabootsingen van geluiden. Beide onderstellingen worden als ongenoegzaam afgewezen. Wel kunnen zij dienen om het ontstaan van enkele woorden, geenszins om het ontstaan der taal te verklaren. Meer waarde hecht de schrijver aan eene andere hypothese, dat de wortelwoorden in het algemeen òf benamingen van eigenschappen òf aanwijzende woorden geweest zijn, waaruit de onaanneemlijkheid van het gevoelen volgt, dat alle woorden hun ontstaan te danken zouden hebben aan wortels, die de beteekenis van werkwoorden hadden en geen naamwoord oorspronkelijk zou kunnen wezen.

Ook de onleedkunde kan het vraagstuk omtrent de wording der menschelijke taal, als voorstelling van gedachten en gewaarwordingen door *gearticuleerde klanken* niet oplossen. Het groote raadsel ligt in de keuze der klanken, waarvan de mensch zich bij het spreken bedient. Kinderen leeren de taal die zij hooren, en geven spoedig blijken, dat zij een vermogen bezitten om aan voorwerpen, hoedanigheden, werkingen enz. namen te geven, meestal ontleend aan andere hun bekende namen, zoodat de taal van een kind arm is, vele synonymen heeft en rijker wordt naarmate de ontwikkeling van het individu en zijne geschiktheid om te onderscheiden toeneemt. De taal is een uiterlijk kenmerk van den mensch. Aan dat uiterlijk beantwoordt een innerlijk, een kenmerk van den menschelijken geest: het vermogen om begrippen te vormen. Dat vermogen is de eerste grond der taal. Namen berusten op algemeene begrippen. Gedachten en woorden zijn als ziel en ligchaam vereenigd.

Iets over den tweeden persoon van het enkelvoud.

Voor eenigen tijd is mij toegezonden een ‘antwoord op de kritiek van H. v. W. (H.S.) te Brussel. (De Toekomst, tydschrift voor onderwyzers 5e jaarg. 11e aflevering),’ door J.J.M. VAN LANGENDONCK te Antwerpen, waarin mijn naam eenige malen voorkomt en mijn Leerboekje der Nederlandsche spraakkunst wordt aangehaald. De beide heeren zijn het, onder andere punten, ook niet eens omtrent hetgeen ik van den tweeden persoon enkelvoudig heb gezegd. Ik meen dus verpligt te wezen mijn gevoelen zoo mogelijk nog duidelijker uiteen te zetten en doe dit gaarne, ook omdat anderen bedenkingen tegen mijne wijze van beschouwen hebben ingebragt. Vooraf moet ik zeggen dat ik, als ik welligt een van de twee partijen in het ongelijk stel, voor het overige onzijdig wensch te blijven. Ik heb noch de spraakleer van den heer v. L. noch de kritiek van den heer H. v. W. gelezen en kan dus ook niet beoordeelen met welk recht de eerste in zijn Antwoord de initialen van den laatste H. v. W. laat beteekenen: Hans vol waan - Hans vol wrevel - Hans vol wansmaak - Hans vol waanwijsheid - Hans van weetniet - Hans vol wetenschap - Hans vol waanzin - Hans vol wartaal, - en hem andere zaken zegt, die meer den beoordeelaar dan de beoordeeling betreffen. Deze wijze van redetwisten is mij te nieuw, dan dat ik mij zou vermeten er mijne goedkeuring aan te geven.

De Heer H. v. W. beweert dat ik bij de vervoeging der werkwoorden in plaats van den tweeden persoon enkelv. het

woord *ontbreekt* zet. De Heer L. ontkent dit en verwijst naar bl. 14 [1)] van mijn boekje waar duidelijk staat: Enkelv. 1. *ik breek*, 2. *gij breekt*, 3. *hij breekt* en voegt er bij: ‘Lees eens goed wat v. D. op blz. 23 omtrent du (doe) zegt, en gij zult bekennen dat gij den man (*den manne*?) eene onverdiende ezelskap past met hem te willen doen zeggen *ontbreekt*.’
Het is zeker eene weinig aangename gewaarwording, als men zijn best heeft gedaan om zelfs voor kinderen duidelijk te wezen en men ziet, dat volwassenen nog over de opvatting van het gesprokene twisten. In dit geval geloof ik echter dat ik mij de zaak niet behoef aan te trekken, daar ik meer dan 12 maal een voorbeeld van vervoeging heb opgegeven, waarbij ik heb getracht allen noodeloozen omslag te vermijden. Alle voorbeelden zijn op deze wijze gegeven:

Tegenwoordige tijd.	**Verledene tijd.**
1 ik neem	1 ik nam
2	2
3 hij neemt	3 hij nam
1 wij nemen	1 wij namen
2 gij neemt	2 gij naamt
3 zij nemen	3 zij namen

Nu staat het woord *ontbreekt* er niet, in dit opzigt heeft de heer H. v. W. abuis, maar ik hoop dat de Heer v. L. zal erkennen dat de 2^{e} persoon, d.i. de tweede woordvorm van het enkelvoud, in dit en alle andere voorbeelden van vervoeging werkelijk ontbreekt.

Het is ook zonder eenigen twijfel waar, dat het citaat van den Heer v. L. volkomen juist is. Men vindt op blz. 14: *Enkelv.* 1 *ik breek*, 2 *gij breekt*, 3 *hij breekt*. Ik voeg er nog bij blz. 7, waar men leest: 1. *ik roep*, 2. *gij roept*, 3. *hij roept*. Neemt men nu de zaken buiten het verband, waarin zij voorkomen, dan lijkt het wel alsof ik eerst heb gezegd: *de tweede persoon enkelvoudig is er wel*, - later *de tweede*

1) Van de eerste uitgave.

persoon enkelvoudig is er niet, en dus zelf aanleiding heb gegeven dat men twist over hetgeen ik bedoel. Leest men echter aandachtig en vergeet men niet, dat men met een eenvoudig leerboekje te doen heeft, dan verandert de zaak. Nadat eerst eenige zinnetjes als voorwerpen van aanschouwing hebben gediend, en de leerling werkwoord, onderwerp, gezegde en bepaling heeft leeren kennen, wordt opgemerkt dat, als het onderwerp enkelvoudig is, de spreker iets van zich zelven of van een ander zegt. Spreekt hij van een ander, dan is het òf tegen, òf niet tegen hem, met andere woorden, dan spreekt hij van den hoorder of niet van den hoorder. Bij al deze oefeningen wordt de heuretische leervorm met veel vrucht toegepast; het gaat met dezen vorm wel niet gaauw, maar goed. In denzelfden leervorm gaat het boekje voort en zegt, terwijl het een van de gebruikte werkwoorden uitkiest, laten wij nu het gezegde *roepen* nemen. Zeg het eens van u zelven. Zeg het eens v a n den meester en ook tegen den m e e s t e r. Zeg het eens van den meester t e g e n e e n a n d e r. Op de tweede opgave is het antwoord gewoonlijk: Meester, *u roept* of, als een gevolg van de aanvankelijke kennis der schrijftaal, *gij roept*. Verandert men de opgave een weinig, dan komt er ook nog *je* of *jij roept*. Deze antwoorden worden alle goedgekeurd en een wordt er opgeschreven. Nadat nu de ook personen van het meervoud goed beschouwd zijn, leidt het boekje den leerling tot de opmerking dat de 2^{e} persoon van het enkelvoud volkomen gelijk schijnt te wezen aan den tweeden persoon van het meervoud. Daarop volgt de mededeeling dat dit toch eigenlijk niet zoo is; maar dat de tweede persoon van het enkelvoudig d.i. de tweede vorm voor het tweede geval van het enkelvoud is v e r l o r e n g e g a a n en dat men tegenwoordig den tweeden vorm van het meervoud in de plaats van den ontbrekenden tweeden persoon enkelvoudig gebruikt. Later wordt nog meermalen, zoowel bij de werkwoorden als bij de persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, op dien ontbrekenden vorm gewezen, niet om de kinderen anders te

leeren spreken of schrijven, dan zij tot heden gedaan hebben, maar om hun zooveel mogelijk de taal goed te doen verstaan en hun een juist begrip van de bestaande woordvormen te geven.

Indien nu de heer H. v. W. meent, dat mijn oogmerk is de vormen *du leers, du loops, du lieps* enz. weder in gebruik te brengen, welke meening hem door den Heer M. v. L. wordt toegeschreven, dan moet ik verklaren, dat hij zich vergist; er zou geen woord van gerept zijn, indien dit niet, om didactische redenen, noodig ware geweest. Meent daarentegen de heer M. v. L. dat *gij leert* door mij werkelijk als tweede persoon enkelvoudig wordt beschouwd, dan moet ik bekennen dat hij mijne bedoeling niet heeft begrepen; dat men de kinderen niet moet leeren zeggen of schrijven: *du die van dit of dat spreeks, zouds du kunnen zeggen koe dikwijls men dij* …., dit ben ik volmaakt met hem eens. Gelukt eenmaal de toeleg van sommige Vlaamsche schrijvers om *du, dijn* enz. weder bij de gemeente in zwang te brengen dan komen zij van zelf in de scholen ter spraak.

Ik moet thans nog opgeven welke dan de redenen zijn, die ik aan de onderwijskunst ontleend heb en die mij bewogen hebben om den waren tweeden persoon van het enkelvoud nog eens op te halen.

Gewoonlijk wordt aan de kinderen geleerd: de eerste persoon is de persoon die spreekt, de tweede persoon die tot wien men spreekt en de derde persoon die van wien men spreekt. Men bedoelt hier dus met het woord persoon een levend wezen, een mensch. Dit komt mij voor onjuist te wezen. Daargelaten dat men niet altijd van personen spreekt, hoe moet men het in het meervoud maken, men zal toch niet kunnen zeggen dat b.v. *worden* de eerste of derde persoon meervoudig is, als men daarmede niet zoo zeer het woord, of liever den woordvorm bedoelt, als wel de voorwerpen van welke iets gezegd wordt. Men zou dan van personen moeten spreken. Dit geschiedt in niet eene spraakkunst en dit bewijst, dunkt mij, dat men wel degelijk den vorm van het werk-

woord bedoelt. Het ergste van deze methode is evenwel dat de verdeeling van het begrip faalt, want wordt er goed gevraagd, dan vindt een leerling niets dan derde personen. b.v. *Heden vertrek ik naar Rotterdam*. Spreek ik v a n iemand? Ja. Van wien? Van u zelven. *U woont hier lief*. Spreek ik v a n iemand? Ja. Van wien? Van mij. Het valt niet te ontkennen dat in de beide gevallen van iemand gesproken wordt, derhalve hebben wij, de onverbiddelijke definitie zegt het, in de beide zinnen den derden persoon, want de derde persoon is die, van wien men spreekt. Is deze gevolgtrekking juist, dan deugen de praemissen niet, want de spraakleer zegt dat in den eersten zin de eerste en in den tweeden zin de tweede persoon voorkomt. Men dient dus eenen anderen weg in te slaan. Ik geloof, dat de wijze welke ik boven aanwees, zal bevonden worden niet zoo heel kwaad te wezen, want zij leidt tot het begrip: de personen van de werkwoorden zijn de vormen, die aanduiden of het gezegde den spreker den hoorder of eenen derden persoon betreft. Er is een bezwaar dat bij het onderwijs niet ligt geacht mag worden: voor zes gevallen, drie van het enkel- en drie van het meervoud, hebben wij slechts drie vormen. Nu wordt aan dat bezwaar eenigzins tegemoet gekomen door de voornaamwoorden, die veelal bij de werkwoorden staan en duidelijk toonen of zij op den spreker den hoorder of eenen derden persoon wijzen; maar bij den tweeden persoon missen wij ook dit hulpmiddel, daar het persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoudig even als het werkwoord met den uitgang *s* bijna spoorloos verdwenen is. Om nu den leerling de zaak zoo duidelijk te maken als mogelijk is en hem te leeren dat er vroeger wel degelijk verschil aanwezig was, moest de tweede persoon enkelvoudig opgehaald worden.

Eene andere reden waarom ik van den tweeden persoon van het enkelvoud niet mogt zwijgen was hierin gelegen, dat ik het voor zeer nuttig houd naauwkeurig op de klinkers en tweeklanken der ongelijkvloeijende werkwoorden te doen letten, en deze, behoorlijk in klassen verdeeld, den

leerling voor te stellen of ze hem naar gegeven voorbeelden in klassen te laten verdeelen. Schrijft men op de meest gevolgde wijze b.v. 1 *ik sprak*, 2 *gij spraakt*, 3 *hij sprak*, 1 *wij spraken*, 2 *gij spraakt*, 3 *zij spraken*; 1 *ik bad*, 2 *gij baadt*, 3 *hij bad*, 1 *wij baden*, 2 *gij baadt*, 3 *zij baden*; dan loopt de klankleer in de war. *Spreken* heeft in den tegenwoordigen tijd de zachte opene *e; bidden* de geslotene *i*; dat gaat goed op; maar zonder nadere inlichting komt de leerling niet tot de gevolgtrekking, dat de *a* in het enkelvoud van den verleden tijd gesloten en in het meervoud van denzelfden tijd open is; laat men daarentegen in het enkelvoud *gij spraakt* en *gij baadt* weg, dan is hij er dadelijk. Eene vraag naar de plaatsvervangers der ontbrekende vormen komt gedurig te pas. Het heeft weinig practisch nut in 1 *ik beet*, 2 -, 3 *hij beet*, 1 *wij beten*, 2 *gij beet*, 3 *zij beten*; 1 *ik boog*, 2 -, 3 *hij boog*, 1 *wij bogen*, 2 *gij boogt*, 3 *zij bogen*, de *e* en *o* van het enkel-en meervoud te onderscheiden, anders zoude dezelfde methode ook in dit opzigt gewigtige diensten kunnen bewijzen.

Eene derde reden. Als de leerlingen, voor zoo verre zij eene vreemde taal, b.v. Fransch leeren, schrijven 1 *j'ai*, 2 *tu as*, 3 *il a*, 1 *nous avons*, 2 *vous avez*, 3 *ils ont*, verbeeld ik mij, dat zij de zaak veel beter inzien en later verstandiger het begruik van *tu as* zullen leeren, als zij weten dat hunne moedertaal ook eenmaal een vorm heeft gehad met dezen gelijkstaande, welke vorm uit onze taal bijna spoorloos verdwenen is, terwijl hij in het Fransch in enkele gevallen is blijven bestaan.

De vierde reden, dat de kennis van dezen vorm nog wel eens kan dienen om een zin te verstaan is, ik weet het, voor velen zwak. Wie bemoeit zich ook met Hollandsch dat meer dan 200 jaren oud is? En toch komt het dezen of genen nog wel eens ongevraagd onder de oogen. Zelfs schijnt de bewering niet al te gewaagd, dat *dijn* en *du* niet geheel en al uit onze spreektaal verdwenen zijn; *het mijn en dijn* vindt men nog wel geschreven, terwijl men naast *o gij lieveling,*

o jou schalk, o jij ondeugd nog menigmaal hoort *o du* (*doe*) *deugniet, o du* (*doe*) *kleine guit*. Wordt zulk eene uitdrukking eene enkele maal geschreven, dan wordt het voornaamwoord du, dat niet meer verstaan of liever niet meer verwacht wordt, door het tusschenwerpsel *toe* vervangen. Dat dit *toe* gebruikt wordt bij eene aansporing en niet bij de opgegeven wijze van iemand aan te spreken, weet ieder die de gesproken taal eenige aandacht waardig acht. Indien *toe* de bedoeling des sprekers uitdrukte, voor zooverre een tusschenwerpsel dit doen kan, dan moest het ook in de plaats van *gij, jij* en *jou* kunnen gesteld worden en deze verwisseling heeft nooit plaats, zij kan ook geen plaats hebben.

Ik hoop nu aangetoond te hebben dat ik er wel degelijk redenen voor had waarom ik het plaatsje van den tweeden persoon enkelvoudig openliet; ik hoop tevens dat er aangaande mijne bedoeling geen twijfel meer overgebleven is en dat ik iets mag hebben aangevoerd om anderen, die het niet met mij eens waren, tot mijn gevoelen over te halen.

Mogt mij dit niet gelukt zijn, dan zal het mij hoogst aangenaam wezen, dat de bedenkingen, die men er tegen heeft, door middel van dit tijdschrift openbaar gemaakt worden. Naar mijn inzien verdienen zulke onderwerpen ten volle de aandacht.

J.A. VAN DIJK.

Het ware liberalisme in de Nederlandsche spraakkunst.

Voorgedragen in de vergadering van het Zevende Taal- en Letterkundig Congres, te Brugge, d. 8 *Sept.* 1862 [1].

‘Ééne taal, ééne spelling!’ dat was de leus, u voor twee jaren voorgehouden door den kloeken voorvechter der Vlaamsche taalrechten, onzen wakkeren HEREMANS. ‘Ééne taal, ééne spraakkunst!’ dat wensch ik heden u toe te roepen. Die eisch is, geloof ik, niet minder billijk dan die van mijnen

1) De berichten, hier en daar gegeven omtrent het verhandelde in het onlangs te Brugge gehoudene Congres, waren uiterst verrassend voor de meeste sprekers, die zich allerlei fraayigheden in den mond gelegd zagen, waaraan zij in de verste verte niet hadden gedacht. Ook het stukje, waarmede de reeks der voordrachten door mij geopend werd, had er ruimschoots zijn aandeel in. Een onzer geachte dagbladen (om een enkel staaltje te noemen) zeide, dat ik was uitgegaan van de stelling: ‘*Geene taal, geene spraakkunst*!’ Een ander meldde, dat ik gesproken had ‘over het liberalisme *in de spelling*!’ Een derde berichtgever laat mij zeggen, dat men (ik citeer letterlijk) ‘*bij de zoogezegde taalrevolutionnairen - de verengelschers onzer orthographie - te rade gaan*’ moet, en maakt zich dan boos dat ik ‘zulk een stelsel het liberale heet!’ Stel u gerust, mijn waarde, dat heet ik niet eens een stelsel, laat staan het liberale: dat heet ik louter onzin. Maar tegenover dergelijke vermakelijkheden acht ik mij verplicht aan mijne landgenooten, op wier oordeel ik prijs stel, de gelegenheid te geven om uit eigen oogen te zien. Ik heb dus gemeend mijne rede in dit Tijdschrift bekend te moeten maken, zonder de uitgave der Handelingen van het Congres af te wachten. In den *Taalgids* is zij zeker het best op hare plaats.

Gentschen vriend; ja, raakt nog inniger en nog dringender de waarachtige belangen der taal. De spelling, in elk geval, betreft alleen de uiterlijke bekleeding der woorden, en tast niet diep in het wezen der zaak. Leest gij STOKE of MAERLANT, HOOFT of ZEVECOTE, bij alle verschil van spelling blijft het dezelfde taal, de een en de ander is uw landgenoot, gij denkt er naauwelijks aan dat de één een zoon van het Noorden, de ander van het Zuiden was. Maar als de spraakkunst begint te verschillen, als de veranderlijke vormen der woorden hier en ginds ongelijk zijn, als de naamwoorden anders verbogen, de werkwoorden anders vervoegd, de rangschikking en indeeling der rede anders ingericht worden, dan neemt de taal een verschillend karakter aan, zij splitst zich in afwijkende dialekten: de eenheid is verbroken. 'Ééne taal, ééne spraakkunst!' ziedaar dan de leus die ons betaamt, indien het ons ernst is met duurzame eenheid, met duurzame broederschap.

Maar hoe? zult gij vragen, bestaat dan die eenheid van spraakkunst niet tusschen Zuid en Noord? Doen Vlaamsch en Hollandsch, in de geschriften onzer letterkundigen, zich voor als twee verschillende talen? Verre van mij, zóó iets te beweren. Neen waarlijk, de taal van CONSCIENCE of VAN BEERS is ons Hollanders evenmin vreemd, als u, Vlamingen, die van VAN LENNEP of BEETS. Zelfs geef ik gaarne toe, dat die eenheid van taal in de laatste jaren, ten gevolge onzer broederlijke aaneensluiting, met vasten tred is vooruitgegaan. En zeker, het zou een scherpzinnig criticus moeten zijn, die - ik zeg niet in den stijl - maar in de taal van DAVID of SNELLAERT een belangrijk verschil wist op te merken met die van HALBERTSMA of JONCKBLOET. Maar toch, laat ons niet al te gerust zijn op de herstelde eendracht, niet al te zorgeloos omtrent de gevaren die nog dreigen. Zien wij toe, dat wij behouden wat wij bezitten. Er bestaan in onze spraakkunst twee verschillende richtingen, die de ontwikkeling der taal naar tegengestelde kanten trachten te leiden. De eene is in het Vlaamsch, de andere in het Hollandsch

sterker vertegenwoordigd. De eene dringt achterwaarts en hecht zich vast aan het oude, afkeerig van hetgeen de nieuwere tijd heeft voortgebracht; de andere wil van het oude niets weten, maar jaagt gestadig vooruit in driftige nieuwigheidszucht. De eene, ten einde toe doorgezet, dreigt ons vast te klemmen in de armen van conservatisme en reactie; de andere ons voort te sleepen naar de revolutie en onbeteugelde democratie. Maar tusschen die beide uitersten ligt, even als in de staatkunde, een gematigd en verstandig liberalisme, dat de rechten van het oude en nieuwe gelijkelijk eerbiedigt, het goede van beide vereenigd tracht te ontwikkelen tot waarachtigen en duurzamen bloei. Op dat echte liberalisme in onze spraakkunst berust de toekomst onzer taal. Moest het in den strijd der uiterste partijen bezwijken, straks liepen deze verre uiteen, en de taal werd in twee verschillende dialekten ontbonden. Maar zoo het zegeviert, dan is onze eenheid verzekerd, dan spreekt men niet langer van Hollandsch of Vlaamsch, maar alleen van onze ééne en ondeelbare Nederlandsche taal.

Vergunt mij, u dat liberalisme, uit den aard en de geschiedenis onzer taal, een weinig toe te lichten en als veilig richtsnoer aan te bevelen.

Wie ooit ernstig over ons Nederlandsch heeft nagedacht of geroepen was er de pen in te voeren, kan een merkwaardig en eigenaardig verschijnsel in onze spraakkunst niet onopgemerkt hebben gelaten. Ik bedoel de moeilijkheid om eene keuze te doen bij den overvloed van vormen, die zich aanhoudend opdringt; de vele twijfelingen en bezwaren, die zich zelfs aan een geoefend schrijver telkens voordoen; en daarbij de uiteenloopende gevoelens der taalleeraren, die elkander zoo menigmaal weêrspreken en dikwijls alleen hierin eendrachtig schijnen, dat zij een aantal vragen eenvoudig met stilzwijgen voorbijgaan. Zoo rijzen er telkens onzekerheden op, en wie in de geheimen der taal niet is ingewijd, zoekt vruchteloos naar eene afdoende beslissing. Hoe ongunstig schijnt zooveel weifeling en onvastheid af te steken bij de

strenge eenparigheid, die de grammatica van andere talen, met name der Romanische, kenmerkt. Neemt het Fransch b.v. Hoe is daar alles geregeld en afgepast! Voor ieder begrip een aangewezen woord, voor iedere wijziging een geijkte vorm, elke verdeeling, elke beweging, elke speling afgemeten en naauwkeurig bepaald. Hoeveel minder moeite kost het den Franschman, zuiver en vloeyend Fransch te schrijven, dan het den Nederlander kost, zijne dikwijls stugge en grillige taal te beheerschen, die zich alleen aan de vaste hand van een ervaren meester gewillig onderwerpt! Vanwaar dit merkwaardig verschil? vanwaar dit eigenaardig karakter onzer spraakkunst? Ik wil hier niet wijzen op de onzekere en dikwijls verkeerde methode, of liever op het gebrek aan methode, onzer vroegere taalbeoefenaren, die, van geen vast beginsel uitgaande en niet wetende waarheen te streven, door den wind der meeningen her- en derwaarts werden geslingerd, en allerlei leeringen predikten, niet uit het wezen der taal door naauwkeurige waarneming afgeleid, maar vaak uit misverstand ontsproten of door eigenmachtig goeddunken uitgedacht. Dit alles - ik heb het elders opzettelijk uiteengezet - heeft zeker veel bijgedragen, om de moeilijkheden in onze spraakkunst te vermeerderen en hare oplossing te belemmeren. Maar de ware oorzaak van de eigenaardigheid onzer grammatica was toch niet in de verkeerde richting der grammatici gelegen: veeleer zelfs is de verkeerde richting van dezen - ten deele althans - uit de eigenaardigheid van gene te verklaren. De ware oorzaak lag dieper. Zij lag in den weelderigen schatrijkdom onzer taal, die overvloed van hulpmiddelen bezat, om aan alle behoeften kwistig te voldoen, maar juist daardoor de keuze moeilijk maakte. Zij lag in de afwisseling en verscheidenheid der vormen, die elkander doorkruisten en als verdrongen, maar juist daardoor, elk voor zich, niet zoo veelvuldig gebruikt werden, en zóó dat scherpe en welbepaalde misten, dat een grammatische vorm alleen verkrijgt, wanneer een telkens en telkens wederkeerend gebruik er een onver-

anderlijk merk op gedrukt heeft. Zij lag, eindelijk, in het oorspronkelijk karakter onzer taal, in de levenskracht harer woorden en vormen, wier eigenlijke grondbeteekenis zoo sprekend en helder bleef doorschijnen, ook waar het gebruik hun allengs eene nieuwe opvatting had toegekend. Daardoor werd elke verandering, die de loop der tijden aanbracht, niet licht zoo gaaf en volkomen geijkt; de woorden en vormen zelve, zich van hunnen oorsprong bewust, bleven als het ware hunne stem verheffen tegen iedere afdwaling van hunne eigenlijke natuur: en ziedaar, bij den overvloed en de mindere vastheid der vormen, eene nieuwe bron van botsing en tegenspraak, van twijfel en onzekerheid. Dit alles lag in den aard der taal, en hare geschiedenis heeft ruimschoots gestrekt om het nog verder aan te kweeken. Zij doorleefde het gewichtige tijdperk, dat haar den overgang baande van de formeele schoonheid der jeugd tot de intellectueele ontwikkeling van rijp e re jaren. Die overgang bracht in haar innerlijk wezeneene aa nmerkelijke verandering te weeg. Het verstand kreeg de overhand boven het schoonheidsgevoel; de rhythmische welluidendheid der klanken, door het stelsel der quantiteit bepaald, verflaauwde en verdween, naarmate de klemtoon, die op het zakelijke der woorden drukte, heerschappij begon te voeren. De volle en krachtige uitgangen, de vormen van verbuiging en vervoeging, met toonloosheid geslagen, verstomden en vielen weg. Nieuwe, sprekender en verstandelijker hulpmiddelen rezen op, om het geleden verlies te vergoeden. Zoo ging de deflectie met eene geheele hervorming gepaard: de oude evenredigheid der deelen was verbroken, de oude grammatica uit hare voegen losgeraakt, een nieuw zamenstel in de plaats getreden. Maar al behaalde dat nieuwe zamenstel lichtelijk de overwinning, als het noodwendig gewrocht der ontwikkelingswet, die de taal zoowel als het volk beheerschte, toch was de herinnering aan het oude niet geheel uitgestorven. Veel was voor altijd verdwenen; maar ook veel gespaard gebleven, dat nu nevens het nieuwe te staan kwam en zijn goed recht trachtte te

doen gelden. Vandaar eene nog grootere verscheidenheid van vormen, dan de taal vroeger gekend had. En toen allengs de verschillende tongvallen, waarin oudtijds onze gemeenschappelijke taal als verbrokkeld was, tot ééne schrijftaal ineenvloeiden, bestemd om band en pand onzer eenheid te worden, toen bracht elk gewest, iedere stad zijne schatting aan, toen herrees van hier wat ginds verloren was geraakt, oude en nieuwe vormen van gelijke kracht schaarden zich nevens elkander en mengden zich dooreen: de overvloed begon overtolligheid te worden en met verwarring te dreigen. Maar was door al deze verandering en vermenging de oude regelmaat een oogenblik verstoord, de genius der taal waakte over haar behoud. Het gezonde taalinstinkt weerde het kwaad en herstelde eene nieuwe orde. Het schiftte en verdeelde, keurde en toetste, en wist den schijnbaren ballast van overtollige vormen ten nutte aan te wenden, door aan elk zijne eigene en bijzondere kracht toe te wijzen en zoo doende ze dienstbaar te maken aan juister onderscheiding en fijner schakeering der gedachten. Zoo mocht de taal veel hebben verloren wat haar vroeger versierde, maar meer nog had zij aangewonnen; en hetgeen tot verwarring scheen te zullen leiden, was, door de bezielende kracht van het levend taalbesef, eene bron van nieuwen rijkdom en van hoogere orde geworden. Maar zoo had tevens de taal een eigenaardig karakter aangenomen; zij had dit tijdperk harer ontwikkeling gelukkig volbracht: het formeele beginsel der grammatica was naar den achtergrond geweken, het intellectueele en aesthetische op den voorgrond gesteld. Inderdaad, daarin vooral is het voortreffelijke onzer moedertaal gelegen, dat zij minder dan andere aan vaste vormen is gebonden, maar des te meer door verstand en kunstzin bestuurd wordt. Elders voor bepaalde begrippen bepaalde grammatische vormen; alles door het gebruik geijkt en door gezag verordend: weinig aan vrije keus en onmiddellijk bewustzijn overgelaten. Bij ons daarentegen, nevens datgene wat onveranderlijk bepaald behoort te wezen, een ruime voorraad van wijzigingen, voor

individueele vrijheid en onbelemmerde speling beschikbaar; nevens de noodzakelijke eenheid de rijkste verscheidenheid. Hier naamwoorden met twee, drie, ja vier meervoudsvormen, en met allerlei wisseling in de verbuiging; daar werkwoorden met meer dan een hulpwoord verbonden, of te gelijk met oude en nieuwe vormen vervoegd; ginds de opvatting van een zelfde woord naar verschil van geslacht of ongelijkheid van spelling gewijzigd; elders de uitgangen, langer of korter, zwaarder of lichter, op allerlei wijzen onderscheiden; de uitspraak van klinkers en medeklinkers met tal van schakeeringen gekleurd. En dat alles niet aan gezag onderworpen, niet door stijve grammatische wetten gebiedend voorgeschreven; maar ook evenmin aan de willekeur prijs gelaten: alleen door de hoogere wet van een gezond taalgevoel beheerscht, en in ieder bijzonder geval te kiezen naar de inspraak van oordeel en smaak. In één woord: een speeltuig met keur van toetsen, om de vrije uiting van gedachte en gevoel met eindeloos afwisselende tonen te begeleiden tot in de fijnste ontledingen des verstands en de teederste trillingen des gemoeds.

Ziet, M.H., zoo is in onze taal de oude orde van zaken ondergegaan en door eene nieuwe vervangen, beantwoordende aan de behoeften van een lateren tijd. Zoo getuigt zij van een volk, dat door velerlei inspanning en strijd zich aan zijn kinderlijken toestand ontworstelde en degelijk gevormd den manlijken leeftijd bereikte; dat wilskracht aan beradenheid paart; dat, kloek van verstand en met een gezonden kunstzin bedeeld, tevens uitmunt in praktisch overleg; maar vooral in zijn afkeer van alle drukkend gezag, in zijn geest van vrijheid en zelfstandigheid, zijn kenmerkend karakter openbaart. Zoo is de taal, ook uit dit oogpunt beschouwd, de afspiegeling onzer geschiedenis, het beeld onzer nationaliteit.

Ik meen genoeg gezegd te hebben, om u de eigenaardigheid onzer spraakkunst te verklaren, als gegrond in het wezen der taal en door hare historie nader bepaald. Maar zoo blijkt tevens de methode, die in hare beoefening moet wor-

den gevolgd. Zal die methode werkelijk ten goede leiden en den bloei der taal bevorderen, dan moet zij met haar karakter en hare geschiedenis overeenkomen. Zagen wij, dat onze taal uitmunt in rijkdom van vormen, maar dat die rijkdom allengs tot overvloed werd en daardoor de grammatica met verwarring en onzekerheid bedreigde; dat de oorspronkelijke helderheid harer bestanddeelen niet zelden met de wijzigingen van een later gebruik in tegenspraak kwam; en dat zich in haar bovenal een streven openbaart naar verstandelijke rijpheid en kunstrijke verscheidenheid: dan is er voor den taalleeraar geen natuurlijker en dringender voorschrift dan dit: met bewustheid den weg te vervolgen, reeds door het onbewuste taalinstinkt aangewezen: derhalve, den ganschen overvloed onzer grammaticale vormen ongeschonden te bewaren, maar dien, verstandig en smaakvol, zoodanig aan te wenden, dat alle onvastheid en weifeling verdwijne, door aan iederen vorm, tot in de fijnste toetsen en tinten, die eigenaardige kracht toe te kennen, die het meest met zijnen oorsprong en aard overeenstemt. En zagen wij tevens, dat onze taal eene belangrijke hervorming heeft ondergaan; dat zij veel heeft verloren, maar meer nog heeft aangewonnen; dat zij uit de gelukkige vermenging van oude en nieuwe elementen zich een anderen, beteren toestand heeft weten te scheppen; dat het formeele beginsel harer jeugd door het intellectueele en aesthetische van rijperen leeftijd wel niet geheel is verdrongen, maar daarin opgelost: dan blijkt het terstond, dat de methode onzer spraakkunst zich niet eenzijdig noch aan het oude noch aan het nieuwe mag aansluiten, maar, aan de leer der geschiedenis getrouw, beide te gelijk in de ware verhouding behoort te eerbiedigen. Juist in die eenzijdigheid, die ik daar noemde, bestaat de verkeerde methode, die menigen taalbeoefenaar het rechte spoor doet missen. Sommigen, bekoord door de harmonische regelmaat der vroegere taal, door de volheid, de pracht en de liefelijke melodie van weleer, hechten zich bij voorkeur aan het oude, trachten de voormalige taalvormen in het leven terug te roepen en aan de geheele

spraakkunst eene antieke kleur te geven. De latere vervorming en vernieuwing heeft voor hen weinig waarde; wat van het oude is afgeweken, komt hun verdacht voor; stellige veranderingen nemen zij slechts met weerzin aan, als door den nood gedwongen. Zoo doende loochenen zij den natuurlijken en onvermijdelijken gang van zaken, en dringen de taal terug op de baan der beschaving. Anderen daarentegen, onbekend met de sierlijke taal der middeleeuwen, of onverschillig omtrent haar uiterlijk schoon, warsch van poëtische droomerijen, maar nuchter en praktisch gezind, en van de taal niets anders vragende dan de koele uiting van het redeneerende verstand, bekommeren zich niet om het verledene, verwerpen al wat oud is, erkennen alleen die vervorming, die de taal in lateren tijd heeft aangenomen, en jagen er naar om die tot het uiterste door te zetten. Zij putten hunne kennis alleen uit de waarneming van het heden, maar vergeten hoeveel schoons verloren ging, en hoeveel nog verloren zal gaan, wanneer men al datgene veronachtzaamt, dat nog uit de oudheid is overgebleven en, in spijt van de ongunst der tijden, nog leven en groeikracht behield. Zij letten niet op hetgeen achter hen ligt, maar missen daardoor den maatstaf om de waarneming van het tegenwoordige tot bewustzijn te brengen en tot vruchtbare kennis te doen gedijen. Uitsluitend de aandacht richtende op den hedendaagschen graad van ontwikkeling, maar de vroegere graden voorbijziende, kunnen zij die ontwikkeling zelve in haren aard en hare waarde noch helder begrijpen noch billijk beoordeelen, omdat zij den grond van het bestaande niet kennen, omdat zij niet inzien hoe en waarom het zoo geworden is, en juist daardoor de allengs ingeslopene feilen en gebreken niet onderscheiden van de verbeteringen, die de tijd heeft aangebracht. Zoo blijven zij geheel tot het uiterlijke beperkt; en bij hunne waarneming door geene behoedzaamheid of matiging bestuurd, nemen zij alles wat voor hen ligt, ook de onhebbelijkheden der verbasterde volkspraak, zonder oordeel op, niet tot vergelijking en inlichting, maar

als rechthebbend gezag en geldig bewijs. Ziedaar, M.H., de beide uiterste partijen. Beide, op haar eenzijdig standpunt, verarmen en verminken de taal. Beide miskennen hare geschiedenis en den geregelden loop harer ontwikkeling, waardoor uit het gisteren het heden geboren werd. De eene vergrijpt zich aan het tegenwoordige, de andere aan het verledene. De eene maakt de taal ouderwetsch, stijf, onhandelbaar, pedant; de andere zonderling, plat, slordig, plebejisch. De eene ziet mistroostig achteruit naar de dagen van voorheen, die voor altijd vervlogen zijn; de andere, het oog eenzijdig en zorgeloos op het tegenwoordige gevestigd, ziet niet uit naar de dagen die komen zullen: zoo wordt de toekomst der taal door gene geloochend, door deze ondermijnd. De eersten zijn de conservatieven, die stilstaan bij het oude, of wel de reactionnairen, die het goede van den nieuweren tijd met geweld willen tegengaan; de laatsten de revolutionnairen, die het oude verwerpen omdat het oud is, soms wel de radicalen, die teugelloos voorthollen op den weg van hervorming. Met geene van beiden kan de taal op den duur bloeyen. Maar tusschen die beide uitersten, ik zeide het reeds, ligt het ware liberalisme, de echte uitdrukking en vertegenwoordiging van de wezenlijke behoeften der taal. Getrouw aan de lessen van geschiedenis en ervaring, en gesteund door even onpartijdige als naauwlettende waarneming, erkent het evenzeer de rechten van het oude als van het nieuwe, en tracht de vereeniging en zamensmelting van beide zooveel mogelijk te bevorderen. Altijd bereid om het goede, dat uit den storm der tijden gespaard bleef, te handhaven en te beschermen, verwerpt het zonder ommezien alles wat stellig verouderd en versleten is. Altijd volijverig om de voordeelen, door de beschaving behaald, te verzekeren en naar nieuwe te streven, wacht het zich voor de overdrijving eener hervormingszucht, die al het oude stelselmatig versmaadt, en ten laatste, door geen eerbied voor verkregen rechten weêrhouden, er toe komen moet om het graauw als wetgever te erkennen. Zoo worden de beide beginselen in het leven der

taal, dat van behoud en dat van vooruitgang, in juiste evenredigheid verbonden. De overvloedige rijkdom van vormen wordt niet willekeurig besnoeid, maar zorgvuldig geleid en geregeld, door verstandig beheer in alle richtingen bruikbaar gemaakt; elke verwarring voorkomen, elke twijfel opgelost, alles ten goede aangewend: niet door het opdringen van oppermachtig gezag, maar alleen door het eerbiedigen van de vrije en natuurlijke ontwikkeling der taal, door het afluisteren en trouwhartig opvangen van hetgeen zij zelve omtrent haar eigen wezen verkondigt. Ziedaar, M.H., het echte liberalisme, de vrucht der historische school, die aan de taalwetenschap in onzen leeftijd een nieuwen weg heeft gebaand. Dat liberalisme is het onderpand van den duurzamen bloei der taal. Sterk door het bewustzijn van zijn rechtvaardig streven, durft het met frissche geestkracht en blijmoedig vertrouwen den blik voorwaarts richten. Het ziet voor de taal, die een schoon verleden had, ook eene schoone toekomst te gemoet; het weet, door het verledene aan het heden vast te knopen, die toekomst voor te bereiden.

M.H., het is in onze dagen op taalkundig gebied vrij wat anders gesteld, dan het, ruim dertig jaren geleden, in de staatkunde was. Viel toen Holland bezwaarlijk vrij te pleiten van een geest van conservatisme, in België daarentegen was de geest der revolutie ontwaakt. Thans - ik spreek hier natuurlijk alleen van de taalkunde - schijnt het alsof de conservatieve beginselen in België veld winnen, terwijl in Holland de revolutionnaire leerstellingen met ophef worden gepredikt. Toen heeft de spanning tusschen de beide uitersten, na kortstondigen strijd, het werk der diplomatie te niet gedaan, het Zuiden van het Noorden, Vlamingen van Hollanders gescheiden. Welaan, laat ons zorg dragen, dat niet op het gebied der taal - die geen werk is der diplomaten, maar diep in onze afkomst geworteld, - dezelfde spanning, dezelfde strijd ontsta. Vermijden wij de uitersten; hoeden wij ons voor alles wat de eendracht kan schaden; blijven wij getrouw aan de leus: ‘ééne taal, ééne spraakkunst!’ Het

middel, om die eenheid duurzaam te bevestigen, kan niet twijfelachtig zijn. Wat had, naar menschelijke berekening, de scheiding van Noord en Zuid kunnen voorkomen? Wat heeft, na al de beroering van die dagen, de beide landen als afzonderlijke staten staande gehouden? Wat heeft ze bloeyend en welvarend, krachtig en gelukkig gemaakt? Wat anders dan het verstandige liberalisme, waarvan thans beide, in ongestoorde eensgezindheid, aan Europa het voorbeeld geven? Welaan dan, dat liberalisme zij ons richtsnoer, ook in de taal. Het is bestemd om ons voor altijd vereenigd te doen blijven, het waarborgt aan onze gemeenschappelijke moedertaal eene toekomst van welvaart en bloei. En mag eenmaal, als een uitvloeisel van deze onze broederlijke bijeenkomsten, een Nederlandsch Woordenboek het licht zien, dan zal het, van dien geest doordrongen, luide getuigen: 'Ééne en dezelfde is, nu en voor immer, de taal van het Dietsche Vaderland.'

M. DE VRIES.

Brief aan de redactie van het tijdschrift *De Gids* [1].

Mijne Heeren,

In het Julij nummer van uw geacht tijdschrift heeft de Heer T.R. van een door mij geschreven werkje over onze Spelling eene recensie geleverd, waaromtrent ik het stilzwijgen niet geheel mag bewaren. Het is evenwel mijn plan niet, hier al het onjuiste, dat in die recensie voorkomt, aan

1) Niet aan *de Gids* ingezonden uithoofde van de bezwarende voorwaarden aan het plaatsen eener anticritiek in dat tijdschrift verbonden.

te toonen en te verbeteren; dat toch behoort, mijns inziens, te geschieden in een tijdschrift, hetwelk, als bv. *de Taalgids*, uitsluitend voor taalkundige vertoogen bestemd is. Vele van mijne argumenten zouden voor de gewone lezers van uw maandwerk, die van taalstudie niet hunne liefhebberij maken, klem en overtuigingskracht missen; door hen zou eene eigenlijke verdediging toch niet gelezen worden, en voor de mannen van het vak is eene wederlegging, geloof ik, geheel overtollig. Evenmin wil ik mij beklagen over het ongunstig oordeel van Recensent. De Heer T.R. heeft bij onderscheidene gelegenheden, onder enkele goede begrippen aangaande onze taal, zulke zonderlinge en hem uitsluitend eigene denkbeelden aan den dag gelegd, dat ik van hem eene onbepaalde goedkeuring van mijn boekje waarlijk niet zou gewenscht hebben. Ook zal niemand, die weet hoe moeilijk Prof. TACO ROORDA tegenspraak dulden kan, en wat er vroeger tusschen dien Heer en mij is voorgevallen, zich verwonderen over den toon, die in de recensie van den Heer T.R. heerscht. Ik heb daarom lang in beraad gestaan, of ik op dat stuk wel antwoorden zou; er komen echter zaken in voor, die mij verbieden geheel te zwijgen. Ik reken mij verplicht te protesteeren tegen hetgeen niet zoo zeer mijn boekje als de geheele wetenschap betreft. Wie den gang der taalstudie in de drie of vier laatste decenniën heeft waargenomen, is overtuigd, dat geen leerboek op degelijkheid aanspraak mag maken, indien bij de zamenstelling daarvan de waarheden, die de taalvergelijking tot ons bewustzijn gebracht heeft, buiten rekening zijn gebleven; ik ten minste heb gemeend ze niet voorbij te mogen zien. Intusschen telt dat meer omvattende taalonderzoek hier te lande nog te weinig beoefenaars, het getal dergenen, die over de resultaten kunnen oordeelen, is nog te gering, dan dat men met onverschilligheid zou mogen aanzien, dat deze uitkomsten in verdenking gebracht en voor hersenschimmen uitgekreten worden; vooral wanneer zulks geschiedt door iemand, bij wien men grondige kennis van zaken onderstellen

zou. Daar ik nu toch volstrekt tegen het genoemde stuk moet opkomen, wil ik, bij hetgeen ik eigenlijk te zeggen heb, eenige opmerkingen voegen, die wellicht geschikt zijn om den lezer aan te toonen, in hoe verre men op verslagen en verzekeringen van den Heer T.R. kan vertrouwen.

Het zou er met de linguistiek al heel treurig uitzien, indien alles zoo was, als Recensent het zich voorstelt; de geheele wetenschap zou moeten gereconstrueerd worden, zooals men dat noemt. GRIMM, BOPP en POTT, aan wie wij hare ontwikkeling voornamelijk hebben te danken, hadden dan van voren af aan te beginnen; of liever, zij moesten dan de pen voor goed neêrleggen, want het zou hun wel niet mogelijk wezen van andere grondbeginselen uit te gaan, dan van die, welke zij als waar en deugdelijk hebben leeren kennen. Het geldt hier toch niets meer en niets minder dan het behouden of verwerpen eener stelling, wier gevolgen zich uitstrekken tot alle Indogermaansche woorden zonder onderscheid; immers tot alle, die klinkers of tweeklanken hebben, en zonder die noodwendige bestanddeelen heeft men er tot nog toe geene ontdekt. Maar zien wij, wat er van de zaak is.

In de tweede Bijlage achter mijn boekje heb ik in § 1 gezegd: ‘Er waren oorspronkelijk slechts drie klinkers *a, i* en *u* (uit te spreken: oe).’ Deze allerbelangrijkste stelling, die de hoeksteen is van het fundament, waarop het nieuwere taalgebouw rust, heb ik het eerst aangetroffen bij Duitsche grammatici, en sedert heb ik zelf haar door ontelbare bewijzen bevestigd gevonden, zoodat zij ook voor mij eene even onomstootelijke als onmisbare waarheid is geworden. Recens. vindt haar ongeloofelijk en zegt, blz. 62 - wel eenigzins naïef - ‘Bij Duitsche schrijvers heb ik wel dikwijls de *a, i* en *u* “die drei Urvocalen” en ook wel de *a* alleen, gleichsam der Urvocal’ genoemd gevonden [1)], maar ik heb

1) Wanneer zij de *a* bij uitnemendheid ‘den Urvocal’ heeten, geschiedt zulks, omdat *i* en *u* niet altijd oorspronkelijk zijn, maar soms uit *a* zijn outstaan. Vergel. lat. *ignis* met skr. *agni*; lat. *inter* en hd. *unter* met skr. *antar*; de *i* in *binden* met de *a* van *band* enz.

altijd gemeend, dat bij die Duitschers, die zooveel met dat *ur* in de weer zijn, dat eenvoudig zoo verstaan moest worden, dat men in de t h e o r i e de *a, i* en *u* als de h o o f d vocalen, de andere als t u s s c h e n klanken of o v e r g a n g s klanken beschouwen kan. - En als ik dan in de grammatica van den Heer BRILL las: "De vocalen zijn oorspronkelijk drie in getal: *a, i* en *u* (oe)", dan dacht ik, dat men dit ook zoo moest opvatten, en dat alleen maar de zin van dat Duitsche *ur* minder juist door het woord *oorspronkelijk* was uitgedrukt. Maar bij de wijze, waarop de heer Te Winkel zich uitdrukt, is aan zulk een opvat ting niet te denken; hij meent dat *oorspronkelijk* in volle ernst van een werkelijke o o r s p r o n g, van een o n t s t a a n i n d e w e r k e l i j k h e i d.'

Het laatste is volkomen juist, dat is inderdaad mijne bedoeling met het woord *oorspronkelijk*; maar dat is ook de bedoeling van Prof. BRILL; en de 'Duitschers' willen hier ten minste - met hun *ur*- hetzelfde te kennen geven, wat wij duidelijker en ondubbelzinniger, doch iets omslachtiger, door het afzonderlijke woord *oorspronkelijk* uitdrukken. De Heer T.R. verklaart dus zelf, dat hij 'die Duitschers' niet heeft begrepen; zijne woorden behelzen derhalve de gulle bekentenis, dat ZHGel. niet eens de hoofdwerken over de Indogermaansche talen en taalvergelijking, de geschriften van GRIMM, BOPP, POTT en SCHLEICHER, ooit met aandacht gelezen en bestudeerd heeft; anders toch zou ZHGel. volstrekt hebben moeten opmerken, dat genoemde schrijvers door *Urvocalen* inderdaad e e r s t e, o o r s p r o n k e l i j k e klinkers verstaan, van welke de overige wijzigingen, versterkingen, of verzwakkingen zijn [1].

1) J. GRIMM zegt in zijne *Deutsche Gramm.* D. I, 3de druk, blz. 39: 'Die drei kurzen,' namelijk *a, i* en *u*, 'bilden deutlich den grund auf dem jeder andere laut sich entfaltet;' en dat gansche Iste deel is ééne doorloopende aanwijzing, hoe alle klinkers en tweeklanken in de verschillende Germ. talen uit *a, i* en *u* ontstaan zijn. Zoo vindt men b.v. blz. 74 en 78, dat en hoe de korte ohd. *e* en *o* uit *a, i* en *u* zijn voortgekomen; op blz. 93 en 98 leert hij, dat de lange ohd. *e* en *o* uit *ai* en *au* zijn ontstaan, enz. enz. In zijne *Geschichte der deutschen Sprache* geeft hij een overzicht van dat alles, en leert onder andere op blz. 844 het ontstaan van de lange Gothische klinkers *é* en *ô* uit *ia* en *ua*. Zijne spraakkunstige werken zijn volstrekt onverstaanbaar, indien men de bewuste stelling niet in het oog houdt. - Dat BOPP alle Latijnsche, Grieksche, Germaansche en Slawische vocalen uit *a, i* en *u* afleidt, kan men zien in zijn *Vokalismus* en in zijne *Vergl. Gramm.* 2de druk, §§ 1-104. Niemand, die dit werk leest, kan zulks voorbijzien, want de gansche 3 deelen door gaat hij van die onderstelling uit. - Wie zich met één oogopslag wil overtuigen, dat ook SCHLEICHER niet anders leert, die zie zijne tabel der letters van de Indogerm. Ursprache, te vinden op blz. 8 van zijn *Compend. der vergl. Gramm.* Op die tabel komen geene andere klinkers voor dan: *a, i, u, â, ai, âi, au* en *âu*. - In Prof. BRILL's *Ned. Spraakl.*, 1854, vindt men hetzelfde beginsel gehuldigd. Zie §§ 6-16, waar het ontstaan van *e, ie, o, oe, ei, ij, eu, u, ui* en *ou* uit de grondklanken *a, i* en *u* wordt opgegeven. Eene misvatting als deze is alleen begrijpelijk in iemand, die geen der genoemde werken gelezen, of ten minste niets van hunnen inhoud begrepen heeft. Dat een van beide bij Rec. het geval moet zijn, blijkt niet slechts de geheele recensie door bij zijne beschouwing van de wijzigingen en onderlinge verwisselingen onzer klinkers en tweeklanken, maar ook uit een aantal andere grammaticale zaken. Ik noem slechts zijne onderscheiding van gelijkvloeyende en ongelijkvloeyende werkwoorden; het verband tusschen de ongelijkvloeyendheid en de klinkers; zijne voorstelling van de vorming onzer causatieven, door BOPP, § 741, zoo duidelijk verklaard; zijne verwarring van de verdubbeling eens medeklinkers in het midden van een woord ter bewaring van de kortheid der voorgaande vocaal, b.v. in *padden* en *wetten*, met het toevallige zamentreffen van twee zelfde medeklinkers in de afleiding en zamenstelling, b.v. in *schaad-de, loot-te, groot-te*; enz.

Men moge nu deze openhartige belijdenis gispen en kinderachtig eenvoudig noemen, ik vind ze loyaal; zij pleit voor Recensents eerlijkheid. Deze erkent hier immers zelf, dat hij nooit iets aan de vergelijking der Indogermaansche talen gedaan heeft - ten minste nooit pogingen heeft aangewend om er iets van te begrijpen, - en dat het dus hoogst onbillijk zou wezen, indien men hem op dat gebied over een verkeerd oordeel hard viel. Vraagt men mij echter, of die openhartigheid te pas komt in een tijdschrift, waarnaar het peil der wetenschap in Nederland dikwijls wordt berekend, dan wil ik liefst het stilzwijgen bewaren.

Bij het eerste lezen of hooren luidt het zeker wel wat vreemd, dat er slechts drie oorspronkelijke klinkers zijn; maar heeft men dergelijke bevreemdende waarheden niet in alle wetenschappen? Hebben niet zelfs de natuur- en wiskunde hare paradoxen, die evenwel bij eene voortgezette beoefening dier wetenschappen al het wonderspreukige verliezen? Kan er, b.v. eene grootere paradox bedacht worden dan de stelling, dat onze aarde eene tweevoudige beweging heeft? Van die beweging, hoe verbazend snel zij ook is, voelen wij niet het geringste; wij zien daarentegen dagelijks met onze eigene oogen de zon en de sterren boven den gezichteinder verrijzen, over onze hoofden heenzweven en weder ondergaan. Het historische getuigenis der H. Schrift bevestigt hetgeen onze zinnen waarnemen: stilstand der aarde en beweging der hemellichamen. Is er schijnbaar iets dwazers uit te denken dan het loochenen en omkeeren van hetgeen al de bewoners der aarde elk oogenblik kunnen opmerken? En toch ieder, die degelijk onderwijs genoten heeft, is ten volle verzekerd van de dubbele omwenteling onzer planeet; niets zou in staat zijn hem die overtuiging te ontnemen. En waarom niet? Alleen omdat hij door het aannemen dier onderstelling honderd verschijnsels op de eenvoudigste en natuurlijkste wijze kan verklaren, die zonder dat onoplosbare raadsels zijn en blijven; het is omdat hij niet kan weifelen bij de keus tusschen licht en duisternis, tusschen hooge wijsheid en groote dwaasheid. Zoo omtrent is het ook gelegen met de bewuste stelling: zij verklaart duizend en duizend verschijnsels in de geschiedenis der Indogermaansche talen; zij is onmisbaar om die geschiedenis te begrijpen. Doch wie zou het den Heer T.R. euvel kunnen of willen duiden, dat hem overkomt, wat zeker aan velen geschiedt, die, buiten eene wetenschap staande, slechts bij de eene of andere gelegenheid eenen blik over hare grenzen werpen? Het is niet eens zoo heel onnatuurlijk, dat ZHGel. die stelling ‘eene fictie’ noemt, wel te weten, indien hij b.v.ook de hypothesen van NEWTON en COPERNICUS met dien naam bestem-

pelt - ieder heeft zoo zijn eigen spraakgebruik, dat men respecteeren moet, al vindt men het ook eenigzins vreemd. Maar, indien ZHGel. door ‘fictie’ verstaat het gewrocht eener weelderige of ontstelde verbeeldingskracht, neen, dan heeft hij het hier geheel mis, zoo iets is die stelling niet. Zij is de uitkomst van ernstig en waarheidzoekend nadenken over opmerkingen en bevindingen, lang en met naauwgezetheid aan waarnemingen getoetst en proefhoudend bevonden. Dat de Heer T.R. er nog niet van overtuigd is, zal voortaan niemand verwonderen, nu men uit 's Hoogleeraars eigen woorden weet, dat ZHGel. den zin der stelling niet had gevat en mij zelfs beschouwde als haren uitvinder of ontdekker - of hoe moet ik het noemen? - eene eer, die ik van harte zou wenschen mij te kunnen toeëigenen. Indien ik eenig vertrouwen bij den Heer T.R. bezit, dan durf ik ik ZHGel. verzekeren, dat het aannemen der *a, i* en *u* als Urvocalen in den zin, dien de Duitschers, Prof. BRILL en ik aan dat woord hechten, voor de taalwetenschap dezelfde waarde heeft, als het stellen eener aantrekkingskracht in de lichamen voor de natuurkunde en eener tweevoudige beweging der aarde voor de aardrijks- en sterrekunde. Zonder die onderstelling is in de taal alles nacht en verwarring - ZHGel. moet dit bij eigen ondervinding weten - doch met haar alles licht en orde. Men ziet dan oorzakelijk verband tusschen het waargenomene, en een natuurlijken voortgang, eene geregelde ontwikkeling van den Indogermaanschen taalstam. Die stelling heeft dan ook sinds lang opgehouden een vermoeden, eene hypothese te zijn: zij is thans voor den beoefenaar der vergelijkende taalstudie eene onloochenbare waarheid; en wie haar ontkent, wordt door hem met dezelfde soort van bewondering aangekeken als voor weinige jaren de schrijver van het werkje: *De aarde staat stil*, door de sterrekundigen.

Mogelijk vraagt de eene of andere lezer, hoe de Heer T.R. er toe gekomen is om eene zoo onmisbare waarheid te ontkennen. Het antwoord is eenvoudig: vooreerst het niet

begrijpen en verkeerd opvatten der stelling bij de hoofdschrijvers; en ten tweede het kijken in eene Sanskritsche en eene Gothische grammatica, niet met het doel om daar iets uit te leeren, maar slechts om argumenten te vinden tegen eene stelling, die men niet begreep en waarvan men het belang niet inzag. Het geval is niet zeldzaam, in de politiek ziet men dagelijks hetzelfde. Ik moest in mijn boekje van den oorsprong onzer *e's* en *o's* handelen en zeide, dat zij in de taal onzer vroegste voorouders niet bestonden, maar later uit de drie grondklinkers en de daaruit gevormde tweeklankers waren ontstaan. Dit doet den Heer T.R. vragen: 'Wie zou dat willen gelooven? - Waar heeft de Heer Te Winkel dat van daan? Uit wat historische bron is dat geput? In de oudste monumenten van de Nederlandsche taal vindt men immers de *e* en *o* even goed in gebruik als tegenwoordig. En dat niet alleen! men vindt de bewuste twee klanken,' de *e* en *o*, 'in al de stamverwante talen, ook in die, waarvan wij de oudste gedenkstukken hebben, in het oude Duitsch, in het Gothisch, in het Grieksch, in het Latijn en in het Sanskritsch.' Grootendeels waarheden en toch geen enkel bewijs tegen de bewuste stelling. En is die redeneering ook niet wat vreemd? Geene echte wetenschap eischt geloof, alleen de psychologie spreekt er van om de beteekenis van het woord te verklaren; op bewaarscholen, en in zaken van godsdienst, komt geloof te pas, maar toch wel niet in empirische disciplinen, waartoe ook de taalkunde behoort, daar vordert men weten. - Historische berichten te eischen of te verwachten aangaande het niet bestaan van iets, klinkt ook zonderling. Historische berichten kunnen immers alleen dan zuivere bronnen der waarheid wezen, indien zij afkomstig zijn van ooggetuigen, ten minste van tijdgenooten; en wie zal bericht geven aangaande hetgeen nog niet bestaat, aangaande hetgeen hij nog niet kent? Zullen onze nakomelingen om zich te vergewissen, dat de electro-magnetische telegraaf een product der 19de eeuw is, bij schrijvers der 18de naar plaatsen zoe-

ken, waar verzekerd wordt, dat die werktuigen toen nog niet bestonden? - En wat het aanwezen van *es* en *o's* in de oudste monumenten onzer taal betreft, het bewijst toch wel niets meer, dan dat die klanken gehoord en voortgebracht werden in den tijd, waaruit die geschriften dagteekenen; voor een vroeger tijdvak bewijst het wel niets. Maar de taalbeoefenaar, die met ernst naar de waarheid zoekt en oorzaken en gevolgen onderscheidt, vindt in de wijze, waarop hij de *e's* en *o's* ook nog in het historische tijdvak der talen ziet ontstaan, in hare verwisseling met andere klanken en in een aantal andere bijzonderheden de overtuigendste bewijzen voor haar lateren oorsprong.

Het meest bevreemdend in de redeneering van den Heer T.R. is zeker wel, dat ZHGel. onder zijne tegenbewijzen ook het Sanskrit [3)] opnoemt. Immers het was juist die taal,

3) De heer T.R. noemt de bedoelde taal steeds '*het Sanskritsch*.' ZHGel. zal ongetwijfeld zijne wijze redenen hebben, waarom hij in dezen van de aangenomen gewoonte afwijkt. Ik weet er hoegenaamd geene reden voor - dit moet ik gulweg bekennen - en hoop daarom, dat de Hoogl. het mij niet kwalijk zal nemen, indien ik vooreerst nog voortga, met onzen HAMAKER - om van levende landgenooten niet te spreken - en met de Duitsche eu Engelsche Sanskritanen haar eenvoudig *het Sanskrit* te noemen, zonder dien staart *sch* er aan. Die spelling toch is zoo kwaad niet; ik zou ze zelfs den Hoogl. haast durven aanbevelen. Zij is duidelijk genoeg, bespaark inkt, tijd en moeite, en wint dus heel wat uit voor iemand, die veel over het Sanskrit schrijft. Daar komt nog eene kleinigheid bij; men mocht eens gaan denken - de wereld is er boos genoeg toe - dat ZHGel. het woord niet verstond. Dit zou op zich zelf wel zoo'n ramp niet zijn; maar wie wil gaarne voor onwetender doorgaan, dan hij werkelijk is? En gemist kan die staart heel goed worden, dat zien we klaar en duidelijk aan het woord *Latijn*. Wij leeren de *Latijnsche* taal uit *Latijnsche* grammatica's en lexica, maar de taal zelve noemen we zonder complimenten kortaf *het Latijn*. We gebruiken dan het neutrum van het adjectief *latinus, -a,-um* als substantief. Dat is al honderden jaren goed gegaan, we hebben zelfs de reputatie gehad van vrij goede latinisten te zijn; wei weet, wat het nog eens worden zal, als we het simpele *Sanskrit* met behulp van *Sanskritsche* spraakkunsten en woordenboeken aanleeren? - De benaming *het Sanskrit* stemt volkomen overeen met de benaming *het Latijn*; zij is ook een verhollandscht neutrum van eene soort van adjectief, van *Sanskritas, -â-am*, het participium van *sanskr^{i}* (volmaken). Die Latijn schrijven maken dan ook doorgaans zoo veel omstel niet en spreken veelal eenvoudig van een *codex Sanscritus*, eene *litera Sanscrita*, een *glossarium Sanscritum*; zelden van *res Sanscriticae*. Mar wij Nederlanders gevoelen den adjectivischen oorsprong van *Latijn* en *Sanskrit* niet, voor ons zijn die woorden ware substantieven; daarom kunnen wij er, als het noodig is, de Nederl. adjectieven *Latijnsch* en *Sanskritsch* van vormen.

die de geleerden op het denkbeeld bracht, dat er slechts drie grondvocalen zijn, doordien de blijken daarvan in hare grammatica het meest in het oog springen. Wanneer men het Sanskritsche alphabet doorloopt, vindt men daar wel twee letterteekens, die door de hedendaagsche Indiërs als eene *ê* en *ô* worden uitgesproken; doch alles wat er met die letters voorvalt, toont, dat *ê* vroeger *ai*, en *ô* vroeger *au* was, en dat wel zoo duidelijk, dat de geheele ontstentenis van *e* en *o* geen sterker bewijs voor haar later ontstaan zou kunnen wezen, dan nu in haar voorhanden zijn gelegen is [4)] Die twee letters nu zijn het, die den Hoogleeraar zoo verraderlijk van het rechte pad hebben geleid. Bij een weinigje oplettendheid had dit evenwel niet behoeven te geschieden. Alleen hij, die zich vergenoegt met een blik te

4) Alles wat er met die *ê* en *ô* voorvalt blift een raadsel, indien men niet *ê* = *ai* en *ô* = *au* stelt; maar neemt men dit aan, dan ziet men alle vocaal - veranderingen met groote regelmatigheid aan ééne en dezelfde wet gehoorzamen. De gewone beschaafde lezer zou de opgave daarvan niet willen volgen; de belangstellende zie hier echter een paar voorbeelden. Vooraf zij aangemerkt, dat *i* vóór eenen klinker in *j*, en *u* in hetzelfde geval in *w* overgaat; en dat men gewoon is, als men Sanskrit met Latijnsche letters schrijft, *j* door *y*, en *w* door *v* voor te stellen.
A gaat met eene volgende *i* in *ê*. met eene volgende *u* in *ô* over; BOPP. *Gramm d. Sanskrita-Sprache* § 36. Dat wil dus zeggen: *ai* en *au* worden geschreven met letterteekens, die men thans als *ê* en *ô* uitspreekt; of *ê* en *ô* ontstaan uit *a* en *i*, en *a* en *u*.
Daarentegen keeren *ê* en *ô* tot hun vorigen toestand *ai* en *au* terug, wanneer zij door een klinker gevolgd worden, waarbij *i* dan in *y* (j) en *u* in *v* (w) overgaat. b.v. *nê* + *ana* wordt niet *nêana*, maar *nayana; bhô* + *ati* niet *bhôati*, maar *bhavati*; BOPP § 55. Hoe is dat te begrijpen, indien niet *ê* oorspronkelijk = *ai* en *ô* = *au* geweest is? Waar zouden die *j* en *w* en die *a's* zoo plotseling van daan komen, indien zij niet al in *ê* en *ô* schuilden?
Wanneer vóór eene *ê* en *ô* eene *a* ingelascht wordt, ontstaan de lange twee-klanken *aî* en *âu* (*aai* en *aau*); BOPP § 33. Hoe zou dat mogelijk wezen, zoo niet reeds *ê* = *ai* en *ô* = *au* waren? Stelt men dit echter, dan is *aî* natuurlijk= *a* plus *ai* = *aai* = *âi*, en *âu* = *a* plus *au* = *aau* = *âu*.

slaan op de eerste bladzijde eener Sanskritsche grammatica, kan meenen in het alphabet een argument tegen de bewuste stelling te vinden; maar wie slechts de zoogenoemde ‘Lautlehre’ een weinig bestudeerd heeft, die ziet al in den vorm der letters eene bevestiging van het beweerde. Immers de letterteekens, waardoor de lange diphthongen *âi* en *âu* worden voorgesteld, zijn niets anders dan de letters *ê* (ai) en *ô* (au) met een diacritisch teeken voorzien, hetgeen mijns inziens reeds kennelijk leert, dat *âi* en *âu* slechts modificatiën van *ai* en *au* zijn.BOPP, de grondlegger der wetenschappelijke grammatica van het Sanskrit, op wien de Heer T.R. zelf zich beroept, is dan ook zoo zeer van de diphthongische natuur der Sanskritsche *ê* en *ô* overtuigd, dat hij ze altijd ‘*Diphthonge*’ noemt, als het ware om den leerling gedurig aan haar oorsprong te herinneren.

Het Gothisch leert ten opzichte der Germaansche talen in het bijzonder hetzelfde wat het Sanskrit ten opzichte van de Indogermaansche talen in het algemeen leert. Daar vindt men volstrekt geene *e's* noch *o's*; want de Gothische letterteekens, die op *e* en *o* gelijken, beantwoorden niet aan de *e's* en *o's* in de overige Germ. talen, maar aan *â* en *oe*; dit wordt door den Heer T.R. zelf erkend; zie blz. 64. Dus geene Gothische *e* noch *o*! - Ik waag het die stelling nog staande te houden, ook nadat de Heer T.R. bij herhaling heeft verzekerd, dat ik ‘het Gothisch niet eens lezen kan.’ Een gematigd Recensent, die zich niet door overdrijving belachelijk wil maken, zou misschien gezegd hebben, dat ik enkele klanken of letters niet goed uitspreek. De Heer T.R. was echter van meening, dat hier geene matiging te pas kwam, zoodat mij niets anders overschiet dan mij te troosten met de gedachte, dat ik beroemde lotgenooten heb, dat mannen als GRIMM, BOPP, POTT, SCHLEICHER en anderen in dezelfde ellende deelen. Voor GRIMM moet Recensents oordeel het grievendst zijn, want hij is de schuld van ons aller ongeluk. Hij was ten minste mijn leermeester; als aan zijne hand heb ik het Gothisch beoefend. Het ver-

wijt, dat mij hier treft, treft hem evenzeer, want hij en de overige genoemden zien Goth. *ai* en *au* ook voor echte tweeklanken aan, niet voor eene korte *e* (*ε*) en *o* (*o*); en dit toch is mijn gebrek, het feit, hetwelk Recensent bewijst, dat ik het Gothisch niet lezen kan. GRIMM had van den beginne zijner roemrijke loopbaan het Gothisch als het fundament aangenomen, waarop hij zijn Germaansch taalgebouw stichtte; hij was de grondlegger der Gothische grammatica; nu moet de eerwaardige grijsaard in zijn hoogen ouderdom vernemen, dat hij het niet eens kan lezen. Sic transit gloria mundi! Ik vertrouw nogtans, dat hij wel bij zijne overtuiging zal blijven. Ook is het wel mogelijk, dat de Heer T.R., als ZHGel. zelf eens de Gothische declinaties en conjugaties zal doorgewerkt hebben, tot andere gedachten komt en het ongelijk, den grootsten kenner der Germ. talen aangedaan, berouwvol zal inzien [5].

Ik moet bij deze questie een oogenblik langer vertoeven, want de Heer T.R. staat hier niet alleen. Ook LOEBE en VON DER GABELENTZ zijn of waren van het gevoelen des Hoogleeraars; of liever, om geheel juist te spreken, ZHGel. deelt in het hunne; en alles wat hij op blz. 63-68, dienaangaande mededeelt is, ten minste grootendeels, aan 3 of 4 §§ hunner *Gothische Grammatik* ontleend. Die Grammatik

5) In de Gothische declinatie, conjugatie en etymologie komen verschijnselen voor, analoog met de boven in noot 4 beschouwde in het Sanskrit, en die even onverklaarbaar zijn, indien men niet stelt; dat in *ai* en *au* de beide klinkers *a* en *i* en *a* en *u* onderscheidenlijk uitgesproken werden. Even als in het Sanskrit verandert hier *i* vóór een anderen klinker in *j* en *u* in *w*, waardoor derhalve *ai* in *aj* en *au* in *aw* overgaat. Hoe zou dit mogelijk zijn, indien, gelijk de Heer T.R. wil, *ai* eene *e* en *au* eene *o* voorstelde? Zoo luiden b.v. *naus* (doode) en *faus* (weinig) in den genitief *nawis* en *fawis*, in plur. *naweis* en *fawai; maujôs* (meisjes) is in den nom. sing. *mawi*. *Diwan* (dood zijn) en *sniwan* (gaan) hebben in den sing praeter. *dau* en *snau*, maar in den plur. *dêwum* en *snêwum*, met verandering van de korte *a* in de lange *ê* *straujan* (strooyen) en *taujan* (maken, voltooyen) vormen de praeterita *strawida* en *tawida*. Uit *wai* (wee) ontstaat *wajamêrjan* (wee roepen, lasteren); van *aiws* (eeuw) komt (*in*)*ajukduth* (in eeuwigheid); van *bai* (beide) *bajôths* (beide) enz. Waar zouden die *w's, j's* en *a's* vandaan komen, indien zij niet reeds in *ai* en *au* aanwezig waren?

dagteekent echter reeds van 1846; zij is dus al 16 jaar oud, en in dien tijd heeft men niet stil gezeten. Die beide geleerden beperkten hunne onderzoekingen nagenoeg geheel binnen den omvang van het Gothisch, zonder op de overige Germaansche talen veel acht te geven. Ten gevolge dier eenzijdigheid gevoelden zij de tegenstrijdigheden, die uit hunne stelling voortvloeyen, minder duidelijk. Zij bemerkten niet, dat zij zoo doende het verband tusschen het Gothisch, de overige Germ. tongvallen en het Sanskrit verbraken en van de eerstgenoemde nagenoeg eene geïsoleerde taal maakten. Geheel ontgingen hun die bezwaren echter volstrekt niet. Zij waren eerlijk genoeg om op bl. 31 hunner *Grammatik* te erkennen, dat door hunne leer de klankveranderingen, waarvan in noot 5 is gewaagd, 'kaum erklärbar', men zegge gerust 'volstrekt onverklaarbaar' waren. Zij achtten zich zelfs verplicht een beroep te doen op de Sanskr. *ê* en *ô*, die wij in noot 4 als oorspronkelijk *ai* en *au* hebben leeren kennen; zij wilden dat men onderscheid zou maken tusschen de phonetische waarde, de actueele uitspraak, en de etymologische waarde, de oorspronkelijke uitspraak, van letterteekens. Ligt hierin niet de erkenning opgesloten, dat *ai* en *au* ten minste vóór ULFILA tweeklanken waren, en dat deze zich in zijn spellen naar die vroegere uitspraak had geschikt? Behelst dit niet bedekt eene erkenning van de drie Urvocalen? eene leer, waartegen die Heeren, zich ook nooit uitdrukkelijk verklaard hebben. GRIMM daarentegen overzag alle overige Germaansche talen in hare verhouding tot hare Gothische zuster. Hij vond allerwegen onverklaarbare raadsels, indien hij niet in Goth. *ai* en *au*, even goed als in Oudhd. en en Oudnoordsch *ai* en *ei, ou* en *au*, de ware, echte tweeklanken erkende, die zij zichtbaar voorstellen. Daarom hebben LOEBE en VON DER GABELENTZ hem ook nooit tot hun gevoelen kunnen overhalen. Hun beweren steunde eeniglijk op de waarneming, dat ULFILA in vreemde woorden de ε en *o* door *ai* en *au* terug gaf, en *pavlus, esav*, niet *paulus esau* schreef. Aan die argumenten is door Prof. DIETRICH

alle kracht benomen in zijn werkje over *Die Aussprache des Gothischen*. De Heer T.R. schuift dit boekje handig ter zijde met eenvoudig te zeggen: ‘Het is eene laatste maar ijdele poging om de tweeklanken *ai* en *au* in het Gothisch te redden.’ Die woorden, hoe apodictisch zij misschien ook klinken, kunnen niemand verwonderen, die bedenkt, dat de Hoogleeraar, niets aan de vergelijking der Germ. talen gedaan hebbende, nooit de behoefte aan die tweeklanken heeft gevoeld. Er bestaat hier intusschen slechts eene keus tusschen twee uitersten: òf men moet de altijd nog maar gegiste uitspraak van het Grieksch ten tijde van ULFILA, waarvan de Graecisten zelven verklaren niets met zekerheid te weten, tot kenbron der Gothische uitspraak aannemen, maar daarmede ook alle pogingen om het Germaansch te begrijpen volstrekt opgeven; òf men moet de twijfelachtige uitspraak van het Grieksch buiten rekening laten en die uitspraak als de ware erkennen, die in ontelbare gevallen blijkt de ware te zijn, en waardoor alle phonetische verschijnselen op Germaansch taalgebied verklaard worden.

Eene der moeilijkheden, die men zich schept, is het ontstaan van de Hoogd., Oudnoordsche en Nederl. *ei, au* en *ou* in de woorden die in het Gothisch *ai* en *au* hebben. Men vraagt te recht: indien goth. *ai* en *au* niets anders zijn dan eene, nog wel korte, *e* (ε) en *o* (o), waarom treffen wij dan juist in diezelfde woorden, b.v. in hd. *Theil*, goth. *dails*, in hd. *auch*. goth. *auk*, eene *ei* en *au* aan, die thans onloochenbaar als ware tweeklanken luiden? De Hoogl. beantwoordt die vraag met de woorden: ‘door Vocal-steigerung,’ zonder ons echter te verklaren, wat men daardoor verstaan moet, of hoe die Steigerung zich toedroeg. Op blz. 67 vraagt ZHGel.: ‘Waarom zouden wij niet aannemen, dat de zuivere o-klank, die men in het Hollandsche *loof* en *lof*, en in het Gothisch *laufs* heeft, in het Hoogduitsch *Laub* door eene verbreede of verdikte en onzuivere uitspraak door “Vocal-Steigerung,” zooals BOPP het noemt in zijne grammatica van het Sanskritsch, tot een tweeklank gewor-

den is? Zulk een klankverdikking - kan immers, gelijk men uit de Sanskritsche grammatica leeren kan, even goed plaats hebben als een klankverdunning. En als men, zoo als de Heer te Winkel meent en zegt, dat de *e* in een woord als ons *breed* uit de tweeklank *ai* ontstaan is, nadat deze eerst in *ei* was overgegaan, dan toont men alleen, dat men het Gothisch nog niet lezen kan. Want in het Gothische *braids* beduidt het klankteeken *ai* een eenvoudige *e*. En de tweeklank *ei*, die men in het Hoogd. *breit* en ook in het Hollandsche *verbreiden* heeft, bewijst immers zelf zijn oorsprong en afkomst uit een *e*: de hoofdklank van de *ei* - de klank, waar de tweeklank mee aanvangt - is immers een *e* en niet een *a*. En gelijk de tweeklank *ei* uit een *e*, zoo is de tweeklank *au* in Hoogd. woorden, zooals *Laub* en *Staub* uit eene *o* ontstaan.' - Hier zijn maar twee gevallen mogelijk: òf de Hoogl. g i s t slechts, wat BOPP door Vocal-Steigerung verstaat, en is onbekend met het ontstaan der tweeklanken in het Indogermaansch; - òf ZHGel. heeft zich eens het onschuldige vermaak willen gunnen, den lezers van *de Gids* op mijne kosten, zooals de Duitschers dat fatsoenlijk uitdrukken, einen schönen blauen Dunst zu machen. Immers BOPP spreekt in zijne Sanskr. Gramm. in het geheel niet van *ei* en *ou*, veel minder van de wijze, hoe zij uit eene E en O ontstaan: hij leert hoe bij 'Vocal-Steigerung' *ai* en *au* ontstaan uit I en U, namelijk door vervoeging eener A; zie § 33. Vocal-Steigerung is bij hem het v o o r v o e g e n van een klinker voor den wortelklinker, niet eene a c h t e r v o e g i n g van eene *i* en *u* achter den 'hoofdklinker,' zooals de Hoogl. bij *ei* uit *e* en *au* uit *o* verzekert. Bijna geene Indogerm. tweeklanken zijn ontstaan uit 'de klank, daar de tweeklank mee aanvangt,' maar uit den tweeden klinker. De tweede is de grond- of wortelvocaal, die door de voorvoeging van eene andere versterkt, 'gesteigert' wordt; zie BOPP, *Vergl. Gramm.* § 26-29, waar hij van de Steigerungen in het Sanskrit, Grieksch, Germaansch, Litausch en Slavisch handelt. Men kan dit

zelf beoordeelen, onder andere juist aan ons (*ver*)*breid*(*en*), goth. *braids*, ohd. *prait*, onoordsch *breidr*; want daarin is *i* de wortelklinker, gelijk blijkt uit sanskr. *prithus* (latus, amplus, magnus). Om het ontstaan der tweeklanken in te zien, behoeft men evenwel niet tot het Sanskrit of Gothisch zijne toevlucht te nemen, het Grieksch leert het duidelijk, zoo als de Hoogl. zich herinneren zal. Hij vrage anders zich zelven af, of de *ει* en *οι* van *λείπω* en *λέλοιπα*, van *ε□δον* en *ο□δα* niet kennelijk door voorvoeging van *ε* en *ο* gevormd zijn van den grondklinker *ι*, die in *□λιπον* en *□δε□ν* zuiver voorkomt? en of de *υ* van *□φυγον* de eerste of de tweede klinker in *φεύγω* is? [6]. Recens. geeft zich het voorko-

6) BOPP heeft in zijne Skr. Gramm. een hoofdstuk, getiteld 'Guna und wriddhi,' §§ 33, 34 a, b en c, waarin hij leert, wat men in het Sanskrit door Vocalsteigerung te verstaan heeft. Men ziet daar, dat het Skr. twee klankversterkingen kent, die de Indische taalkundigen *guna* en *wriddhi* noemen. Zij bestaan in het voorvoegen van eene korte *a* of lange *â* (aa) voor de klinkers *i, u* en r^i. Daardoor ontstaat bij guna *ê* (ai), *ô* (au) en *ar*; bij wriddhi *âi, âu, âr* (aai, aau, aar). Daar *ê* en *ô* zelve guna van *i* en *u* zijn en de waarde van *ai* en *au* hebben (zie noot 4), zoo heeft er slechts schijnbaar bij wriddhi een ontstaan van *âi* en *âu* aut *ê* en *ô* plaats, maar inderdaad zijn *i* en *u* de grondvocalen.
SCHLEICHER, *Compend. d. vergl. Gramm.*, noemt guna de *eerste*, wriddhi de *tweede klankversterking*. Deze benamingen zijn te verkiezen boven de Sanskritsche, omdat zij verstaanbaarder en algemeener, en daarom ook op andere talen toepasselijk zijn. Ook het Germaansch en Grieksch kent ze beide - om van andere talen niet te spreken - met dien verstande echter, dat niet slechts de *a* maar ook andere klinkers ter versterking voorgevoegd worden. Hierbij moet men in aanmerking nemen, dat de drie grondvocalen in kracht en zwaarte verschillen; dat *a* de zwaarste, *i* de lichtste is, dat *u* het midden houdt, doch bij ons niet meer bestaat, maar in eene korte of zachtlange *o, u* of *eu* is overgegaan. Daarom is *ia* de 1ste, *ua* de 2de versterking van *a; ui* de 1ste, van *ai* de 2de van *i; iu* de 1ste, *au* de 2de van *u*. *Ia* is bij ons en anderen ineengesmolten in de lange *â*, die men in *jaar, slâpen, dâden* aantreft, doch in het Goth. tot een langen *i*-klank, die door *ê* wordt voorgesteld. *Ua* is onze *oe* in *boek, stoel*, in het Goth. door het letterteeken *ô* vertegenwoordigd. *Ui* heeft de mnl. lange *î* opgeleverd, die wij nu als *ij* uitspreken en die de Duitschers met *ei* schrijven; *ai* onze *ei* en scherpe *ee*. *Iu* gaf onze *ie* en *ui* in *rieken* en *ruiken, kieken* en *kuiken; au* onze *ou* en scherpe *oo*. Hieruit volgt deze tabel:

Grondklank.	1ste Versterking.	2de Versterking.
a	*â*	*oe*.
i	*ij*	*ei* en *ee*.
o, u en *eu*	*ie* en *ui*	*ou* en *oo*.

Waarbij men nog kan voegen:

i	*u* en *o*	*a*.

vermits *u, o* en *a* zwaarder zijn dan *i* en tot deze in dezelfde verhouding staan als guna en wriddhi tot den grondklank.
Dat het versterken in het voorvoegen eener vocaal bestaat, blijkt wel het duidelijkst bij de sterke ww. der 4de, 5de en 6de klasse. In de 4de is *a*, in de 5de *i*, in de 6de *u* de grondvocaal. In het Goth. on Ohd. ziet men duidelijk, dat deze grondvocalen het geheele ww. door blijven,

maar door voorvoeging van andere versterkt worden. Nemen we als voorbeelden *graven, bijten* en *buigen*, Geld. en Overijs. *bûgen*.

Ndl.	*graven*,	*groef*,	*groeven*,	*gegraven*.
Ohd.	*graban*,	*gruab*,	*gruabumes*,	*gagraban*.
Ndl.	*bijten*,	*beet*,	*beten*,	*gebeten*.
Goth.	*beitan*,	*bait*,	*bitum*,	*bitans*.
Ndl.	*buigen*,	*boog*,	*bogen*,	*gebogen*.
Goth.	*biugan*,	*baug*,	*bugum*,	*bugans*.

Merkwaardig is de verrassende overeenstemming dezer versterkingen in het perfect. van een aantal Sanskr. en Germ. ww. Om zulks te doen zien schrijf ik dien tijd uit van skr. *bhid* (splijten), hetzelfde w. als goth. *beitan*, ohd. *bîzan*, onoordsch *bîta*, ndl. *bijten*; en van skr. *bhug*, waarin *g* denzelfden klank heeft als in *gentle*, goth. *biugan*, ohd. *biugan*, ndl. *buigen*. Een onrd. *byga* schijnt niet te bestaan, ik neem daarom *flyga*, vliegen.

Skr.	Goth.		Ohd.	Onrd.
		Enkelv.		
bi-bhaid-a	*bait*		*beiz*	*beit*
bi-bhaid-ta	*bais-t*		*biz-i*	*beit-ir*
bi-bhaid-a	*bait*		*beiz*	*beit*
		Meerv.		
bi bhid-ima	*bit-um*		*biz-umes*	*bit-um*
bi-bhid-a	*bit-uth*		*biz-ut*	*bit-udh*
bi-bhid-us	*bit-un*		*biz-un*	*bit-u*
		Enkelv.		
bu-bhaug-a	*baug*		*boug*	*flaug*
bu-bhaug-ta	*baug-t*		*bug-i*	*flaug-t*
bu-bhaug-a	*bang*		*boug*	*flaug*
		Meerv.		
bu-bhug-ima	*bug-um*		*bug-umes*	*flug-um*
bu-bhug-a	*bug-uth*		*bug-ut*	*flug-udh*
bu-bhug-us	*bug-un*		*bug-un*	*flug-u*

Het Skr. heeft eigenlijk *bibhêda* en *bubhôga*, met *ê* en *ô*. Daar deze letters echter eigenlijk *ai* en *au* zijn, heb ik mij de vrijheid veroorloofd, de laatste schrijfwijze te kiezen om de overeenstemming sterker te laten uitkomen.
Indien, gelijk men ziet, Goth. *ai* en *au* niet slechts met Germ. maar ook met Sanskr. tweeklanken overeenkomen, is het dan niet ruim zoo eenvoudig en verstandig ze ook als zoodanig te erkennen, in plaats van ze voor ε en *o* aan te zien, waardoor het Gothisch tot eene der onbegrijpelijkste uitzonderingen gemaakt wordt? Tevens ziet men duidelijk, dat de *e* en *o* van *ik beet* en *boog* van een anderen oorsprong zijn dan die van *wij beten* en *bogen*; iets, dat Recensent loochent, op grond eener bedorven uitspraak van het Nhd. en Nfriesch.

men verkeerd gelezen te hebben en van dat alles niets te ver-

moeden, of het ten minste vergeten te zijn. Nu is het in ons vrije landje gelukkig aan iedereen geoorloofd daar niets van te weten, zelfs eenen recensent staat dit vrij; maar zulk eene onkunde mag men in den Hoogleeraar niet onderstellen. Daar om het is wel zeker, dat wij hier niet aan goeden ernst, maar aan luimige scherts van Recensent te denken hebben.

De Hoogl. spreekt blz. 63 van nog ‘eene fictie ter wille van eene theorie, namelijk deze, dat men onder al de Germaansche taaltakken in het Gothisch de oudste taalvormen vindt, en dat al de oudere en nieuwere Hoog- en Nederduitsche taalvormen daarvan afgeleid zijn. De Hoog- en Nederduitsche taaltakken beschouwt men als afstammelingen van het Gothisch en vormt zich zoo eene g e s c h i e d e n i s van de Germaansche taalfamilie. Maar die geschiedenis wordt zoo eene loutere fictie. Het Gothisch is niet de *moeder* van het Hoog- en Nederduitsch, het is er maar eene *zuster* van.’ - Hier hebben wij eene fictie van eene fictie; want indien hier iemand iets fingeert, dan is het Recensent die tegen zijne eigene fictie vecht. Had de Hoogleeraar niet zelf te kennen gegeven, dat hij zich weinig met de nieuwere taalbeschouwing heeft opgehouden, dan zou men onaangenaam kunnen worden en aandringen om te weten, wie die ‘men’ is of zijn, tegen wie ZHGel. hier te velde trekt; want noch GRIMM in zijne *Geschichte der deutschen Sprache*, noch BOPP of SCHLEICHER in hunne *Vergl. Gramm.*,

noch iemand anders heeft ooit zoo iets geleerd. De geestigheid van Recensent, hoe onloochenbaar waar ook, dat ‘j o n g e r e zusters niet uit o u d e r e zijn g e b o r e n of g e s p r o t e n’, verliest wel iets van hare aardigheid, als men moet vragen, of men daarbij aan moedwillige verdraaying der waarheid uit spottende luim of aan onjuiste opvatting uit onkunde te denken heeft. Die gefingeerde geschiedenis bestaat alleen in het brein van den Hoogleeraar; en wat de beschouwing der Gothische taalvormen betreft, ook daaromtrent is ZHGel. niet wel onderricht.

De taalkundigen onderscheiden zeer goed, in hoe verre een Gothische taalvorm oorspronkelijk of verbasterd is. Zij weten en leeren, dat sommige Ohd. en Oudn. vormen nader aan de oorspronkelijke komen dan de overeenkomstige Gothische. Een paar voorbeelden tot bewijs. Ik ken geen Germanist, die niet bij de vergelijking van het Goth. *wigam* (wij bewegen) met het Ohd. *wegames* gereedelijk erkennen zal, dat de Goth. vorm slechts gedeeltelijk ouder of oorspronkelijker, maar ook gedeeltelijk jonger is dan de Oudhd. Hij zal zeggen, dat de *i* van *w*i*gam* ouder is dan de *e* van *w*e*games*, omdat deze laatste door den invloed der volgende *a* ontstaan is uit de *i*, die zich èn in het Goth. woord èn in den 2^{den} en 3^{den} pers. enk. van het Ohd. verbum, in *w*ig*is* en *w*ig*it*, vertoont. Doch hij zal ook door de vergelijking van *wigam* en *wegames* met skr. *vahâmas* en lat. *vehimus* aantoonen, dat de Ohd. persoonsuitgang -*ames* nader aan den oorsprong komt dan de Goth. -*am*, die het teeken van het meerv. *s* of *as* heeft verloren. - Hij zal ook zeggen, dat de Ohd. tweeklank *ua* in *stual* oorspronkelijker is dan de *ô* in Goth. *stôls*, dewijl deze *ô* eene ineensmelting van *ua* is; vergel. noot 6. Als men de taalvormen zóó beschouwt, dan merkt men het Gothisch niet aan als de gemeenschappelijke moeder, dan leidt men de vormen der overige Germaansche talen niet van de Gothische af.

In de aangehaalde redeneering toont de Hoogleeraar buitendien, dat hij in de geslachtsrekening der Germ. familie

niet zoo volkomen t' huis is, als men wel denken zou. Het Hoogduitsch is geene ‘zuster’ van het Gothisch, de vermaagschapping is gansch anders. Het Oudhoogduitsch, dat nog in het Opperduitsch voortleeft, is van het Gothisch slechts eene zustersdochter, eene nicht of moeizegster, geboren uit eene volle zuster, uit het Nederduitsch, bij de tweede klankverschuiving, die in de 7de en 8ste eeuw voorviel. Het Hoogduitsch, zooals men de beschaafde taal onzer oostelijke naburen gewoonlijk noemt, door de taalkundigen *het Nieuwhoogd*. geheeten, is weder eene dochter van het Oudof Opperduitsch en ontstaan ten tijde van LUTHER uit eene vermenging met Nederd. elementen. Men kan dat alles haarfijn uitgerekend en met bewijzen gestaafd vinden in GRIMM's *Gesch. der deutschen Sprache*. Indien nu de genealogie tot de liefhebberijen van den Hoogl. behoort, dan kan ik ZHGel. de lezing van genoemd werk aanbevelen. Volgt ZEd. dien wenk, dan bestaat er kans dat hij, de Germ. taalfamilie op nieuw met een bezoek vereerende, de kleindochter niet weder voor de grootmoeder en de oudtante voor de zuster zal aanzien.

De luim, waarin wij den Hoogleeraar zoo even aantroffen, begeeft ZHGel. zoo spoedig niet. Loutere scherts is het, als hij mij schijnbaar duchtig doorhaalt over mijne spelling van het Friesche woord *tsjettel*. Om den leerling in het geheugen te prenten, dat de *e* in *ketel* zacht is, had ik gezegd, dat dit woord in het Friesch *tsjettel* met eene korte *e* luidt. Ik had ook op hd. *Kessel*, en op Goth. *katils* of Onoordsch *katill* kunnen wijzen, wier *a* de zachtheid der *e* insgelijks aantoont; maar ik wenschte nu en dan onze Friesche landgenooten te doen opmerken, dat ook hunne taal dikwijls kan strekken om de spelling van het Hollandsch te bepalen. De Heer T.R. neemt mij oogenschijnlijk dat misbruik van zijn Friesch kwalijk; ‘Waarom,’ vraagt hij, ‘heeft Schrijver maar niet liever op het Hoogd. *Kessel* gewezen?’ Doch daar zit het hem eigenlijk niet; ik had die *s*

niet mogen gebruiken. ‘Men zegt *tjettel*, en *tjerke* voor *kerk, tjiez* voor *kees* (kaas) en *tjenne* voor *kerne* (karn); en men spreekt de *tj* in die woorden even zoo uit, als ieder dat doet in *tjalk, tjilp* en *getjilp*.’ Even te voren, blz. 47, zegt ZHGel. ‘dat ik eisch dat men ook nog bekend is met het Friesch, met het Boerefriesch, dat zoo weinig bekend en ook zoo gemakkelijk niet te leeren is; dat men er meer van moet weten dan de schrijver, die toont, dat hij er al heel weinig af weet, en zelfs de uitspraak niet kent.’ Zou men niet zeggen, dat alles de grootste ernst was, en dat de Hoogl. over mijne onkunde eene wrevelige bui had gekregen? En toch, schijn bedriegt ook hier; er is geen enkel woord van gemeend. Dit ziet men terstond daaraan, dat Rec. zijne bedoeling met ‘het Friesch’ door de bijvoeging van ‘het Boerefriesch’ buiten allen twijfel stelt.’ Immers de stedelingen zeggen wel *Tjerk, Tjalling, Tjum, tjalk, tjilpen*, maar die worden hier niet bedoeld. Zij konden trouwens ook niet bedoeld worden, want zij spreken en verstaan zelfs het Friesch doorgaans niet. Zij hebben een sterk gewijzigd dialect van het Hollandsch, ‘niets anders dan Noordhollandsch met provinciale uitspraak en eenige provincialismen,’ zegt Recens. op blz. 49 zelf. De Hoogleeraar had dus wel het oog op de rechte personen, op de boeren, de eenigen die het Friesch spreken. Doch hoe zouden zijne woorden ernstig gemeend kunnen zijn? Immers gedurende mijn veertienjarig verblijf op het platteland van Friesland heb ik de landlieden nooit anders dan *tsjettel, tsjerke, tsjenne, tsjoene, tsjiiz* hooren uitspreken; en mijne ondervinding komt overeen met het beweren van Dr.J.H. HALBERTSMA. Deze geleerde, dien de Friezen zelven voor een der beste kenners hunner taal aanzien en aan wien het Fr. Genootsch. in 1834 de taak opdroeg om de spelling te regelen, schrijft in zijne ‘Friesche Spelling,’ voorkomende in het Friesche Jaarboekje van 1834, op blz. 41: ‘GIJSBERT JAPICX en allen die na hem kwamen hebben zeer gedwaald met *tj* voor *tsj* te schrijven. Indien zij hunne eigene tong een oogen-

blik geraadpleegd hadden met te vragen, hoe *tjennen*, teenen en karnden, in de uitspraak onderscheiden werden, zouden zij *tsjernnen* voor karnden en *tjennen* voor teenen ten antwoord gekregen hebben. Bij geluk heeft GIJSBERT een enkelen keer goed gespeld, met *tzjerl*, beste maat, te schrijven; maar meestal heeft hij de *z* of *s* in het schrift, gelijk de Frieschsprekende Hollanders in de uitspraak vergeten. - De ouden hoorden die *s* duidelijk in hun *tsiake*, kaak, ons *tsjaek*, in hun *tsierke*, ons *tsjerke*, kerk. Hieruit verbetere men alle die woorden die bij G. JAPICX *tj* hebben - *tsjien, tsjettel, tsjok, tsjilpje*, enz.'

Ik was dus in het geheel niet verontrust, maar toch wel eenigzins verwonderd, en wist niet zoo terstond hoe ik het met Recensent had, totdat ik, verder lezende, bemerkte dat ik hier met eene loutere geestigheid had te doen, met eene onschuldige grap om den Heer HALBERTSMA en mij voor een oogenblik een doodelijken schrik op het lijf te jagen. Voor een oogenblik evenwel maar; want de Hoogleeraar laat terstond volgen: 'Die *tj* is niets anders dan de palatale *t*, de verhemelteletter *t*, die men ook in het Sanskritsch en andere talen heeft, en ook daarin met de *k* verwisseld wordt.' - Nu was ik in eens op de hoogte, en zag tevens, dat Rec. eerlijk genoeg was om alles terstond weder goed te maken. Heel juist was zijne uitdrukking wel niet, maar de bedoeling was kenbaar genoeg. De Sanskr. Gramm. toch spreekt niet bepaaldelijk van 'een palatale *t*,' maar van eene rij van vijf of zes medeklinkers - er behoort ook eene *s* toe - die zij eenvoudig *palatalen* noemt; en de eerste dier letters, de *tsjakâra*, wordt evenzoo uitgesproken als de beginletters van *tsjettel* en *tsjerke*. De benaming van 'palatale *t*' is daarom af te keuren, omdat zij niet uit *t*, maar uit *k* ontstaan is. De *t* in *natie, executie* en in het Friesche *tjennen* (teenen) zou men veeleer eene palatale *t* kunnen heeten. Dit zal dan ook wel de reden zijn, waarom de grammatici de bedoelde letters eenvoudig *palatalen* noemen, en, als onderscheiding noodig is, van de *palatale tenuis, media*,

enz. spreken. Intusschen, met zijne laatste verklaring brengt de Hoogl. alles te recht; want de uitspraak der tsjakâra wordt door de Eng. *ch* in *church*, door *tsch* in het Hd. *Kutscher* en door *tch* in het Fransche *hatchis* voorgesteld. Wij Hollanders kunnen dien klank met ons letterschrift niet volkomen juist afbeelden; maar *tsj* komt er kennelijk dichter bij dan *tj*, en verdient in allen gevalle de voorkeur, omdat wij gewoon zijn deze letterverbinding in *tjilpen, koetje* enz., en de Friezen zelven in hun *tjennen* (teenen) en *tjimje*, anders uit te spreken [7].

Die kleine attentie, van opheldering te geven en gerust te stellen, heeft ZHG. niet, als hij mij anderhalve pagina lang over iets anders kapittelt. Op blz. 48 lees ik: 'Hoe oppervlakkig en gebrekkig de Schrijver met de uitspraak van het Friesch bekend is, kan ook daaruit blijken, dat hij § 118, waar hij spreekt over de spelling met *ij* in de woorden, die in het Engelsch of Friesch *i* hebben, onder de voorbeelden schrijft "*bij*, friesch *bi*," en "*mij*, fr. *mi*." Maar in deze woorden.… wordt de *ij* niet eenvoudig als een *i* uitgesproken, maar zóo, dat een Hollander niet anders hooren kan, of de Friesch spreekt de *ij* evenzoo, als hij dat zelf doet.… De klank, die hij [de Fries] bij de uitspraak van *mij* in de mond vormt.… is een korte scherpe *i*, zooals in *wil*.… een *i*, die door de medeklinker *j* afgebroken en afgesloten wordt enz.' - Waar is het, dat de Friezen, zooals de Hoogleeraar te recht aanmerkt, net als andere menschen, met den mond spreken, en niet alleen de *ij*, maar ook alle andere klinkers 'in de mond vormen' - eene veertienjarige ondervinding maakt, dat ik daarvoor in durf staan - maar ZHGel. geeft zich hier het voorkomen van niet te weten, dat het Friesch dialecten heeft, het eene

7) Reeds in het Oudfriesch gevoelde men de onmogelijkheid om dien klank juist voor te stellen, en vandaar de zonderlingste spellingen. Ons *kaak* vindt men geschreven: *ziake, tzake, sthiahe; kerk - sziurke, tsiurike, sthereke; kaas-tzyse* en *ztyse*, waaruit duidelijk blijkt, dat men ook toen een zweem van eene *s* hoorde.

beter en zuiverder dan het andere. Zoo komen b.v. de dialecten, die in de zoogenoemde Wouden worden gesproken, nader aan het Oudfriesch, en aan het algemeen Oudgermaansch, dan de tongvallen, die in de kleistreken heerschen, waarin ook Britsum ligt. In de Wouden zegt men *bi, hi, wi, mi, si*; en het voornw. van den 2^{den} persoon luidt daar, naar voorvaderlijk gebruik, nog *du* (*doe*). Op de Klei echter zegt men *bij, hij* enz. en *dou*, welk verschil soms tot scherts aanleiding geeft. Nu zal men het wel natuurlijk vinden en billijken, dat ik mij liefst niet op den meest bedorven tongval beroep, vooral niet wanneer dat beroep, zooals hier, mij niet zou baten. Hooren wij ten overvloede Dr. HALBERTSMA op blz. 11 zijner Friesche spelling. ‘Sommige dialecten zeggen nog, en behooren te blijven zeggen: *di*, u, *mi*, mij, *si*, zij, enz.’

Recensent achtte zeker de ware gesteldheid der zaken te veel van algemeene bekendheid, dan dat hij het noodig oordeelde den lezer te doen opmerken, dat hij hier eene waarheid zeide en eene waarheid verzweeg om zich met den lezer en mij wat te kunnen vermaken. Misschien ook zag de Hoogl. hier geene geschikte gelegenheid om nieuwe bewijzen van zijne kennis van het Sanskrit te geven. Nu mag ik wel wat vroolijkheid; ik kan ook wel scherts verdragen, en neem daarom ZHGel. zijne onschuldige boert geenszins kwalijk. Doch - wat ik omtrent niet zeggen durf - ik vind het bijna een klein weinigje indiscreet, dat ZHGel. in de meening verkeert, dat ieder ander met dezelfde jeugdigachtige lichtzinnigheid met de wetenschap speelt en solt. En zoo denkt ZHGel. kennelijk. Ook bij hem geldt: Alle harten bij zijn eigen; men ziet dat al aan het begin der recensie. De Heer T.R. meent, dat ik de eerste invallende gedachte de beste zoo maar zonder onderzoek in mijn boekje heb neêrgeschreven. Oordeelt zelven, Mijne Heeren. Mijn eerste hulpregel voor het onderkennen van de natuur der *e's* luidt aldus: ‘De opene of lange *e* is zacht in woorden, waarnaast vormen van dezelfde of nagenoeg dezelfde beteekenis bestaan, in welke

eene *a* of *i* voorkomt. Uitgezonderd zijn *heet - hitte* en *leeder, leêr - ladder*.' Die regel is gegrond op de opmerking, door mij reeds in 1845 gemaakt, dat de zachte *e's* uit *i's* of *a's* zijn ontstaan, en dat onze hedendaagsche taal nog wel woordvormen bezit, waarin de 'Urvocal' naast de *e* heeft standgehouden; b.v. in *stad* naast *steden, stedeling, besteden*; in *schip* naast *schepen, schepeling, inschepen* enz. Deze regel kon m. i. de spelling van een aantal woorden leeren kennen. Ik had echter tevens twee woorden opgemerkt, waarin de *ee* uit *ai*, later *ei* geworden, ontstaan was, waarnaast twee kennelijk verwante met *i* en *a* bestonden. Ik rekende mij dus verplicht die als uitzonderingen op te geven; natuurlijk niet, voor ik volkomen zeker was; en dat was ik, toen ik opteekende. *Heet* luidt in sommige streken van ons vaderland nog *heit*, b.v. in Gelderland. In mijne jeugd kon men te Arnhem in den herfst, na het inoogsten der boekweit, warm boekweitenbrood hooren uitventen met het geroep: *Haal heit boekendenbrood! haal heit*!; mogelijk is dit nog zoo. Bovendien al onze taalkundigen, PLANTIJN, KILIAAN, TEN KATE, LELYVELT, WEILAND, SIEGENBEEK, BILDERDIJK, ALBERDINGK THIJM, verklaren de *e* in *heet* eenparig voor scherp, niettegenstaande het woord *hitte* slechts eene *i* heeft. In de verwante talen treft men hetzelfde verschil van vocaal aan: in ohd. *haiz, heiz* en *hiza*; nhd. *heisz* en *Hitze*; onrd. *heitr* en *hiti*; ags. *hât* en *heat*; eng. *hot* en *heat*. Men ziet, ik had mij behoorlijk vergewist; wat wil men meer? Maar het heeft mij niets gebaat in het oog van Recensent. Dat alles doet bij hem niets ter wereld af; de *e* in *heet* is zacht, omdat men in het (Nieuw-)Friesch *hît, hiit* uitspreekt met eene zuivere *i*, niet '*hîet*.' De Heer T.R. is niet altijd even vast op de uitspraak van het Friesch en schrijft bv., blz. 47, *tjiez* (kaas) met *ie*, voor *tsjiiz* met de zuivere lange *i*; waaruit een kwaadwillige zou kunnen afleiden, dat ZHGel. het onderscheid tusschen *tsjiizje*, kaas maken, en *tsjîezje*, kiezen, niet kende; hier echter heeft hij werkelijk vrij goed gehoord. Men zegt inderdaad bijna algemeen

hiit, doch evenwel niet uitsluitend; men spreekt ook *hîet* en zelfs *hièt* of bijna *hjet* uit, ik heb dit nog dezen zomer op een warmen achtermiddag gehoord van een man, naar ik meen, uit Opsterland. Dit verschil zou reeds voor een bloot liefhebber een spoorslag zijn om eens in het Oudfriesch te gaan kijken, ten einde te weten bij wie hier het gelijk is, bij de meerderheid of bij de minderheid; hoeveel te meer zou men dit verwachten van iemand, die voornemens is een ander à propos de cela de ooren te wasschen en dus gevaarloopt zich aan het water de vingers te branden. ZHGel. heeft dit echter niet gedaan, en spreekt zelfs volstrekt niet van het Oudfriesch, noch hier noch elders. Heel verstandig vind ik dat volslagen stilzwijgen niet - de booze wereld denkt al gaauw, dat die taal buiten den kring der kennis van ZH. Gel. ligt, wat voor een Friesch taalkundige, die zulk een onbepaalden afkeer van 'oppervlakkigheid' heeft, niet heel pleizierig moet zijn. Hoe het zij, zeker is het, dat Recens. die taal hier niet heeft geraadpleegd; want zij schrijft niet *hît* noch *hyt*, maar *hêt* [8] met dezelfde lange ê, die ook in *ên, bên, stên, mêne* voorkomt, welke woorden thans *îen, bîen, stîen, gemîen* luiden. Men ziet dus, die *hîet* uitspreken, hebben het aan het rechte eind; *hiit* is eene bedorven uitspraak, die derhalve niet in rekening mag komen en niets afdoet tegenover het eenparige getuigenis der overige talen en der taalkundigen.

Naar aanleiding van mijne tweede uitzondering redeneert de Heer T.R. ook al eenigzins vreemd. De bestemming van mijn boekje bracht mede, dat ik de spelling van *leêr, leêren* opgaf en de scherpte der *e* bewees door te zeggen, dat men hier eene zamentrekking had, even als in *onweêr, teêr, neêr* en andere. Ik was dus genoodzaakt om den wille van het thans gebruikelijke *leêr* ook het verouderde grond-

8) Bij voorb. in de Algem. wetten van Westerlauwersch Friesland, art. 14: '*om dat de camp is dera fijf ordela godes ên, dera trina* hêta, *ende dera twira caldera*' 'omdat het kampgevecht is een der vijf godsoordeelen (ordalia), der drie *heete*, en der twee koude.'

woord uit te schrijven. Moest ik dit nu verkeerd of goed spellen? In het laatste geval was *leeder* de eenige schrijfwijze, en dit maakte dus eene tweede uitzondering uit, want het woord *ladder* stond er naast. Kon ik nu van dat woord zwijgen, zonder mijnen regel tot eene onwaarheid te maken? Recens. zou er wat luchtiger over heen zijn geloopen: 'En waartoe moet hier die tweede uitzondering van *leeder - ladder* toch dienen? Het woord *leeder* voor *ladder* is immers in het Hollandsch niet in gebruik; men heeft het dus niet te spellen; en *leer* of *leêr*, is immers door zamentrekking ontstaan uit *ledder*, zooals men in Friesland en andere gewesten, ook wel in Holland (?) voor *ladder* zegt. En waar heeft de Schrijver dat *leeder* vandaan? - *leeder* is een Vlaamsch woord.' Zou men niet zeggen, dat de man wat gemelijk was, omdat ik zijn Friesch *ledder* miskend had? Ik wil hem evenwel beleefd vragen, of de Statenoverzetting des bijbels Nederlandsch is of niet. Zoo ja, dan is *leeder* ook goed Nederl., want daar komt het in voor, Gen. 28, 12, in het verhaal van JAKOBS droom. Doch eigenlijk behoefde ik die moeite niet eens te nemen; immers indien *leêr* goed Hollandsch is, dan moet *leeder* het ook wel geweest zijn, want *leêr* kan wel eene zamentrekking van *leeder*, maar wel niet van *ledder* wezen; eene dubbele *d* wordt immers niet uitgestooten. Wie heeft ooit gehoord van *beên, weên* en *reên* voor *bedden, wedden* en *redden*? van *paân* en *zwaâr* voor *padden* en *zwadder*; of van *toôn* en *voôn* of *muun* en *schuun* voor *todden, vodden, mudden* en *schudden? Ler* van *ledder*, dat had nog kunnen gaan, maar zoo spreken wij nu ongelukkig niet. SIEGENBEEK zwijgt hier en geeft alleen *ladder* en *leer* op; maar volgens PLANTIJN, KILIAAN, de Statenoverzetters en WEILAND is de *e* in *leeder* scherp, in overeenstemming met het hd. *Leiter* en VAN DER SCHUERENS '*Leyder dayr men op klympt*.' Dit doet evenwel niets af; de Hoogl. meent desniettemin, dat de *e* zacht is, als zijnde uit *i* ontstaan; en ZHGel. beroept zich op eene afleiding, die hem 'veel waarschijnlijker' voorkomt, dan de meest be-

kende. KILIAAN achtte *leeder* afgeleid van '*leeden* sive *leyden*, quod adscendentem ducant et dirigant.' WEILAND houdt dit voor niet onwaarschijnlijk. En inderdaad in de voorstelling van eene leêr als een ding, dat iemand leidt of brengt, waar hij zonder hulp niet komen kan, ligt niets ongerijmds. Dit laatste zou ik niet durven beweren van de gissing des Heeren R. Nadat ZHGel. WEILAND's gevoelen heeft opgegeven, laat hij, blz. 40, volgen: 'veel waarschijnlijker is de afleiding van *liden*, dat langs gaan beteekent, en dan is *ei* in het Hoogd. uit een *i* ontstaan, even als in *weiter*, voor het Friesche *wider*, Holl. *wijder*.' - Ik zwijg maar van de erbarmelijke verwarring der lange *î*, die nndl. *ij*, nhd. *ei* heeft opgeleverd, maar n o o i t *e* wordt, met de korte *i*, die op het einde eener lettergreep altijd in *e* overgaat; zooals wij kunnen zien uit oudsaks. *lîden, lijden*, en *gilidan, geleden*; uit *wîder, wijder* en *withar, weder*. Met zulke kleinigheden houdt Recensent zich niet op. Wij weten nu eenmaal, dat de Hoogl. niet t' huis geeft, als men aanklopt met dingen, die men alleen door taalvergelijking weten kan. Ik kom dan ook alleen op den gedachtengang, die kan bij iedereen gezond wezen. Het bedoelde *liden* had eene lange *i* en luidt nu *lijden*. Het beteekende in het Mnl. g a a n, v o o r b i j g a a n, l a n g s g a a n, gelijk nog blijkt uit *verleden*, hd. *vergangen*, en uit *overlijden*, overgaan in een ander leven. *Lijden, liden* was dus in de opvatting van g a a n intransitief, onzijdig. Indien dus onze brave voorouders van dat *liden* het woord *leeder* hadden gevormd, dan zouden zij zich eene leêr hebben moeten voorstellen als een ding, dat zelf g a a t, ergens l a n g s of v o o r b i j gaat. Deze voorstelling nu is misschien zeer poëtisch, maar waarschijnlijk komt zij mij niet voor. Ik zou daarom in geen geval Recensents afleiding zoo 'veel waarschijnlijker' kunnen vinden dan die van KILIAAN. Gelukkig echter behoef ik over dit punt met ZEd. niet te kibbelen; het zal geene oorzaak van vijandschap tusschen ons worden. Het is al erg genoeg, als men moet harrewarren over iets dat men voor waar houdt, maar te twisten over

den graad van waarschijnlijkheid van twee gevoelens, die beide glad verkeerd zijn, dat zou al te gek wezen. Eer ik echter op dat punt kom, moet ik eerlijk zijn en ook het goede erkennen, dat in Recensents redeneering ligt. Volkomen waar is zijne conclusie: ‘en dan is de *ei* in het Hoogd. uit eene *i* ontstaan.’ Voor den taalkundige staat dit zelfs zoo vast als b.v. het volgende: *en als dat alles zoo is, dan is deze mosch uit een ei gebroed*; eene gevolgtrekking, waartegen wel niemand, zelfs geen ontaalkundige, eenig bezwaar zal hebben [9].

Wij behoeven ons, gelijk ik zei, over geene van beide afleidingen te bekommeren, ze zijn alle twee niet goed. KILIAAN's vergissing kan ons niet verwonderen, hij kon het wel niet beter weten. Een ‘goed taalkundige’ van dezen tijd echter - een titel, waaraan de Hoogleeraar te recht groote waarde hecht -, bekijkt een woord, waarvan hij de afleiding zoekt, van alle kanten, van voren en van achteren even goed als in het midden. Als het een substantivum is, vraagt hij ook naar het geslacht, en in de eerste plaats naar den oudsten vorm. Van dat alles is hier door den haast niets gebeurd. Reeds het geslacht toch wraakt die beide afleidingen. *Leeder, leer, ladder, Leiter, - ledder* zelfs - zijn vrouwelijk. Zij zijn dat altijd geweest, reeds in het Ohd., Ags. en Oudfriesch; aan een verloop van het geslacht valt hier dus niet te denken. Doch, indien het woord van een ww. was gevormd door achtervoeging van *-er* zou het dan niet mannel. moeten zijn, even goed als *snuiter, stamper, trekker* enz.? Dit komt dus al niet goed uit en doet het ergste verwachten. De oudste vormen van *leeder* weêrspreken die afleiding dan ook geheel. Zij beginnen met *hl*, terwijl noch *leiden*, noch *liden* of *lijden* ooit eene *h* (ch) tot beginletter gehad heeft. De Hoogl. zou dit reeds uit het Oudfriesch hebben kunnen

9) Alle Hd. *ei's* zijn uit *i* ontstaan, zoowel die, waaraan de Nederl. *ij* beantwoordt, als dezulke, die ook bij ons *ei* of *ee* luiden; de eerstbedoelde zijn de 1ste, de laatstbedoelde de 2de Vocalsteigerung der *i*. Zie noot. 6.

leeren, indien hij bij deze gelegenheid maar aan die taal gedacht had. Dit zei *hladder* en *hleder*, zie de *Hunsingoër keren*, art. 71, en de *Emsiger domen*. a. 46. Het Ofri. kende dus ook al de beide vormen. Het Ohd. zei *hleitara*, het Ags. *hlaedre*; waaruit vooreerst volgt, dat in het oorspronkelijke woord de tweeklank *ai* voorkwam, en dat de *e* dus scherp is; en ten tweede, dat men ten behoeve der afleiding naar een subst. of adject. heeft te zoeken, dat met *hl* begint. Zoodanig een treft men in het Ags. en Ond. *hlidh*, ohd. *hlita* aan, dat hellend beteekent, waarvan een collectivum *hlidhu*, heuvels en hellingen. Het begrip van hellend en hoog past vrij goed voor eene ladder, zoodat dit *hlidh* waarschijnlijk wel het stamwoord is. *Leeder* en *ladder* zouden in dit geval beide door vocaalversterking zijn gevormd; vergel. noot 6.

Men ziet, dat de Hoogl. wel wat luchtigjes en vluchtigjes over de dingen heenloopt. Nu benijd ik ZHGel. zijne methode in het geheel niet, doch zou het toch prettiger vinden, indien hij vrijzinnig genoeg was om een andersdenkende niet te veroordeelen, wanneer deze wat bezonnener te werk gaat en de dingen eerst goed onderzoekt, voor hij oordeelt.

In andere gevallen eischt de Hoogl. eene accuratesse, die overdreven is en haast in het gekke loopt. Als een zoöloog eens zei: *Alle welgeschapen menschen hebben twee handen, behalven de kippen, die er in het geheel geen hebben*, dan zou men al licht vragen, of de man met molentjes liep. En nu wil de Hoogl. mij met geweld twee zulke molentjes in de handen drukken. De bedoeling evenwel is goed en prijselijk. Het is bij de beoordeeling van mijn tweeden regel, dat de Heer T.R. zich zoo mededeelzaam betoont. Die regel luidt: ‘De opene *e* is zacht in ongelijkvloeyende ww. behalve in *heeten* en in het enkelv. van enz.’ Recens. vraagt blz. 41: waartoe moet die uitzondering van *heeten* dienen? dit is immers in ons Hollandsch niet ongelijkvloeijend - in het Hollandsch, dat iedereen te schrijven en te spellen heeft, is het gelijkvloeijend. Om algemeen verstaanbaar te zijn had de schrijver

ten minsten zoo moeten schrijven: ‘behalven in *heeten*, ofschoon dat oudtijds ook ongelijkvloeijend was.’ Ik ben oprecht dankbaar voor den welgemeenden raad, doch heb mij nog niet kunnen overtuigen, dat ik, aangenomen *heeten* was werkelijk als gelijkvloeyend te beschouwen, er dan melding van had moeten maken; ik zou denken dat ik er dan geheel van had moeten zwijgen. Doch een Recensent weet de zaken, die hij beoordeelt, steeds beter dan een schrijver; daarom zal ik wel ongelijk hebben. Maar dan kan een geneesheer ook niet langer volstaan met te zeggen: *Van ditzelfde drankje moeten alle drie de zieken innemen*; om verstaanbaar te zijn, zal hij er voortaan moeten bijvoegen: *behalven de gezonden, ofschoon die ook jaren geleden ziek zijn geweest*. Op blz. 43 krijg ik, bij gelegenheid van het ww. *scheiden*, denzelfden wijzen raad. Ge zult erkennen, Mijne Heeren, dit is de zorgvuldigheid en goedhartigheid tot het uiterste gedreven. Dingen, die men niet als uitzonderingen beschouwt, toch als uitzonderingen te willen opgeven, twee logische bokjes te schieten en zich de calange te getroosten, alleen met het menschlievende doel om anderen voor misvatting te behoeden, het is eene ongehoorde edelmoedigheid.

Ik geloof, dat het aangevoerde toereikend is om de wetenschappelijke waarde der recensie en den daarin gevolgden redeneertrant te doen kennen; nu een proefje van Recensents naauwgezetheid bij het doen van opgaven. Cijfers, zegt men doorgaans, bedriegen niet; men moge het bij het redeneeren en gevolgtrekken zoo naauw niet nemen, bij het opgeven van getallen is men getrouw en naauwkeurig. Die stelling gaat niet door, dat ziet men hier. Ik heb mijn boekje betiteld: *De Nederl. spelling onder beknopte regels gebragt*; om de juistheid van dien titel te laten uitkomen zegt Recens. ‘dat mijn boekje uit een aantal van 250 (zegge tweehonderd en vijftig) dikwijls vrij lange REGELS bestaat.’ Die opgave is niet juist. De eerste druk bestond uit 274, de tweede uit 296 §§ en de derde telt er 322. Maar die §§ zijn niet alle REGELS, veel minder spelregels. Het aantal spelregels bedraagt

maar 24: 3 algemeene, 10 voor het gebruik der klinkers, en 11 voor dat der medeklinkers. Rekent men er de 37 regels bij, die strekken om de natuur der woordklanken te leeren kennen, maar die geene spelregels zijn - het spellen toch onderstelt de kennis van het te spellen woord - dan komt men op 61 regels. De overige 260 §§ bevatten definities, ophelderingen en zaken, die in eene gewone spraakkunst buiten het hoofdstuk ‘Spelling’ behooren geleerd te worden, maar die ik voor mijn doel een weinig anders moest voorstellen.

Een aantal andere onnaauwkeurigheden laat ik voor het oogenblik onaangeroerd, de gelegenheid om ze te rectificeeren zal zich later wel voordoen. Ik mag dezen brief echter niet eindigen, Mijne Heeren, zonder u beleefdelijk verzocht te hebben, den Heer T.R. mijnen dank over te brengen voor de groote moeite, aan de recensie besteed, en ZHGel. de verzekering te geven, dat zij voor de wetenschap niet vruchteloos zal zijn. In het bijzonder dank ik den Heer T.R. voor zijne juiste opmerking betreffende het woord *dozijn*. Met anderen meende ik, dat wij het uit het Fransch hadden overgenomen, en dat de analogie daarom de spelling *dozein* vorderde. Dit was verkeerd gezien. Het was mij wel niet ontgaan, dat de Fransche *ou* doorgaans *oe* oplevert, bv. in *groep, troep, koets, toets*, fr. *groupe, troupe, couche, touche*, zoodat *douzaine* bij ons *doezein* had moeten worden, doch ik wist er geen anderen weg op. Het middeleeuwsch Latijnsche *docenus-,-a,-um*, voor het classieke *duodecenus*, was mij onbekend gebleven. Die middeleeuwsche vorm echter heldert alles op; hij verklaart de *o* in de algemeene uitspraak en de *i* in het provincialistische *doziin*. De spelling *dozijn* is derhalve geheel in den regel.

Ik houd mij ook voor het vervolg voor 's Hoogleeraars aanen opmerkingen aanbevolen, zonder echter te beloven, dat ik ze terstond zal beantwoorden. Doch al mochten ze ook alle ongegrond wezen, ik zal ze in gedachte houden en er bij voorkomende gelegenheden winst mede doen. Het kan voor eene wetenschap niet anders dan voordeelig zijn, dat de heerschende vooroordeelen en verkeerde begrippen open-

baar worden, men kan dan pogingen aanwenden om ze weg te nemen of te verbeteren.

Ik eindig Mijne Heeren, met u de verzekering aan te bieden van de hoogachting, met welke ik de eer heb te zijn,

Leiden, October 1862.

UWEd. dienstv. dienaar, L.A. TE WINKEL.

Uitweiden of *uitwijden?*

Voor verscheiden jaren opperde men in het Magazijn van Nederlandsche Taalkunde van den heer BOMHOFF, D. I. bl. 224 de vraag, of men schrijven moest: over iets *uitweiden* of *uitwijden*. Mr. J. VAN LENNEP gaf toen, aldaar bl. 274 en volgg. een antwoord op die vraag, waarbij aan de spelling met *ei* de voorkeur werd gegeven. Tot tweemaal toe heeft men daarna in een ander taalkundig Tijdschrift, met name *De Nederlandsche Taal*, D. II. bl. 160 en D. III. bl. 67, den heer VAN LENNEP gewezen op het gezag van BILDERDIJK, als door wien de spelling van *uitwijden* zou zijn voorgestaan. Dewijl het mij niet bekend is, dat op deze, in sommiger oogen voorzeker veel afdoende, bedenking is geantwoord; daar intusschen enkele onzer schrijvers van naam voortgaan met *uitwijden* voor *uitweiden* te bezigen, en ook daar, naar het mij voorkomt, de heer VAN LENNEP in zijne bewijsvoering niet in allen deele gelukkig is geweest: acht ik het niet ongepast, in dit Tijdschrift nogmaals op de questie terug te komen.

Het is inderdaad zoo: BILDERDIJK begunstigt door zijn voorbeeld de schrijfwijze van *uitwijden*, en de Schrijver in *De Nederlandsche Taal* zeide te regt: ‘het is bevreemdend dat Mr. J. VAN LENNEP daarvan zwijgt.’ Deze Heer toch staat niet alleen bekend als een vlijtig beoefenaar van de wer-

ken des grooten Dichters, waar ook diens gezag als taalkenner wordt door hem niet gering geacht. Reeds in 1789 schreef BILDERDIJK in het Treurspel *De dood van Edipus*, bl. 16:

> *Een misdrijf, dat veel min in daden, dan in lijden*
> *Bestaat, indien ik hier er over* uit *moet* wijden.

en deze schrijfwijze bleef hij getrouw in het ruim veertig jaar later uitgegeven Buitenleven naar Delille, bl. 152:

> *Wees echter, wen 't u lust als Dichter* uit *te* wijden,
> *Bedachtzaam op een keus, die 't onderwerp kan lijden*.

Men zou kunnen aanvoeren, dat deze voorbeelden niet bijzonder veel afdoen, daar zij, als dichterlijke vrijheden om des rijms wille, kunnen aangemerkt worden. Dan, ook in 's Mans proza ontmoeten wij het woord meermalen op dezelfde wijze gespeld. Zoo leest men in de Verhand. over het verband van Dichtkunst en Welsprekendheid (uitg. in 8vo) bl. 83: *de perken, binnen welke mijn bestek deze Verhandeling omschreven heeft, verbieden mijn reeds vermoeide pen verder* uit *te* wijden. Ald. bl. 86: *hier over geluste 't ons, wat nader* uit *te* wijden. In het reeds aangeh. Buitenleven, bl. 191: *De Schrijver* wijdt *hier in zijne Aanteekening* uit *over* enz. In den Fingal, D. I. bl. 160: *het is hier de plaats niet daar over* uit *te* wijden. In de Verhand. over de Geslachten (2^{e} druk), bl. 205: *Daar wy in deze ruime* uitwijding *vervallen zijn*. Ald. bl. 212: *Doch wy mogen hierover niet te ver* uitwijden.

Er is nog meer. BILDERDIJK heeft zich bepaaldelijk over het woord verklaard. In zijne Aanteekeningen op de Gedichten van ANTONIDES VAN DER GOES, D. II. bl. 49, zegt hij dat ‘uitweiden zich laat zeggen, als van het weidend vee ontleend, doch dat *wijden*; spatiari, van *wijd*, eigenlijker is.’

Men bemerkt intusschen dat deze Aanteekening blootelijk de uitspraak eener meening behelst, en dus evenveel of even weinig afdoet als de uitspraak van WEILAND, die, in tegenovergestelden zin, zegt: ‘*Uitweiden*, eigenlijk, van weidend vee gesproken, zijn voedsel wijd en zijd zoeken. In het gebruik, overdragtelijk, van een mensch, met zijn gesprek wijd en zijd rondzwerven.’ En voor zoo ver men hier het -

ook in mijne oogen niet gering - gezag van BILDERDIJK als schrijver zou willen doen gelden: daartegen over staat de voorgang van niet minder achtbare penvoerders, b.v. de hoogleeraren MUNTINGHE en VAN DER PALM; in des eersten vertaling der Psalmen, D. I. bl. 265: Weidt *in den lof van al zijne wonderdaden* uit! En in des laatsten Verhand. en Redev. D. V. bl. 241: *Wij zouden het zelfs noodeloos geacht hebben, hierover op deze wijze* uit *te* weiden.

Om hier tot eene beslissing te komen, zal het best zijn, het woord voor zich zelven te laten spreken, en na te gaan wat het beteekent en hoe het van ouds is verstaan en gebruikt.

Mr. J. VAN LENNEP acht *weiden* het frequentatief van *waaijen*, en stelt het in beteekenis nagenoeg gelijk met *wandelen*, als gevende beide een her- en derwaartsche ligchaamsbeweging of plaatsverandering te kennen. Die verklaring is, naar ik meen, onjuist; niet alleen, omdat in *weiden* geen frequentatiefvorm ligt, maar ook omdat de eerste beteekenis des woords geheel vreemd is aan die van *waaijen* en *wandelen*. Het werkwoord *weiden*, dat het hoogduitsch met onze taal gemeen heeft, en dat reeds in het middelhoogduitsch en het oudduitsch wordt aangetroffen, beantwoordt aan het latijnsche *pascere*, in 't fransch *pastre, paistre, paître*, d.i. grazen, gras eten, voeden; zie ond. and. GRAFFS Sprachschatz, I. 775, BENECKES Mittelhochd. Wörterb. en KALTSCHMIDT, Sprachvergleichendes Wörterb. beide in voce. Die beteekenis wordt - niets is natuurlijker en meer gewoon - van eigenlijk, overdragtig. Gelijk wij in onze taal spreken van ‘eene hoop of verwachting te *voeden*,’ zegt het hoogduitsch met een aan ADELUNG ontleend voorbeeld: ‘sich mit leerer Hoffnung *weiden*;’ het fransch:‘*se paître* en *se repaître* de chimères;’ het latijn: ‘pascere *spem*.’ *Weiden* in dien zin is mij bij ons niet voorgekomen, maar wel in dien van zich te goed doen, zijn hart ophalen, zich verlustigen; een zin, regtstreeks uit dien van voeden af te leiden, en dan ook in al de genoemde talen bekend; een zin, dien wij met dezelfde overdragt, ook leggen in de uitdrukkingen *grazen* en *in gras*-

duinen gaan, zoo als het artikel *grazelen* in mijn Woordenboek der Frequentatieven zal toonen. Ter staving der genoemde beteekenis van *weiden* voer ik hier eenige plaatsen aan. HUYDECOPER, Hekeldichten, bl. 20:

> *Dan gong hy* weiden *in den lof der middelmaat,*
> *En wenschte, dat de goôn hem niet meer wilden geeven,*
> *Dan hy van nooden hadt, om maatiglijk te leeven*.

OUDAAN, Uytbreyding over het Boek Jobs, bl. 168:

> (*Daar*) *stroomt een vloed van ed'le Poëzye*
> *Ten lippen uyt, gedicht, en rymerye,*
> *Dat* weyden *gaat, met onnavolgbre stof,*
> *In 's Hoogsten lof*.

Dez. Gedichten, bl. 135:

> *Na zulk een bezigheid van lofspraak, of van schrift,*
> *Verrukt, Euzebia, gemeenlyk u de drift*
> *Om door een gulden oest van boeken* heen *te* weyen.

VONDEL, Palamedes, bl. 69:

> *Hoe d'oppervorst, en aller schelmen tolck*
> *Dat edel hooft ten roove geeft aen 't volck,*
> *'t Welck, opgeruit van 't hof en 's priestcrs haet,*
> *In zijn bederf met blyschap* weiden *gaet*.

HOOFT, Tacitus' Jaarboeken, fol. 273: *De brandt met heevigheit* weiden *gaande eerst door de vlakten*, enz. VONDEL bezigt het woord zeer dichterlijk van de sterren, Virgilius Wercken, bl. 114: *zoo lang de starren aen den hemel gaen* weiden, *zal men van uwen naem en faem en eere weten te spreken* (polus dum sidera *pascet*).

Zeer gewoon is voorts in onze en andere talen de spreekwijs: zijne blikken of oogen laten *weiden* of *rondweiden*, voor: met meer of minder genoegen om zich heen zien, in de platte, doch somwijlen en ook hier zeer eigenaardige, volkstaal: zijn' oogen den kost geven. Van dat weiden der oogen had het middelhoogduitsch het subst. *ougenweide* voor wat het oog meer of minder aangenaam aandoet, in onze taal *oogweiding*, dat men aantreft in het Leven van Marcus Aurelius, bl. 51 verso: *u te sien swerven als dwasen van d'een Theatre*

in dandere ... van d'een gaepspel in dandere, uit d'een oochweydinghe *in dandere*.

Naar mate zulk een *weiden*, hetzij dan met het oog, de hand, de tong, de pen of wat ook, te aangenamer is, wordt men ligter verleid, daarin te ver te gaan. Van daar spreekwijzen als de volgende; VAN DER VEENS Zinnebeelden, bl. 417:

> *O knecht*, weydt niet soo breedt, *ghy vindt u al bespot*!

OUDAAN, Poëzy, II. 323:

> *Om nu* (*doch zonder 't Wit van ons ontwerp te hinderen*)
> Een weinig buiten baan te weiden, *zal ik hier*
> *Een and're aanmerklykheid bewerpen op 't papier*.

HUYDECOPER, Hekeldichten, bl. 72:

> *Hoe menigmaal zou hy verandren 't geen 'er staat:*
> *Al wat* te verre weidt, *of te verheven gaat,*
> *Zou hy besnoeien, en uit zijne plaatse smijten*.

JONCTIJS noemt de tong, die zich aan zulk te verre gaan schuldig maakt *weijig*, Tooneel der Jalouzijen, D. II. bl. 91: *Een man, die de eerbaarheid in zijn echtgenoot bemint, die were, zoo veel in hem is, hare ooren van alle ongeschikte* weijige *tongen*. Ook heet dit *wildweijig*, ald. bl. 100: *Behalven dat deze dertele en wellustige weeldekinderen meest met een* wildwijege *liefde bezet zijn*, enz. Werken van RABELAIS, D. I. bl. 132: *Ik ben zeer bezorgt, dat het met desen al te* wildweijigen *toeleg gaan zal, even als 't in dat klugtje ging met den Melkpot*, enz. Zie ook OUDEMANS' Woordenboek op BREDERO, in voce. Elders *wildweidig*, achter prof. VAN VLOTENS uitgave van HOOFTS Brieven, D. IV. 268: *Het gesangh en moet niet* wiltweydigh *sijn, maer op seekere plaetsen beginnen, rusten, ende eyndigen*. HOOFT zelf schreef daarvoor, met eene niet ongewone klankwisseling, *wildwaaijig*, waarvan men de plaatsen aangewezen vindt in het Woordenboek des Instituuts, bij welke men nog deze kan voegen uit des heeren ALB. THIJMS Dietsche Warande, D. II. bl. 246: *Daer komt Slockspeck. Wel, hoe dus* wildwaejigh '*waarheen*.' De Schrijver van het dit woord betreffende artikel in gemeld Woordenboek, zoowel als die der Aanteekening in de uitgave van HOOFTS Historiën door de drie

Hoogleeraren, D. II. bl. 72, door den *aai* klank misleid, verklaren het woord door *winderig* en achten het beeld ontleend aan iets ‘dat door een hevigen wind wordt in de hoogte gevoerd.’ Ook anderen dan HOOFT bezigden denzelfden vorm; DE BRUNE, Jok en Ernst, bl. 54: *'t gepeupel, dat zoo* wiltwaayig *zijnde, iemants goê werken alzoo lichtelik doemt*. En bl. 190: *vermits alle vordering aan zoo een* wiltwajig *lot hangt, en op zulken onbesuisden teerling staat*.

Voor *wildweidig* had men al verder *wijdweidig*, HILARIDES, Esoopische Vertellingen, Voorreeden, bl. 39: *vryheit om de reeden intrekkende, uit te laaten*: wydweidig *by te doen*. Anders *wijdweidend, breedweidend*; OUDAAN, Vert. van AGRIPPA, bl. 453: *Rabbi ... die over 't gezetboek der Levyten een* wijdweijend *boekdeel geschreven heeft*. Ald. bl. 167: *ik heb van de Magice dingen drie bocken geschreven, met een genoeg breede* wijdweidentheid. Dez. Roomsche Mogentheid, bl. 227: *dat Julianus ... deze uytzinnigheden zoo* breedweydende *en opentlijk ten toon draagt*. En bl. 322: *om dat we deze stoffe* breedweydende *genoeg verhandelt hebben*.

Het aangevoerde zou, mijns inziens, reeds meer dan voldoende zijn, om het woord *uitweiden* te verklaren en te regtvaardigen. *Wild weiden, wijd weiden, breed weiden, buiten de baan weiden* drukken hetzelfde uit, wat wij door *uitweiden* te kennen willen geven; doch ook de zamenstelling met het voorzetsel *uit* kan reeds op een hooge oudheid bogen. Niet alleen toch leest men in het laatst aangeh. werk, bl. 317: *is dit een inbinding, hoedanig is dan geweest haare uytbundigste* uytweidentheid? - maar reeds het middelhoogduitsch kende *uzweidec* (d.i. *uitweidig*) voor ‘weit *hinaus weidend* oder schweifend, weitläufig.’ Zie BENECKE, III. 554.

Vraagt men of de ligchaamsbeweging of plaatsverandering, waarvan de heer VAN LENNEP gewaagt, van de beteekenis van *uitweiden* is uitgesloten; ik antwoord: volstrekt niet. Ik kan mij zelfs geen weidend rund voorstellen, zonder daaraan het denkbeeld van beweging te verbinden; doch de hoofdzaak, zoowel bij de etymologie des woords, als zekerlijk ook

in de schatting des diers, blijft het *voeden*: wat daar overigens mede gepaard gaat, is bijkomstig.

Het werkw. *uitweiden* zal dan wel in allen opzigte te wettigen zijn. Het is bloot eene versterking of verduidelijking van *weiden*, dat voorheen volmaakt hetzelfde beteekende; b.v. OUDAAN, aangeh. werk, bl. 25: *Dus breed heb ik, aangaande uwe vraag, waarom men de penningen in de gronden der verwoeste gebouwen vind, willen* weyden. Gedichten van ANTONIDES, bl. 104:

> *Maer d' IJstroom schijnt het zich te belgen dat wy* weiden,
> *En niet aen eene reex alleen zijn lof verbreiden*.

waarbij in margine staat aangeteekend: 'Verschooning over deze *uitweidinge*.' Op beide plaatsen zouden wij thans *uitweiden* schrijven, d.i. een *weiden* (in figuurlijken zin) *verder* dan oorbaar of noodig is.

Ook het adjectief *wijd* heeft den zin van *ver*, als reeds de zamenstelling *wijdweidig* aantoonde. Het kan uit dien hoofde niet vreemd voorkomen, dat sommigen, wien de gang der beteekenissen van het werkw. *weiden* niet voor den geest stond, bij *uitweiden* aan eenen afstamming van *wijd* dachten, en alzoo schreven *uitwijden*. Die het deden, gingen echter wel wat onbedachtzaam te werk; want zij vergaten het woord te toetsen aan de regels onzer afleiding. Van *wijd* kan men, ja! een werkw. *uitwijden* maken, doch, zoo als Mr. VAN LENNEP teregt opmerkte, alleen in bedrijvende beteekenis. *Uitwijden* is wijd maken, zoo als *uitdiepen*, diep maken, *uithollen*, hol maken, *uitbreiden*, breed maken, enz. In onzijdigen zin laten zich zamenstellingen als deze niet vormen.

BILDERDIJK, bij wien *uitwijden* ons het eerst voorkwam, scheen dan ook ten aanzien van den oorsprong des woords niet altijd even zeker te zijn. In zijne boven aangeh. aanteekening beweert hij, dat, ofschoon *uitwijden* het eigenlijke woord zijn zou, *uitweiden* zich echter laat zeggen. In zijn Woordenboek voor de Spelling, of, om juister te spreken, in het Woordenboek van SIEGENBEEK, door hem naar zijne eigene spelwijze veranderd, liet hij: '*Uitweiden*, o.w. ge-

lijkyl.' onveranderd staan en nam hij *Uitwijden* niet op. En in het onder mij berustende Handschrift van den tweeden druk der Verh. over de Geslachten staat op de boven uit dat werk aangeh. plaats van *uitwijden*, duidelijk te lezen *uitweiden*. Ook was het BILDERDIJK niet alleen, die in de spelling, of liever in de opvatting van dit woord dubde. Zijn vroeger zeer gemeenzame vriend en later geduchte bestrijder, de scherpzinnige hoogleeraar KINKER, scheen in het zelfde geval te verkeeren. Nu eens lezen wij bij hem *uitwijden*. Gedichten, D. II. Voorrede, bl. 17: *Nergens* wijdt *de Dichter* uit. Ald. bl. 128: *het mogt mijn voornemen niet zijn, in de bijzonderheden* uit *te* wijden. Dan *uitweiden*, Ged. D. III. Voorrede, bl. 38: *eenen nadere toetsing, waarover ik hier niet* uitweiden *kan*.

Het is waarschijnlijk op het gezag van mannen als BILDERDIJK en KINKER, die de schrijfwijze van *uitwijden* dan wel niet onverdeeld, maar toch somwijlen voorstonden of bezigden, dat eenige latere schrijvers, anders op het stuk van taal gansch niet onbedachtzaam, eene spelling huldigden, die op geen redelijken grond steunt en den heer VAN LENNEP te regt moest stuiten. Zoo vindt men haar b.v. bij BROES, Tekstenrol (4^{e} uitg.) bl. 734: *moge iemand deze* uitwijding *minder gepast oordeelen*. DELPRAT, Verhand. over de Broederschap van G. GROOTE (2^{e} druk) bl. 81: *in een brief* …. wijdt *zij nog* uit *over den toevloed* enz. Als bl. 112: *In genoemden brief* wijdt *Vladerack in het breede* uit. En bl. 334: *Murmellius* wijdt *in hoogen lof over zijne dichtgave* uit. VAN REES in het Pantheon van 1856, bl. 277: *Het ligt buiten mijn plan, daarover thans nader* uit *te* wijden. BUYS, Wetenschappelijke Bladen, Bijblad 1861, bl. 2: *dat elkeen over de waarde van onze nijverheid* uitwijdde.

Van het werkw. *weiden* in den figuurlijken zin leid ik ook af het bijvoegelijk naamw. en bijwoord *weidsch*. Het woord beteekent: wat *weidt* of *uitweidt*, d.i. ver gaat, en komt dus overeen met het bovengemelde *weidig*. Alleen de uitgang bepaalt de beteekenis der beide woorden nader. *Weidig*

staat tot *weidsch* als *groot* tot *grootsch*. *Weidsch* en *grootsch* sluiten, even als *weidig, groot*, het denkbeeld in van breed, uitgestrekt; doch daar benevens dat van zeker uiterlijk vertoon of praal. Als VAN DER PALM, Verband. en Redev. D. V. bl. 229 spreekt van: weidsche *aanhaling van ongelezen boeken*, dan is dit zeker eene *breede* aanhaling, doch tevens eene aanhaling om *vertooning* te maken, om te *pralen*. Zoo spreekt BILDERDIJK - om mij tot dezen te bepalen - van: weidsche *tytels*, Vaderl. Oranjez. bl 33: weidsche *dichtsieraden*, Verspr. Ged. II. 179; weidsche *feestgezangen*, Odilde, bl. 55; *een* weitser *trant*, Mengelpoëzij, II. 101; weitsche *stand*, Poëzij, I. 128; weitsche *pronk*, D. III. 84; *haar* weitschen *dosch*, Mengelingen, IV. 16; weitsche *dichten*, Najaarbl. II. 182; *een* weitschen *toon*, Perzius, bl. 35; weitschen *overvloed*, Navonkeling, I. 75.

Men ziet uit deze voorbeelden, dat de Dichter zich niet altijd in de spelling van het woord gelijk blijft. In zijn vroegere gedichten heeft hij *weidsch*, in de latere *weitsch*. Op HUYGENS' Korenbloemen teekende hij, D VI. bl. 236, aan: '*Weidsch* (of *weits* als wy thands schrijven) is van den *weiman*, d.i. *jager*. De Grooten alleen jagende, zoo was *weidsch gewaad* of *jachtgewaad* aanzienlijk, en by die 't zich aanmatigde was 't een dartelheid.' De zonderlinge afleiding laat ik daar; het sneldicht; waarvoor de aanteekening strekte, sprak, hoewel woordspelende, verstandiger:

> 'Het woordeken van Weidsch, komt dat niet van de weiden,
> Daer sich moy' meisjens met moy' knechjes gaen vermeiden:
> My dunckt ja;' -

Hoe kwam BILDERDIJK er aan, dat wij in 1825 *weits* schreven? Ieder woordenboek, ook het door hem herziene van SIEGENBEEK, had hem anders kunnen leeren. Het tegendeel van hetgeen hij zegt, is waar. De latere schrijfwijs is *weidsch*; vroeger, althans somwijlen, *weitsch*; b.v. WESTERBAEN, aangeh. bij BRUINING, Synon. I. bl 163:

> *Dus* weyts *en kakelbont in ongewoone kledren*.

ANTONIDES, Ged. bl. 438:

Haer kleet is niet te weits, *noch van sieraed berooft*.

De *t* laat zich hier gereedelijk verklaren: men oordeelde in 't algemeen dat de *d* te zacht was, om de lettergreep te sluiten. Thans zou de invoering der *t* gelijk staan met hetgeen BILDERDIJK in andere gevallen eene noodelooze verharding, een afschuwelijken germanismus pleegt te noemen.

Ik merk nog op, dat met *weidsch* hetzelfde verschijnsel plaats heeft, als met *uitweiden*: men heeft het ook wel eens tot *wijd* thuis gebragt en alzoo *wijdsch* geschreven. Bij voorb. HUYDECOPER, Hekeldichten, bl. 291: wijdsche *vaerzen*. KINKER, Gedichten, D. III. bl. 114: *zijn* wijdsche *kruim*. Ald. bl. 120: *het* wijdsche *koor*.

Dr. A. DE JAGER.

Taal-bijzonderheden van het eiland Marken, +

DOOR L. TINHOLT.

Een ã l i g , een St. Nicolaaspop (van koek). Eig. een *heilig*

\+ ^ , eene samentrekking.
~ , eene lange, sleepende uitspraak.
' , uitlating van de letter h.
/ , andere elisie.

De verkorte vormen van conjugatie, zijn hier niet opgenomen; vooral behoort daartoe de menigvuldige weglating van de voorvoeging in het deelwoord van het perf., b.v. /komen voor gekomen; 'egaen voor gegaan.

Zie hierover en voor verdere bijzonderheden aangaande het gebruik en de verbinding der woorden, *de Gesprekken in de pastorie* (Recensent., Aug. en Dec. 1851).

Wat de *uitspraak* betreft, deze is natuurlijk door schrift moeielijk na te bootsen. De Markers hebben een bijzonder talent voor het uitspreken van vele consonanten zonder vocalen of met naauwelijks hoorbare vocalen. Men moet Marker zijn om den naam PienJn-n-Grietjen te kunnen uitspreken.

(Stelden misschien de koekpoppen op St. Nicolaas in vroeger eeuw heiligen voor, in plaats van vrijers en vrijsters?).

D e a a r t e, de *eerste*.

A n s j o e p i e s of a n s o e p i e s, ansjovis.

D i e b a r e n, ongunstige aanduiding van menschen, ongeveer = die kerels.

B e d a a r t, b.v. ‘waar is mijn mes bedaart?’ d.i. waar is het gebleven? ‘hij heeft overal gezworven, tot hij eindelijk heel in Amerika bedaart is.’

‘A1 zijn geld is in de kroeg bedaart.’

(Ik herinner mij niet dit woord anders gehoord te hebben dan zoo als hier, in partic. perf.)

B e d o e l i n g, voor *bedoening*: gedoente, rommel, boêl.

B e f j e, kraagjen of halsdoekjen (geplooid).

B e s c h i e t e n, b.v. ‘dat beschiet niet,’ dat gaat niel goed.

‘Dat beschiet al veel,’ dat gaat goed; dat levert veel op.

‘Hij beschiet niet, hij beschiet niet veel,’ - van een man die niet deugt, een onbruikbaar mensch (hetzij onkundig of slecht).

B e s o u n d e r, ‘een besounder werk,’ eene vreemde of merkwaardige zaak.

B e v a r e n, niet alleen van een bevaren zeeman of schipper, maar van elk ander, die kundig is in zijn vak, b.v. een bevaren dokter, een bevaren schoolmeester.

B l a k, bladstil, volmaakte windstilte ('t Is blak).

B o r d j e n, pultrum. ‘Voor 't bordjen’ staat de voorzanger in de kerk, en de voorlezer, die in eene vergadering eene redevoering houdt.

B o r t e n, vrouwebórsten.

B r i e f, niet alleen epistola, maar alle andere papieren effecten, acten van eigendom; maar vooral een van papier geplakt winkelzakjen.

B u u l t j e, zakjen - (de collecte-zakken in de kerk; ieders beurs, enz.).

Bij, ‘hij leert bij meesters; zij dient bij domenees; hij zit bij Jan Jansens;’ dus altijd met den genitivus [1].

D e k e n, het vaste gedeelte van de bevloering der botters of vischschuiten, stevig en waterdicht, waaronder zich de bun bevindt tot bewaring der visch.

D e n k e n i s, gedachte, nagedachte. ‘Ik heb er zoo'n denkenis over gehad,’ ik heb er over nagedacht.

V o o r d o l, in de spreekwijze: ‘voor dol iets willen,’ met kracht iets willen, - er niet af te brengen zijn.

D r a l, vet (adjectivum, *niet* substantivum).

D r ã l e n, voor dreilen: de onderlagen van het bed.

E e n e i n d j e, eene *sneê* (van brood of koek, - een eindje koek).

F i e t e r, emmer.

F r i s s e n, schuren of wrijven (voor frisschen, opfrisschen is dit denkelijk niet, daar dit woord niet in gebruik is).

G a n k, snel, met spoed; ‘hij loopt gank.’

M e t g a n k (uitspraak: mèchank, de toon *geheel* op de eerste syllabe) met spoed, met haast; ‘hij liep met gank weg.’

G r o o s k, grootsch, hoogmoedig.

E e n 'e n'u i s, een henhuis, d.i. een kippehok.

E e n 'o o g e - m u t s, een ronde hoed. *Muts* is eene muts in het algemeen, gelijk overal, voor mannen vooral; - de vrouwemutsen heeten meer kappen. *Hoed* is de ouderwetsche kleine hoed met lagen ronden bol en breeden rand; '*oogemuts* onze tegenwoordige hoed.

E e n 'o u t, eene plank, die voor brug dient.

H e t 'u i s j e, ook de consistoriekamer.

I n f a a m, versterkend adverbium, b.v. ‘infaam ziek,’ of ook ‘infaam mooi.’ Men moet dus uit het verband opmaken, of ‘infaam gemien’ beteekent: zeer slecht, dan wel: bijzonder vriendelijk daar *gemien* ook *gemeenzaam, lieftallig* beteekent.

1) Deze genitief is uit ellipsis te verklaren, evenals de genit. achter *te* in het Mnl. W.G.B.

J i j m e k a â r, gijlieden.

K a, verkorting van Klaas.

K a p a b e l, ‘een kapabel kind,’ - een voorspoedig opgroeiend kind. ‘Één kapabele rok!’ was het oordeel over mijn met bont gevoerden winterjas.

K e e, verkorting van Kees of Cornelis.

K e l d e r, de ruimte onder de onderlagen der hooge bedsteden.

In dien kelder slapen de grootste kinderen soms, dat bij de hoogte der bedsteden ook zeer wel kan.

K i k k e r e n, lachen.

K l a d d i g, vuil, smeerig, onzindelijk. ‘Een kladdig wijf,’ eene onzindelijke vrouw; - ‘eene kladdige bedoeling,’ een vuile boêl (zie boven in voce *bedoeling*).

K o l d e r, een paaltjen op een voet, dat tot standaart dient om de lamp aan op te hangen, als men die niet op de tafel wil hebben ('t zijn natuurlijk alle keukenlampen).

K o k, de vrouw of het meisje, dat het eten kookt op bruiloftsfeesten, doorgaans zuster of schoonzuster van bruid of bruidegom.

K o o i e n, baggeren, de sloten uitbaggeren.

K o u w e l i j k, = koud, ‘'t is kouwelijk, ik geloof dat het vriest.’

't K r a a w 'o o f d, het haven-hoofd.

We k r a g g e n, wij kregen.

K u b b o o t, boot om paling te visschen, enz.

K u n s t e n, knoeien, morrelen, knutselen; b.v. ‘hij was al aan dat slot doen te kunsten, om het open te maken.’ (Over ‘doen te’ zie beneden bij de spreekwijzen).

K u u l, een soort van net (vooral bij de ansjovisvangst gebruikelijk); waarschijnlijk voor *kuil*, daar het net als een zak achteraan sleept (Zie bij de spreekwijzen beneden: ansjoepiesdrijven).

L ã n e n, het *losse* gedeelte van de botter-bevloering (in onderscheiding van den *deken* (zie in voce).

L o o p e n l e e r e n, catechiseeren.

L i c h t v a a r d i g , luchtig. Eene ‘lichtvaardige’ kleeding is dus *niet* eene onkiesche kleeding, maar eene dunne luchtige kleeding; zoo zou men ook eene lichtvaardige kamer zeggen.

M e i s s e n , meisjens.

O n n o o z e l e , versterkend adverbium; b.v. onnoozele dom, onnoozele ziek; maar ook: onnoozele mooi.

O n w ã r i g , ruw en onaangenaam, - ‘een onwarig man’, zoowel als ‘onwarig weêr.’

O p / r d - a n (voor opwaard aan). Op'rdan zeilen, op'rdan gaan, liggen, enz. Zee-term, met betrekking tot de verwijderde streken der Zuiderzee (de kust van Friesland en Overijssel).

O p z e g g e n , catechiseeren.

O v e r t u i g e n d , voortreffelijk, zeer schoon, van al wat niet tot het gewoon - mooie of fraaie behoort, maar zich verheft tot het eigentlijk schoone, uitnemende, b.v. ‘een mooie preêk, niet waar?’ - ‘o, - overtuigend,’ of ook: ‘was de tentoonstelling mooi?’ - ‘'t was overtuigend.’

R o k j e , een hachjen (een vermetele of ook loszinnige ruwe knaap).

S c h e n d i g , schendig ziek wezen (andere voorbeelden herinner ik mij niet).

S c h i e m a n n e n , ‘wat is die daar doen te schiemannen?’ wat voert die man daar uit?

‘Hij was aan 't schiemannen met zijne netten,’ hij was met zijne netten bezig.

‘Wij zullen dat wel schiemannen,’ wij zullen dat wel in orde krijgen, er wel mede klaar komen, enz.

D e s c h o l , de spruw in den mond.

D e s e e s of d e s j e e s , kerkbank, namelijk niet eene losse bank, maar eene vaste bank met lessenaar en deurtje; vooral de banken van onderscheiding, kerkeraads- of regeeringsbanken, enz.

S m o k k e l e n , het vrijen in de botters (dat soms vrij *ver* gaat).

S n u k k e r , *niet* snugger, maar *vreemd, raar*, dus het Friesche snokker.

S p e k d i e f, *niet* zoo als Ds. TEN KATE zegt (Lier en Harp, bl. 225) de erkende en geadmitteerde minnaar; maar de jongeling, die 's avonds in 't donker rondom de woning zijner begeerde zwerft, en haar heimelijk tracht te spreken, ten einde van hare toestemming zeker te zijn, eer hij die der ouders vraagt. Wordt zoo een door andere jongelieden betrapt, zoo wordt hij onder het geroep: ‘een spekdief!’ in de maling genomen.

S t o e r, groot, forsch.

S t r a k, voor *straks*; van iets dat aanstaande is, - maar niet zóó nabij, als dat, waarvan wij het gewoonlijk gebruiken; ‘zij gaan strak trouwen,’ zou bij ons beteekenen: Zij zullen over een half uur of een uur trouwen. Op Marken beteekent het: zij trouwen over drie, vier, misschien zes weken.

T e u g e s w o o r d i g, nu dadelijk, op 't oogenblik; van iets dat binnen eenige oogenblikken (op zijn allerlangst toch denzelfden dag nog) *zal* gebeuren; nooit van iets dat tegenwoordig is. b.v. ‘wanneer trouwen zij?’ - o, zij gaan teugeswoordig trouwen, d.i. zij zullen straks trouwen (zie ook in voce *strak*), echter nooit in den eigentlijken zin van *heden*, maar nagenoeg geheel = ons *straks*.

T i e, een der meest gebruikelijke uitdrukkingen: de etymologie is mij steeds duister gebleven; de beteekenis zal 't best blijken uit de volgende uitdrukkingen:

‘JANSEN 'n tie,’ JANSEN en zijn huisgezin.

‘Burgemeester 'n tie,’ de burgemeester en zijne partij.

‘KLAASSEN 'n tie,’ KLAASSEN en zijne familie.

‘PIETERSEN 'n tie,’ PIETERSEN en zijne vrienden.

Dus is ‘en tie,’ (altijd kort uitgesproken: ‘'n tie,’) geheel gelijk aan het gewone: ‘de zijnen [1].’

T r o e t, pap (melkpap, broodpap, enz.).

T r o e t p o t, de pot waar het voorgaande in opgedischt wordt.

U i s, ons (soms, maar zelden, ook *wij*) [2].

1) Dit '*ntie* schijnt mij toe te zijn: *ende die* d.i. *en die*, subintellecto, *welke bij hem behooren*. W.G.B.

2) het oude *us* = *ons*.

B i j u i z e s, bij ons, ten onzen huize (zie in voce *bij*).
V e r k o u w e n i s, verkoudheid.
V o l, viel (imperf. van vallen): ik vol (van de trap); het vol zoo: het geviel zoo).
W e d d e r a t i e, weddingschap.
Z ã l e n, zeilen.
Z w e m m e n, waden, met de beenen door het water loopen.
Z i j m e k a â r, zijlieden.

Aanduidingen van bloedverwantschap.

M e v a a r, } mijn vader } zonder eenige ongunstige of
M e m o e r, } mijne moeder } minachtende beteekenis.
T a t e, vader! (vocativus).
M e m, moeder! (vocat.).
B a p p e, grootvader (nomin. etc. vooral vocativus).
B e s s i e, grootmoeder (idem).
N o m, oom (nom Ka, nom Kee, - oom KLAAS, oom KEES).
P e e t, moei.
N o m z e g g e r, neef (neveu).
P e e t z e g g e r, nicht (nièce).

Kleedingstukken.

B a b b e t j e, borstlap, voorste gedeelte der vrouwekleeding.
R ê g j e r ê g g i e (rugjen), achterste gedeelte der vrouwekleeding (meest een afzonderlijk overjak, van voren geheel open).
'O o g e - m u t s, ronde hoed (zie boven in voce).
S c h o r t, vrouwerok.
U l f t e n, houten klompen.
B e f j e, zie boven in voce.

Spreekwijzen.

Zij moet in bed, zij is in gezegende omstandigheden.

Op /n bed gaan, naar bed gaan.

Ansjoepies drijven, ansjovis visschen; daar dit gebeurt met twee botters, die alle zeilen bijzetten en, zoo snel mogelijk varende, het net zamen achteraan slepen, is het werkelijk een *drijven*.

Haring slepen, haring visschen panharing). Dit geschiedt langzamer dan het vorige.

Bot slepen, bot visschen. Dit geschiedt insgelijks langzamer dan het ansjovis visschen.

De bot wordt gevangen met één botter, die het net aan twee uitstekende houten boomen sleept; - de panharing met twee botters, die in tegenovergestelde richting bij den wind liggende, het net strak uitspannen, en er zoo langzaam mede wegdrijven.

Daar de paling in fuiken gevischt wordt, is hierover geen bijzondere term.

Baat 'alen, baat *halen* voor baat *hebben* bij iets. Ook nog eenigzins ruimer van gebruik dan gewoonlijk, b.v. ‘gaat gij naar Doctor A? daar kunt gij geen baat 'alen; ga liever naar Dr B.’

Een kuiertje 'alen, om een kuiertje gaan, eene wandeling doen.

Een slag om gaan, een slagje om doen, wandeling rondom het dorp of de buurt; vooral de officieele bruiloftwandeling, op de beide Zondagen van den bruiloftstijd, met den bruidegom, de bruid, ouders, verwanten, enz. in geregelden optocht (een voor een, niet bij paren), driemaal het dorp of de buurt rond. Wonen bruid en bruidegom op verschillende buurten, dan den eenen Zondag om de eene, den tweeden om de andere buurt. Steeds loopt de kok (kookster) geheel in 't wit achteraan, al behoorde zij ook wegens den graad van verwantschap meer vooraan in den optocht ('t is

doorgaans eene zuster van bruid of bruidegom). De mannen hebben allen lange pijpen in den mond.

Met een doô te kerke, iemand begraven (ook nu het niet in de kerk gebeurt). *Gaan* wordt hierbij soms uitgedrukt, soms weggelaten, b.v. zij zijn met een doô te kerke, of: zij zijn met een doô te kerke gegaan.

Hij heeft rijkelijk in zen 'oofd, hij heeft vele pretenties, hij is eigenwijs, veeleischend, hij beeldt zich vrij wat in, is lastig om mede om te gaan, hij heeft vrij wat te zeggen, is aanmatigend, enz.

Al jagene heen, al pratene heen, omschrijving van *jagend, pratend*, dus eene versterking van beteekenis, maar vooral eene *voortduring* aanduidende. Het daarbij gebruikte verbum is meestal *gaan*: ‘dat ging al pratene heen.’

Doen te bouwen, doen te praten, bezig zijn met bouwen, met praten [1].

Op 'e koffij komen, *te pas komen*, te land komen; b.v. van iemand die een ongeluk heeft, een been breekt, - of die eene onaangename bejegening ondervindt, ergens een langen neus haalt: ‘hij is daar leelijk op 'e koffij gekomen.’

Dat besteet zoo (dat bestaat zoo), dat is zóó gelegen, dat zit zóó in elkander.

Me hart zonk op me toonen, ik verschrikte zeer, = mijn hart zonk in mijne schoenen, dat echter meer bij *vrees* gebruikt wordt.

Niet 'oor! (niet hoor), volstrekt niet, in geenen deele.

Hij loopt over haar, hij is haar verloofde (de erkende minnaar, in de fatsoenlijkste beteekenis; in tegenoverstelling van geheime of onbetamelijke minnarij (zie *smokkelen*) of nog niet erkende verloving (zie *spekdief*).

In den rouw liggen, in den rouw zijn, rouwkleêren dragen.

1) Ik houd hier *doen* voor den infinitief: het pleonast, gebruik van doen is in 't Mnl. iets gansch gewoons: 't eigenaardige is hier het gebruik van *te* vóór den volgenden infinitief *Hij is doen*: zoo zeggen wij nog: *hij is wandelen*. W.G.B.

Uit het maken, *uit* het maken is buiten de kans van gemaakt te worden, d.i. onherstelbaar.

Een verbrijzeld glas is *uit het maken*,

Een totaal bouwvallig huis is *uit het maken*,

Een onherstelbare kranke, voor wien geene levenshoop meer is, is *uit het maken*.

Dat geet op 'n trouwen, - - op 'n zãlen enz. zij zullen spoedig trouwen, zeilen; zij *maken toebereidselen* om te trouwen, te zeilen, enz.

Niet bestig, niet recht vlug, voor ongesteld, een weinig ziek, gelijk ook elders.

NB. Eigentlijke technische scheepstermen zijn hier niet opgenomen, als niet uitsluitend Markensch.

Nog moet melding gemaakt worden van de combinatie der voornamen, om de afkomst aan te duiden: JAN JANSSEN, PIETER KLAASSEN - zijn gewoon, en worden ook elders gehoord. Maar op MARKEN wordt dit verder uitgestrekt: JAN, de zoon van MUUS, is JAN MUUSSEN; de zoon, KLAAS, van dezen JAN, is dan JAN MUUSSEN's KLAAS; dezes zoon JAN is dus JAN van JAN MUUSSEN'S KLAAS. - Zoo heeft men, bij voorbeeld, de volgende opvolging van geslachten:

> *Neeltjen* (verkort Neele),*Cornelis* (Kees, verkort Kee),*Pieter, Dirk, Sijmen, Sijmen van Neele-Kee'n Pieter's Dirk*.

Ander voorbeeld:

Pie'n J 'n'Grietje (*Piet'n Jan'n-Grietje*), GRIETJE van JAN van PIETER.

Deze personen bestaan alle werkelijk onder deze namen; door te vragen naar JAN van JAN MUUSSEN's KLAAS zal men beter en zekerder terecht komen, dan door te vragen naar JAN MOENESWERF, zoo als hij eigentlijk heet. PIETER DE WAARD heeten er velen; maar vraag naar NEELE-KEE'N PIETER, en geene verwarring is mogelijk. Soms gaan die namen over op de kleinkinderen, die tevens peetkinderen

zijn; zoo kende ik een nog jong mensch, *ouwe Muus* in de wandeling genoemd, omdat zijn grootvader zoo genoemd was geweest.

Nog iets over 't woord *lichaam* en zijn spelling, over de Grieksche *ph* en de Nederlandsche *f*.

Zonder eenige ‘mystieke kracht’ aan de *ch* te willen toekennen; daar ik zoo min als op eenig ander gebied ook op dat van taal en spelling een voorstander van mysticisme ben; neem ik toch de vrijheid, met een enkel woord verzet aan te teekenen tegen 't wanstaltige voorkomen, dat mijn geëerde vriend TE WINKEL, blijkens zijn ‘Iets’ in 't voorlaatste nommer van dit Tijdschrift, op den duur voor 't woord *lichaam* wil handhaven. Terwijl ik hem gaarne mijn volledige instemming betuig met hetgeen hij omtrent de geschiedenis onzer *ch*, haar overeenkomst met de Gothische *h*, en haar verschil van de Grieksche χ vertelt, put ik daaruit echter tevens, in tegenoverstelling van hem, het bewijs, dat juist de *ch* in ons *lichaam* voldoende is, en met geen *g*, laat staan een tweede *ch*, behoeft aangevuld te worden. Juist wat hij ons zoo bondig betoogd heeft, dat de Gothische *k*, niet alleen in woorden als *hlahjan* en derg., waar zij een *l* of andere letter voorafgaat, maar ook daar, waar zij alleen een lettergreep begint, gelijk bijv. in *hauh*, als *ch* uitgesproken werd, geeft ons (dunkt mij) het volslagenste recht, om, evenmin als wij *chooch* of *checht*, of *cheer* of *waarcheid* of welk ander woord spellen, waar de Gothische *h* in voorkwam, zoo ook niet *chaam*, maar eenvoudig *haam* (even als het verwante *hem, heim* en *heem, hemd, hemel*, enz.) schrijven kun-

nen, voor welk *haam* dan het oude *lijc* of *lic*, als eerste lid der samenstelling, gevoegd wordt. Tegen de *c*, in plaats eener *k*, in dit woord zal een historisch taalkenner als TE WINKEL, voor wien gene zeker zoo goed als deze - in spijt van SIEGENBEEK's spelregels - het Nederlandsche burgerrecht heeft, wel niets hebben in te brengen. Wij spreken het samengestelde woord wel niet als *lic-haam* uit; maar ziedaar juist een reden te meer, om het met onze saamgestelde en als een geworden *ch* te spellen, welke niemand op de gedachte zal komen hier in tweeën te splitsen.

Even als de Grieksche *χ* door *ch* of liever *kh*, verklaart TE WINKEL ook de Grieksche *φ* volkomen juist als *ph*, maar even als bij ons die Grieksche *kh* door de *ch* (of verscherpte *g*) teruggeven wordt [1)], zou 't ook dwaasheid zijn, wilden wij (die zelfs in 't Grieksch gewoon zijn de *φ* als onze *f* uit te spreken) in woorden uit die taal overgenomen (als *filips, filosofie, monografie* en derg.), uit een belachelijke zucht, als 't ware, om ons juiste inzicht in den waren aard den *φ* (als *p-h*) in 't licht te stellen, dergelijke woorden, niet met onze *f*, maar met de *ph* spellen. Dat men dat vroeger deed, was alleen het gevolg van 't Latijnsche kanaal der kerk, waardoor men die woorden eerst leerde kennen, en waar men er die *ph* in aantrof. Hun uitspraak zelve echter wijst ons hier de juiste spelling aan, en dringt ons die geheel overbodige *ph*, ook voor uitheemsche woorden, uit ons alfabet te bannen.

Deventer, 20 Sept 1862.
VAN VLOTEN.

1) Hoewel niet in die woorden natuurlijk, die in uitspraak geheel verhollandscht en als 't ware herdoopt zijn, en waarin de *χ* een *k* geworden is, als *koor, kristen* of *kersten, kersmis*, enz.

Snippers.

I.

Medeblanden. Medeblander.

De ambachtsnaam *medeblander* komt voor in een charter, dat in 's Rijks handvesten, te Brussel, berust en door mij als *Bijdrage* tot mijne *Geschiedenis van Peeter Coutherele* werd uitgegeven. Daar ik het woord niet verstond, liet ik het met een? er achter drukken.

Heden weet ik wat *medeblanders* zijn.

Die naam is samengesteld uit *mede* (hydromel) en *bland-er* (hij, die de daad van *blanden* verricht). Dit werkwoord trof ik eindelijk aan in REINAERT:

v. 2180-84.

> Dien heren, die nu waren so fier,
> Dat si Reinaerde waenden bier
> Tsinen lachter hebben ghebrouwen,
> Ic wane wel, in rechter trouwe,
> Dat hi sal weder *mede blanden*,
> Dien si drinken sullen met scande.

Dr. JONCKBLOET geeft op dat woord in zijne verklarende woordenlijst, de volgende uitlegging:

'B l a n d e n, 2183, *mengen*. Het *mede blanden* staat tegenover het *bier brouwen*, vs. 2180-1, verg. 1860-1. De

Deensche liederen op Grimhilde, beginnen met: hun lader *miöden blande*, hun lader baade brygge og *blande*. Zie GRIMM, Rein. F., bl. 272-280. KILIAEN kent het woord *blanden* alleen in de beteekenis van smeeken, *blandiri*; maar het Eng. heeft nog *to blend*.'

Het was in der daad door menging en gisting van honig met water, dat in de vroegste tijden de mede bekomen wierd; later gebruikte men wijn in plaats van water. Zoodat *medeblander*, medebereider (fabricant d'hydromel) beteekent.

In het zelfde charter komt nog de naam *aneslaghers* voor, maar dit kunnen wij nog niet te recht wijzen.

II.

De twee volgende vragen zijn in Belgiën, in *De Toekomst* opgelost geworden; maar wie leest er in Noord-Nederland *De Toekomst*? Nochtans kan ik niet veronderstellen, dat men er moedwillig verkeerd wil blijven spellen, daarom vragen wij er een plaatsjen voor in *De Taalgids*.

1°. Hoe moet men spellen *gansch* of *gantsch*?

TERWEN zegt hierover in zijn *Etymologisch Handwoordenboek der Nederduitsche taal* (Gouda, bij G.B. van Goor. 1842):

'G a n s c h (sic) bijv.n. en bijw.; Oudduitsch en Hoogduitsch *ganz*; Zweedsch *ganska*; Deensch *gandske*; geheel en al; volgens ADELUNG van genezen, beteekenende *ganz* bij OTTFRIED immer gezond, ook wij gebruiken nog *ongans* voor eene ziekte der schapen; derhalve eigenlijk genezen, hersteld, gezond, onbeschadigd, niet afgebroken, heel, gezamenlijk, ten volle, enz. *Ongans* bijv.n. en bijw. eene ziekte der schapen. *Ganschelijk* bijw.'

Maar dit bewijst niet hoe men schrijven moet. Bij KILIAEN (uitg. 1777, bl. 154), lezen wij:

'*Gants, gantsch* (dus met *t*) integer, totus, solidus, perfectus et cunctus, omnis. - *Gants ende gaer*. Prorsus omnino.'

KILIAENS heruitgever, G. VAN HASSELT, heeft er de volgende nota bijgevoegd:

'*Gants* ideo etiam pro *sanatus* in usu fuit. Vid. B. HUYDEC. ad M. STOKE, D. I, bl. 569 et sic *gantschen*.'

Verder vinden wij bij KILIAEN: '*Ganschen* (sic) genesen, integrare, Sanare.'

Bij HUYDECOPER lezen wij op de aangehaalde plaatsen:

> 'Hi werde gans claer ende rene
> Ende quite van alre pine.

'Wacht u van hier te lezen *gansch klaar*. *Gans* bestaat op zich zelf, en is gezond of genezen. Hiervan *gansen* of *ganssen* voor genezen.'

Gelijk men ziet maakt HUYDECOPER een onderscheid tusschen *gansch* en *gans*. Dat onderscheid bestaat daar in der daad; want *gansch* zou er *totus* beteekend hebben, terwijl *gans* er *sanatus* beteekent.

HUYDECOPER bewijst verder het bestaan des werkwoords *gansen* voor genezen.

ADELUNG, in zijn *Grammatisches und Kritisches Wörterbuch der hochdeutsehen Sprache* (Leipzig, 1775) zegt, dat dit woord bij de oudste Duitsche schrijvers zeer zelden voorkomt; dat OTTFRIED, bij wien het naar alle waarschijnlijkheid het vroegst voorkomt, het altijd voor gezond gebruikt; het schijnt dan tot *genezen*, bij ULFILAS *ganisan*, te behooren [1].

GRAFF in zijnen *Althochdeutscher Sprachschatz*, D. IV, bl. 221, schrijft gelijk ADELUNG overal *ganz* en vertaalt het door integer.

Hierna, dunkt ons, kan er geen twijfel over den oorsprong des woords *gansch* meer bestaan, en stellig komt het

1) De geëerde inzender dezer Snippers vergeet, dat gelijkheid van beteekenis geen afdoend bewijs is voor de identiteit van twee woorden. Het is denkbaar dat *ganisan* een adjectief *ganâs* vormde dat *gezond* beteekende; daar echter de klemtoon daar niet op *ga* maar op *nâs* viel, kon hieruit bezwaarlijk *gans* ontstaan zijn. Uit alles schijnt te blijken, dat het Mnl. werkw. *gansen*, van *gans* (thans *gansch*) gevormd, met *genezen* alleen de beteekenis gemeen heeft. De oorsprong van *gans* of *gansch* is nog onbekend. Red.

van *gans*, dat zooveel beteekent als het tweede deelwoord des werkwoords *genezen, genas, ganisan*.

In het Oudduitsch schreef men, gelijk in het Hoogduitsch,*ganz* (spreek uit gants). De *t* kan in het Nederduitsch alleen naar de Hoogduitsche uitspraak aangewend worden, maar er bestaat geene andere rede toe; en daar deze rede volstrekt van geener weerde is, denken wij dat men *gansch* schrijven, moet.

Over de *ch*, die nu niet in quaestie is, zullen wij eene andere maal spreken.

III.

Moet men schrijven *uitgedoscht* of *uitgedost*?

Wij hebben ooit geschreven, dat het werkwoord *dossen* in onze taal de vertegenwoordiger van het latijnsche *indutus* en het grieksche *δύω* was, gelijk TUINMAN en WEILAND het ons overigends leerden; ja, wij trokken de schouders op, toen wij vonden dat BILDERDIJK had durven beweeren, dat dit woord noch Grieksch, noch Latijn, maar heel eenvoudig het fransche *dos* (rug) tot grond had. Prof. HEREMANS nochtans stuitte onze verontweerdiging een weinig, met ons te doen opmerken, dat *δυναι* of *δυσαι* vervoegingsvormen en geene wortelwoorden waren; dat dus daaruit niets te besluiten viel; ook zegde die taalleeraar, dat hij Maerlant en dezes tijdgenooten had doorbladerd, zonder er eens eenen *dos* in te vinden. - Nu stonden wij in der daad voor de engte van Arpaia; tot overmaat van benauwdheid verscheen de vreeselijke BILDERDIJK, en als een andere Pontius richtte hij een tuig, waarop het fransche *dos* prijkte, en tergend riep hij ons in 't fransch: *Passez*! - en met het hoofd op de borst gezakt, deden wij voor generaal Bilderdijk, wat de Romeinen eens voor generaal Pontius deden. Maar de Romeinen namen wraak; wij dachten dat dit geenen Christenen betaamt en eene maand later las men in *De Toekomst*:

'Ik denk heden eenen waarschijnlijkeren oorsprong van

het werkw. *dossen* gevonden te hebben, dan het Grieksche *δυσαι*, dat ik vroeger naar TUINMAN en WEILAND heb opgegeven. Mij dunkt, dat dit woord slechts de vervlaamsching (als ik dat zeggen mag) is van het fransche sam. werkw. *endosser*, dat *aantrekken, op den rug hangen*, en bij petitio principii, *dossen* beteekent. Ik ben dus niet wijd meer van BILDERDIJK volkomen gelijk te geven. Had ik, voor wat de schrijfwijze des woords aangaat, in plaats van boeken te doorsnuffelen, eens gedacht, hoe 't volk mijner geboorteplaats dit woord en zijne samenstellingen uitspreekt (want het is er van dagelijksch gebruik); ik hadde meer geweten dan ik wist toen ik hierover mijn artiekel schreef. In der daad, daar hoort men 's winters: "Ziet dat gij u dik *dost* (kleedt). Gij moet u dik *dossen* (kleeden). Ik was dik *gedost* (gekleed)." Men hoort er in de uitspraak dier woorden geene *ch*; terwijl men ze in *menschen, dorschen, visschen, wasschen*, enz. zeer duidelijk hoort.'

Brussel, 3 8^{ber} 1862.
H. SERMON.

Eene opmerking omtrent het woord *anders*.

Op bl. 79 van dezen jaargang geeft de heer TE WINKEL eene verklaring van het woordje *anders*, zoo als dit in den regel van VONDEL:

'Dit zal ick keeren, is het anders in mijn maght,' en elders voorkomt, waarbij ik onwillekeurig aan het bekende oordeel van HORATIUS over den 'goeden HOMERUS' gedacht heb. Hoe kan TE WINKEL een oogenblik in ernst geschreven hebben : 'Wat is nu meer geschikt om het onzekere eener

onderstelling te doen uitkomen, dan, door middel van het woordje *anders*, op het *andere* mogelijke geval te wijzen, den hoorder ook het geval, waarin het *anders* is, voor den geest te roepen.' Het is, gelijk ik zeide, de verklaring die mij verbaasd heeft, niet de zeker geheel toevallige fout in de uitdrukking, ofschoon men zulke fouten waarschijnlijk zeer zelden in den stijl van den heer T. W. zal kunnen aanwijzen.

Ik zou meenen s. m. dat *anders*, in den zin van *althans, immers, indien*, een bijwoord is, dat niets anders beteekent dan: *in andere gevallen*. 'Dat zal ick keeren is het in andere gevallen, op andere tijden, in mijn magt,' d.w.z. zoo ik daartoe ooit in staat ben, dan voorzeker zal ik het thans doen. Evenzoo in den volzin: 'Hij moet zich in dat geval naar den raad van zijnen vriend gedragen, wanneer hij anders verstandig is,' d.w.z. wanneer hij ooit een verstandig man mag heeten, dan moet hij zich ook in dat geval naar den raad van zijnen vriend gedragen. En zoo ook in de andere voorbeelden. Misschien vergis ik mij, wanneer ik meen, dat ik bij SIMON STIJL meermalen *altoos* in dien zin heb aangetroffen. In het Fransch bevat *toujours, toutefois*, in zulken zamenhang gebruikt, geheel hetzelfde begrip, en zou dit ook niet met ons *immers* plaats hebben, dat de heer T. W. zelf ter omschrijving van *anders* gebezigd heeft? Zoo wordt ook in het Hoogduitsch *immerhin* gebruikt. Misschien zijn er nog wel voorbeelden te vinden, waar *immers* niet vóór maar achter *indien* geplaatst is en men dus *indien immers* in dezelfde beteekenis van *immers indien* vindt, hetgeen de overeenkomst met *anders* nog duidelijker zou maken.

Ik voeg hier nog eene vraag bij: op welken grond noemt de heer T. W. dat *anders* een voegwoord? Welligt dat dit in verband staat met zijne beschouwing van zulke woordjes als *wel, toch, immers, ook*, gelijk er vooral in het Grieksch zoovele zijn, die door menigeen uit wanhoop eenvoudig *partikels* genaamd worden, daar de een beweert dat zij adverbia, de ander dat zij conjuncties zijn. Een opzettelijk onderzoek dier quaestie zou, naar het mij voorkomt, niet geheel over-

tollig wezen en ik zou voorzeker de eenige niet zijn, die dat netelig onderzoek gaarne door den heer TE WINKEL ondernomen zag.

J. P.GZ.

De spelling van het Nederlandsch woordenboek.

In het onlangs uitgekomen 'Verslag der Redactie van het Nederlandsch Woordenboek omtrent den staat harer werkzaamheden van 1 Julij 1860 tot 1 Julij 1862' geeft de Hoogleeraar M. DE VRIES eenige inlichting omtrent de spelling, die in het Woordenboek gevolgd zal worden. Wij meenen de lezers van dit tijdschrift geene ondienst te doen met hier het een en ander te laten volgen.

'De lezer die dit Verslag iets meer dan oppervlakkig mocht inzien, zal opmerken, dat ik hier in sommige punten ben afgeweken van de gebruikelijke spelling, waaraan ik tot dus verre altijd getrouw bleef. Ik wil mij die vrijheid niet veroorlooven zonder eenige verklaring; want ongaarne zou ik den schijn op mij laden alsof ik in het schrijven onzer moedertaal lichtvaardig of willekeurig te werk ging. Door mij tot hiertoe aan de in 1804 ingevoerde schrijfwijze te houden, ook in die gevallen, waarin ik hare voorschriften niet kon goedkeuren, meen ik het tegendeel te hebben bewezen. Overtuigd, dat eenparigheid van spelling eene der voorwaarden is voor den waarachtigen bloei der taal, wilde ik van het aangenomen stelsel niet afwijken, zoolang zich de gelegenheid niet aanbood om dit te doen op eene wijze, die strekken kon om voor het vervolg de gewenschte eenparigheid op een hechteren grondslag te vestigen. Die gelegenheid heeft zich onlangs voorgedaan, toen de Redactie

van het Nederlandsch Woordenboek, ingevolge de op haar rustende verplichting, de schrijfwijze heeft vastgesteld, die door haar in dat werk zal worden gevolgd. Het is met eenigen grond te verwachten, dat de regeling der spelling voor het Woordenboek - de uitkomst eener zorgvuldige overweging zoowel van de algemeene beginselen der orthographie als van hunne toepassing op de bijzondere gevallen - niet zonder invloed zal blijven. Gaarne erkennen wij ieders vrijheid en wij willen die niet in het minste verkorten. Maar in afwachting of het vrije oordeel onzer landgenooten zich met onze regeling zal kunnen vereenigen, moest zij intusschen voor ons, Redacteuren, verbindend zijn: wij mogen niet aarzelen de door ons voor het Woordenboek aangenomene spelling voor goed tot de onze te maken. Ziedaar de reden waarom ik, te beginnen met de uitgave van dit verslag, de oude gewoonte laat varen, om nu voortaan die schrijfwijze te volgen, die met mijne wetenschappelijke overtuiging overeenstemt.'

'Het Ontwerp, dat bij onzen arbeid tot leiddraad verstrekt, wees het beginsel aan, van waar wij bij die regeling moesten uitgaan. Het bepaalde, dat de in Noord-Nederland gebruikelijke spelling - die trouwens sedert dien tijd in Zuid-Nederland even gebruikelijk is geworden - tot grondslag zou worden gelegd; doch met inachtneming van die verbeteringen, die de wetenschap, na eene halve eeuw taalstudie, als noodzakelijk had aangeduid, hetzij om erkende feilen te herstellen, hetzij om de verwarring op te heffen, die zich niet zelden voordeed, waar de spelregels onjuist toegepast of met elkander in tegenspraak waren. Aan dit voorschrift getrouw, en bij ons onderzoek niets anders beoogende dan de waarheid alleen, hebben wij de regeling van dit netelige vraagstuk met goed gevolg - zoo wij hopen - ten einde gebracht. De naauwlettende beproeving der grondbeginselen, waarop het Nederlandsche spelling-stelsel berust, de keuring van de betrekkelijke waarde der regels in hun onderling verband, de toetsing van hetgeen

in de bijzonderheden betwist of twijfelachtig was, dat alles gaf stof tot menig aangenaam onderhoud.'

De Hoogl. deelt vervolgens aan het Congres mede, dat eerstdaags eene verhandeling, de vrucht van het gemeenschappelijk overleg en met zorg bewerkt door Dr. L.A TE WINKEL, zal aangeboden worden, in welke verhandeling der Redacteuren behoorlijk rekenschap zal worden gegeven van de aanbevolen schrijfwijze, en noodigt de leden, vooral de taalkundigen onder hen uit, om aan de beraadslaging over het spelling-ontwerp deel te nemen, opdat aan het stelsel de laatste hand gelegd en een bepaald besluit genomen worde. 'Zoo zal dan,' gaat de spreker voort, 'de spelling zijn vastgesteld die in het Woordenboek zal worden aangenomen. Zal zij kans hebben om ook daar buiten door te dringen? Zal zij ook in ruimeren kring haren invloed doen gevoelen? Misschien eenmaal strekken om aan al het weifelen en dobberen in het schrijven onzer taal een einde te maken en de strijdende partijen te verzoenen? Ik waag het niet de toekomst te gissen. Ik verstout mij niet te onderstellen, dat het ons gelukt zou zijn "de quadratuur des cirkels voor onze taal-republiek [1]," te vinden. De Nederlander is gesteld op vrijheid, en wij zullen wel de laatsten zijn om een haarbreed van iemands vrijheid te betwisten, ook waar het geen hooger belang dan het nederige spellen betreft. Eene opmerking alleen zij ons gegund. Indien ons ontwerp uwe goedkeuring mag wegdragen; indien gij het kunt aannemen zonder verkrachting uwer conscientie, en indien gij werkelijk, in eene beschaafde taal, prijs stelt op die eenparigheid van spelling, die eene voorwaarde is van haren bloei: welnu, dan staat het in uwe macht die eenparigheid te bevorderen, en zóó eerst zal zij gevestigd zijn op een stevigen grondslag, die duurzaamheid belooft.'

Daar de Hoogleeraar zich verpligt geacht heeft in dit

1) Woorden van PRUDENS VAN DUYSE in de *Handelingen van het Amst. Congres*, blz. 122.

verslag de aangenomen spelling van het Woordenboek te volgen, zoo vinden wij daardoor de gelegenheid om reeds het een en ander op te merken van datgene, waardoor zich het nieuwe van het oude stelsel onderscheidt.

De strijd tusschen *gt* en *cht* is ten voordeele der *ch* beslist. Het Woordenboek zal dus spellen p l i c h t, g e r i c h t, g e w i c h t, m a c h t, k l a c h t, b r a c h t, m o c h t, p l a c h t, enz. en in dezen niet op de afleiding letten. Wie zich herinnert wat vroeger over de *ch* geschreven is, zal weten dat in de vervoeging van regelmatige werkwoorden de *g* blijft, al komt er een uitgang *t* achter, niemand heeft, voor zoo verre wij weten, verlangd dat men schrijven zou wij mogen, gij moocht, zij mogen. - De onderscheiding van scherpe en zachte *e's* en *o's* schijnt op den grondslag gebouwd te wezen, dien Dr. T. W. in zijne 'Nederl. Spelling' als den waren heeft aangewezen. Wij meenen dit te mogen opmaken uit enkele afwijkingen van de gebruikelijke spelling. De derde wijziging in het gebruikelijke stelsel schijnt zeker vreemd, de verandering van *ij* (v o l t o o i j i n g, g e l i j k v l o e i j e n d) in *y* (v o l t o o y i n g, g e l i j k v l o e y e n d) [1]. Het schijnt wel dat dit de voornaamste veranderingen zijn, die het stelsel betreffen. Wij zullen de beloofde verhandeling niet vooruit loopen en afwachten welke gronden voor deze en andere wijzigingen bijgebragt zullen worden.

Eene zaak blijkt nu reeds, namelijk dat de gevolgtrekking van den heer ROORDA dat 'De Nederlandsche Spelling onder beknopte regels gebragt door Dr. L.A. TE WINKEL' het stelsel bevatte, dat in het Woordenboek zou gevolgd worden, op zijn zachtst voorbarig genoemd mag worden. Dr. T. W. schreef de woorden, die boven met eene *ch* geschreven zijn, met eene *g* en eene *y* als tusschenletter gebruikte hij niet; zijn doel was het stelsel van SIEGENBEEK te verbeteren, waar de ontwerper van zijne eigene beginselen was afgeweken.

1) Men zie over het gebruik van *y*, Prof. VAN VLOTEN, De Taalgids, III, 57-60.

Thans echter schijnt hij zich verpligt te achten even als prof. DE VRIES de spelling te volgen, die de Redactie van het Woordenboek, na rijp beraad, als de beste meent te moeten aanbevelen. Hieruit wordt verklaard, wat anders zonderling zou heeten, dat de Heer TE WINKEL in een brief, waarin hij zijne spelregels verdedigt, anders schrijft, dan hij in dit werkje heeft aanbevolen. Het kan toch niet anders of de wetenschappelijke gedachtenwisseling der Redacteuren moest eene eenparige spelling tot practisch gevolg hebben; in het Woordenboek kan toch maar één stelsel gevolgd worden. Ieder hunner zal dus verpligt geweest zijn iets van zijn gevoelen op te offeren. Men kan hun daarvan, zoo men wil, een verwijt maken; men kan er ook een loffelijk streven in zien om het algemeen belang te dienen. Ik voor mij doe het laatste, en hoop dat onze vaderlandsche letterkundigen het voorbeeld der Redacteuren zullen volgen, opdat het gekibbel over de spelling eindelijk eens ophoude. Aangenaam is het mij te vermelden dat Dr. KERN in het voorbericht van den tweeden druk zijner Handleiding II [1] zegt, dat hij de spelling van het Woordenboek zou gevolgd hebben, indien hij ze vroeg genoeg gekend had.

Na het medegedeelde zal men het, naar ik hoop, niet ongepast of aanmatigend vinden, dat ik, na in den laatsten tijd dikwijls over dat onderwerp gedacht en gesproken te hebben, mijnen medeonderwijzers mijne meening wensch mede te deelen, hoe in de gegeven omstandigheden ten opzigte van de spelling te handelen. Zij komt hierop neder. Laten wij voorloopig de spelling van SIEGENBEEK onveranderd behouden en tevens ons op de hoogte stellen van de voorgedragen veranderingen en vooral van de gronden, waarop zij rusten. Hiertoe is overvloedige gelegenheid. *De Nederlandsche Spelling onder beknopte regels gebragt door* Dr. L.A. TE WINKEL en verschillende opstellen in dit en andere Tijdschriften van denzelfden schrijver zijn zeker bij vele onderwijzers bekend.

1) Bij DE HAAN te Krommenie.

Spoedig zal de toegezegde Verhandeling verschijnen en de gelegenheid is daar om zich volledig met de zienswijze der Redactie van het Woordenboek bekend te maken Eerst dan, als de onderwijzers met de gronden bekend zijn, is de tijd gekomen om de feiten te onderwijzen. Maar ook dan nog zou ik het ongeraden achten, dat ieder voor zich zelven eene keuze deed en het veranderde stelsel op de school invoerde of niet invoerde. Wanneer de een zus en de ander zoo doet, wanneer de een begint terwijl de ander nog wat wacht, komt er zeker veel verwarring. Daarom zou ik van een algemeenen maatregel, een wenk van hooger hand, veel goeds wachten. Niet omdat ik voor eene officiëele wetenschap zou zijn, als deze bestaan kon, maar wel voor eene eenparige spelling. Wetenschappelijke zaken moeten zich zelve aanbevelen; op dat gebied bestaat maar één gezag, dat der waarheid. Men overdrijve echter niet. Er is een hemelsbreed onderscheid tusschen de vrije taalstudie en de toepassing der spelregels; taalstudie behoort tot den kring van enkelen, spellen moet iedereen, het behoort bij het lager onderwijs te huis. Wanneer nu in de eerstvolgende jaarlijksche vergadering van de Provinciale Inspecteurs, met den Minister van Binnenlandsche Zaken aan het hoofd, de belangen van het lager onderwijs besproken worden, zou ook over dit onderwerp gehandeld en de uitslag daarvan aan de onderwijzers medegedeeld kunnen worden. Het zou mij zeer verwonderen als niet allen dadelijk gezind waren den gegeven wenk te volgen. Men noeme dan deze spelling spottenderwijze de officiëele, het zij zoo, zij wordt er niets minder door. Ziet iemand een beter middel om tot eenparigheid te geraken, ik geef het mijne gaarne prijs, daar mij alleen het doel ter harte gaat. Er is nog iets. Hoe zal men op de examina spellen? zooals ieder aspirant verkiest? en zal de examinator hem dan zooveel fouten aanrekenen als deze, volgens zijne wetenschappelijke overtuiging, goed vindt? Het is te dwaas om er over te spreken. Ook hier dient een vaste maatstaf te wezen, dezelfde voor alle provinciën des rijks - ik geloof

dat het niet alleen een regt, maar een pligt der regering is om dien maatstaf aan te wijzen. Aan de wetenschap wordt daardoor geen geweld gedaan.

Leiden, Dec. 1862.
J.A. VAN DIJK.

Iets over de spelling van het woord *steigeren*.

Antwoord op vraag 36: 'Waarom wordt *steigeren* met *ei* en *stijgen* met eene *ij* gespeld?'

Men kan zich van die vraag heel gemakkelijk afmaken door eenvoudig te antwoorden:

'De *ij* is oorspronkelijk de lange of opene *i*, die oudtijds allerwegen dien *i*-klank had, en thans in een groot gedeelte van ons vaderland werkelijk nog zoo (nog als *i* of *ii*) wordt uitgesproken, maar die in andere streken, met name in Holland, zich in een tweeklank heeft opgelost en zoo doende langzamerhand geheel of nagenoeg aan den tweeklank *ei* gelijk geworden is. Niettegenstaande die gelijkheid of groote overkomst, blijft men de beide klanken in de spelling onderscheiden. Men schrijft daarom met *ij* de woorden, die voorheen algemeen en thans nog in de bedoelde landprovinciën - welke men kortheidshalve de *I-streken* kon noemen - eene *i* hadden of nog hebben. *Ei* daarentegen staat in echt Nederl. woorden voor *ai* of voor *eg* en *ag*, en wordt gebezigd in dezulke, waarin de *ei*-klank niet door verbastering uit *i* ontstaan is. In de zoodanige woorden hoort men in de bedoelde gewesten, even goed als in Holland, *ei*, niet *i*.

Nu spreekt men in de I-streken wel van een *stiigbeugel*,

maar niet van het *stigeren* van een paard; dit heet ook daar *steigeren*.

Ergo: *steigeren* met *ei*, niet *stijgeren* met *ij*.'

Hoe logisch juist die sluitreden ook zijn moge, ik vrees, dat de geachte vrager met dat antwoord niet tevreden zal zijn. Bedrieg ik mij niet geheel in zijn persoon, dan weet hij alles wat ik daar neêrgeschreven heb, even goed als ik. En toch, hij kan zich met die kennis niet vergenoegen, hij verlangt meer te weten. Zijne woorden zijn eigenlijk een protest, onder den bescheiden vorm van eene vraag ingeleverd. Ik geloof daarom, dat men die vraag ook aldus zou kunnen formuleeren:

'Is het grammatisch wel te rechtvaardigen, dat men *steigeren* met *ei* schrijft, terwijl *stijgen* eene *ij* heeft en hebben moet, als behoorende tot de 5de klasse der sterke werkw., die vervoegd worden als *bijten, blijven, drijven enz.?*'

Het antwoord kan eerst met volkomen zekerheid gegeven worden na een naauwgezet onderzoek aangaande de wetten, die de taal volgt bij de afleiding der werkwoorden van herhaling, waartoe *steigeren* ten minste in eene zijner beteekenissen behoort. Intusschen mag ik den geachten inzender der vraag niet geheel teleurstellen. Ik zal daarom eerst opgeven, wat een vlugtige blik, van buiten de grenzen op het terreinder frequentatieven geworpen, mij heeft doen opmerken, en vervolgens, wat ik van *steigeren* zelf weet te vermelden. Het eerste zal de noodzakelijkheid van een ernstig onderzoek dezer werkwoorden in het licht stellen, en komt neêr op de drie volgende punten:

1) De meeste hebben dezelfde stamlettergrepen als de primitieve werkwoorden, waarvan zij gevormd zijn; b.v.: *hakkelen* van *hakken, blakeren* van *blaken, redderen* van *redden, lispelen* van *lispen, toeteren* van *toeten*.

2) Een veel geringer getal wijzigt de stamlettergreep, maar doet zulks op twee zeer verschillende wijzen; namelijk

a) door haar te verzwakken, door eene lichtere vocaal de plaats van eene zwaardere te laten innemen; b.v. in *stotteren*

van *stooten, snuffelen* van *snuiven, kibbelen* van *kijven, miggelen* (in Groningen: *stofregenen*) van *mijgen*.
b) door haar te versterken; b.v. in *fol-t-eren* van *folen, pluis-t-eren* van *pluizen, teis-t-eren* van *teezen* (oudt. *teisen*, ohd. *zeisan*).
3) De wijziging der stamlettergreep, wanneer zij geen noodzakelijk euphonisch verschijnsel is, schijnt met de beteekenis zamen te hangen; vergelijk *trippelen* met *trappelen* van *trappen; wiggelen* met *waggelen* van (*ge*)*wagen* (eigenlijk *daveren, dreunen* of met *wiegelen* van *wiegen; teisteren* met *teezen* (*plukken, trekken*).

Het zou dus kunnen zijn, dat de *ei* in *steigeren* door de beteekenis gevorderd werd en dienen moest om een verhoogd of versterkt *stijgen* uit te drukken. Misschien zegt wel iemand, dat het *steigeren* van een paard eene heviger werking is dan het zingend *stijgen* van een leeuwerik, en dus een voller klank eischte dan *ij*, toen deze nog als *ii* klonk. Men bedenke echter, dat *steigeren* voorheen ook van het klimmen van den moed en van het rijzen van den prijs der koopwaren werd gebezigd, een paar dingen die zich minder geweldig toedragen.

Maar zoo redeneerende zou ik het boven bedoelde onderzoek vooruitloopen, ik moet mij bepalen bij hetgeen bekend en zeker is.

Van *stijgen* komt een thans niet meer gebruikelijk causativum *steigen* (d.i. *doen stijgen*). Dit was geheel regelmatig gevormd, op de wijs van *neigen*, d.i. *doen nijgen*, en *leiden*, d.i. *doen lijden*, dit woord genomen in zijne oorspronkelijke beteekenis voor *gaan*. Het bestaan van dat *steigen* (*doen stijgen*) wordt bewezen door PLANTIJN en KILIAAN. De eerste verklaart '*het water steygen*' door: 'faire tenir l'eau contremont; sistere aquam,' d.i. het water tegenhouden en zoodoende laten rijzen, *doen stijgen*. Bij KILIAAN is *steyghen, steeghen*, elevare, d.i. verheffen, naar boven brengen, en *steyghen het water*, hetzelfde als bij PLANTIJN. Aan het bestaan van dat woord kan dus wel niet getwijfeld worden. Wij be-

zitten er bovendien een afleidsel van in *steiger*, als 't ware het werktuig, dat *steigt*, dat *doet stijgen*. Van dit woord komt regelmatig het werkw. *steigeren*, in de beteekenis van een *steiger* of eene *steigering* oprichten. Dit regelmatig gevormde, volkomen onberispelijke *steigeren* schijnt met het *stijgeren* van een paard verward te zijn en tot de, naar alle waarschijnlijkheid verkeerde, uitspraak *steigeren* aanleiding te hebben gegeven. Die verwarring wordt des te verklaarbaarder, wanneer men in aanmerking neemt, dat reeds PLANTIJN en KILIAAN *steigen* en *stijgen* niet behoorlijk uiteen wisten te houden, en dat zelfs HOOFT *steigen* in de beteekenis van *stijgen* bezigt. Wenschelijk ware het zeker, dat men het *stijgeren* der paarden en het *steigeren* der timmerlieden en metselaars door de spelling onderscheidde, daar *steigen* voor *stijgen* door niets kan gerechtvaardigd worden en in strijd is met de vormen, die dat woord in alle verwante talen vertoont.

L.A. T. W.

Bedenkingen.

Verzwinden.

Moet het woord *verzwinden* bij de germanismen verschoven worden?

Ter gelegenheid der nieuwe uitgave van STARINGS *Gedichten* is zulks door Dr. N. BEETS beweerd. Zie de Aanteekeningen, achter zijne fraaije Inleiding geplaatst, Dl. 1, bl. XLVIII.

Wij vermeenen bescheidenlijk, dat de geëerde Schrijver zich hierin vergist. Onzes inziens is *verzwinden*, al komt het niet zoo dikwijls voor als *verdwijnen*, toch echt Nederduitsch; en, zoo de keurige Geldersche Zanger het eenige malen gebruikt heeft, mag hem dit niet als een feil toegerekend worden.

De redenen van dit ons gevoelen onderwerpen we gaarne aan het oordeel der bevoegden. Beknoptelijk komen zij hierop neder:

Gelijk in de zamenstelling van het woord zich niets voordoet, dat met ons taaleigen strijdt, zoo verdient het daarenboven opmerking, dat, sinds er Nederduitsche Woordenboeken gedrukt zijn, in de voornaamste derzelve *verzwinden* steeds is opgenomen.

Reeds bij PLANTIJN, ten jare 1573, lezen wij: *verswinden* of *verdwijnen*, ÉVANOUIR. Vervolgens bij KILIAEN, in 1599, *Ver-dwijnen, ver-swijnen, ver-swinden*. EVANESCERE, etc. In dienzelfden zin staat het bij MELLEMA in zijn *Schat der duyt-*

scher tale, Rotterdam 1618, en in het *Dictionarium Teutonico-Latinum* van DE WILDE. *Amsterdam* 1719. Zoo vinden wij het almede in de latere Woordenboeken van HALMA, WINKELMAN en HOLTROP. Ook WEILAND heeft het in 1801, in het zijne toegelaten; desgelijks TERWEN, in 1844, in zijn *Etymologisch Handwoordenboek*, terwijl eindelijk verleden jaar het *Nieuw Nederlandsch en Fransch woordenboek* van J. KRAMERS het weder een plaatsje gegund heeft.

Een knap en hardnekkig germanisme, niet waar? dat gedurende drie eeuwen zich zoo heeft weten te vermommen, dat de voornaamste Nederduitsche lexicographi het altoos voor Nederduitsch aangezien hebben!

Mogen we niet veeleer uit dit opmerkelijk feit reeds opmaken, dat het woord gedurende dien tijd ook wel door Nederduitsche schrijvers gebezigd- en in oud burgerregt zal gehandhaafd zijn?

Dat zulks wezenlijk het geval is, willen we met eenige voorbeelden staven.

Gedurende ongeveer tweehonderd jaar (tijds genoeg misschien om, ware het woord vreemd geweest, het bij ons in te leiden) heeft de kern der Nederlandsche natie, in DATHEENS LXVIII[en] psalm, vers 3, *verswinden*, al zingende, gehuldigd.

Het luidt:

> ‘Ons Godt met een verdrijven sal
> Syner vyanden tgantsch ghetal,
> Jae als roock doen *verswinden:*
> Ghelijck dat was smelt voor dat vier,
> Sal hy alle Godtloosen hier
> Verteeren end' verslinden.

DIEDERIK CAMPHUYZEN, wiens *Uytbreyding over de Psalmen* (*Amst.* 1694). DATHEENS berijming wel verre overtrof, maar toch niet vermogt te verdringen, vond er evenmin als deze, bezwaar in, het woord *verzwinden* te gebruiken.

Men leest bij hem in Psalm XXXVII, v. 11:

> ‘De booze mensch, van Gods verbond geweken,
> Is als het vet eens Rams, dat, snel ontvlamt

En op 't Altaar ten offer aangesteken,
Tot dunne rook in 't ydel henen dampt.
Hij moetter af, zijn grootsheyd zal *verzwinden*,
Hij kampt vergeefs, die met zijn nood-lot kampt.'

en in Psalm CXLIV, v. 2:

'Wat heeft de mensch, dat hem met recht hovaardigt?
Wat is hij, God, dat gij u zijns gewaardigt?
Wat is, wat is het sterffelijk geslacht,
Dat uwe hoogt op zijne laagheyd acht?
De mensch (helaas!) is een gantsch ydel wezen,
Zoo haast ter ne'er, zoo haast hij is gerezen,
Gelijk eens schim *verzwind* zijns levens tijd,
Hij heeft hem nauw', hij is hem weder quijt.'

In 1760 verscheen te Amsterdam de *Psalmberijming* van het Genootschap: *Laus Deo, Salus Populo*. Het heeft ook niet geschroomd zich van het woord *verzwinden* te bedienen.

In Psalm XC, v. 5, vindt men:

'Wanneer uw toorn en gramschap ons bezwaren
Dan wenden, dan *verzwinden* onze jaren.'

en in Psalm CXLIV, v. 2:

'Zijn dagen zijn zo vlug gelijk de wind,
Zoo ijdel als een schaduw, die *verzwindt*.'

Van de psalmberijmingen afstappende, zij het ons vergund nu nog eenige andere schrijvers bij te brengen, die onze meening ondersteunen.

ZACHARIAS HEYNS (in zijn *Slagh van Lepanten*, te vinden achter de vertaling van Bartas) gebruikt het woord, maar in een bedrijvenden zin.

Op bl. 198, v. 8, leest men:

'Dat sal de voor'ghe glants van al u eer verswinden.'

Zoo treft men het ook in die vertaling aan. Zie II^{de} Dagh der II^{de} weke, bl. 149, v. 10, v.o.

HOOFT, eene poëtische vrijheid bezigende, die in zijn tijd zeer gewoon was, schrijft in zijne *Zangen*. (Uitgave van BILDERDIJK, Dl. II, bl. 79.):

'Bitzer zorge knaaght mijn' zinnen.

Dat 's, zoo iemandt van hunliên
Komt het roerend beeldt te zien,
Hy 't zal met een' sprong *verswinnen*
Doen; en 't geen hy waant te vinnen,
Beide my en hem ontvliên.'

De geleerde REVIUMS, die, na den afloop van het Dordrechtsche Synode, op last der Staten, een der overzieners was van de vertaling des Nieuwen Verbonds [1)], heeft zich meermalen van dit woord in zijne Gedichten bediend.

Zie zijne *Over-IJsselsche Zangen*, 2de druk, 1634, bl. 21:

'Dit leven is gants niet, omdattet als een cloot
Rolt stadigh na het eynd' en snellijck is verswonden.'

bl. 194:

'Den vlackerende vlam, die 't alles heeft verbrant,
Dat aerde, hout en steen gelijckelijck *verswant*.'

bl. 356:

'Oock honich, die noch kou noch hitte dee *verswinden*.'

(Zie ook aldaar bl. 22, bl. 200, bl. 343.)

VONDEL schrijft in zijn *Virgilius in dicht*. (Uitg. van 1660.) bl. 280, v. 6:

'Zy vlughte,in donkre lucht en wolcken voort verzwonden.'

In het Zinnespel *Tieranny van Eigenbaat*, uitgegeven door het Genootschap *Nil volentibus arduum*, 2e druk, Amst. 1705, vindt men op bl. 9, v. 10:

Neen, groote Vorst, ô neen; mijn druk zal dan *verzwinden*
Als mijn geschenk, enz.

en bl. 85, v. 5 en 7:

'Verzwindt, gedaantens, die den geest
Verbyst'rende, ons maakt in den droom bevreesd;
Inbeeldingen, *verzwindt*, vliegt heenen:'

BILDERDIJK.

Mengelpoëzy. 1e Dl., bl. 214, v. 4:

'Maar die haar wil verbinden,
Bedriegt zich gruwzaam in zijn' waan,

1) Zie KOK's Vaderl. Woordenb. D. XXIV. bl. 228.

En ziet zijn hoop *verzwinden*.'

Nieuwe vermaking, bl. 27, v. 10:

'Mijn kracht *verzwond* in rook.'

Vaderl. Uitboezemingen, bl. 116, v. 5:

''t Heelal waar voor zijn oog *verzwonden*.' [1)]

TOLLENS.
Gezamenlijke Dichtwerken. Dl. 9, bl. 55, v. 6:

'Waar zijt gij, wuft *verzwonden* jaren?'

en ook aldaar bl. 57, v. 5:

'Maar wuft als al het aardsch *verzwonden*.'

STARING.
Gedichten. (Uitg. van 1836. 1e Dl., bl. 40, v. 10:

'En door 't ontvlamde luchtruim heen
Verzwindt hij met zijn buit.'

3E Dl., bl. 156, v. 6:

'Als een Engel van omhoog
Ons verschenen - en *verzwonden*.'

4e Dl. bl. 11, v. 2, v.o.:

'Ziet van nieuws den nacht *verzwonden*' [2)]

DA COSTA.
Politieke poëzy, bl. 46, v. 14:

'Een zee van letters, waar, by 't zweepen van de winden,
Steeds vreemder schaduwen op rijzen en *verzwinden*.'

en
Hesperiden, bl. 90, 1:

'- Prefect en Douanier
Verzwond -'

Wij willen het bij deze voorbeelden laten, niet twijfelende, of, gevoegd bij het hiervoren aangemerkte, zullen zij wel volstaan om iederen onpartijdige de overtuiging te geven, dat het (naar onze meening, ten onregte) afgekeurde woord tot de Nederduitsche taal behoort. - Ten slotte zij

1) Zie ook *Mengelingen*, IIe Dl. bl. 87, v. 6, en *Spraakleer*, bl. 145. r. 12 v.o.
2) *Nieuwe uitgave*, Dl. I, bl. 40. v. 10. III, bl. 152. v. 1. v.o. IV. bl. 11. v. 2. v.o.

het ons nog vergund dit weinige hier aan te stippen. - Zoo prijslijk als het mag heeten in het belang van de zuiverheid onzer moedertaal tegen ware germanismen te ijveren, even omzigtig behoort men te zijn met dezen naam niet ligtvaardig te geven aan woorden, die er slechts een oppervlakkig voorkomen van vertoonen, omdat wij ze met onze Oostelijke geburen gemeen hebben. De zoodanige in een kwaad gerucht te brengen, zou op verarming van ons Neêrduitsch uitloopen. Meer dan één woord ter aanduiding van dezelfde of nagenoeg dezelfde zaak te bezitten, is zoowel voor den prozaschrijver als den dichter van belang. Niemand zal dit gereedelijker toestemmen dan de uitmuntende poëet en prosaïst, tegen wiens bewering wij gemeend hebben te velde te moeten trekken.

Zich roemen van iets.

Ter plaatse waar Dr. N. BEETS het woord *verzwinden* een germanisme noemt, geeft hij aan bovenstaande spreekwijze, ook door den dichter STARING gebezigd, den naam van gallicisme. Onzes bedunkens vergist zich de geëerde schrijver hierin evenzeer. Moge zij al een kleinen zweem hebben van het Fransche *se glorifier*, de uitdrukking *zich roemen*, en *zich roemen in iets, op iets* of *van iets* is bij ons alles behalve vreemd. Van dit een en ander zouden vele voorbeelden kunnen geleverd worden; doch, daar het hier voornamelijk op de laatste spreekwijze *zich roemen van iets* aankomt, bepalen wij ons tot de navolgende:

VONDEL.

Koning Davids Harpzangen. Amst. 1696, bl. 239:

> ‘Hoe lang, o Heer, hoe lang
> Gedooghtge dat het onrecht ga in zwang,
> En, zonder 't quaet te doemen,
> Geweldenaers *zich van* hun boosheit *roemen?*’

Bespiegelingen. Amst. 1662, bl. 211:

‘Wie *zich van* godtsdienst *roemt*, en Christus durft versteecken
Van 't onbebloede altaer, geheilight tot een teken,
Dat eeuwigh in zijn Kerck getuight van zijne doot,
Verdwaelt van d' offerwet, -’

Poëzij. Fran. 1682. Dl. 1. bl. 413:

‘Al *roemt zich Mentz van zulk een vont;*
De Keurstadt kloppe op haer mont,
Als Haerlem spreekt; -’

D. HEINSII *Nederduytsche Poemata*. Amst. 1618, bl. 128:

‘Want hierom hebben zy THRIAMBUS u genoemt,
Omdat *ghy u* met recht *van uwe daden roemt*,’

Staten-Bijbel. 1 *Chron.* XVI. v. 35:

‘Ende seght, Verlost ons, ô Godt onses heyls, ende versamelt ons, ende reddet ons van de Heydenen, dat wy uwen heyligen name loven, ende dat *wy ons uwes lofs roemen*.’ (waarbij in de kantteekening staat: ‘t. w. *daervan*, ende daer over, dat wy oorsake ende vryheyt hebben om u te loven.’)

en *Psalm* CV. v. 3:

‘*Roemt u in den naem* syner heyligheyt’ (hierbij zegt de kantteekening: ‘Of, *van den name* syner heyligheyt.’)

De uitgang *Ig* afgekapt.

In een vroeger nommer van dit Tijdschrift werd, met welverdienden lof, de derde uitgave aangekondigd van de Nederlandsche Spraakleer door Dr. W.G. BRILL, en tevens opgegeven, waarin deze uitgave van de twee vorige verschilde.

Onder andere behoort hiertoe een bijvoegsel, dat onze aandacht tot zich getrokken heeft, en waarbij wij een oogenblik wenschen stil te staan.

Het betreft den adjectivalen uitgang IG, en luidt (zie bl. 192 en 193 der gez. Spraakleer) als volgt:

‘Bij sommige adjectieven scheen de uitgang weg te kunnen blijven zonder dat de beteekenis er bij leed, dus in

manhaft, krijgshaft, standvast, korsel en oudtijds *dusdaan*; van daar dat men dezen uitgang wel eens wegliet, waar hij niet weg kan blijven Zoo vindt men *godvruchte schaar* (Psalmberijm.), *gifte beet* (BEETS), *nieuwsgier oog, wispeltuur* en *lafharte daad* (VAN LENNEP). -'

Volgens het gevoelen van den geëerden schrijver is dus de uitgang IG *wel eens* weggelaten, waar hij *niet* weggelaten *mogt* worden, en met name hebben zich de Heeren BEETS, VAN LENNEP en de eene of andere dichter der psalmberijming daaraan bezondigd.

Zoo mij (behoudens beter oordeel) voorkomt, steunt dit alles op eene dwaling.

Eene eigenaardigheid onzer Nederduitsche prosodie was den Hoogleeraar, toen hij dit toevoegsel schreef, geheel uit de gedachte gegaan.

Zie hier wat van de zaak is.

Gelijk die van alle volken, heeft ook onze Dichtkunst hare zoogenaamde vrijheden, en tot deze behoort sinds eeuwen de afkapping van den uitgang *ig*.

Onze oude poëten maakten er niet *wel eens*, maar zoo dikwijls als het hun te pas kwam, gebruik van, en daar (gelijk HUYDECOPER reeds heeft opgemerkt) men vroeger meer adjectiven op *ig* bezat, dan thans nog in gebruik zijn, is ook het getal der bij hen voorkomende afkappingen grooter.

Tot goed begrip van den zin hunner verzen is het menigmaal van belang dit niet over het hoofd te zien.

Zoo zou er b.v. geen zwarigheid bestaan hebben over de beteekenis van het woord *ijl*, voorkomende in VONDELS *Pascha*, vers 748, (zie V. LENNEPS uitg. D. I. bl. 73 en de Nalezing, bl. 22) indien men zich herinnerd had, dat bij de ouden *ijlig* [1] voor *snel* gebruikt werd en dit door de apocope van *ig* zich tot *ijl* verkorten liet. -

'Syn sorghen worden *ijl* verkeert in eenen droom.'

1) Zie b.v. VONDELS Hierusalem verwoest. (Uitg. v. 1620) vers 394, en zijn Palamedes (uitg. v. 1625) vers 337.

beteekent daar niets anders, dan dat de zorgen, die een koning over dag kwellen, wel verre van hem 's nachts te verlaten, bij zijn insluimeren, ijlig of snel verkeeren in kommervolle droomen.

Met de verkorting van het oude *woedig* tot *woed*, te vinden in VONDELS *Hecuba*, vers 1030, en van *woediger* tot *woeder* in zijn *Hippolytus* (uitgave van 1628), vers 671 en 1148 [1] is het eveneens gelegen.

Hetzelfde is almede het geval met *veilig*, door afknotting *veil*, hetgeen BILDERDIJK (op HUYGENS Dl. VI. bl. 210) ten onregte noemt ‘een volstrekten Hugenianismus en geen Neêrduitsch.’ Het wordt toch meermalen, niet alleen bij HUYGENS, maar ook bij VONDEL en anderen aangetroffen. Zie b.v. VONDELS *Poëzy*, (uitg. v. 1682) D. II. bl. 644, v. 3, v.o. *Warande*, (uitg. v. 1682) bl. LVII. v. 5. v.o. *De Helden Godes* (uitg. v. 1727) bl. 6, v. 10 en bl. 12 v. 4. Ook J. VAN DER DOES in zijn Gedicht: ‘'*s Gravenhage*’ bl. 62 v. 3. v.o.

Niets zoude gemakkelijker zijn dan de voorbeelden van dergelijke afkappingen aanmerkelijk te vermeerderen; doch daar de Heer BRILL hier in 't bijzonder de woorden *gifte, godvruchte, nieuwsgier, wispeltuur* en *lafharte* aangewezen heeft, willen wij ons tot deze bepalen en het bewijs leveren, dat de dichters, door wie ze, volgens zijne opgave, gebezigd zijn, zich aan geen taalfouten schuldig gemaakt, maar eene oude poëtische vrijheid, die omtrent deze woorden in zwang is gebleven, gebruikt hebben.

Wij zullen ze een voor een nagaan.

Gifte voor *giftige* gebruikt SIX VAN CHANDELIER in zijne *Poësy*, bl. 130. v. 12, waar hij van de gevorkte tong eener slang sprekende, die noemt

‘- de spitse *gifte* tangh.’

1) In VAN LENNEPS uitg. V. VONDEL, II Deel, bl. 741, is het vers 1149, ten gevolge van eene verkeerde nommering der versregels in dit treurspel, die met v. 1064 aanvangt.

Zoo vinden wij ook meermalen *vergifte* voor *vergiftige* bij VONDEL. Zie b.v. zijne *Poëzy*. Dl. I. bl. 275, v. 20, bl. 350, v. 3, bl. 733, v.l, v.o., *Warande*, bl. CXII. v. 3, *Peter en Pauwels*, vers 582, *Bespiegelingen*, (uitg. v. 1662) bl. 101 v. 15.

En dat deze vrijheid niet in onbruik geraakt is, daarvan kan men zich overtuigen bij den yorst der latere dichters.

Zoo leest men b.v. in HILDERDIJKS *Buitenleven*, (uitg. v. 1821) bl. 149 v. 15:

> 'ô Steden vol geruisch, vol slijk, en *gifte* dampen,'

in zijne *Mengelpoëzy*, Dl. II. bl. 91 v. 11:

> 'Nooit was haar oog 't gewoel der steden,
> Haar oor, 't bedwelmend stadgedruis,
> Haar borst, de *gifte* lucht, met d'adem, ingegleden:'

en in zijn *Nieuwe Mengelingen*, Dl. I. bl. 44 v. 11:

> 'In een lucht vol *gifte* dampen.'

Godvruchte voor *godvruchtige* ontmoet men bij VONDEL in zijne *Poëzy* Dl. I. bl 581 v. 7:

> '- bloemen van *godvruchte* godtgeleertheit.'

Altaergeheim. (uitg. v. 1645) bl. 88 v. 8, v.o.:

> 'Der ouderen *godtvruchte* tranen, -'

Satomon, vers 65:

> '- uit een' *godtvruchten* geest;'

Virgilius in dicht, (uitg. v. 1660) bl. 131 v. 1 van den *Inhoud*:

> 'Eneas, de *godtvruchte* en strijtbare oorloogshelt,'

Zie ook DE DECKERS *Rijmoefeningen*, (uitg. v. 1726) Dl. II. bl. 169 v. 14, ANSLOOS *Poëzy*, bl. 42 v. 7.

voorts BILDERDIJKS *Ondergang der eerste wareld* (uitg. v. 1820) bl. 7 v. 10:

> '- - Wat zaagt ge, ontroerde Moeder,
> In hem den moorder niet van zijn' *godvruchten* broeder,
> Gods lust en de uwe? -'

alsmede *De dood van Edipus*, (uitg. v. 1789) bl. 25 v. 1, v. o.:

> 'Van u, uw vaderliefde en uw' *godvruchten* aart,'

Nieuwsgier voor *nieuwsgierig* gebruikt CATS. Zie b.v. Dl. I. zijner *Werken* (uitg. 1726) fol. 199. kol. 1 v. 2 v.o:

‘Maek plaetse, *nieuwsgier* volk! de bruyt die gaet ter kerken.’

Ook VONDEL in zijn *Palamedes* (uitg. 1625) vers 1940:

‘Het *nieuwsgier* volck, -’

en vers 2069:

‘Soo verre, en soo wtheemsch, dat *nieuwsgier* 't volck komt gapen.’

alsmede in zijn *Gulden Winckel* (uitg. v. 1622) bl. 25 b.v. 3:

‘De Keyser *nieuwsgier* om hier d' oorzaeck van verstaen.’

Eveneens wordt het door SIX VAN CHANDELIER gebezigd: zie zijne *Poësy*, bl. 19 v. 26, bl. 336 v. 1 en bl. 536 v. 1:

Niet zelden treft men het ook bij BILDERDIJK aan.
Zie *Het Buitenleven* bl. 95 v. 5:

‘Kom, volge ons *nieuwsgier* oog dat onderscheid der gronden.’

Ovidius, bl. 177, v. 5:

‘Waar Pallas *nieuwsgier* oog aan duizend wondren hing.’

Zoo even eens in de *Nieuwe Dichtschakeering*, Dl. II. bl. 81 v. 17.
Mengelingen, Dl. I. bl. 76, v. 14. *Vermaking*, bl. 208, v. 5.
Navonkeling, Dl. II. bl. 55, v. 13.
Wispeltuur voor *wispelturig* vindt men bij
VONDEL. Zie zijne *Poëzy*, Dl. I. bl. 167 v. 1:

‘- *wispeltuur* in gunst, en licht van aert en wandel.’

Noah, vers 1225:

‘Dat 's geen voorzienigheit, maar krankheit, ongestadigh,
‘En *wispeltuur*. -’

Palamedes (uitg. 1625) vers 1412:

‘De gunst des volcx, dat *wispeltuur*
En wuft nu stroockt, nu steeckt sijne heeren.’

De Gebroeders, vers 507:

‘Godt kent den aert des volcx, dees *wispeltuure* zielen…’

Zoo ook *Warande*, (uitg. v. 1682) bl. CV. v. 3 v.o. en *Hippolytus*, vers 1237.
Dat BREDERO insgelijks dit woord gebruikt heeft, kan men zien in het schatbaar Woordenboek op zijne Gedichten door den Heer A.C. OUDEMANS Sr. bl. 488.
Wat eindelijk *lafharte* voor *lafhartige* betreft, zoo verwij-

zen we tot BILDERDIJKS *Sprokkelingen*, (uitg. v. 1821) bl. 115 v. 2 v.o.:

> '*Lafharte* gluipers by de nacht,'

en tot zijn *Floris de Vijfde*, (uitg. v. 1808) bl. 46 v. 2.:

> 'En ik, *lafharte* prooi en speelpop van mijn magen.'

Hier breken wij af en laten gaarne de beslissing over de al dan niet-gegrondheid der medegedeelde aanmerkingen aan de bevoegde beoordelaars. Mogten we niet geheel misgezien hebben, dan zal misschien dit weinige den kundigen schrijver der Nederlandsche Spraakleer, bij eene volgende uitgave van zijn verdienstelijk werk, van eenig nut kunnen zijn, hetgeen ons tot een waar genoegen zoude strekken.

A.BOGAERS.

Nederduitsche spreekwoorden.

Onder dit opschrift bieden wij den lezers van *de Taalgids* eene reeks van spreekwoorden en zegswijzen aan, welke gebezigd worden in onderscheidene streken van Duitschland en ons land, waar het *Nederduitsch*, met zijne verschillende tongvallen wordt gesproken. Wij hadden met het verzamelen er van ten doel, om eene proeve te leveren tot vergelijking der verschillende dialecten, alsmede om te doen zien, hoe dezelfde uitdrukking dikwijls over eene groote oppervlakte is verbreid en nog in den mond des volks voortleeft.

In den *Physicalischen Atlas* van Dr. HEINRICH BERGHAUS, 8 Abth. kaart n°. 9, waarop gevonden worden de nationale spraak en dialectverscheidenheden van Duitschland, Zwitserland, België en Nederland, zijn o.a. ook de grenzen van het Nederduitsch aangewezen. Daar wordt de N. grens bepaald door de Noordzee, Jutland en de Oostzee, tot het Ku-

rische Haf; de O. grens door Lithauen, terwijl de Z. lijn loopt van Duinkerken over Aken, met eene zuidelijke kromming tot den Rijn; van Bonn, in W.N.W. rigting tot den mond der Sale; buigt zich naar het N. tot Wittenberg, en maakt dan weder eene bogt naar het Z. tot den mond der Neisse; van hier loopt de lijn in NW. rigting tot op de hoogte van Gum binnen. Zondert men nu uit het gedeelte van de prov. West-Pruissen, tusschen Bromberg, Dantzig, Bütow en Konitz, waar het Poolsch en Lithausch dialect heerschende is; Saterland of Sagelterland en enkele plaatsen op de Westkust van Sleeswijk, waar Friesch gesproken wordt, alsmede onze prov. Friesland, dan heeft men de ruwe omtrokken van het gebied der Nederduitsche taal, ‘die, in een gebied van 250 uren lengte, minder toch in dialecten verschilt, dan menig andere sprake.’ Op genoemde Kaart wordt deze taaltak in 9 dialecten gesplitst, als: het *Brandenburgsch; Pommersch; West-Pruissisch; Oost-* of *Oud-Pruissisch, Neder-Saksisch* (of *Plat-Duitsch*), *Maagdenburg-Almarksch; Westfaalsch; Nederrijnsch* en *Vlaamsch-Hollandsch*, (met de onderdeelen: Vlaamsch, Hollandsch, Geldersch en Overijsselsch). Tot den Vlaamschen tongval behooren: Oost- en West-Vlaanderen, Antwerpen en Zuid-Brabant: de grens tusschen het Waalsch en Vlaamsch loopt door Brussel, waar in de benedenstad Vlaamsch, en in de bovenstad Waalsch gesproken wordt. Het eigentl. Hollandsch dialect wordt gehoord in de prov. Zeeland, Zuiden Noord-Holland, Utrecht en het Westelijk gedeelte van Noord-Brabant tot aan 's Hertogenbosch; het Geldersch in Belgisch Limburg, het overige gedeelte van N.-Brabant en in Gelderland, terwijl de taal van Overijssel, Drenthe en Groningen tot het Overijsselsch, of tot het Groningsch wordt gebragt.

De voornaamste bron, waaruit wijde, met de Nederlandsche of Groningsche Spreekwoorden overeenstemmende, hebben ontleend, is het hoogst belangrijke werk van J.M. FIRMENICH, *Germaniens Völkerstimmen*, Sammlung der Deutschen Mundarten in Dichtungen, Sagen, Märchen, Volksliedern

u.s.w. waarvan het eerste Deel het jaartal der uitgave mist, het 2e Deel in 1846 en de eerste Aflevering van het derde Deel in 1854 is uitgekomen. Deze verzameling bevat reeds proeven van stukken in meer dan 560 dialecten, met de noodigste verklaringen, maar ook zullen daarin nog de Noordsche talen, benevens die van ons land en der Vlaamsche provinciën vertegenwoordigd worden. In Zweden en Noorwegen vond de daartoe gedane uitnoodiging gewenschte ondersteuning, doch aan de Denen scheen dit grootsche plan niet te bevallen, zoodat van daar geene bijdragen te verwachten zijn. Nederland zal bewerkt worden door Dr. J.H. HALBERTSMA, die (blijkens de Voorrede voor genoemd werk 3e Band p. V.) proeven in 18 dialecten hoopt te leveren; voor de Vlaamsche dialecten is dit werk opgedragen aan Dr. DELECOURT van Brussel. In de 20 Afl., die ons van de Völkerstimmen in handen zijn gekomen, komt van het Holl. Vlaamsch nog niet voor; met allen grond mogen wij vertrouwen, dat ook deze afdeeling met groote zorgvuldigheid zal bewerkt worden.

In de hier volgende lijst, waarbij wij eene alphabetische rangschikking zoo consequent mogelijk gevolgd hebben, met het Nederl. of Gron. voorop, is de plaats of landstreek gevoegd, zooals die bij FIRMENICH is opgegeven; het scheen ons voldoende daarbij alleen te voegen het no. van het Deel, benevens de bladzijde, waar de reeks begint, onder welke het spreekwoord behoort. Mede heeft het *Brem. Nieder-Sachs. Wörterb.*; het *Holsteinsch Idioticon*, van J.T. SCHÜTZE, en het *Ostfriesisches Wörterbuch* van C.H. STÜRENBURG ons talrijke bouwstoffen geleverd; de te zijner plaatse gegeven aanwijzing dier bronnen zal, onzes bedunkens, voor den lezer voldoende zijn. De enkele *Drentsche Sprw.* zijn getrokken uit de: *Proeve van een Woordenboekjen van den Drentschen tongval*, overgedrukt uit den *Drentschen Volksalmanak*, 1844 e. v. door de HH. A.L. LESTURGEON en R. BENNINK JANSSONIUS. Voorts zijn een aantal *Noord-Friesche Sprw.* overgenomen uit: *Die Nordfriesische Sprache*, nach der Moringer

Mundart, enz., von BENDE BENDSEN, Herausgegeben von Dr. M. DE VRIES, Leiden 1860.

Wat wij als Nederlandsch gekwalificeerd hebben, - en ditzelfde moge gelden van het Groningsch, - zal dit welligt niet altijd zijn; tot verschooning hiervoor moet aangevoerd worden, dat het veeltijds moeijelijk uit te maken zal zijn of de uitdrukking tot eenige gewestelijke, - of tot de algemeene taal behoort. Ook konden wij hier alleen ons geheugen raadplegen; in allen gevalle zal men het, met het oog op het doel, dat wij ons voorstelden, kunnen billijken. Voor de Groningsche Sprw. hebben wij het volk als eenige autoriteit op te geven; wij hebben ze het volk afgeluisterd, en de woorden, zoo goed ons mogelijk was, bijna alleen afgaande op de Uitspraak, in schrift gebragt, waar achter het: *Nederl.*, niets dan: *Gron.*, staat aangeteekend willen wij daarmede te kennen geven, dat de uitdrukking hier *ook* geldig is, zoo goed in het dagelijksch leven als in de boekentaal gebruikt wordt. Is er *Gron. Dial.* achtergevoegd, dan zal dit beteekenen, dat de zegswijze *geheel* het eigendom is van het volk. Voor de open *a* hebben wij *oa* gesteld, niet omdat dit klankteeken de juiste afbeelding daarvoor is, maar omdat het daarvoor meest algemeen is aangenomen, en dienen kan om steeds aan onze uitspraak van dien klank te herinneren. Slechts in enkele gevallen hebben wij ons eene uitvoerige verklaring en vergelijking van woordvormen veroorloofd: het kan tevens als proeve strekken van bewerking van een Woordenboek van het Groningsch, waarmede wij ons reeds sedert geruimen tijd onledig hebben gehouden.

Om het overzigt gemakkelijker te maken, zullen wij opgeven onder welke de Hoofddialecten de in den tekst genoemde namen behooren: Tot het *Westfaalsch Dial.* Althena, Attendorn, Bielefeld, Büren, Driburg, Furstenau, Hattingen (a. Ruhr), Iserlohn, Lengefeld (Waldeck), Lipsland, Maasberg, Medebach, Munster, Oostfriesland, Osnabrück, Paterborn, Recklinghausen, Rheine, Soest, Winterberg. Tot het *Neder-Rijnsch*: Aken, Bonn, Düren, Dusseldorp, Eus-

kirchen, Firmenich, Heerlen, Lechenich, Meurs, Siegerland. Tot het *Neder-Saks.*: Bremen, Hamburg, Hildesheim, Holstein, Minden, Neuenkirch, Oldenburg, Schwerin, Strelitz. Tot het *Maagdenburg-Altmarksch:* Seehausen, Stendal. Tot het *Brandenburgsch*: Urietzen.

Tot het Middel-Hoogd. dialect, en wel tot dat van het Erzgebergte behoort het Altenburgsch, terwijl Küthen en Mülheim tot Baden behooren, en dus mede buiten genoemde zuidelijke grenslijn worden gevonden. Men ziet, dat hiervan het *Pommersch, Oost-* en *West-Pruissisch* geene proeven voorkomen, maar het Ned. Saks. en Westfaalsch het meest hebben bijgedragen. Het eerste mag voorzeker ook als belangrijkste deel van den Nederduitschen taaltak worden aangemerkt, al is het ook, dat zij thans niet zoo in eere is, als vroeger, maar door het HD. onder de beschaafden is verdrongen, even als het Hollandsch dialect zich hier den voorrang heeft verworven. Toen het Ned. Saks in zijn grootsten bloei verkeerde, bestond daarvan ook een gezuiverd en verfijnd dialect voor de hoogere klassen der zamenleving, en sommigen houden het er voor, dat dit aan het Brunswijksche hof zijnen zetel had. Thans zou de zuiverste Ned. Saks. tongval in de omstreken van Kiel aangetroffen worden. Wij voegen hier nog slechts bij, dat Neder-Saksen een gedeelte uitmaakte van het oude Saksen, en tot het jaar 1806 den naam droeg van Neder-Saksische Kreits. Het maakte eene der hoofddeelen van het Duitsche rijk uit, besloeg eene oppervlakte van 1200 vk. mijlen en telde eene bevolking van 2,200,000 inw.

Wij kunnen ten slotte den wensch niet onderdrukken, dat men het veld, waarop wij slechts een paar schreden gedaan hebben, in alle rigtingen doorkruise, om zoodoende tot eene gewenschte volledigheid te geraken ten opzigte van het verzameIen der taalvormen van het Nederduitsch, vooral wat de hoofdafdeeling der spreekwoordelijke uitdrukkingen betreft zoo als zij nog onder het volk in levend gebruik zijn.

Aan de klok hangen; iets ruchtbaar maken. Welligt aan het verluiden der dooden ontleend. NEDERLANDSCH. Ook GRON. DIAL. waar men ook zegt: *Horens van bloazen.* - *An de groote klokk hangen*; uitbazuizen. (HD. *Allen Leuten ins Maul hängen*, 'T GRON. '*t 'n ander an de hals hangen*) HOLSTEIN. IDIOT. II, 279. - *Mer mosz nit Alles aan de Domklock hange*. KEULEN I, 471. *An de groote Klokke hangen*. OOSTFR. STÜRENB. p. 112. - Hier zegt men ook: *de groote klok*, voor: de torenklok.

Aanzien doet gedenken. NEDERL. Ook GRON. DIAL. - *Sihn düht gedenken*. MEURS. I, 400. - *Anseen deit Gedenken, schrivt de Bekker in Hadersleven*. Het IDIOT. I, 39 verhaalt, dat een bakker te HADERSLEBEN voor den gevel van zijn huis, dat zeer gelegen voor de nering stond, bovenstaand spreekwoord had laten verwen.

Aap, wat heb je mooije, jongen! NEDERL. Het GRON. heeft hiervoor het verbasterde: *Oap, wat bist'n mooie jong!* - *Aap, wat hest du moje Jungen*. NEDSAKS. WBK. I, 22. Ook ald.: *Aap wat hest du wakkere Kinder.* - *Aap wat hest du wakkere Kinner*; wanneer men iemand, zoo als de vos den aap, in de fabel, vleit. HOLST. IDIOT. I, 5. *Ap, wat häst wacker Kinner.* STRELITZ. III, 70. *hest; häst* = hebt gij, GRON. *hest, heste*.

Acht is meer as doezend. GRON. Acht geven is beter dan vele inkomsten, oppassendheid is het beste kapitaal. - *as* = als; *doezend* = duizend. - *Acht is meer as Dusend*. NS. WBK. I, 4. Vergel. NAVORSCHER, Dl. V; p. 29, Dl. VI; p. 88.

Advaokaoten un Wagenriäder mott man smiären = advokaten en wagenraderen moet men smeren. MUNSTER p. 297.

Al is 't older nog zoo arm, hij dekt doch warm: ouderzorg is groot. *older* = ouders, en ook alleen voor: vader, of: moeder. GRON. - *Modder Schus es ärm, Effel wärm,*. AKEN. I, 491. *effel* = evenwel.

Alle amten bin smerig = alle ambten zijn smerig, d.i. geven voordeel. GRON. - *Alle Aembter sunt smerig*, ook: *Alle Aembter gevet Kappen*. NEDSAKS. WBK. I, 14.

Alle baat helpt. NEDERL. *Alle boat helpt, zee de mug en piste in de Riin*, ook: *in de zee*. Ook: - *zee de schipper en piste in de zee*. GRON. - *All Bate helpt, säh de Mügg, da piszd' se in de Ems*. OOSTFR. WBK., p. 10. - *All Baat helpt, säh de Mügg, da pizd' se in de Ems*. NEDERSAKS. WBK. I, 61. - *Allbot helpt, seed de Mügg, un piss in de See*; en: *Allbot helpt, seed Mets Hast, un söp en Näsdröpel vor Döst*. HOLST. IDIOT. II, 130. - *Alle Bate helpet*. SOEST I, 348. *Dat helpt, os wann' ne Mügge inn Rhein pisst.* PATERBORN I, 362. - *Olle Bate helpt, see de Duiwel, osse he de Bottern met der Hög-Gabbeln att* = alle baat helpt, zei de duivel, als hij boter met den hooivork at. LIPSLAND. I, 269. - *Alle baote helpet, see de mügge äuk, do pissede se in 'en Rhein.* DRIBURG I, 362. - *Alle Hölpen baten sei de Mock, do peeste se en de Rien*. MEURS I, 398. - *Alle bettjes baate, sei de beginn, do piszte sei in de Rhinn.* KLEEF I, 381. - *Alle Hölpe bathe, saht der Wauf, du schlucket he en Möck.* AKEN I, 491. - *Alla Bad halpt, sait hju Miir, an do passet hjü un Sea.* NOORDFR. III, 2.

Alle baksels en brousels besloagen, of: *belukken nijt gelieke goud* = alle baksels en brouwsels gelukken niet even goed, d.i. het volkomen gelukken van eene zaak of van eene proef heeft men niet altijd in zijne magt. GRON. - *Bakken un brouen misradet wol ins*. NEDSAKS. WBK. I, 145. - *All Bakken un Broen geraad nig*; niet elke onderneming of arbeid gelukt. HOLST. IDIOT. I, 57. - *Frigen un Backen geräth nich jummer.* OSNABRUCK III, 162 *frigen* = vrijen. - *Friggen un Haüdrögen geschüht vake umsüsz.* ISERLOHN III, 185. - *Freien un Heudrögen geschiet völ ömsöns*, en: *Freien on Heudrugen des geschüht völl ömmesös*. MEURS. I, 400. - *Backen un Bräue geriht nit allezicks*. KEULEN I, 471.

Alle gau Gebrüch kommen af, saht et Mättche, du hau der Pastur et Danze verboo, alle goede gebruiken gaan weg, zei het meisje, toen had de pastoor het dansen verboden. AKEN I, 491.

Alle goede dingen komen langzaam. NEDERL. Ook GRON. DIAL.

Een good Ding will Wile hebben; wat lang aanhoudt, pleegt goed te worden. NEDSAKS. WBK. V, 256. - *Dat kömmt langsam an, wie den Os de Melk*. MEURS. I, 400.

Alle loopers bin gijn koopers = alle loopers zijn geene koopers; niet allen die komen om de goederen te bezien, hebben plan er van te koopen. GRON. - *Alle Löpers sunt kine Köpers*. NEDSAKS. WBK. III, 85. *Alle Frijers sunt kine Nemers*; niet allen die zich verliefd aanstellen, zijn voornemens te trouwen. NEDSAKS. WBK. I, 456.

Alles met maat, zei de kerel, en sloeg de el op zijn vrouws rug kapot. NEDERL. Zie: LEESKABINET 1856, n°. 5, p. 157. De deftiger uitdrukking luidt: *Middelmaat houdt staat.* - *Alles mit moaten, zei de snieder, en gaf 't wief wat mit de elstok.* GRON. - *Alles mit Maten, harr de Schnieder seggt, do harr he sien Wief watt mit de Ellstokk gäven*. OOSTFR. WBK. p. 144. - *Alles mit Maaten, sä de Snieder un slog sien Wief mit de Ahle.* OLDENB. I, 232. *Alle ding mit Maten, dit te doen un dat te laten*. NEDSAKS. WBK. III, 153. *Alles mit Maten, seed de Buur un soop en Kann Brannwien ut.* HOLSTEIN. Het IDIOT. III, 85, zegt, dat dit 'apologisches Sprw.' van toepassing is op iemand, die zich op matigheid en onthouding ten onregte beroemt. - *Allens mït Maten, seggt de Bur un lett sick Brannwin mååtwis inschenken*. STRELITZ III, 70. *Alles mit Mäte sagg de Snieder, da slog he sine Frau mit de Jäle daud.* RHEINE I, 285. - *Alles mit Maote, sagg de Snieder, dao slog he sine Frau mit de J Äle daut*. MUNSTER I, 297.

Al met den tijd. - *Rome is niet op één dag gebouwd*. NEDERL. *Rom ist wohl in einem Jahre gegründet, aber nicht vollendet*. HOOGD. - *Mit de tied, komt Jan in de boksen*. GRON. *boksen* = broek. - *Met leverlaa kummt Jann in de Bükks un Greetje in Wamms*. OOSTFR. STÜRENB. p. 135. - *All na Grade kumt Jan in 't Wamms.* NEDSAKS WBK. I, 532. - *Endlich kömmt Jan en 't Wames*. MEURS. I, 400. *wames* = wambuis. GRON. *wams.* - *Mit der tit kömmt Jan in 't Waames*. KLEEF I, 381. - *Met der Zick kütt Jan en et Wammes* en: *Der Dom esz nit en einem Jor gebaut*. KEULEN I, 471.

zick = HD. *Zeit.* - *Met der Zitt könnt Jahn ehn et Wamesch* AKEN I, 491.

Als de armoede de deur in komt, vliegt de liefde het venster uit. NEDERL. Ook GRON. DIAL. - *Kommt de Armuth dohr de Döhr, dann flieg de Liewde et Fenster heruut*. MEURS. I, 400.

Als de dagen beginnen te lengen, begint de winter te strengen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Wenn de Dagen anfangen to lengen fangt de Winter an to strengen*. OOSTF. STÜRENB. p. 268. *Fangen de Dag' aan zo lenge, dann fangen se och aan zo strängen*. KEULEN I, 471. *Wen sik de Dage beginnet to längen, so beginnt sik de Winter te strengen*. NEDSAKS. WBK. III, 13 - *Wenn de Dag fangt an to längen, fangt de Winter an to strengen*. HOLST. IDIOT. III, 9.

Als de eene hand de andere wascht, worden ze beide schoon. NEDERL. *De ijne hand mout de ander wasken*. GRON. Wij voegen hier bij eene variteit van den Heer M.D. TEENSTRA; *De eene hand wascht de andere en de gemeente betaalt de zeep*. PROV. GRON. COUR. - *Ene Hand möt de ann're wasschen*. OLDENBURG III, 26. *Een Hand wascht de andere*; *so wast se beide rein*, HOLST. IDIOT. III, 286. *Eine Hand waschket de andere*, LENGEFELD I, 325. *Wenn eng Hank de anger wescht, dan blieven se alle beide reng*. AKEN I, 491. *IJn Häujnn twait jö auser*. NOORDFRIESCH BENDSEN, p. 442.

Als de katten muizen, maauwen ze niet. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Wenn de Katte mus't, so maut se nich*. OLDENBURG I, 232. In JEVERLAND: *Wenn de Kalt muust denn maut s'ni.* III, 12. Zoo heeft het OLDAMBT en WESTERWOLDE ook: *katte*, en voorts: *hoane, molle, rötte, walle, putte, mutse, nalle, lampe, koole*, enz. waarvoor men in de Ommelanden hoort: *kat, hoan* enz. - *Wann de Katte muset, dan mauet se nich*. RHEINE I, 281. - *Wann de Katten miuset, dann maamet se nit.* SOEST I, 348. - *Wänn de Katte miuset, dann mauet se ni.* DRIBURG I, 362. - *Wan Katze muhse dan maue se net.* DÜREN I, 483. - *Wann de Katz muszt, miaat se nit.* KEULEN I, 471.

Als de vos de passie spreekt, boer pas op uw duiven! NEDERL.

As de vos de passie preekt, boer past op joen hounder! of: *ganzen*. GRON. *as*: als; *joen* = uw, van joe = u, 3° en 4° nv. van *ie* = gij; *past*, voor: *pas*; beleefdheidshalve bezigt men den meervoudsvorm van het ww. in de geb. wijze. - *Wann de Vosz anfänkt to preddigen, mot me de Gauzekiüken in Achte niemen*. OSNABRÜKK III, 162. *Gauseküüken* = ganzekiekens. - *Buur, pasz op dinn Stöck*. MEURS. I, 400. *W' ann t Reef präjtet, nám din Gäis äujn Agt*. NOORDFR. BENDSEN p. 444. *'t Reef* = de vos; *gäis* = ganzen.

Als de wijn is in den man, dan is de wijsheid in de kan. NEDERL. Ook GRON. DIAL *Is dat Beer in 'm Mann, Is de Verstand in de Kann*. OLDENBURG III, 26. *Is dat Beer im Manne, de Geest is in der Kanne*. NEDSAKS. WBK. I, 77. En: *Een vull Mann een dull Man*. WBK. I, 464. *Is de Drunk in 'n Manne, Dann is de Verstand in der Kannen*. OSNABR. III, 162.

Als het hek van den dam is, loopen de schapen overal, NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Wen de Katte nig to Huus is, so danset de Müse up den Bänken*. NEDSAKS. WBK. II, 751. En: *Is dat Hekk vam Damm, de Schape gaat darvan*, WBK. IV, 605.

Als het kalf verdronken is, dempt men den put. NEDERL. *Als 't kalf verdronken is, wordt de put dempt*. GRON. - *Wen dat Kalf verdrunken is, den will man de Putte dämpen*. NED. SAKS. WBK. II, 721. *As 't Kalf versopen is, meckt me de pött tu*. KLEEF I, 381. *Wenn 's Pfard gestuln is, schlieszt mer'n Stoll zu* = als het paard gestolen is, maakt men den stal digt. ALTENBURGSCH II, 248. *Wenn 't Kind versapen iss, schall de Pütte dämpt worden*. OOSTFR. STÜRENB. p. 185.

Als kinderen en gekken ter markt komen, krijgen de kooplieden geld. NEDERL. Het GRON. heeft hier voor Kooplieden, *kremers* = Kramers; hoewel de menschen, die met kramen op de kermissen staan, *Kroamkers* en *'t Kroamvolk* worden geheeten. - *Wenn de Kinner to Markte kaamt, kriegt de Kramers Geld*. OLDENB. I, 232. In het Ambt RASTEDE: *Wenn de Narren to Mart komt, den kriegt de Kramers Geld*. III, 26. *Wenn de Kinder*, of: *Doren* (= gekken) *to Markte kamet*,

so koopt de Kramers Geld. NEDSAKS. WBK. II, 842. *Wenn de Narren to Markt gån, freugt sick de Krämår*. STREL, III, 70.

Als men met groote heeren kersen eet, gooit men ons met de steenen. NEDERL. *Mit de grooten is nijt goud karsen eten, zij gooijen joe mit de stijnen*. GRON. *Mit graute Härens is nich gud Kiärsen iäten*. RHEINE. *Mit groten Heren is nig good Kasseberen eten: se spijet enem de Stene in de Ogen*. NEDSAKS. WBK. II, 749. *Mit gruhsze Hähre es net goht Kirsche äsze*. DÜREN I, 483. *Met grusze Heeren es net got Ki'sche eisze, dan se werpen enge de Steng agene Kopp*. AKEN I, 491.

Als men van den duivel spreekt, ziet men zijne horens. NEDERL. *As men over de dúvel proat is hij digt bie*. GRON. - *Old. ww.: proot*. - *Wan m'r vam Dühfel sprich, dan küt hä* (komt hij) DÜREN I, 483. *Wànn 'm ám 'e Hájnger snāket, àíràì wíddwag*. NOORDFR. BENDSEN p. 441.

Als niet komt tot iet, is vaak allemans verdriet. NEDERL. - *Komt nijt tot ijt, dan is 't andermans*, of: *allemans verdrijt*. GRON. *De van Neet kummt to Eet iss allmanns Verdreet*. OOSTFR. STÜRENB. p. 159. *Wen van Necks tu wat kömmt, den kent sich selwer niet*. MEURS. I, 400. *Wan Dräck Mesz wird, welt hä gefahre sen*; als drek mest wordt, wil hij gereden zijn. DÜREN I, 483. *Wenn dreck Meist wed, dan lett he sich fahre*. AKEN I, 493.

Al te goed is buurmans gek. NEDERL. *Goud is goud, moar al te goud is andermans gek*. GRON. *Good is good, man alltogod is allermans Narr*. OLDENB. I, 232. *Guet es guet, awwer viel te guet, diäm nestet de Müse in de Fuet*. ISERLOHN. *Oll te gud is des Nowers sen Hundsfutt*. LENGEFELD I, 326.

Al te veel is ongezond. Overdaad schaadt. NEDERL. Ook GRON. DIAL. Alls te vööl is ongezond. KLEEF I, 381. *Alltoveel is ungesund*. - *To veel is to veel, seed jener Mann, un har sin Fro doodslaan*. HOLST. IDIOT. IV, 297 *ha*r = t, Gron. *har* = had. *Overdaad iss nargens good, ass vor Dick un Damm*. OOSTFR. STÜRENB. p. 162.

Altied is Körtjakje zijk, midden in de week moar söndoags nijt = altijd is Kortjakje ziek, midden in de week maar des

Zondags niet, d.i.: het vrouwspersoon mag gaarne uitgaan en mooi gekleed wezen, maar houdt niet van werken. - *He is so krank as een Hoon, mag geern wat eten un niks nig doon*. NEDSAKS. WBK. II, 654. *De ganse Week krank en Sonndags necks te begraven*. MEURS. I, 400. *He is krank as'n Hon, mach, äten un nicks don*. STRELITZ III, 70. - *He is so krank as en Hoon, mag geern eeten, un nix doon*. HOLST. IDIOT. II, 343. - *Krank on ongesond, on freten as ennen Schepershond*. MEURS. I, 400.

April doet wat hij wil. NEDERL. Volledig luidt het: *Maart roert zijn staart; April doet nog wat hij wil*. Ook in GRON. DIAL. *Aprill det, wat he will*. STREL. III, 70. *April dä ot wat te will*. MUNSTER I, 297. *Der Määz schött den Stääz; der Aprell deît watte well.* KEULEN I, 471.

Arme lu pankouken en rieke lú zijkte roeken wied = de pannekoeken van arme - en de ziekte van rijke lieden kan men ver ruiken, d.i. zijn spoedig algemeen bekend. GRON. Men drukt er zijn wrevel door uit, dat de ziekte of het ongeluk van rijken algemeene deelneming vindt, terwijl men eene kleine smulpartij van den minderen man wijd en zijd verbreidt, en veroordeelt. Welligt was het eten van pannekoeken vroeger minder algemeen dan thans, en werd meer als gasterij beschouwd; van daar dat er veel over gepraat werd, wanneer arme menschen pannekoeken bakten. - *Arme Lüe Pankooken un rieke Lüe Krankheiten rukt weit*. OLDENBURG I, 232. *Riker Lüde Krankheit, un armer Lüde Pankoken rüket like wiet*. NEDSAKS. WBK. II, 837. - *Rächer Loite Krankt und ormer Loite Gebrautn's richt beider wät*. KREISE VON SPROTTAU u. FREISTÄDT II, 298. *Rikman's Krankheid an Armman's Pankuken stirmi fiir* (rieken ver) NOORDFR. III, 2. *Rieke Lüe Krankheit un arme Lüe Pannkook ruken wied*. OOSTFR. STÜRENB. p. 172.

As de Kat op 't spek bonden zit, wil hij nijt vreten (eigentl. *wille nijt*) = als men de kat op het spek bindt, wil zij niet vreten, d.i. opgedrongen weldaden worden niet op prijs gesteld. GRON. - *Wen man de Katte up 't Spek bindet, so it se nig*. NEDSAKS. WBK. II, 752.

As de kat proest, wordt 't mooi weer = als de kat niest, wordt

het mooi weder. GRON. *Wenn de Katten prustet, will 't good Weder werden*. NS. WBK. III, 367. *De Katten pruustet, et wart good Wedder*. HOLST. IDIOT. III, 237.

As de löcht valt, bin wie altemoal dood. GRON. Gleldt als antwoord, wanneer iemand vele onnoodige zwarigheden opsomt, of onnutte zorgen heeft. In de kinderwereld hoort men, wanneer er eene met *as* (als, indien) begint: *as komt in de meulen te pas*. Zoo heeft het NEDSAKS.: *Wennik is een Underrok*. WBK. V, 230. *Wennik, wenak*, grove vrouwenrok van arme lieden, gewoonlijk van half wollen en half linnen stof. - *Wenn de Hemmel infallt, so krige wi enen groten Kikenkorf*. NEDSAKS. WBK. II, 769. En: WBK. III, 9. *Wenn de Bukke nu lammeden, so gingen de Schape, güst*, pleegt men uit spot en wrevel iemand toetevoegen, die ons met zijne uitvlugten en zwarigheden, welke met *als* en *indien* beginnen, martelt. *Wenn de Heven* (hemel) *fallt, so ligg wi der all unner*: ‘zoo drukt de HOLST. Stoicijn het: si totus illubatur orbis etc. uit.’ IDIOT. II, 133.

As de sneiflokken vlijgen = in den tijd, als de sneeuwvlokken vliegen, d.i. in den winter. GRON. *Wen de sneeflokken fleget*. NEDSAKS. WBK. I, 410.

As kinder heur wil kriegen, den schrijven ze nijt = als kinderen hun zin krijgen, dan schreijen ze niet, d.i. men doet best, een koppig, luimig, of onverstandig mensch toetegeven, om vrede te houden. GRON. *Wenn me de Kinder ohren Weel duht, dan krieten se niet*. MEURS I, 400.

As Poaske en Pinkster op ijn dag komen, ook: *As Poaske op soaterdag komt, en de kalver op 't ies dansen*, GRON.: op Sint Jutmis, wanneer de kalvers op het ijs dansen. - *Tin Oulen pingsten wann de Bocke up dem Eise dansset*. MARSBERG., I, 321. *J Ulenpinksten, wann de kràjjen op 'me uise danset*. SOEST I, 348. - *As 't höi bloit*. KLEEF I, 381.

As 't nijt hooger of leeger wil, den enz. = als het niet hooger of lager wil, dan enz. d.i. als het dan volstrekt zijn moet, als het noodwendig blijkt te zijn. GRON. - *Wenn 't nig höger un nöger wil, so* etc. HOLST. IDIOT. II, 142.

As 't regent en de zun schient, of: as de zun schient en 't regent, bakken de heksen pankouken, of: *is 't kermis in de hel* = als het regent en de zon schijnt enz. GRON. *As 't regent en de Sonn schinnt, is et in de Hell Kermes*. KLEEF. I, 381.

Baat het niet, zoo schaadt het niet. NEDERL. - *Boat 't nijt, 't schoadt nijt*, ook: *Kent 't gijn goud, 't kent ook gijn kwoad*. GRON. doet het geen goed, 't doet ook geen kwaad. - *Baat et nig, so schaad et nig*. NEDSAKS. WBK. I, 61. *Batet et nig, so schadt et nig*. HOLST. IDIOT. I, 72. *Bat et nit, säu schad et nit*. SOEST I, 348. - *Baat et net, su schadt et net*. AKEN I, 491.

Bekend zijn als de bonte hond. NEDERL. Ook GRON. DIAL. - *He is so bekand, as een bunt Hund*. NEDSAKS. WBK. II, 669. *He is so bekannt as de bunte Hund*. HOLST. IDIOT. II, 172.

Bergen en dalen ontmoeten elkander niet, maar menschen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Barg un Daal begegnet sik nig, man Minschen-Kinner wol*. HOLST. IDIOT. I, 69. *Barg un Daal begegnen sick nich, äwerst wol Minschen-Kinner* = men moet aan vergelding denken. SCHWERIN I, 72. *Berg on Daal begegne sech net, ewwer de Mensche*. DUSSELDORP I, 438.

Beter een half ei dan een ledige dop. NEDERL. Ook GRON. DIAL., alsmede: *Beter wat as niks* = beter iets dan niets. - *'T is beter half Ei, as leddig*, of: *idel Dop*. NEDSAKS. WBK. I, 229. - *Bäter is bäter, bäter wat as nix*. HOLST. IDIOT. I, 72. - *Et is better en half Ei, o'se en leddigen Dopp*. LENGEFELD (*Waldeck*) I, 348. - *T ies biäter en half ei äs en liägen dop*. SOEST I, 348. *En half Ei is biäter äs de liedige Dopp*. MUNSTER I, 297. *Beter wat as nicks*. KLEEF I, 381. - Is beater wat åsse niks. DRIBURG. I, 362. *Bähsere wát ás nint*. NOORDFR. BENDSEN p. 442.

Beter een mager vergelijk dan een vet proces. NEDERL. *Dei plait om en kou, geef lijver ijn tou* = die proces voert om eene koe geve liever een toe. GRON. - *Ät es bäszer' magre Verglich als 'ne fätte Prozäsz*. DÜREN I, 483. - *En schioen vergliek is better o'se en fetten Procesz*. LENGEFELD I, 325. *Wen Prozest öm en Kuh, gef liewer ein dertu*. MEURS. I, 400. *E mager Vergliech es beiszer äs 'ne fette Prosesz*. AKEN I, 491.

Beter één vogel in de hand, dan tien in de lucht, of: *dan tien, die in het bosch zijn*, of: *dan tien op het dak*. Ook GRON. DIAL. En: *Beter ijn, dei mit mie gait, as tweie dei mie volgen* = beter ééne, die met mij meegaat, dan twee die mij volgen. - *Hebben is beter, den krigen*, d.i. dan hoop op het bezit. NEDSAKS. WBK. II. 873. En: WBK. III, 166. *Hebben is wisz, Krigen is mis*. - *Et es better en Vuggel in der Hand, o'se tehne uppem Dake*. LENGEFELD. I, 357. *En lüling in der hand ies biatter as'ne duwe op'm dake*. ATTENDORN I, 357. *Ean Foggel un a Paan as bether üs tjiin un a Locht*. NOORDFR. III, 7. En: *Dilling liewere en Ai, ás mjàrne en Sjückling* = heden liever een ei, dan morgen een koekje. BENDSEN p. 443.

Beter hard geblazen dan den mond gebrand. NEDERL. *Beter hart geblozen as de mond verbrand*. GRON. - *Beter hart geblosen as de Mond verbrannt*. MEURS. I, 400. *Beszter hat geblose als de Zong verbränt*. DUSSELDORP I, 438. *Ät es bäszer, hat geblohse als d'r Mont verbrant*. DÜREN I, 483.

Beter klaine heer as groote knecht = beter zelf baas, dan ondergeschikte, al is die betrekking ook zeer voordeelig. GRON. - *Et es beiszer 'ne klengen heer äls 'ne grusze knecht*. AKEN I, 491.

Beter klain en kregel as 'n groote vlegel. GRON. Dient tot troost voor een persoon, die bijzonder klein is; er gaat dikwijls voorop: *'t zit hom nijt in de grootte*. - *Kort un Krägel is bäter as lang un 'n Flägel*. OLDENB. I, 232. - *Beter klein on kregel, as enne groote Flegel*. MEURS. I, 398. *Et es beater klein un kriegel as en gräuten fliegel*. DRIBURG. I, 362. *Lütk un kriegel esz better os en grauten Fliegel*, LIJSL. I, 267. *Wenn 't up de Gröte ankeem, so kunn de Boll woll 'n Hasen kriegen*. OLDENB. III, 24.

Beter laat dan nooit. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Bahsere lahs as oller*. NOORDFRIESCH. BENDSEN. p. 442.

Beter 'n kwoaje loop as 'n kwoaje koop, d.i. beter is het eene vergeefsche reis gemaakt, dan een slechten handel gedaan. GRON. - *'t Is bäter 'n quajen Loop, as 'n quajen Koop*. OLDENB. III, 26.

Beter 'n lap as 'n gat = beter een lap, op het kleed, dan een gat er in. GRON. Wordt alleen in de eigentlijke beteekenis gebruikt. - *Beter en Lapp as en Lok*. HOLST. IDIOT. III, 12. - *Bater 'n Flicken as 'n Loch*. STRELITZ. III, 70.

Beter 'n loes in de pot as hijlendal gijn vlijs = beter eene luis in den pot dan in 't geheel geen vleesch, d.i. beter wat dan niets, wanneer men zich met eene kleine hoeveelheid of een klein stuk moet vergenoegen. GRON. - *Beter 'n Luus in 'n Kohl as gar kein Fett*, of: *Fleisch*. OLDENB. I, 232. - *Better 'ne Luis in den Kaul, osse gar nen Fett*. LIPSLAND I, 267. - *Beter en Luus en de Pott as gar kenn Fleisch*. MEURS. I, 400.

Beter 'n tirrelkop as 'n doedeldop, of: '*t Is altied beter 'n kwoad kop as 'n doedeldop*; een driftig mensch kan er zich beter doorredden dan een sul of sloofje. GRON. *Bäter 'n Kriddekopp as 'n Duddeldopp*. OLDENB. I, 232. '*T is beter een Hastekop as een Dudeldop*. NEDSAKS. WBK. I, 264.

Beter onregt te lijden dan onregt te doen. NEDERL. - *Bähsere Ünrogt lihsen às Unrögt düjn*. NOORDFR. BENDSEN. p. 440. *At es beszer Onrääch lecke als Onrääch doon*. DÜREN. I, 483.

Bier en barmhartighaid komen bie'nander (bij elkander). GRON. Wordt gezegd wanneer iemand in dronken toestand weekhartig wordt, en ook: wanneer hij in dien toestand vomeert. HET BR. NEDSAKS heeft: *Beer un Barmhartigkeit kaamt bi em tosamen* I, 56, en geeft er dezelfde verklaring van. Daar ook: *De Barm leep hem over 't Harte* = hij werd weekhartig, tot medelijden bewogen. Het OOSTFR. WBK. van STÜRENBURG vermeldt alleen: *Beer un Barmhartigkeit* = troebel bier. - HOLST.: *Dat geit wedder na'n den Barm to*; gaat weder zijn ouden gang. I, 69. - *Wat to letzt kümmt, is Barm*. STRELITZ III, 70. - *Barm* is, wat op het bier komt, waarvan de gist gemaakt wordt, en ook het bezinksel, de droesem, wat tot datzelfde doel kan gebruikt worden. In SLEESWIJK: *bärm*, DEENSCH *baerme*, NOORDFR. *barm, berme*, HD. *Hefe* = gist. Volgens het NEDSAKS. WBK. komt het van het NEDSAKS. *bären* = opheffen, en dit van het GOTH. *bairan*, AS. baeran =

dragen; OUTZEN zegt, dat het zoowel van de beteekenis: *heffen*, als: *scheiden*, kan komen, p. 16. - Onzes bedunkens is de woordspeling met: *barmhartigheid* een bewijs, dat het volk de afleiding van dit woord niet kende. *Barmhartig* zou eene letterlijke overzetting zijn van het LAT. *misericors*. Dewijl *miser*, arm, beteekent, zoo maakte men van *misereri*, armen. De latere Alemannen plaatsen hiervoor het voorvoegsel *be*, zoodat uit *bearmen, barmen*, en daaruit *barmhartig* ontstond. BEKN. NED. TAALK. WBK. i. v, - Hier zij aangestipt, dat men in 'T WESTERKWARTIER en HUNSEGO *bier*, maar in 'T OLD. en WESTERWOLDE *bijr, bijer* zegt, alsmede dat de *ij* hier een helderen klank heeft, en zich scherp onderscheidt van de HOLLANDSCHE uitspraak, die naar de *ei* trekt.

Boontje komt om zijn loontje; hij krijgt zijn verdiend loon, zijn verdiende straf. GRON. *Boontje kriggt ien Loontje*; eene woordspeling, met *boon*, maar eigentlijk het OUD FR. *lona* = misdadiger. STÜRENBURG p. 22. Welligt moet bij de zelfverwensching: *Mag 'k 'n boontje wezen*, ruw uitgedrukt: *mag mie de dúvel hoalen* etc. (GRON.) aan dit woord gedacht worden. OUTZEN. i. v.

Daar kraait geen haan na. NEDERL. *Doar krait gijn hen of hoan noa*. GRON. *Daar sgall nien Henn' oder Haan na kraien*. OLDENB. III, 24. *Da kreit nig Hund noch Haan na*. HOLST. IDIOT. II, 82. *Dor krääit gennen haan no*. KLEEF. I, 381.

Da's ijne zunder stijne, zee de proemedijf, en at 'n slak op = dat is een zonder steen, zei de pruimendief en at eene slak op, GRON. *Da's zoo kloar as koffiedik* - dat is zoo klaar, duidelijk als koffijdik, ironisch voor: duister. GRON. *Et es kloar as Worschbreu*. MEURS. I, 400.

Dat blift nijt in de klijern zitten = dat blijft niet in de kleeren zitten; dat tast de gezondheid aan. - GRON. *Dat geit nig im hollen Boom*. NEDSAKS. WBK. I, 115. Met dezelfde beteek.

Dat deet de Jongheet, saht de Frau, du sprong se överne Strühzalm. AKEN. I, 491.

Dat et gijn brood = dat eet geen brood; zegt men van din-

gen, die aangeschaft, of niet afgeschaft worden, omdat zij niets aan onderhoud kosten (geen voedsel noodig hebben), zoo als de huisdieren. GRON. - *Dat fritt keen Brood*. HOLST. IDIOT. I, 155. Met gelijke beteekenis.

Dat, is aan eens dooven mans deur geklopt. NEDERL. Ook GRON. *Dat esz dem Dauve gefleut*. KEULEN I, 471. De zegswijze, in GRON. in gebruik: *Dat is tegen een doove geproat*, beteekent: het is vergeefsche moeite, hij doet of hij het niet hoort. En: *Dat is gijn doove gezegd* = dat laat ik mij geen tweemaal zeggen, daarvan zal ik terstond gebruik maken.

Dat is boter aan de galg. NEDERL. *Dat is botter an de galg gesmeerd*. GRON. Daar het GRON. het voorvoegsel *ge* der verl. deelw. steeds weglaat, moet men hier aan navolging van het HOLL. denken. - *Dat esz Botter aan der Galge geschmeet*. KEULEN I, 471.

Dat is een kolfje naar zijn hand; verwant met: *Wind op zijn molen*. NEDERL. 't Laatste ook GRON. DIAL. Het NED.-SAKS. heeft voor in tegenovergestelden zin: *Dat is kien Spek vor mien Bek* = dat is niet naar mijn smaak. WBK. I, 58. *Dat is Water up sine Möle*, WBK. III, 182. *Dat ás Wahser àw sín Mêllen* = dat is water op zijn molen. NOORDFR BENDSEN. p. 433.

Dit is een nagel aan zijne doodkist. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Dat wordt en Spícker to mín kárst*. NOORDFR. BENDSEN. p. 433.

Dat is sien Wagen un sien Ploog = dat is zijn wagen en zijn ploeg, d.i. daarmede wint hij zijn brood. NEDSAKS. WBK. III, 339.

Dat is 't rechte, woor de Bruut um danzet; dat is de zaak, waarop het 't meest aankomt. *nedsaks. Wbk*. I, 151.

Dat is verbetert dör Jan Balhoorn. Wordt gezegd van eene belagchelijke, onnutte verbetering. Die man zou een AB. BOEK hebben uitgegeven, en op het titelblad laten drukken: *Vermehrt und Verbessert durch Johan Balhorn*. NEDSAKS. WBK. I, 44.

Dat is zoo vast as 'n muts mit zeuven keelbanden; ook: *Dat*

zit zoo vast as Hoarlem. GRON. In de eigentl. beteek. *Dat is so fast as en motzke mit en Kehlbandje*. KLEEF. I, 381.

Dät wärd sick håken, haa d' Möller säggt, haa 't söäbent Geboot bäden sollt. STREL. III, 70. = Dat zal haken zei de mulder, toen hij 't zevende gebod zon bidden.

De appel valt niet verre van den stam. NEDERL. Ook GRON. *De Appel fallt nich wiet van 'n Stam*. OLDENB. III, 26. *De Apel fallt ài widd fon Stamm*. NOORDFR BENDSEN. p. 443.

De beste peerden worden op stal zöcht = de beste paarden, worden op stal gezocht, d.i. een meisje moet geene publieke vermakelijkheden bezoeken met bet doel om aan den man te komen. GRON. *De beste Koh geit nig te Markt*. MUNSTER. I, 297. *De gau Pe 'd fengt men op Stal, De schlechten överal* = de goede paarden vindt men op stal, de slechten overal. AKEN. I, 491. En ald. *E got Pe'd söckt men eg'ne Stal, En e braf Mättchen egen Hus*.

De boer op de edelman zetten. GRON.; iets minders na iets beters eten of drinken. *Den Buren up den Eddelman setten* = na wijn, bier drinken, ENG. *To put a Churl upon a Gentlemen*. Brem. NEDSAKS. WBK. I, 167. En *Den Knecht up den Heern setten*, bv. Fransche brandewijn op Rijnwijn drinken. WBK. II, 624. *He settet den Buuren up den Eddelmann*, hij drinkt bv. bier op wijn. HOLST. IDIOT. I, 194. - Eene andere combinatie van *boer* en *edelman* in het GRON. '*t Ligt gijn boer in 't venster en gijn edelman in de deur*; 't ligt niemand in den weg.

De boom valt niet met den eersten slag. Ook GRON. *De Oss fallt nig up den ersten Slag*. HAMBURG. HOLST. IDIOT. I, 308,

De broodkrömmels steken hom = de broodkruimels steken hem, d, i. hij is brooddronken, waarvoor ook de uitdrukking: *hij*; of: *zij is vervreten darten* (dartel). GRON. - *Den steken de Brodkrümmels*. MEURS. I, 400.

De den Gloven het, kan so drae up den Afen bakken as darin; wie het geloof heeft kan even zoo wel op den oven bakken als er in, d.i.: verbeelding heeft groote kracht. NEDSAKS. WBK. I, 39.

De dood wil'n oorzaak hebben; indien iemand sterven moet, dan heeft de dood wel een middel, al weet ook niemand den aard der ongesteldheid. GRON. *De Dod will en Orsake hebben*. (AGRIKOLA). HOLST. IDIOT. I, 227.

De druiven zijn zuur. In navolging ook GRON. - *De Beeren sunt suur, sä de Fösz, un slog mit 'n Stärt an 'n Boom*. OLDENB. III, 26. - *De Beeren sünt suur, segt de Vosz*. HOLST. IDIOT. IV, 317. *Se es mi te krumm, sach de Fösz, da sat de Katte met'ner Wuorst omme Bome*. ISERLOHN III, 185. *De Birre sin noch niet rief, sääd der Fusz, do schott hä der Baum mit singem Stääz*. KEULEN I, 471.

De dúvel schit altied op de dikke bult; de fortuin begunstigt altijd de rijken; GRON. *Der Teuvel kackt emmer op den grötzten Haup*. SOLINGEN I, 442. - *Den Duwel drit et liewste op ennen grooten Haup*. MEURS I, 400. - Hierbij: *Je arger strik* (schelm), *je beter Glück*. HOLST. IDIOT. IV, 46.

De Flook het enen goden Sinn; woor he uutfaart, daar faart he wedder in; de vervloeking treft den vervloeker zelf. NED. SAKS. WBK. I, 427.

De gebradene duiven vliegen iemand niet in den mond. NEDERL. - *Gebrone Duve kommen enge net egen Mull geflooge*. AKEN I, 491.

De gierigheid bedriegt menigmaal de wijsheid. NEDERL. Ook GRON. *Giez bedrügt de Wiesheit*. OLDENB. III, 26. *De gierigkeit bedrugt de Wiesheit*. NEDSAKS. WBK. I, 512.

De Haar hett, hett ook Vaar = die haar heeft, heeft ook gevaar: die vee heeft is aan het gevaar onderhevig om er nu en dan van te verliezen. OOSTFR. STÜRENB. p. 307. Hiervoor zegt men in de OMMEL. er is *neude* op, zooveel als: risico.

De huik, of: *den mantel naar den wind hangen*. NEDERL. *'t Huugje noa de wind hangen*. GRON. - *Den Hoiken na den Winde hangen*. NEDSAKS. WBK. II, 644. *hoike*, ons: huik, KIL. huyke; oudtijds eene soort van vrouwenmantel. - *He weit dat bleaken nå dem winge to dreggen* (naar den wind te draaijen) MARSBERG I, 321. - *De Mäntel êfter 'e Winn hingen*. NOORDFR. BENDSEN p. 434.

Dei de dochter hellen wil, mout bie de mouder vreien; die naar de dochter wil vrijen, moet op goeden voet met de moeder trachten te komen. GRON. *Wai de dochter hebben will mot an de mutter friggen*. DRIBURG, I, 362, *Wä de doeter han welt, dä moss an d'r Mohder freie*. DÜREN I, 483.

Dei de keur het, het de kwel = die de keur heeft, heeft de kwelling, d.i. veel keur maakt de keus moeijelijk; die veel keur heeft, raakt *in de keur verbiesterd*. GRON. - *Dee de keur hef, hef de kwelle*; ruimte maakt de keus moeijelijk, LESTURGEON. DR. VOLKSALM. 1844. *Wär de Wahl hät, hät och de Qual*. KEULEN I, 471.

Dei de kou heurt, pakt höm bie de horens = wien de koe toebehoort, grijpe haar bij de horens, d.i. die helang bij de zaak heeft, moet zich er mee bemoeijen. GRON. *Dem de Koh hört, de faat't se bi'n Stärt*. OLDENB. I, 232. *Dem de Ko tohört de fatet se bi de Hören*. HOLST. IDIOT. II, 159. En IDIOT. II, 312: *Wem de Koh tohört, fatet se bin Swanss*; ieder is meester van zijn eigen goed. *Wen de Kuh tugehört, den hält se bei de Stärt*. MEURS I, 400. *We'me de Koh hört, de krieget se bie den Hörnern*. LENGEFELD I, 326. *Weane de Këu höóret, dai mot se bei 'n swans pakken* DRIBURG I, 362.

Dei de lust het, mout de lasten ook droagen. GRON. Die het goede ontvangt, moet ook het onaangename voor lief nemen; *geene rozen zonder doornen, gijn lusten zunder lasten*. - *De 't Geneet hett, hett ook 't Verdreet*. OOSTFR. STÜRENB. p. 68.

Dei de schoa het, het ook de schimp; ook: *dei de schoa het, het de schimp*, of: *schande tou* = die de schade heeft, wordt bovendien nog uitgelagchen. GRON. *Wä d'r Schade hät, dä hät och d'r Schemp*. DÜREN I, 483. *Dee de Schaa hett, hett de Schimp d'r too*. OOSTFR. STÜRENB. p. 210. *Wei der Schaden hät, draf* (behoeft) *für den Spot nit sorgen*. WALDECK.

Dei jonk ridt, mout op 't older wel ijs goan = die in zijne jeugd rijdt, moet op zijn ouden dag wel eens loopen, d.i. die in de jeugd in weelde leeft, moet, oud geworden, wel eens gebrek lijden; die het in zijne jonge jaren gemakkelijk opneemt, moet later wel eens zwaar werken. GRON. *De in*

der Jögd faret, moot up 't Older gaan. NEDSAKS. WBK. III, 263. - *Junk upp Mülen, old upp Schlurren*. OOSTFR. STÜRENB. p. 153.

Dei Keurboom zöcht, dei voelboom vindt = die keurboom zoekt, die vuilboom vindt, d.i.: die te keurig is, krijgt ten laatste het allerminste. Meestal wordt het op de keus van eene vrouw toegepast, en dan hoort men hiervoor ook: *Hij het 'n runderbroa zöcht, en is an'n halsknoak hangen bleven*. GRON. *Dee Keurboom zög, dee voelboom vindt*. DR. VOLKSALM. 1847, 't welk de heer LESTURGEON verklaart door het spreekw. *Die 't onderste uit de kan wil hebben, valt wel eens 't lid op den neus*. - *De Körbaum söcht, de Fuhlboom findt*. OOSTFR. STÜRENBURG. i. v. *Fuhlbaum*; met dezelfde beteek. als het GRON. Daar wordt dit woord verklaard door: *Faulboum, Faulbeerbaum, Läusebaum*, Rhamnus frangula; de DR. VOLKSALM: alnus nigra; vuilboom, welks hout geringe waarde heeft. *He geit so lange to Körbaum, bet he to Vuulbaum geit*. Hij kiest eindelijk het slechtste; in 't bijzonder van een persoon, die als vrijer te kieskeurig is, en eindelijk aan een slechte vrouw hangen blijft. NEDSAKS. WBK. II, 851. *Wäs zo lang Köörbäumt, dä taasz aam eezten der nevve*. KEULEN I, 471.

Dei mooi wil wezen, mout pien lieden; pronkzucht, ijdelheid in kleeding baart last; naauwsluitende kleederen toch zijn knellend voor het ligchaam. GRON. *Hofaard moot Pien liden*. NEDSAKS. WBK. III, 316. - *Hoffahrt mutt Pien lien*. OLDENB. I, 232. *Werr glatt will sien, mutt lieden Pien*. Wordt tegen kinderen gezegd, die schreijen, als zij gekamd en aangekleed worden. HOLST. IDIOT. II, 37. En: IDIOT. II, 144: *Hoffart will* (moet) *Pien lieden*. - *Hoffahrt mott Pinn liën*. MEURS. I, 400. *Huffaat lick Ping*. KEULEN I, 471.

Dei 'n ander wil drieven mout zulf loopen = die een ander wil drijven, moet zelf loopen; vergt men te veel van werkvolk, dan moet men zelf altijd in de weer zijn, om er 't oog op te houden GRON. *De enen andern will jagen, moot sulvst mit lopen*. NEDSAKS. WBK. II, 682. *Wen Andere well driewen, mott selwer laupen*. MEURS. I, 400.

Dei 'n hond gooijen wil, ken sachs wel 'n bungel of: *Stijn* (steen) *vinden*; ook: *Dei 'n hond hangen wil, ken altied wel 'n touw vinden*; om iemand te beleedigen is eene aanleiding al ligt gevonden. GRON. *sachs* = (op zijn zachtst,) ligt, gemakkelijk; *bnngel, böngel*, = korte, dikke knuppel. - *De 'n Hund smieten will, kann woll'n Knüppel finnen*, en ook: *De Enen hangen will, kann woll'n strick finnen*. OLDENB. III, 27. *We en Rüen wämsen well, kann licht en Knuppel finnen*. RECKLINGHAUSEN III, 162. *Wammen den Honk smiten well, da mag des Kloppels leite*. SOLINGEN I, 442. *Wanme der Honk schlon wel, dan hat me gau'ne Steck fonge*. AKEN I, 491.

Dei 't geluk het, gait mit de broed noa berre = die gelukkig is gaat met de bruid te bed, d.i. wien het geluk gunstig is, verkrijgt het gezochte voordeel. GRON. *De dat Gluck het, geit mit der Bruud to Bedde*. NEDSAKS. WBK. I, 151.

Dei ze ken, dei köft ze nijt = die ze kent, die koopt ze niet, d.i. die het meisje kent, trouwt ze niet. GRON. *De se kennt, de köfst se nig*. HOLST. IDIOT. II, 247.

Dei zien ligchaam bewoart, bewoart gijn rötterge appel; men behoort zorgvuldig voor zijne gezondheid te waken. Wordt vooral in betrekking tot de kleeding, als beschutting tegen de koude gezegd, en wel in ironischen zin, wanneer men die zorgvuldigheid wil verdedigen tegen elk, die er om moge lagchen. GRON. *Wer sin Lif verwahrt, der verwahrt gein dauf Nöte*. SOLINGEN I, 442. *Wä d'r Kop verwahrt, verwahrt geen dohf Nosz*. DÜREN I, 483.

Dei zök nijt zat et, slikt zök ook nijt zat = wie zich niet zat eet, likt zich ook niet zat. GRON. *slikken* = met de tong aflekken. - *De sick nich satt ett, likkt sick ook nich satt*. OLDENB. I, 232. *Wer sik nig satt eeten kann, de kann sik nig satt likken*. HOLST. IDIOT. I. 293. *Wecker sich nich satt ätt, lickt sick ok nich satt*. STREL. III, 70. *Wer sick nich satt eten kann, de kann sick auk nich satt licken*. LIPSL. I, 232. *Wä sich nit satt en isz, dä läck sich och nit satt*. KEULEN I, 471. *We sich net satt eszt, de leckt sich auch net satt*. AKEN I, 491.

De kool is de saus niet waard. NEDERL. - *Der Sack is des Bengels nit warth*. SOLINGEN I, 442. *bengels* = bindtouw, van den zak.

De kou is vergeten dat hij kalf west is = het is de koe vergeten, dat zij kalf geweest is, d.i. bejaarde en oude menschen bedenken dikwijls niet, dat zij ook jong geweest zijn, en miskennen alzoo de eischen der jeugd. GRON. Wij merken hierbij op, dat het GRON. ook voor VROUWL. NAAMW. een *manl. voornw*. bezigt; de lagere klasse gebruikt zelfs *hij* en *hōm* (hem) voor: Zij en haar, als zij vrouwelijke personen aanduiden; eveneens hoort men: *jonge joa*, of: *nee* (voor: o ja! of: neen) tegen vrouwen zeggen. - *De Ko vergitt dat se een Kalv west is*. HOLST. IDIOT. IV, 302. *De Kuh es vergeten, dat se en Kälfken wohr*. MEURS. I, 400.

De kruik gaat zoo lang te water tot zij breekt. NEDERL. - *De Putt geit so lang to Water bet'r dat Oer af is*. d. i. alles is vergankelijk. HOLST. IDIOT. III, 177. - *De Kraug geit sau lange ten Watere, bit hei bricket*. LENGEFELD I, 325.

De lamp dei brandt, of ter 'n wever om 't hoes lopt te vreien = de lamp brandt als of er een wever om 't huis loopt, die vrijen wil, d.i. de lamp brandt slaperig. - *De lamp brandt als een wever, die vrijt*. LESTURGEON DR. VOLKSALM. *Dat Licht brennt, as wenn 't vörn Doden brennt*. HOLST. IDIOT. III, 31. *De Lamp, die brannt wie enne Jöd, den op et sterwen leht*. MEURS. I, 400.

De leeve Heer stüret de Böme, dat se nig in den Heven wasset: Hij stelt den trots der overmoedigen perken. NEDSAKS. IV, 1080. *heven* = hemel, Eng.: *heaven*. - *God stürt de Böme, dat se nig in den Häven wasst* = God laat niemand te magtig, te groot worden. HOLST. IDIOT. I, 129.

Delen na Norwegen schikken = delen naar Noorwegen zenden; zijne gaven daar besteden, waar overvloed is. NEDSAKS. WBK. I, 194. - *Sparren na Noorwegen sturen* (= *Uilen naar Athene brengen*) OOSTFR. STÜRENB. p. 250.

DE LIDER BEHOLT DAT LAND; die toegeeft wint het meest. Komt overeen met het *Bijbelsche* bij MATTH. 5, vs. 5. NEDSAKS. WBK. III, 65.

De mensch wikt en God beschikt. NEDERL. *De Mänske spōit, auss Gōdd rêdt*; (HD. *Der Mensch denkt, Gott lenkt*). NOORDFR. BENDSEN p. 440.

De moezen liggen d'r dood veur de spin = de muizen liggen er dood voor de broodkast, d.i. de menschen hebben weinig verdienst, hebben geen bestaan; van neringdoenden gezegd. 'T OLD. WW. en 'T GORECHT heeft: *liggen*, de OMMEL., en vooral het Wkw. *leggen*, waar in 't algemeen ook de gesloten *i*, als *ie* wordt uitgesproken; men hoort *ien, kiend, wiend, spien* (spinde, spijskast) voor *in* enz. Bovendien is de uitspraak der *i* it 't Wkw. en ook in Hunsego, *e*, in het lezen, en zegt men *kend* voor kind; *men* voor min; waar de *e* staat laat men daarentegen den *i*-klank hooren. - *Et es en knappe Tiet, de Müüs fallen vör den Broodkaas doot*. MEURS. I, 400. *Knappe* = krappe, schrale, '*t Giet naet wol to daer de mouws ynt tresoor dae blieuwt* = 't gaat er niet wel toe, daar de muis in de etenskast dood blijft. HOEUFFT OUD FR. SPREEKW. p. 198.

Dem van Schullen drömet, de it geern Butte = die van schollen droomt, eet graag bot: onze neigingen zijn dikwijls in den droom te herkennen. NEDSAKS. WBK. IV, 709.

De nal in 't spek steken = de naald in 't spek steken; met zijn beroep uitscheiden om b.v. stil te gaan leven. GRON. *Hi hef de naold in 't spek stöken* = is van beroep veranderd. LESTURGEON. DR. VOLKSALM.

Den vogel kent men aan zijne veeren. NEDERL. Ook GRON. *Den Vägel kennt man an sein Feddern*. OLDENB. III, 26.

Den wolf tot schaapherder aanstellen. Ook GRON. DIAL. - *Den Buk up de Haverkis te setten*. NEDSAKS. WBK. I, 155, II, 607. - *He settet den Buk up de Haberkiste*, het HD.: *Den Bock zum Gärtner*. HOLST. IDIOT. II, 88.

De oudste brieven hebben. Ook GRON. DIAL. - *Ik heff de ölsten Breve*, met dezelfde beteek.: ik heb daartoe het oudste en meeste regt, de meeste aanspraak, HOLST. IDIOT. I, 149. *Ik Hebbe daar de oldsten Breve in*. NEDSAKS. WBK. I, 137.

De pot verwit de ketel dat hij zwart is; wat hij den ander

verwijt, daaraan maakt hij zich zelf schuldig; de eene is niet beter dan de andere, *t is ijn pot nat*. GRON. *De Pott verwitt de Ketel, dat he schwart is*. OOSTFR. I, 18. *De Pott verwitt de Kätel, datt he schwart lett*. STÜRENB. p. 317. *Een Düvel heet den andern Glepoge*. NEDSAKS. WBK. II, 517. En: *De Ketel verwit den Pott, dat he swart is*. ENG. *The pot calls the kettle burntarse*. WBK. II, 764. - *Een Düvel heet den annern Glippoog*. HOLST. IDIOT. II, 39. *De pott verwitt de ketel, dat hei szwart is*. KLEEF I, 381. *De Panne schelt den Pott schwartmiul*, LIPSB. I, 267.

De tering naar de nering zetten. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *De Tering na'r Närung setten*. NEDSAKS. WBK. V, 54.

De riepste proemen bin al schudt = de rijpste pruimen zijn al geschud, d.i. het beste is reeds weg, of geborgen. GRON. *De riepsten Beren sunt al schuddet*. NSWBK. I, 78. *beren* = peren. En: WBK. III, 499. *De riepsten Appel sund al schudded*.

Deugd in 't midden, zee de dúvel en lijp tusken twei pestoors, of: *deugd in 't midden of de dúvel tusken twei engeltjes*. Meestal hoort men slechts het eerste gedeelte en wel schertsend voor den in 't midden loopenden persoon. - '*t Best in 't Midden, sä de Düvel, do leep hij tüsken twee Papen*. OOSTFR. I, 18.

De vos verlust wel zien hoar, moar nijt zien kúren, of: *knepen*, d.i. de aangeboren aard komt altijd weder voor den dag, hoe oud iemand ook wordt; de oude aard gaat er niet uit. In 't bijzonder wordt het gezegd van mannen, die veel van vrouwen houden. GRON. *De Wolf verlihrt seng ahl Hohr, äover seng ahl Kratz net*. DÜREN I, 483. - *Der Wauf verlüst wal sing au Hoore, marr net sing au Krämp*. AKEN I, 491.

De waarheid kan geen herberg vinden. Ook GRON., waarmede overeenstemt: *De woarhaid wil altied nijt gezegd wezen*. - *De de Wahrheit seggt, kann nien Harbarg kriegen*. OLDENB. III, 26. *Wen de Worheit seth, kann niet owerall herbergen*. MEURS. I, 400.

De weet Bescheed van en halv Brod, wenn dat heele up is. Zegt men, als iemand raadsels opgeeft, waarvan ieder de oplossing kent. HOLST. IDIOT. I, 93.

De ijne het de puil of: *puut, en de ander 't geld* = de eene heeft den buidel en de ander het geld, d.i. de eene heeft wat en de andere niets. GRON. In de OMMEL. en 'T GORECHT *puil, paile*; in 'T OLD. en WESTERW. *puut* = zakje, geldzakje, zoowel linnen als papieren zakje. Hierbij voegen wij eene soort van strikvraag: *De ijne holt 't mit de puil en de ander mit 't geld; woar holstoe 't mit*! waarop het antwoord moet luiden: *Mit de handen*. - *Den Ennen het den Bühl, den Anderen het et Geld*. MEURS I, 400. - *De eene holt 't mit 'n Büdel, de anner holt 't mit 't Geld, war holst du 't mit? Mit de Hand*. OLDENB. I, 232.

De ijne roos mout de ander verdrieven; zegt men, wanneer men zich bij koortsachtige ongesteldheden niet van het gebruik van *roozig* eten, b.v. spekpannekoek etc. wil onthouden; *roos*, eene soort van koortsachtig gevoel. In DRENTHE, OVERIJSS. en GELDERL. moet *roos* elke aandoening van koorts beteekenen, ook de zwaarste niet uitgezonderd. Wie onze koortsen hier bij ondervinding kent, weet het van *roos* zeer naauwkeurig te onderscheiden. - *Een Stich moet den annern verdrieven*! zeggen de BILLWÄRDER boeren, bij HAMBURG, wanneer zij steking in de zijde of maagpijn gevoelen, waarvoor zij gestoten glas innemen, en zich daarbij wel bevinden. HOLST. IDIOT. IV, 197. Het voegt er bij: Dies klingt unglaublich, ist aber factisch (1806).

De ijne vreit noa de mouder en de ander noa de dochter, d.i. de eene heeft zijne zinnen hierop, de andere daarop gezet. Verwant met: *Elk zien meuge*. GRON. *Däm Ehne gefält de Möhder on däm Andre de Doeter*, DÜREN I, 483.

De ijne zien dood is de ander zien brood = des eenen dood is des anderen brood; het afsterven, of het ongeluk van des eenen strekt menigmaal ten voordeele van den ander. GRON. *De Ihnes Dühs, de Auseres Brüjd* (HD. *Des Einen Tod, des Andern Brot*). NOORDFR. BENDSEN, p. 441.

De zuinigheid bedriegt wel de wijsheid. NEDERL. - *Dat Stro schonen, un bi Flass bakken*, van eene verkeerde spaarzaamheid gezegd. NEDSAKS. WBK. I, 404.

Die gelukkig wil leven en zalig wil sterven, Moet zijn goed laten aan de regte erven. Ook GRON. - *De will rouwig starven, late sien Good den rechten Arven*. NEDSAKS. WBK. I, 26. - *Wer da will ruhig starven, De geev sin Good*, of: *Geld dem rechten Arven*. HOLST. IDIOT. IV, 188. *Den seleg well sterwen, mott sin Vermögen vermaken an de rechtste Erwen*. MEURS. I, 400.

Die het eerst komt, het eerst maalt. Zie TAALGIDS, 1862, p. 315. *Dei eerst komt, dei eerst moant*. GRON. *De erst kumt, de maalt to eerst*. HOLST. IDIOT. III, 67 met de verklaring: de eerstkomende gaat voor. - *De et erste kümpt, de et erste mahlt*. MUNSTER I, 297. *Wei dat este in de Mülle kummet, de millt*. LENGEFELD I, 326. *Wä der erst i der Möhl es, krijt der erst gemaln*. SIEGERLAND I, 519. *Wer toerst kümmt, maohlt toerst*. STENDAL (*Altmark*) III, 132. *Wä ät irz am Bichstohl es, däm wird ät irz geholfe*. DÜREN I, 483. - *Deer aerst compt, deer aerst maelt*. HFFT. OUDFR. SPRKW. p. 47. *De dirr jàrst kámt, fäit jàrst grünnen*. NOORDFR. BENDSEN, p. 439. Die eerst komt krijgt eerst gemalen.

Die het laatste lacht, lacht het best. Ook GRON. DIAL. *De am latsten lacht, lacht am besten*. OLDENB. III, 26.

Die het onderste uit de kan wil hebben valt het lid op den neus. Ook GRON. DIAL. *lid* = deksel, *De 't leste uut 't Kroos hebben will, den sleit dat Lid up de Näse*. OLDENB. III, 26. *De dat leste uut der Kannen hebben will, dem sleit dat Lid up der Näse*. NEDSAKS. WBK. III, 63. *Wer dat letzt uut de Kann drinken wiel, fölt de Deckel up de Snuut*; men moet niet onmatig zijn. SCHWERIN I, 73. *Wei 'n letzten Drüppen will uut d' Kann hemm, krigt een 'n metten Deckel up d' Nääs*. SEEHAUSEN (in de ALTMARK) III, 121. *Wie 't önderste üt de Kann drinkt, fellt den Deckel op de Nöös*. KLEEF I, 381.

Dien de schoen past, trekt hem aan. NEDERL. *Dei de Schon past, trekt hem an*. GRON. *Den de schoo passt, de teh se an*, en: *Den de schoo passt, de trekkt em an*. OLDENB. III, 26 en I, 232 *teh* = trek, GRON. *tieën* = tijgen, trekken.

Die niet hooren wil moet voelen. NEDERL. Ook GRON. DIAL.

De nig löven will, moot fölen. NEDSAKS. WBK. III, 92. - *Wä net hüern welt en dä mos föhl*. KREISE EUSKIRCHEN. I, 509.

Die niet werkt zal ook niet eten. Spreuk. Hiermede komt nagenoeg overeen het GRON.: *Handen stil, tanden stil*; die geen werk heeft, of niet werkt, heeft niet te eten.

Die 't kleine niet eert, is 't groote niet weerd. Ook GRON. DIAL. - *De 't Lütje versmadet, krigt dat grote nig*. NEDSAKS. WBK. IV, 853. *Wei 't kleine nit achtet, Dei äm 't graute nit wachtet*. SOEST I, 348. - *Wie de Slüver niet eert, is de Daler niet wêrt*. KLEEF I, 381. - *Wei den Heller nit ehrt, is des Dahlers niet werth*. LENGEFELD I, 326. *Wer 't Klein nich acht't Wäärt 't Groot nich bracht*. SEEHAUSEN III, 121. *Wä ät Klehne net aach, dä ät Gruhse net maag*. DÜREN I, 483.

Die waagt, die wint. NEDERL. *Dei nijt woagt, dei nijt wint*. GRON. *Wä nit wog, dä nit wennt*. KEULEN I, 471. - *De, dirr äi waaget, wännt ài*. NOORDFR. BENDSEN, p. 440.

Die wat spaart, die heeft wat. NEDERL. *Dei wat spoart, dei wat het*. GRON. *De wat heegt, de hett wat*. HOLST. IDIOT. II, 119. *heegen* = sparen.

Die zijne schuld betaalt, vermeerdert zijn goed. Ook GRON. DIAL. *De siene Schuld betaalt, vermeert sien Good*. NEDSAKS. WBK. IV, 705.

Die zijn neus schendt, schendt zijn aangezigt. NEDERL. *Dei zien neus ofsnidt* enz. GRON. *Wer sine Näse afsnid, scähndet sine Angesicht*. NEDSAKS. WBK. III, 219. - *Wer sin Nese afsnitt, de schendt sin Angesicht*. HOLST. IDIOT. III, 141. *Schid di de Näs af un schänd di't Gesicht*. STREL. III, 70. *We sich de Nas afschniet, de verschengelirt sin Angesecht*. AKEN I, 491.

D' Koh melkt dörch 'n Hals = de koe melkt door den hals (keel). SEEHAUSEN III, 121.

Doar wankt wat! daar zal het wat geven; gij zult slagen krijgen. GRON. *Daar wanket wat*! daar is iets te doen of te hebben. NEDSAKS. WBK. V, 178. Aldaar ook: *Daar wanket niks*; daar valt niets voor; daar geeft het niets. - *Da wankt nog nix*; daar is nog niets te doen. HOLST. IDIOT. IV, 337. Het DEENSCH heeft met de beteek. als het Gron.: *der vanker Prygl*.

Doar wil ik gijn hond in wezen; daar wil ik mij wel in voegen, dat laat ik mij welgevallen. Wordt vooral gezegd, wanneer het op eenige uitgaaf aankomt. GRON. *Da biin ik keen Hond in*; ik doe mee, toon mij geen kniesoor. HOLST IDIOT. II, 171.

Doen is beter as veeren, d.i. dons is beter dan veêren. GRON. Het is eene woordspeling met *doen* = dronken, en wil spottend zoo veel beteekenen als: dronken zijn is nog zoo erg niet, of: het ergste niet, zoo ook: *beter doen as gek; beter doen as beteuverd. Dunen sünd beter as Feddern*; het beste heeft altijd de voorkeur. HOLST. IDIOT. I, 270. *dunen* = 't GRON. *doen; duun* = dons, van het ww. *dunen*. GRON. *dienen* = opzetten, opzwellen. Voorts *eder, ader*, in JUTLAND en in 't AGS = vogel, en hiervan ons: *eiderdons*. - Het komt ons voor, dat men het spreekwoord uit het NEDSAKS. heeft overgenomen, met verandering van beteekenis.

Door schade wordt men wijs. NEDERL. *Deur schoade en schande wordt men wies*, of: *mout men leeren*. GRON. - *Dürr Schaden wird me klauk*. LENGEFELD I, 326. *Klauk* 't HD. *Klug* = wijs, verstandig. Het GRON. *klouk* (kloek) heeft eene daarmede overeenkomende beteek. in: *nijt klouk wezen* = idioot zijn; terwijl het in: *klouk wezen*; een *klouk kind* de beteek. heeft van: *zoet*, tegenovergestelde van: *stout*.

D'r is gijn smieten mit de muts noa, d.i. er is geen bijkomen aan, de zaak is niet te verkrijgen. GRON. *D'r iss geen schmieten mit de Mütze na*. OOSTFR. STÜRENB.

D'r kennen veul makke schoapen in ijn hok; als elk zich wil voegen, kunnen vele personen in een klein vertrek vinden. GRON. *Dar gaht väle frame Schapen in enen Kafen*. OLDENB. III, 26.

Dronken mond spreekt 's harten grond. Ook GRON. - *Besagen Mund spreekt uut Hartensgrond*. OLDENB. III, 26. *Ennen vollen Mond sprekt sinn Herzensgrond*. MEURS. I, 400.

Droomen is bedrog. NEDERL. Ook GRON. *Een Droom is een Drog*. NEDSAKS. WBK. I, 254.

Du blinde Welt, wo grabbelst du im Düstern! = O blinde

wereld, wat tast gij in 't duister rond. Waarmee men zijn medelijden met iemands dwalingen en onverstand wil te kennen geven. NEDSAKS. WBK. I, 277.

Een aartje van 't vaartje hebben. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Aartjen van 't Vaartjen*. NEDSAKS. WBK. III, 173. Van eene dochter gezegd: *Oortjen van 't Moortjen*, I, 26, 330.

Een appeltje met iemand te schillen hebben. NEDERL. Ook GRON. DIAL. - *Wi hebt nog een Höneken mit een ander to plükken*. *nedsaks. Wbk*. II, 654; III, 343. *Ik hef mit di en Hönken to plükken*. HOLST. IDIOT. II, 154. *Ick hähw noch en Hānn má de tó plucken* = ik heb nog een hoentje met u te plukken. NOORDFR. BENDSEN. p. 433.

Een bonk of: *bot in 't bijn hebben*. GRON. Schertsende verontschuldiging vooral jegens kleine kinderen, wanneer men niet gaan of komen wil. - *Eenen Knaken im Been hebben*. HOLST. IDIOT. II, 294. Met gelijke verklaring. *He hett 'n Bunk in 't Been*. OOSTFR. STÜRENB. p. 27.

Eén bonte kraai maakt geen winter. NEDERL. *IJn grieze krai moakt gijn kolt winter*. GRON. *Ene Swaalke maakt ninen Sommer*. NEDSAKS. ENG. *One swallow makes no summer*. WBK. IV, 1110.

Eenem dunen Minsken moot man mit 'm Foder Hau uut dem Wege fahren = een dronken mensch moet men met een voer hooi uit den weg gaan, d. i. zoo veel mogelijk ontwijken. NEDSAKS. WBK. I, 271.

Een gek kan meer vragen dan zeven wijzen kunnen beantwoorden. NEDERL. *Ehne Gäck kan mi frohge as sebbe Geschehde antworde könne*. DÜREN. I, 483.

Een goed buurman is beter dan een ver vriend. NEDERL. *'n Gouje noaber is beter as 'n verre vrund*. GRON. *Een good Naber is bäter, as een veren Frund*. NEDSAKS. WBK. III, 211. *'N goden Naber is bäter as 'n fären Fründ*. OLDENB. III, 26. '*Ne gohde Nober esz bässer als 'ne wicke Fründ*, KEULEN I, 471 - *nober, naber*, 'T GRON., OVERIJSS. en GELDERSCH *noaber*, DR. OOSTFR. en NEDSAKS. *naber*, OUDSAKS, *nabur*, ENG. *neighbour*, = 'T HD. *Nachbar*, NEDERL. *nabuur, buurman; wicke* = wijde, met de beteek. van: *ver*, het GRON. o.a. heeft: *wied weg* = ver weg.

Een goed woord vindt eene goede plaats. NEDERL. Ook GRON. *Een good Woord findet ene gode Stede*. NEDSAKS. WBK. II, 526. *Ein guet wauert finget en gueden auert* = een goed woord vindt een goed woord. MEDEBACH. I, 333. *En gauhs Urd fānt en gauhs Stähs*. NOORDFR. BENDSEN.

Een ongeluk komt niet alleen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. - *Dāt ihn Ünlock drêgt dāt aufer àw 'e Rêgg*. NOORDFR. BENDSEN. p. 442.

Een spreekwoord een waar woord. NEDERL. - *En Spruckwoort en wohr Woort*. LENGEFELD. I, 326. *En sprueckwäurd ies en wår wäurd*. DRIBURG. I, 362.

Een weinig te laat is veel te laat. NEDERL. *n Beetje te loat is veuls te loat*. GRON. '*N Bäten to laat is väl to laat*. OLDENB. III, 24. *Een beten to late is veel to late*. NEDSAKS. WBK. III, 18. *En bettje te laat is vööls te laat*. KLEEF I, 381. *E wenig ze spieh es völ ze spieh*. AKEN I, 491. *Spieh* = 't HD. *spät* = laat. -*Lyts to let folle to let*. HFFT. OUD. FR. SPRW. p. 139. - '*n Bittje to laat iss vöhl to laat*. OOSTFR. STÜRENB. p. 130.

Een woord een woord, een man een man. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Een Woord een Woord, een Man een Man*. NEDSAKS. WBK. III, 122. *En Urd en Urd*, en *Mōnn en Mōnn*. NOORDFR. BENDSEN. p. 440.

Eere bewoard en kosten bespoard. GRON. wordt gezegd, wanneer men iemand eershalve ten eten noodigt, en deze bedankt. *Ere bewaret un Kost besparet*. NEDSAKS. WBK. I, 312.

Eerlijk duurt het langst. NEDERL. Ook GRON. *Ehrlick düürt et langste*. KLEEF I, 381.

Eerste winst is katjewinst; de eerste winst, bij 't spel, gaat meestal weer verloren, en wordt door grooter verlies gevolgd. De eigentlijke beteekenis zal zijn: de eerste winst is voor de kat, met de eerste winst gaat de kat heen. GRON. *Eerste Winnst iss Kattewinnst* = de eerste winst is zelden blijvend. STÜRENB. *Eerste Gewinn is Kattengewinn*. OLDENB. I, 232.

Eerst gedaan en dan bedacht, Heeft menig in verdriet gebragt, meestal voorafgegaan door: *Bezint eer gij begint, want*: NE DERL. *Für gedohn un noh bedacht, hät Manche in graut Leid gebracht*. LENGEFELD I, 325.

Eigen lof stinkt. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Egen Rom stinkt*. OLDENB. III, 26. *Äien lōf stjunkt*. NOORDFR. BENDSEN. p. 442.

Einde goed, alles goed. Ook GRON. DIAL. *Eng gued, alles goed*. WINTERBERG I, 333. *Ijnne gänjd, ālles gāujd*. NOORDFR. BENDSEN. p 444.

Elke vogel zingt, naar dat hij gebekt is. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Elk Vuugel singt, daarnau he becket is*. OSNABR. III, 162.

Elk zien meuge, zee de boer, ik eet viegen (vijgen). Ook: *Elk zien meuge, zee de boer, mien vrouw et zijp* (eet zeep) *en ik eet viegen*. En: *Elk zien meuge, zee de jong* (jongen) *ik eet viegen en mien mouder et zijp, en ken der net zoo goud van slikkebekken as ik*. Meestal hoort men slechts het eerste gedeelte. GRON. In het LEESKAB. 1856, n°. 5 staat: *Elk zien meuge, zee de boer, en at het kind zien pap op*. - Letterlijk: elk wat hij *mag* = wat hem lust. Het NEDERL. *Over den smaak valt niet te twisten*, het: *de gustibus non est disputandum*. - *Elk sien Möge, säh de Jung, ikk ät Fiegen*. OOSTFR. I, 228. *Elk sien Möge, säh de Buur, ikk lüst Fiegen*. STÜRENB. p. 141. *Elk sien Möge*; ieder volge zijn' smaak. NEDSAKS. WBK. I, 303. *Elk een sin Möge, de Buur it Röve; les gouts sont divers*. HOLST. IDIOT. III, 105. Beide WBK.

hebben: möge = smaak, eetlust. - *Elk sien Möge, ick ät Fiegen*, OLDENB. III, 26. En: *Elk sien Möge, sä de Düvel, do eet he Torf mit Theer*, of: *säh de Jung, do eet he Figen*, ook: - *sä de Buur, do eet he 't Kind sien Bree up*, OLDENB. I, 232. - *Enn Ider no sinn Moog, sei den Buur, do froot he Speck met Fiegen, of: de Fiegen met en Mesgaffel*. MEURS I, 403.

En frundliche Bede: Moder leent mi ju Dogter. HOLST. IDIOT. I, 73. Op onverstandig vragen toegepast.

Er is geen huisje, of het heeft zijn kruisje, of: *Elk huisje heeft zijn kruisje*. NEDERL. *Gijn huusje, of 't het zien kruusje*, GRON. In het OLD. WW. HUNSEGO. FIFELGGO.: *hoes*; in 'T GORECHT, en 'T WESTERKW.: *huus; uut*, en *oet*; zoo: *toen, toene* en *tuun*

etc. *Et es kenn Hüsken, of et het sinn Krüzken*. MEURS. I, 400. *Et is kin Hüsken, et het sin Krüsken*. MUNSTER. I, 297.

Er is geen kruid voor gewassen. NEDERL. *D'r is gijn kruud veur wōssen*. GRON. Für 'n Dood is kien kruut wussen. OLDENB. III, 26.

Er worden geene vraten geboren, maar gemaakt. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Daar ward kien Vrat baren, sundern maket*. NED.-SAKS. WBK. I, 453.

Ewigkeit is 'n lange Tied, man Mai kummt mien Leven nich, hadd' de Maid seggt, do se um Mai trohen sull: eeuwigheid is een lange tijd, maar Mei komt zen leven niet, zei de meid, toen zij met Mei zou trouwen. OOSTFR. I, 18.

Flaipiepen! zooveel als: gekheid, *lak*! er komt niets van in; ik meende, of: gij meendet het wel, maar mis is 't, gij vergist u. GRON. - *Fleuten, sünd dat ook Piepen*? en; *Floiten sund holle Piepen*. OLDENB. I, 232. *Fleut pipen*! = 'T HD.: *Prosit die Mahlzeit*! OOSTFR. STÜRENB. p. 56.

Frou to heten, un niks to geneten, dat scholl den Hagel verdreten; dicterium in mulierculas de impotentia maritorum querentes. NEDSAKS. WBK. I, 459.

Gedachten zijn tolvrij. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Tögte sán tollfri*. NOORDFR. BENDSEN. p. 442.

Geld dat stom is, maakt regt dat krom is. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Geld, dat rond is, mückt grad wat kromb is*. MEURS I, 400.

Gelijk zoekt gelijk. NEDERL. *Soort zöcht soort*. GRON. *Gliek un gliek geselt sik, seed de Dävel un keem bi'n Koolenbrenner*. HOLST. IDIOT. II, 38. *Glich söhk sich, Glich fenk sich*. DÜREN. I, 483. *Liek sogt sik, recht findet sik*. NEDSAKS. III, 69. Zoo heeft het GRON. nog: *Is gijn poar of 't liekt mekoar* = is geen paar, of 't gelijkt elkaar. - *Glik un Glik hüürt tohop, sär de Duwel, då he 'n Afkåten, 'n Schnirer, 'n Wäwer un 'n Möller laden*. STREL. III, 70.

Gelegenheid maakt genegenheid, ook: *Gelegenheid maakt den dief*. NEDERL. Ook het eerste in 't GRON. DIAL. *Gelägenhäid māget Thiewe* NOORDFR. BENDSEN. p. 441.

Gewoonte is de tweede natuur. NEDERL. Ook GRON. DIAL. -

Wat de Gewunheit nig döt, sagg de Snieder, dao stall he en Stück vo sine egene Buxe: wat de gewoonte niet doet, zei de snijder, toen hij een stuk van zijn eigen broek stal. MUNSTER. I, 297.

Gissen doet missen, NEDERL. *Gissen ken missen*. GRON. *Gissen is missen*. NEDSAKS. WBK. II, 514. *Van Gissen kuomet Landlüügen*. OSNABR. III, 162.

Gods water over Gods akker laten loopen. Ook GRON. DIAL. *Godds water over Godds land loope lote*. KLEEF I, 381. *He lött Gotts Water öwer Gotts Land laupen*. MEURS I, 400. *He latt Gudds Water äüwer Gudds land gån*. RECKLINGHAUSEN I, 373.

Goede moed is 't halve leven. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Gohde Moht es halv Zäergääld*. DÜREN. I, 483.

Goedes barmheartegkeit un der paapen begierlegkeit douert in ålle eiwigkeit. MARSBERG. I, 321. - *En Papensakk heäd kainen Boemm*. KÜTHEN. u. MÜLHEIM. I, 434. *Papen Girigheit und Gods Barmhartigkeit waret van nu án bet in Ewigkeit*. NEDSAKS. WBK. I, 512. - *Die Paffesäcke ha ken Borr* (bodem). SIEGERLAND I, 519. Hierbij: *Paafgoht, Raafgoht*. KEULEN I, 471. *Paaf-Got, Raaf-Got*. AKEN 491.

Good, dat ick d'r nicks mit to dohn hev, sä de Jung, as sick 'n Paar Kreien beeten. OLDENB. I, 232. - *Gottlof, de damit nix to doon hett, seggt Antj Jikjak, wenn se dat gansse Dorf tosamen lagen hett*. HOLST. IDIOT. IV, 41.

Goud is goud, moar beter is beter - goed is goed, maar beter is beter, d.i. het beste verdient de voorkeur. GRON. *Got is got, effel beiszer es beiszer*. AKEN. I, 491.

Groene kerstmis, witte paschen. NEDERL. *Gruine midwinter, witte poask*. GRON. Is het veld op kersttijd groen, dan sneeuwt het op paschen; is het in den tijd der kerstdagen zacht weder, dan is het om paschen guur en kond. - '*Ne gröne Kreszdaag, 'ne wiesze Poschdaag*. KEULEN I, 471. *Gröng Krestmes, wisse Posche*. AKEN. I, 490. *Gröne Karstied, soore Paasken*. OOSTFR. STÜRENB. p. 104.

Gijn gouden dag of gouden weg zeggen = zonder te groeten, *zonder woord en zunder wieze*, heen gaan. GRON. *He segt nog*

Scheed nog Dröt. NEDSAKS. WBK. I, 258. SCHEED = afscheid. Er ligt eene woordspelling in. *Sih enen goden Dag un goden Weg wunschen* = na eene ontmoeting van elkander scheiden. WBK. I, 178.

Gijn kui of mui hebben = geene koe en geene moeite hebben, d. i. geene drukte, of moeite in de huishouding. GRON. *De daar het kine Koie, de het ook kine Moie*; die niet veel bezit, heeft te minder zorg en moeite. NEDSAKS. WBK. II, 334. Algemeen is het in deze prov. *kou*, STADSGRON. *kui*; de *ui*-klank in *mui* wordt gerekt uitgesproken, en *muite*, luidt ook: *moite*.

Gijn pot zoo schijf of past 'n deksel op = geen pot zoo scheef of er past een deksel op, d.i. geen meisje zoo leelijk etc. of zij krijgt wel een man; ook van mannen gezegd. GRON. *Keen Pott so sgeef, of der paszt en Stulp up*. OLDENB. III, 24. *Daar is kien Pott so scheef, daar passet een Stulpen up*. NEDSAKS. WBK. III, 297; IV, 1077. '*T is keen Pott so scheef, daar past 'n Stülp up*. SCHWERIN I, 232. Er zijn altijd menschen die elkander passen. - '*T is genne pott so scheef of 't paszt 'nen deckel dropp*. KLEEF. I, 381. *Et ies kin pott sou scheiw, et passet en deckel derup*. MARSBERG. I, 321. *Kenn Pott is saa scheif, et passet en Dekkel drupp*. LENGEFELD. I, 325. *Is keen Pott so scheef, findt sick 'n Deckel to*. STENDAL. III, 122. *Ät es ken Döpche su scheef of ät fenk sich ä Dackelsche drop*. DÜREN. I, 483. - *Et es gee döppchen esu kleng, et fengt doch en Deckselche*. Ook: *Esu scheef en es geen Döppe, et krist 'ne Decksel op*. En: *Jedder Döppe hat singen Decksel*. AKEN I, 491. *Keen Putt is so scheef he findt sin Deckel*. HOLST. IDIOT. III, 248.

Gijn vief kennen tellen = geene vijf kunnen tellen = *Stoan as Pyt Snöt mit de mond vol tanden* = beteuterd staan, onnoozel voor den dag komen. GRON. *Hy stell sik an, as wenn he keen fief tellen kun, un was dog Schelm in sinen Huut*. HOLST. IDIOT. IV, 37. *Den kickt, as wenn te kenn drei tellen kóós*. MEURS. I, 400.

Haast u langzaam! NEDERL. Op rijm: *Haast en verdwaast, Haastige spoed is zelden goed*. CATS: *Haastige menschen moeten*

op ezels rijden. - *Ut de Hast kumt nix goodes seed Ulenspeegel*; HD. *Eile mit Weile, sagte Eulenspiegel, als er den Sensfopf zu Boden fallen liesz*. HOLST. IDIOT. II, 110. *Alle Hast is nien Spood*. NEDSAKS. WBK. IV, 959. - *Zachies an, anders brekt de lien*! = Zachtjes aan, anders breekt de lijn. GRON. - *Saach an, söns brekt de Lien*. MEURS. I, 400.

Halet de Düvel dat Peerd, so hale he den Toom daarto = haalt de duivel het paard, zoo neme ook hij den toom, d.i. bij een belangrijk verlies is het niet de moeite waard, de nog overgebleven kleinigheden te redden. NEDSAKS. WBK. I, 279. *Haalt de Düvel dat Peerd, so haalt he den Toom dato*. HOLST. IDIOT. I, 279.

Hangen het gijn hoast = hangen heeft geen haast. Als antwoord, wanneer men aangezet wordt, om iets onaangenaams te verrigten. *Hangen hett nien Hast*. OLDENB. I, 232.

Hard gekreten, gaauw vergeten. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Je härter gekreten, je ehr vergeten*. MEURS. I, 400.

Hebben is hebben, en krijgen is de kunst. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Hebben is hebben, krigen is en kunst*. HOLST. IDIOT. II, 117.

He het de Näse versruket; is dronken. NEDSAKS. WBK. IV, 1076.

He hett'n Geweten ass'n feelske Hase; 't kann engen un wieden. OOSTFR. STÜRENB. p. 52.

He is dar mit dör as de Köster mit'n Sündag: heeft de zaak ten einde gebragt. Wordt gezegd, als iemand wonder wat meent verrigt te hebben, en slechts handlanger geweest is. HOLST. IDIOT. II, 336.

Het beste paard kan struikelen. NEDERL. *De bêste Hàjust kön snuble*. NOORDFR. BENDSEN. p. 442.

Het einde draagt den last. NEDERL. *'t Endje zel de last droagen*. GRON. *Dat Ende dreg de Last*. MUNSTER. I, 297.

Het ei wil wijzer zijn dan de hen. NEDERL. *Dat Ei wil klöker wesen, as dat Hoon*. NEDSAKS. WBK. I, 296. *Dat küken will woll klöger wassen as 't Hon*. STRELITZ. III, 70. *Et kalv welt zicklich klööger sin als de koh*. KEULEN I, 471. *Zicklich* = gewoonlijk. - *Dāt Ai wáll klauckere wêse, ás 'e Stānn*. NOORDFR. BENDSEN. p. 442.

Het handwerk loont zijn meester. NEDERL. *Dat Handwark het enen Bodden van Golde*. NEDSAKS. WBK. I, 106.

Het hemd is nader dan de rok. NEDERL. Ook GRON. DIAL. '*T Hemd liggt Een naer as de Rock*. OLDENB. III, 24. *Dat Hemd is mi nöger as de Rok*. HOLST. IDIOT. II, 131. *Et Hemp esz meer nööder als der Rock*. KEULEN I, 471.

Het hinkende paard komt achteraan. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *De hinkende Bade* (bode) *kumt achterna*: slechte berigten volgen de goede. HOLST. IDIOT. I, 59.

Het is nog niet in het vat, waar het in zuren moet. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Idt is nog nig in dem Vate, daar 't in suren moot*, de zaak is nog niet rijp. NEDSAKS. WBK. I, 359.

Het meer wordt nooit vol; de rijke verlangt steeds naar meer. GRON. Bevat eene woordspeling met: *meer*. HD. *Meer* = zee. *Meer wordt nooit vol*. DR. VOLKS-ALM. De Heer LESTURGEON verklaart het door: men heeft nimmer genoeg.

Het moet buigen of barsten. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Dat schall bugen oder breken*. NEDSAKS. WBK. I, 106.

Het zijn sterke beenen die de weelde kunnen dragen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Du kannst den Weel nig harren*. HOLST. IDIOT. II, 105. Komt overeen met: *Alltogood is ungesund*. Ald. II, 105. *Mörr wáll ālltídd mörr* = meer wil steeds meer. NOORDFR. BENDSEN, 441.

Hier stoan en nijt verkoopen, Dar ken mien Schöstijn nijt van rooken = Hier staan en niet verkoopen, Daar kan mijn schoorsteen niet van rooken, zeggen vrouwen, als zij haar tijd verpraat hebben, en heen gaan willen. GRON. *Ne, hir te sitten un nichs te verkopen, Da kann min Schuotsten nitt van roken*. ISERL. III, 187.

Hoe hooger de boom, hoe zwaarder zijn val. NEDERL. *Je höger Boom, je swarer Fal*. NEDSAKS. WBK. I, 115.

Hoe meer men in den drek roert, hoe meer hij stinkt. NEDERL. *Hou meer men in de stront ruiert, hou meer 't stinkt*. GRON. *Hu meer men de stront rührt, des to meer stenkt hei*. KLEEF I, 381.

Holl di an 't elfte Gebot: Lat' di nich verblüffen; laat u niet van 't stuk brengen of bang maken. OOSTFR. I, 18. *Holt*

di an 't olfte Gebod, un laat di nig verbluffen. NEDSAKS. WBK. I, 105. - STÜRENB zegt, dat het ook HOLLANDSCH is, p. 309.

Holle vaten geven den meesten klank. NEDERL. Het GRON. heeft dit spreekw. ook in navolging van het HOLL.; meer echter hoort men zeggen: '*t is 'n leeg vat*, van iemand, die zeer weinig wijsheid of wetenschap heeft. *Ene leddige Tunne raset am meisten*. NEDSAKS. WBK. III, 33. *En lëëg Faat het de meiste Klank*. MEURS I, 400. *Lähsig Wāiëne rummle māst*; leege wagens rommelen 't meest. NOORDFR BENDSEN, p. 442.

Hōm of: *heur* (haar) *is gijn koar an de hakken bōnden* = hem is geene kruikar aan de hielen gebonden. Zegt men, wanneer iemand zich spoedt, om eene hem opgedragene taak, waarmede hij in zijn schik is, ten uitvoer te brengen, zooveel als: hij rept zich het te doen. GRON. - *Hom is geein Kaor anne hakken bonden*, d.i. vlug ter been. DR. VOLKS-ALM.

Hom (of: *heur*) *is gijn spinneweb veur de mond wōssen* = hem is geen spinneweb voor den mond gewassen, d.i. hij is welbespraakt en gevat. GRON. *Em sgall nien Spinnewup aver 'n Mund wassen*. OLDENB. III, 24. Hiermede is in beteekenis gelijk: *He hett good snakken, he hett den Mund digt bi sik*. HOLST. IDIOT. IV, 137.

Honger is een scherp zwaard. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Der Hunger esz e scharf Schwäät*. KEULEN I, 471. *D'r Honger es ä schärp Schwaëd*. DÜREN I, 483.

Honger maakt raauwe boonen zoet. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Hunger maket rohe Bonen söte*. NEDSAKS. WBK. II, 671.

Hoogmoed komt vóór den val. NEDERL. Ook GRON. *Huchmäujd gongt faar 'e Fāll*. NOORDFR. BENDSEN, p. 442.

Hooi op, kou dood, oamen! = hooi op, koe dood, d.i. het einde van 't lied, 't slot van eene vertelling etc. GRON. In de OMMEL. *hooi*, OLD. en WW. *heu*. - *Hei upp, Koh dodt*. OOSTFR. I, 18.

Hopedooden leven lank, ook: *hopeldooden*, even als het GRON. ook heeft: *drinkeldoode, slachtelbijst* (slachtbeest) *loopeldag, plukkelschulde*. - *Hoapedäut stiervet niet* = hopedood sterft niet. SOEST I, 348.

Houd het hoofd koud, de voeten warm en de poort open, Dan hoef je niet naar den Docter loopen. Of het NEDERL., HOLL. etc., of wel eene geheel vreemde rijmspreuk is, kunnen wij niet beslissen; zoo als wij het hoorden opzeggen, hebben wij het neergeschreven: Zeker is het, dat dit voorschrift der hegyene bij het volk leeft. - *Hool Kopp un Föte warm, füll nich so seer den Darm, de Achterpoort laat aapen staan, so mut de Dokter spazeeren gaan*. HOLST. IDIOT. I, 16. *Kopp koll un Föte waarm, Füll nich to sir den Daarm! Holl't Achterpüürtken åpen! Denn hett de Dokter nicks to håpen*. STREL. III, 70.

Hou geleerder hou verkeerder. GRON. Waarmede het NEDERL. *Hoe grooter geest, hoe grooter beest*, eenigzins overeenstemt. De zin zal hierop neerkomen: hoe meer iemand leert, hoe minder bruikbaar hij zal zijn, des te minder ondergeschikt zal hij willen wezen. *Je geleierter, Des to verkeierter*. BIELEFELD I, 281. *We geliat'r, asuh verkiat'r*. KREISE EUSKIRCHEN I, 509. *Je geleerter, je verkeerter*. HOLST. IDIOT. II, 23.

Hou ligter land, hou loozer lú hoe ligter, d.i. onvruchtbaarder de bodem, hoe loozer, schranderder de lieden, de bevolking. GRON. Het OOSTFR. WBK. zegt: een oud, kennelijk op de *Geest* (dat is: hooge zandgronden) ontstaan spreekw. luidt: *Licht Land, loose Lüe; swaare Klei, graave Ossen*, p. 140. Wij hooren ook: *Mollen en Menisten het men op goud land*.

Hou loater op de oavend, hou mooijer volk, of: *lú* (lieden); een compliment voor een bezoek, laat in den avond. GRON. *Je later up den Dag, je beter Lüde*. NEDSAKS. WBK. III, 18. *Je später up 'n Abend, je schöner de Lüde*. HOLST. IDIOT. I, 13.

Hij betert (ook: *bekeert*) *zök van 'n lutjeschelm tot 'n groote* = hij betert zich van een kleinen schelm tot een grooten; ironische uitdrukking voor iemand, wien het met zijne verbetering niet regt ernst is. GRON. *Hij bekehrt zich van 'n Schrubber to 'n Haidbessen*. OLDENB. I, 232. *He betert sik vun de lütje Schann tor grooten*. HOLST. IDIOT. IV, 22. *Schann* = schande. *He betert sik as een jung Wulf*. NEDSAKS. WBK. V, 302.

Hij het de schoamte de kop ofbeten = hij heeft de schaamte

den kop afgebeten, d.i. bezit geene schaamte meer, is schaamteloos. GRON. *He het alle Schann den Kopp afbeten*. HOLST. IDIOT. IV, 22. *Schann* = schande, staat hier voor: *Scham* = schaamte.

Hij het doar 'n hondje gieseln zijn = hij heeft daar een hondje zien geeselen; d.i.: durft daar niet komen. GRON. *Hij het daar enen Hund stupen seen*; waagt zich daar niet. NEDSAKS. WBK. II, 670.

Hij het 'n klokje heuren lúden, moar wijt nijt regt, woar 't hangt = hij heeft een klokje hooren luiden, maar weet niet regt, waar het hangt; hij weet er iets van, maar niet het regte van de zaak. GRON. - *He het mal lüen hört, weet aver nich, wor de Klocken hangt*. OLDENB. III, 26. *He het de Klokke wol lüden höret, averst he weet nig, woor se hanget*. NEDSAKS. WBK. II, 808. *He hett lüden hört, un weet nig, wo de Klok hangt*. HOLST. IDIOT. III, 66. - *Hei hädd wat lüjen höören en witt niet wor de Klokke hange*. KLEEF I, 381. *He hêt da' Klōcke ringen hierd, auss he wijt ài wirr' s'hunge*. NOORDFR. BENDSEN p. 434.

Hij het 'n valk vangen; heeft een fortuintje gehad, heeft een goeden zet gedaan. Ook ironie. GRON. *He meende, he had daar enen Falken* (ook: *witten Falken*) *vangen* = hij meende wonder groot voordeel behaald te hebben. NEDSAKS. WBK. I, 338. *A ducht a wäir ann Fausch g' sang huoan*. SPROTTAUER U. FREISTÄDTER KREISE II, 298.

Hij holt van 'n kort gebed en 'n lang gevret = houdt van een kort gebed en veel eten. GRON. In deze prov. zegt men gewoonlijk voor bidden en danken bij het eten: *Stil wezen*. Bovenstaande zegswijze geeft, zeker wel op eene ruwe wijze, eene afkeuring te kennen van het lang *stil wezen*. In het HOLST. IDIOT. II, 14. *Kort Gebedd un lange Bratwust*. Aldaar: Een dergelijk tafelbonmot is ook het HOLLANDSCHE: *Zes dingen zijn daar die mij 't harte verblijden: korte Predicatiën en lange maaltijden* u. s. w. *Koddige en ernstige opschriften*. AMSTERD. 1690.

Hij is bang voor zijne eigene schaduw. NEDERL. *He ás trong faar sán äiene Sjàme*. NOORDFR. BENDSEN, p. 434.

Hij is de dúvel van de koar ofgleden, of: *is de dúvel ontkropen* = hij is den duivel van de kar gegleden = is loos, slim, buitengewoon listig, den duivel te loos. *Koar* = kruikar. GRON. *He is de Dúvel achter van de kare ofvallen*: is een aartsbooswicht. STÜRENBURG. 102. *De is dem Düvel, as te sleep, ut de Höll lopen*; is een slecht mensch. HOLST. IDIOT. IV, 111. *Hei eis dem doüwel out der koutse hüppet*. MARSBERG I, 321.

Hij ken grond vuilen = hij kan grond voelen; is op het punt om verzadigd te zijn. GRON. *Elk een moot sines Schips Diepte weten*, d.i. een ieder moet met zijne beurs te raden gaan. NEDSAKS. WBK. I, 200.

Hij ken 't gras heuren wassen, of: *hij is zoo wies, dat hij 't gras ken heuren wassen* = hij kan hooren, dat het gras groeit; is in de hoogste mate eigenwijs, neuswijs. GRON. *Gras wassen hören*. NEDSAKS. WBK. II, 537. *He is so klook, he kann Gras wassen hören*. HOLST. IDIOT. II, 63. *Den hörrt ock de Pieren huszten*. MEURS I, 400. *Hä höht et Graas waasze*. KEULEN I, 471. *Dä hüet de Flüh host'n; Flüh* = vloo. KREISE EUSKIRCHEN I, 509. *He kön 't Gjàrs wāgsen hiere*. NOORDFR. BENDSEN, p. 433.

Hij ken wel mit de moezen deur de troalies vreten = hij kan wel met de muizen door de tralies vreten. Wordt van iemand gezegd, die een bijzonder schraal, mager gezigt heeft. GRON. *Den het en Gesech as et Johr Söwentien*; zoo mager als dit hongerjaar. *Den kann wal met de Müüs dohr de Tralljes freten* = vermagerd zijn. MEURS I, 400. Aldaar ook: *En Gesech hebben, wie en A.B.Plenksken*, waarmee het GRON.: *wangen as 'n abébouk*, overeenstemt. Voor een ellendig, schraal, vermagerd gelaat heeft het GRON. *Dúre teed kikt hōm tou de oogen uut*. - HOLST. *He sütt ut as de düre Tied* = ziet er verhongerd uit. IDIOT. I, 272. *He sütt uut, as keel un karmelk*, is buitengewoon bleek. OOSTFR. STÜRENB., p. 105. - *He sut uut, as en Talglecht* = bleek en mager als een te ringlijder. NEDSAKS. WBK. V, 14.

Hij kikt oet as drei doage sleckt weer, of: *het 'n gezigt, om*

kinder mit noa ber tou te joagen = hij heeft een gezigt als drie dagen slecht weder, en: - om er kinders mee naar bed te jagen, d.i. ziet er ontevreden, verdrietig, knorrig uit. *He mäckt en Gesech, do soll me de kleine kender met no Bett driewen*. MEURS I, 400. Voor een pijnlijk gezigt trekken, heeft het GRON *Hij moakt net 'n gezigt as 'n boer, dei koespien het* = of: *lacht as 'n boer, dei koespien het* = die kiespijn heeft. - *He lachet as de Buur, wen he mit der Messforken kiddelt ward*. NEDSAKS. WBK. I, 441. *En Gesech maken as ennen Buur, den Tandpinn het.* MEURS I, 400. - *He makt en Gesicht, as in* 100 *Jaar keen Mod west is*, van een zuur, verdrietig gezigt. HAMBURG. HOLST. IDIOT. II, 29. *He südd uut, as wenn he usen leven Härgott 'n Schuur Rägen afbidden wull*. Ook: *He maakt 'n Gesicht as de Buur, den 't in 't Heu regnet hett*. OLDENB. I, 232. - *He sütt ut as wenn he Eenen upfreeten het un bi den Annern bi will*, of: *He sütt ut as en Putt vull Müse*; van een barsch mensch gezegd. *Den kickt ennen an, as wenn he Ennen gefreten het on well an den Andern beginnen*. MEURS I, 400. Het GRON. heeft ook van iemand, wien de oogen van drift fonkelen: *hij kikt of hij ijn opvreten wōl - ijn*, algemeen voornw. = een, voor: iemand, men, de 3° en 4° nv. enkv. Het HOOGD. heeft hiervoor ook *einen*, NEDSAKS. *een* en *enem*, b.v.: *hij snaut ijn of*. GRON.: *He snaut Een af.* Voor: er hatelijk uitzien, heeft het HOLST.: *He sütt ut, man sull kinner mit em jagen*, ook: *to Bedd bringen*. IDIOT. II, 255. - *He süt uut, ai een Osse, de dem Slagter entlopen is*: ziet er verlegen bedremmeld en ook verwoed uit. NEDSAKS. WBK. III, 274. V, 14, 53.

Hij laat daar geen gras over groeijen. NEDERL. *Er gijn gras over wassen loaten* GRON., er niet mede talmen. - *Daar wasset wol Gras aver*, het wordt wel weder vergeten en vergeven. NEDSAKS. WBK. II, 536.

Hij lōcht dat men 't mit de vout vuilen kan = hij liegt, dat men 't met den voet voelen kan; hij liegt grof. Men zegt ook: *Hij ken lijgen of 't drukt is* = hij kan liegen of 't gedrukt staat; vertelt met een ernstig gezigt en wel in goeden vorm, de grofste leugens. Elders voor *lōcht, lucht* = liegt,

en: *lōhst, lukst, luchst* = gij liegt het. GRON. *He lugt, dat man 't mït 'n Foot feelen kann*. OLDENB. III, 24. *Dat is ene Löge, de man tasten un fölen kann*; een grove, tastbare leugen. NEDSAKS. WBK. V, 29.

Hij lopt' er op tou as 'n bōl op de hooiopper = hij loopt er op toe als de stier op den hooiopper, d.i. gaat er onvoorzigtig op los. *Opper, hooiopper* = hooihoop, in het land. GRON. *He geit d'r up to, as de Buck up 'n Haversack*. OLDENB. I, 232. En: *De geiht 'r up los as de Buck up de Haferkiste*. III, 26. - *Bunswise* (bonswijze, onstuimig, onvoorzigtig *tofallen, as de Flege in den Brij*. NEDSAKS. WBK. I, 165.

Hij mag nijt over mien deur of druppel komen = mag mijn drempel niet betreden, ik duld hem niet in mijn huis. GRON. *Nich [a]over D[a]ohr un Drüppel kamen mogen*. OOSTFR. STÜRENB. p. 40. *druppel*, oudt. dorpel, OUDFR. dreppel, van het OUDFR. *dore* deur, en *pel, pal*, LAT. *palus, paal* = deurpaal.

Hij moet op een zuren appel bijten. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *He mōst äujn en sürren Appel bitte*. NOORDFR. BENDSEN. p. 433.

Hij smit nijt, woar hij wenkt = hij smijt (gooit) niet, waar hij wenkt; is niet opregt. GRON. *Daar hij wenkt, schiet hij niet*. DR. VOLKSALM. *He smit nig, woar hij hen wenket*; zegt zijne eigentlijke bedoeling niet. NEDSAKS. WBK. V, 229. *He smitt da nig hen wo he hen winkt*; van een dubbelhartig, valsch, listig mensch, die auders spreekt dan hij denkt. HOLST. IDIOT. IV, 129.

Hij 's mit 't verkeerde bijn van 't berre stapt = hij is met het verkeerde, d.i. met het linker been, uit het bed gestapt, d.i. is verdrietig, brommig. GRON. *He is mit dat linker Been toerst ut dem Bedde komen*. HOLST. IDIOT. I, 81.

Hij 's te dom om en mensch te wezen, ook: *om veur de dúvel te dansen*, ook: *om an 't hooi bonden te worden*; is aartsdom. Wordt meestal in drift iemand naar't hoofd geworpen, die iets verbroddeld heeft door niet te hebben nagedacht. GRON. *De Keerl is so dumm as en Brett.* HOLST. IDIOT. I, 152. Het GRON. heeft *almede: Hij 's zoo dom as 't achterende van 'n kou*, ook: *Zoo dom as 'n os*. Met het bijv. nw. voorop, heet het: *dom swien, domme os*. - *He is te domm, dat he ett*. MEURS

I, 400. *He es te dumm met 'me lësel te danszen, wan me iäm ok den Stiärt in de Hant daüt.* ISERL. III, 187.

Hij 's van de eerste leugen nijt bōrsten = hij is van den eersten leugen niet gebarsten: hij liegt wel vaker. GRON. *He is van der eersten Lögen nig bursten*. NEDSAKS. WBK. III, 80.

Hij wijt er zoo veul van as de krai van de zoaterdag = hij weet er zoo veel van als de kraai van den zaturdag: hij weet er niets van, nl. van een vak. Ook: - *as 'n mōt van 't haspeln* = als eene zeug van 't haspelen; maar dan van eenig bedrijf of van eene kunst gezegd. GRON. - *Das weet he so väl af as de krai van 'n Sonndag*, en: *He begriptter so väl van, as d' oll Mutt van 't Gannaatstrieken* (garnalen vangen). OLDENB. III, 26. *He wett so vöhl dovan as de kuh van de Sonndag*. MEURS, I, 400. *He weit sou vil dåvan åsse de krägge* (*kraai*) *vamme Sunndage*, of: *åsse de osse vamme vuggelsneste*. MARSBERG. I, 321. Van iemand, die iets leert, wat verre boven zijne bevatting gaat, hoort men zeggen: *'t Is net zoo goud as dat 'n oap in de biebel kikt* = 't is even zoo goed als dat een aap in den bijbel kijkt. GRON. *De Oss kikt in de Bibel* = hij wil iets doen, waarvan hij niets verstaat. HOLST. IDIOT. I, 102. Van toepassing op hem, die de eerste en gemakkelijkste handgrepen van een beroep niet kent, is: *Hij wijt van gijn toeten of bloazen. Tautologice*. GRON. *He weet nich van Tuten off Blasen*. OOSTFR. STÜRENB. p. 293. Hiermede komt eenigzins overeen het NEDSAKS.: *He weet nig van hot, nog van har* = weet niet, wat links of regts is: is geheel onwetend. WBK. II, 661. - *He weet nig van Hott nog van Ho* (*hott* = regts; *ho* = links), eigentl. hij is in 't rijden onervaren. Ook: *He weet wedder Haiz nog Firrig* (van regts noch links). Beide zooveel als: hij is dom. HOLST. IDIOT. II, 164. - *Hä weisz vuum Tüüten un Blose nicks*. KEULEN I, 471. Zal in de eigentl. beteek. genomen, zoo veel zeggen als: hij kan niet één blaasinstrument bespelen, en vervolgens: hij is nog geheel onervaren.

Hij wijt van veuren nijt, dat 'e van achtern leeft = hij weet van voren niet, dat hij van achteren leeft: hij is een ellen-

dige bloed, een sul. GRON. *He weet vor nig, dat he agter levet*. NEDSAKS. WBK. III, 57. *He wett vör niet, of he achter läft*. MEURS I, 400.

Hij wijt, woar Abram de mosterd van doan hoalt; is wel met de zaak bekend, is goed op de hoogte en weet wat hem te doen staat; *mosterd*, hier eene verbastering van *mutsaard* of *mutserd* = brandstapel. GRON. *He weet, wo Barteld den Most haalt*; verstaat, weet er meer van dan men wel meent. NEDSAKS. WBK. *Ick sall öör well wiese, wor Bartelt de mostert helt*. KLEEF I, 373 *öör* = u. *Hä weisz wo Battel der Mosz höllt*. KEULEN I, 471. *Ikk will di wisen, waar Abraham de Mustert maalt*; ik zal u mores leeren. OOSTFR. STÜRENB. p. 155.

Hij zit er op as de dúvel op 'n ziel = hij zit er op als de duivel op eene ziel; hij talmt niet, grijpt elke gelegenheid aan, waar hij voordeel behalen kan. GRON. *He geit daar up loos, as de Buk op de Haverkiste*; valt er begeerig op aan. NEDSAKS. WBK. I, 155. *He sitt up 't Geld as de Düvel up de Seel*; van een gierig mensch gezegd. HOLST. IDIOT. II, 20. En: *He sitt up mi as de Düvel up de Seel*; plaagt mij, oefent geweld over mij uit, als de duivel de ziel in zijne magt heeft. IDIOT. IV, 89. *He is dorop verseten as den Deuwel op en ärme Seel*. MEURS I, 400.

Hij 's zoo fien of 'e deur de ledder buuld is, ook: *as gemoalen poape stront*, ook: *as mōtschiet* = hij is zoo fijn, of hij door den ladder gebuild, gezeefd is, d.i.: hij speelt den fijne. GRON. - *He is so fien, as een Mennisten Burstlappen*; van eene pietistische of gehuichelde vroomheid gezegd. NEDSAKS. WBK. I, 57. - *He is so fien, as wenn me dohr en Sölderdöhr geseef wö'hr*. MEURS I, 400. Ook: *He is so fien, dat he stinkt*. En: *De Fienen maken Mienen en stehlen de Growen de Wäck uut den Owen*. - Wäck = 'T GRON. *weggen*, ook *schooten*.

Hij vragt noa 't kundege pad = vraagt naar den bekenden weg. GRON. - '*T geitti jüüst as 'n Jod: de frogt na 'n Weg, de der wol weet*. OLDENB. III, 12.

Idt is beter den kop as de Föte kussen = het is beter het hoofd dan de voeten te kussen; het is beter zich met zijn

verzoek aan den heer zelf, dan aan zijn bediende te wenden. NEDSAKS. WBK. I, 443.

Iemand den vogel op den boom wijzen. NEDERL. *He wies 'de mi den Vägel up 'n Boom*. OLDENB. III: 26.

Iemand naar de Mokerheide wenschen. NEDERL. In GRON. hoort men daarvoor zeggen: *Ik wōl dat doe op de bloksbarg zatst* = ik wou, dat gij op den Bloksberg waart. - *Ik wol dat du up den Bloksbarge setest*; HD. *Ich wollte, dasz du wärest, wo der Pfeffer wäachst*. NEDSAKS. WBK. I, 104.

Iemand van Pontus noa Piloatus stúren; van den een naar den ander verwijzen, om zich van den vrager aftemaken. *Pontus* = Pontius, dus zoo veel als dezelfde personen, alzoo: hetzelfde bescheid bekomen. GRON. *Se schikkt em vun Pilatus na Herodes*; zendt hem nu hier, dan daar heen. HOLST. IDIOT. IV, 48.

Iemand veur 't lapke, of: *veur 't zooltje hollen*, ook: *op de koar kriegen*; hem voor den gek houden, in 't ootje nemen. GRON. *Iemes för et Läpken halden*. MEURS I, 400 Zal welligt zooveel zeggen, als: iemand voor lap of schoenzool gebruiken. Hiermede is synoniem: *Iemand wat op den mouw spelden*. NEDERL. Ook GRON. DIAL.. *James wat op de M au benden*. MEURS I, 400.

Iets op zien zeer bijn hebben of *kriegen* = iets op zijn zeer been hebben, of krijgen; de schade moeten dragen. GRON. *Dat het he an sien seer Been*. NEDSAKS. WBK. I, 58.

Iets voor een appel of een ei verkoopen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Vor 'n Ei un Botterbrood kopen*. NEDSAKS. WBK. I, 128. *He verköpt öm för 'n Appel on'n Ei*. MEURS T, 400.

Ik wil die priezen, in alle kerken doar gijn volk is = ik zal u prijzen in alle kerken, waar geen volk is. - *Ik will di laven* (*prijzen*) *in alle krög wo keen Beer is*. HOLST. IDIOT I, 84.

Ik zing gijn twei deuntjes veur ijn cent, vroeger: *dait* (duit) = ik zing geene twee liedjes voor één cent: eenmaal antwoord geven moet u voldoende zijn; ik heb u eenmaal geantwoord, gij moet mij niet vergen, dat ik het nog eenmaal zeg. Wordt vooral gezegd, wanneer men liever geheel had willen zwijgen. GRON. *Dä Pastuër prädig net zweimohl für ee Gääld*. DÜREN. I, 483.

In de boonen wezen; zich vergissen, in de war, van 't stuk raken. Ook: *Hij 's in de boonen en plōkt arten*; - en plukt erwten. GRON. *Ek bönn en de Bohnen on komm en de Erten uut*. MEURS I, 400. Na al hetgeen er betrekkelijk deze zegswijze is te berde gebragt door den heer HARREBOMÉE, *Taalgids* 1861, p. 43, komt ons het aannemelijkst voor, om aan eene gemengde vrucht van boonen en erwten, door elkander op hetzelfde stuk land gezaaid, te denken, welke bouw in allen gevalle reeds zeer oud zal zijn. Gewoonlijk heeft zulk een stuk het aanzien of er alleen boonen groeijen, maar gaat men op het land, tusschen de vrucht, dan zou men ligt kunnen meenen zich op een veld van erwten te bevinden, daar als dan de peulen der eerste vrucht zich onder de erwten verborgen houden. Wat den vorm aangaat, vermelden wij ter vergelijking nog de verwensching: *Loop noa de moan en plok steerens* = loop naar de maan, en pluk sterren, waarvan men ook meestal het laatste gedeelte weglaat. GRON.

In de kleinste fleschjes vindt men den kostelijksten balsem: Ook: *In de kleinste doosjes vindt men de fijnste waren*. NEDERL. - *Ehn de klengste Doppchen es döcks* (*dikwijls*) *de beiszte Salf*. AKEN I, 491.

In duustern is goud snuustern = in duisteren is het goed snuffelen: goede gelegenheid tot vrijen. Als toevoegsel komt er dikwijls bij: *moar nijt goud vlooën vangen* = maar niet goed vlooijen vangen. GRON. *In 'n Düstern is 't good snüstern, latt alle katten grau* = dan zien alle katten er graauw uit. OLDENB. NEDSAKS. *laten*, GRON. *loaten* = lijken, het aanzien hebben, schijnen. Verwant met- 'T HD. *Antlitz* en ons: *gelaat. Im Dunkeln is good munkeln, latet alle Katten grau*; in het duister durft men iets doen, wat men niet durft laten zien. NEDSAKS. WBK. III, 203. *Im Dunkeln is good munkeln*; in het duister is goed keuvelen, en: minnenden houden er veel van. HOLST IDIOT. *En het Düstern es gud schnüstern, maar niet gud Hase fangen*, ook: *En het Donkeln es gud monkeln, maar niet gud Flöh fangen*. MEURS I, 400. *In düstern is guet snüstern,*

aower nig guet Fleie fangen. MUNSTER I, 297. *In Düstern es guot smüstern, äber nich guot Müggen töümen*. RECKLINGHAUSEN, III, 170. *Imme dunkeln ies gud munkeln*. MARSBERG. I, 321.

In een wijnglas verdrinken er meer dan in de zee. NEDERL. *In 'n Beker verdrinken mehr, as in 'n See*. OOSTFR. I, 18

In 't riet zitten en maken pijpjes, of: *Die in 't riet zit, snijdt pijpjes*. Ook GRON. DIAL. *Dei in 't Riet sitt, het good Piepen sniën*. OLDENB. III, 24. *Wär in 't Roahr sett, schnitt Piepen*. WRIETZEN. I, 125.

Is altijd baas boven baas. NEDERL. Behalve dit zegt men in GRON. *Is altied mester boven mester* (meester). *Dirr ās ālltidd Hiere auwer Hiere*. NOORDFR. BENDSEN, p. 444. Hierbij: *Voar is boas over mem; mem is boas over mie, en ik bin boas over 't lutje kalfke, en dei ploag ik as de drommel* = Vader is baas over moeder, moeder is baas over mij en ik ben baas over 't kleine kalfje, en dat plaag ik als de drommel. GRON. *Elk deit wat, sä de Junge: mien Vaar schleit mien Moor, mien Moor schleit mi, un ick schla' dat Bigg*. OOSTFR. I, 18.

Jagt men 'n hond weg, den krigt men 'n rekel weer: Zendt men een ongeschikte, slechte dienstbode weg, men krijgt zoo terstond geen betere weer. GRON. - *Wenn me enne Ester* (Ekster) *uutscheckt, dan kriegt me ennen bonte Vogel wehr*, MEURS I, 400. In beteek. komt hiermede beter overeen het GRON.: *Als men Kinder oetstuurt, krigt men Kinder weer t' hoes* = draagt men iets aan onbekwame personen op, dan krijgt men gebrekkig werk, derhalve: *Men mout gijn kinder op 'n boodschap stüren*.

Kan het niet uit de lengte, dan moet het van de breedte. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Idt moot daar wesen, idt kame uut der Länge edder uut der Brede*: het moet er zijn, het mag komen, van waar het wil. NEDSAKS. WBK. III, 11.

Ken 'n hijle bult deur 't oog van 'n scheer = er kan een heele boel door het oog van eene schaar; kleermakers stelen als raven. GRON. Niet minder ongunstig denkt men elders omtrent het gild: *Wenn du 'n Schnirer, 'n Wäwer un 'n Möller inn 'n Saek deist, un bargdål trudelst, wecker kümmt unnen to liggen? Ummer 'n Spitzbov*. STREL. III, 70. Het waarom wil-

len wij niet vragen; maar volgens eene verordening van den Raad te Bremen in het midden der 13e eeuw, '*scholen de Scrodere* (kleermakers) *dat want, dat se snijdet, bij der Wychte* (bij 't gewigt) *enfangen, unde wedder leveren de Kledere bij der Wychte*.' NEDSAKS. WBK. IV, 688.

Kinder, dei willen, kriegen wat veur de billen; kinderen die dwingen, die praten van ik wil dat, of: ik wil dat niet, krijgen straf. GRON. *Kinder van willen, sleit man vor de Billen*. NEDSAKS. WBK. I, 87. *De will hebben sinen Willen, de krigt wat vör sine Brillen* (posteriora). HOLST. IDIOT. I, 154.

Kinderen en gekken zeggen de waarheid. NEDERL. Ook GRON. *Kinder on Gecken seggen de Worrheid*. MEURS I, 400. *Kinner un alle Lüe segget de Woerheit*. PATERBORN I, 362. *Gacke on Kenger sage de Wohrheet*. DÜREN I, 483.

Kinderen zijn een zegen des Heeren. Eene bijbelspreuk. Hier pleegt men te zeggen: *Elk kind brengt doezend* (duizend) *gulden mit*, nl. bij de geboorte, waarmede men in 't algemeen wil te kennen geven: Kinderen maken niet arm. GRON. - *Givt Gott Kinner, givt he ok Rinner*. STREL. III, 70, *Völ Kenger en Seege Goddes egen Hus, märr se hauen enge de Noppe vage Lief.* AKEN I, 491, wat in 't HOLL. luidt: *Kinderen zijn een zegen des Heeren, Maar ze houden je de noppen van de kleeren*, d.i. kosten veel. - *Givt Gott Jungens, givt he ook Bücksen* ('T GRON. *boksens* = broeken) OLDENB I, 232.

Kindermoat en kalvermoat mout men wijten; men moet weten, hoeveel kinders en kalvers noodig hebben of nuttig is, overdr.: de ouderen moeten het toezigt over de jongeren houden. GRON. - *Kinner un Kalver är Deel, so behold se är Liev heel*. OLDENB. I, 232, d.i. dan blijven zij gezond. *Kinnermaat un Kalvermaat möt ole Lüd weeten*. HOLST. IDIOT. III, 86, II, 254. *Kinnermååt un Kälber-mååt mutten oll Lüüd wäten*. SEEHAUSEN IN DER ALTMARK. III, 121.

Kind noch kraai hebben. NEDERL. - *Gijn kind of kúken hebben* = kind noch kieken hebben, ook: *Gijn kui of mui hebben* = koe noch moeite. GRON. - *Se hett nig kind nog kiken*, hebben geene wettelijke erven; leven zonder zorgen. NED.- SAKS. WBK. II. 769. Eng. *Nor child nor chiken. He het kien kinder, nog hinder.* WBK. II, 773. *He hett nig kind noch küken*; heeft alleen voor zich zelven te zorgen. HOLST. IDIOT. II, 255.

Kleine dieven hangt men en groote laat men loopen. NEDERL. Ook GRON. *Kleine Deewe hänget me, un de grauten let me laupen*. LENGEFELD. I, 325. *De lutt 'n spitzboben hengen's, un de grot 'n låten 's lopen*, STREL. III, 70. *De lajtte Thiewe hāngt 'm, dá grotte lêt 'm luppe*. NOORDFR. BENDSEN, p. 442.

Kleine kinders kleine zorgen; groote kinders, groote zorgen. NEDERL. Ook GRON. *Lütke Kinner, lütke Sorgen; graute Kinner, graute Sorgen*. LIPSL. I, 267.

Kloar is Kees! NEDERL. Ook GRON. hij is in 't gereede, heeft de boel in orde. Vooral wanneer het betrekking heeft op meer personen, hoort men hier: *Alles in de pé*; er ontbreekt niets meer aan, alles in orde. Dit *pé* beteekent welligt de letter *p*, als aanduiding van het woord: *pot.* De jeugd te GRON. heeft nl. een knikkerspel, waarbij zij een ronden kring maken, voor den inzet, en die zij bij verkorting de *p* noemen: heeft nu elk naar behooren ingezet, dan is alles in de *pé*. Dit *pé* zou ook zijn kunnen het OOSTFR. *pee.*, NEDERL. *pij*, wollen stof, en ook voor eene *soort van* kleedingstuk, dus: alles in de kleeren, allen gekleed, en alzoo: alles is klaar. Men zegt ook: *Hij* (of: *zij*) *is in de pé*. = is netjes gekleed. - *Do weer de Kees klar*; daarmede was de zaak

afgedaan. HOLST. IDIOT. II, 245. *Kees* = Kaas. - *Klaar is Kees*; ook: *Klaar is d' Kees.* OOSTFR. STÜRENB., p. 108.

Knollen voor citroenen verkoopen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Doo verkaufsz meer kein Appel för Zitrone.* KEULEN I, 471.

Komdijr dien hond, en blaf zulf = kommandeer uw' hond en blaf zelf; doe zelf wat gij mij beveelt, ik ben uw knecht niet. GRON. Eveneens hoort men hier: *Ik bin dien hond nijt* = ik ben uw' hond niet; wilt gij van mij iets gedaan hebben, dan moet gij mij in allen gevalle niet gebieden - *Kumndeer dien Hund un blaff süllfst*. OOSTFR. STÜRENB. - *Woto holl 'k mi 'n Hund, wenn ick sülvst bellen sall*? STREL. III, 70. Dit zal waarschijnlijk zooveel beteekenen, als: waarom zou ik er

dienstboden op nahouden, als ik het werk zelf moet doen? Men hoeft den dienstbare niet te verschoonen, immers: *Dei zök veur hond verhuurt, mout de bonken kloeven.* GRON.: *die zich voor hond verhuurt moet de beentjes kluiven*.

Kom ik er van daag niet dan kom ik er morgen. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Kumst du van Dage nig, so kumst du morgen*; wordt gezegd tegen hen, die meenen altijd vroeg genoeg te komen. NEDSAKS. WBK. I, 178. Aldaar ook: *Morgen kumt daar ook een Dag*, ons: *Morgen komt er weer een dag. - Kumst du hüt nig so kumst du morgen*; van trage menschen. HOLST. IDIOT. II, 217.

Kom ik over den hond, dan kom ik ook over den staart. NEDERL. Ook GRON. DIAL. *Is man erst aver de Hund, kummt man ook woll aver de Stert*. OOSTFR. I, 18. *De [a]over de Hund kummt, kummt ook [a]over de Stärt*. STÜRENB. p. 260. *Kommt gei over den hond, dan kommt gei ook over de start*. KLEEF I, 381. *Kommt me öwer den Hond, dann kömmt me ock öwer sinne Stärt*. MEURS I, 400. *Kåm 'k öäwer 'n Hund, kam 'k ok öäwer'n Schwanz*. STREIL. III, 70. *Kümmt du öber'n Hund, kümmst ook öbern Swanz*. STENDAL (*Altmark*) III, 122. - *Wan m'r ovver d'r Honk es, dan küt m'r och övver d'r Stätz*. DÜREN I, 483. *Kömmt men öwer 'm Honk, dann kömmt mer och öwer 'm Stäts*. DUSSELD. I, 483. *Wammer üover der Hunk kütt, kütt mer och üover der Stääz*. KEULEN I, 471. *Komm ich över der Honk, dan komm ich auch över der Statz*. AKEN I, 491.

Komt tijd, komt raad. NEDERL. *Komt dag, komt road*. GRON. *Kümmet Tied, kümmet Roth*. LENGEF. I, 325.

Kopparbeit strengt an, sär de Osz, då trekk he tum ürsten Mal inn 'n Plog. STREL. III, 70.

Kört en dik is zunder schik; lank en klijn is te algemijn. Kort en dik is geen schik, staat niet goed; lang en dun is te gemeen, omdat het algemeen is. GRON. - *Kort un dick - is Burenschick, Schmål un lank - is stolten Gank; Middenmank is bessen Gank*. STREL. III, 70. *Middenmank* = tusschen beide in: 'T GRON. *mank* = tusschen; er onder vermengd.

Kroakwoagens, of: *Kroakende woagens loopen 't langst*: men-

schen, die vaak over ongesteldheid klagen, worden wel zeer oud. GRON. *De krakende Wagen hoolt am längsten* OLDENB. III, 26. - *De krakelnde Wagen holet am langsten*. NEDSAKS. WBK. II, 862. *De knarrigen Waagens gaan am längsten*. SCHWERIN. *Krakende Wagen fahren et längst*. MEURS I, 400. *Kraekjende weijen doerje allerlänghst*. HFFT. OUD FR. SPRW., p. 127: *An Wang thiar knarket, thi healt laang*. NOORDFR. III, 2. - *Kraakwagens gaan lange*. OOSTFR. STÜRENB., p. 120.

Kroes hoar, kroeze zinnen; kroes van boeten en kroes van binnen. GRON. Volgens dit spreekw. zou *kroes*, d.i. digt gekruld haar, een teeken zijn van een ligtgeraakten en luimigen aard; het verdient echter even weinig vertrouwen als het OLDENB. *Roë Har' un Ellern-Holt waszt nich up gode Grond*. III, 26, dat men, gewijzigd naar het dialect, o.a. ook in NEDSAKS. WBK. II, 594, FRANKFORT A. M. III, 66, HOLST., MEURS, AKEN en MINDEN hoort en het NEDSAKS.: *Spitze Näse, un spitzen Kinn, daar sitt de levendige Düvel in*, waarvan het WBK. zegt: het is een gemeen spreekw., dat niet meer waarheid bevat, als andere, die aan den bouw des ligchaams ontleend zijn. Dl. III, 220. - *Amen es uut, seth Beckroth, alle röe schelmen dögen niet*. MEURS I, 400. Wat het woord *kroes* betreft, bij WEIL. beteekent het: vele rimpels hebbende. Het GRON. heeft ook: *kroezen* in 't voorhoofd = rimpels; *kroezen*, in eene vrouwemuts, = plooijen, en: *inkroezen* = *opplooijen* = inplooijen, in plooijen leggen. NEDSAKS.: *krüsen* = in vouwen, of in lokken leggen. - Van sluik haar zegt men schertsend: '*t Is zoo kroes as 'n bessemstoal*. GRON., en komt overeen met het HOLST.: *Sine Haar sünt so kruuss as en Bessen*. IDIOT. I, 96. Hierbij nog het GRON. *Hij is zoo kroes 'n loes* (luis) = is kregel. Voorts: *Kruus Hoar, krusen Sinn*. OLDENB. I, 232. *Kruus Haar, krusen Sinn*. NEDSAKS. WBK. II, 594. *Krolle Hoore, krolle Senn.* AKEN I, 491. *Kral hiar, kral Haad*. NOORDFR. III, 2.

(*Wordt vervolgd*).

H. MOLEMA.

Eenige grammatische hoofdstellingen.

Bij verschillende gelegenheden, maar vooral in het laatst voorgaande nummer van dit tijdschrift, heb ik melding gemaakt van ‘taalvergelijking,’ als onmisbaar ter verklaring en juiste beoordeeling van een aantal verschijnsels, die in eene bijzondere taal de opmerkzaamheid van den belangstellende tot zich trekken. Ik achtte het toen om verschillende redenen ontijdig het nut, of liever de volstrekte noodzakelijkheid, van zulk een vergelijkend onderzoek te bewijzen. Ook wilde ik de zaak niet zoo maar ter loops behandelen, maar eene gelegenheid afwachten om er wat langer bij stil te staan. Intusschen is een opzettelijk betoog, stipt genomen, overtollig, dewijl mijne stelling slechts een bijzonder geval is van de algemeene waarheid, dat alle kennis alleen door vergelijking ontstaat, en alleen door vergelijking kan vermeerderd worden; eene waarheid, gereedelijk erkend door allen, die over menschelijk kennen en weten hebben nagedacht. Immers bij dezulken staat het vast, dat geene hoedanigheid noch werking der dingen tot ons bewustzijn komt, indien wij niet diezelfde hoedanigheid of werking elders of op andere tijden g e w i j z i g d hebben waargenomen, of wel bij andere dingen hare geheele ontstentenis, haar volstrekt gemis hebben opgemerkt. Indien, om iets te noemen, alles dezelfde kleur had, indien b.v. alle voorwerpen groen waren, dan zou niet alleen het begrip van

kleur, maar zelfs het begrip van *groen* bij ons niet ontstaan zijn. Indien er maar ééne soort van beweging bekend was, zouden wij door vergelijking van dingen, die steeds op dezelfde plaats blijven, met voorwerpen, die van plaats veranderen, wel *rust* en *beweging* hebben leeren onderscheiden, en zouden de voorstellingen daarvan zich in onzen geest hebben gevestigd: doch de begrippen van *gaan, loopen, huppelen, hinken, kruipen, vliegen, springen, rennen, draven, rollen, zinken, stijgen, vallen* enz. zouden zich niet bij ons hebben ontwikkeld, omdat deze alleen de uitkomsten zijn der vergelijking van onderling verschillende bewegingen. De begrippen *rijk, groot, droog* en *hard* ontstaan door de tegenstelling van *arm, klein, vochtig* en *week*; en bij een weinig nadenken zal men hetzelfde erkennen van *heet, warm, laauw* en *koud*, van *stijf* en *slap*, van *vast* en *vloeibaar, veerkrachtig* en *buigzaam*, van *spreken* en *babbelen*, van *schreeuwen* en *krijschen*, enz.

De grammatica maakt geene uitzondering op de algemeene menschelijke kennis. Ook zij is de vrucht van vergelijking. Of is zij haar bestaan niet verschuldigd aan de opmerking, dat niet alle woorden in de rede op dezelfde wijze gebezigd worden; dat sommige slechts onder ééne gedaante voorkomen, terwijl andere naar gelang der omstandigheden hun vorm wijzigen; en dat die verschillende vormen, weder onderling vergeleken, elk eene andere beteekenis hebben? De spraakkunst heeft dus denzelfden oorsprong als iedere andere wetenschap en kan ook op geene andere wijze verder ontwikkeld en tot meer volkomenheid gebracht worden. Eerst in deze eeuw echter is men zich van die waarheid recht duidelijk bewust geworden. Toen is men begonnen helder in te zien, welke vruchten de vergelijking van verschillende talen onderling voor de kennis van iedere taal in het bijzonder kon opleveren. Sedert heeft de taalstudie een ander karakter aangenomen, en is er naast de vroegere, bijna uitsluitend praktische richting eene zuiver theoretische ontstaan, die de talen niet als bloote *middelen* ter verkrijging van an-

dere kennis aanmerkt; maar ze om haars zelfs wille beoefent, en ze als voorwerpen van wetenschappelijk onderzoek beschouwt, waarop dezelfde methode als in iedere andere wetenschap moet worden toegepast.

Het is mijn voornemen de lezers van *den Taalgids* in dit opstel nader bekend te maken met eenige waarheden, die, om hare uitgebreide toepassing, als grondstellingen der grammatica kunnen beschouwd worden, en die ook over onze taal veel licht verspreiden en tallooze verschijnsels op haar gebied geheel natuurlijk verklaren. Daar wij de ontdekking dier belangrijke waarheden eeniglijk aan de taalvergelijking verschuldigd zijn, kan de ontvouwing daarvan tevens als betoog strekken van het groote nut, dat die studie aanbrengt. Vooraf echter wil ik een paar voorbeelden aanvoeren, die dat nut meer handtastelijk bewijzen.

De geschiedenis van de theorie onzer werkwoorden leert, misschien meer overtuigend dan iets anders, hoe noodzakelijk de vergelijking van verschillende talen is, wanneer men zijne eigene grondig wil leeren kennen, hare wetten opsporen, de verschijnselen die zij aanbiedt, begrijpen en verklaren.

Reeds lang had men het onderscheid tusschen de *ongelijkvloeyende* en de *gelijkvloeyende* werkwoorden opgemerkt, doch men beoordeelde dat verschil geheel verkeerd. Men beschouwde de laatste als de alleen *regelmatige*; de ongelijkvloeyende werden met den naam van *onregelmatige* gebrandmerkt, der aandacht naauwelijks waardig gekeurd, en als schandvlekken die onze taal ontsierden, uiterst stiefmoederlijk behandeld. Aan die miskenning maakte L. TEN KATE een einde. Door het bestudeeren van de Gothische en Angelsaksische vertalingen der evangeliën, van de zoogenoemde *Evangeliënharmonie*, door TATIANUS, en van de *Omschrijving van het Hooglied*, door WILLERAMUS, in het Oudhoogduitsch opgesteld, kwam hij tot de overtuiging, dat die gewaande onregelmatige woorden, dien naam geenszins verdienden. Hij ontdekte niet alleen, dat zij, evengoed als de gelijkvloeyende, door vaste wetten beheerscht worden, maar ook, dat zij tot de oudste

woorden in de taal behooren, en de allerbelangrijkste woordklasse uitmaken, omdat zij juist de stammen vertoonen, van welke de meeste andere woorden onmiddellijk of middellijk zijn afgeleid. Van dien tijd af maakte de onbillijke beoordeeling te onzent plaats voor betere inzichten, en hield de etymologie op louter beuzelwerk te zijn; doch bij de Duitschers, Denen, Zweden en Engelschen bleef hetzelfde vooroordeel nog lang bestaan. Het was voor JACOB GRIMM bewaard, het werk, door TEN KATE zoo goed begonnen, maar door geenen landgenoot later weder opgevat, met het gelukkigste gevolg voort te zetten. Toegerust met de kennis van al de Germaansche talen, inzonderheid van de oudere, heeft hij door vergelijking dier tongvallen, zoo onderling als met andere Indogermaansche talen, een schat van de belangrijkste en verrassendste waarheden opgedolven, die aan de Germaansche grammatica eene geheel andere gedaante gegeven, en in het bijzonder ook het leerstuk der ongelijkvloeyende werkwoorden in een nieuw licht gesteld hebben. Had TEN KATE zijne onderzoekingen beperkt tot de Nederlandsche verba, en GRIMM de zijne tot de Hoogduitsche, schijnbaar nog veel onregelmatiger dan de onze, hunne pogingen zouden voorzeker ijdel zijn gebleven; nacht en duisternis zou in onze grammatica nog heerschen.

Eene andere vraag is: waarom maakt *houden* in den verleden tijd *hield*, en niet *hied*, evenals *houw* in het imperfect *hieuw* luidt? vanwaar de *l?* Het antwoord is: Door vergelijking met het Hoogd. *halten* en het Goth. *haldan* weten wij, dat *houden* voorheen *halden* moet geluid hebben; en daarvan komt *hield* even regelmatig als *viel* van *vallen*. Zoo hier dus onregelmatigheid bestaat, dan is zij veeleer in het praesens *houden* te zoeken. Doch ook dit treedt in een ander licht, wanneer men, alweder door vergelijking, weet, dat de letterverbindingen *ald* en *alt* bij ons geregeld in *oud* en *out* zijn overgegaan, gelijk blijkt uit *oud* van *ald, koud* van *kald, woud* van *wald*, *-voud* van *-vald, smout* van *smalt, zout* van *zalt*.

Nog één voorbeeld. Waarschijnlijk heeft de een of ander

bij zich zelf wel eens gevraagd: vanwaar in *ik wist* en *moest* die *s*, van welke in de infinitieven *weten* en *moeten* geen spoor te ontdekken is? Naar *meten* en *roepen*, of naar *heeten* en *boeten* gerekend, zouden de onvolm. verl. tijden dier werkwoorden *wat* en *miet*, of *weette* en *moette* behooren te luiden; *wist* en *moest* zijn dus zeker onverklaarbare onregelmatigheden? De taalvergelijking antwoordt hierop: ja, voorzeker is die *s* in den tegenwoordigen toestand der taal eene ware anomalie, maar dat was zij niet altijd. Er is een tijdperk geweest, waarin zij volkomen in den regel was. Toen namelijk veranderden alle *t's*, en zoo ook de *d's* en *th's* regelmatig in eene *s*, zoodra zij, gelijk hier plaats had, vóór eene andere *t*, of *d*, of *th* te staan kwamen. Die wet heerscht, als bekend is, in het Grieksch, maar zij heerschte ook in de oudere Germaansche talen. Zoo luidde b.v. de 2de pers. enkelv. van den verl. tijd van goth. *beitan* (bijten) en *giutan* (gieten) niet *bai*t-*t* en *gau*t-*t*, maar *baist* en *gaust*. Volgens die wet, die dus ook in de taal onzer voorouders heeft geheerscht, moest *wit-te* (de *e* in *weten* is uit *i* ontstaan) en *moet-te* noodwendig in *wiste* en *moeste* veranderen. Deze vormen, die eeuwen lang in gebruik waren, zijn derhalve tot op zekere hoogte als regelmatig te beschouwen; onregelmatig daarentegen is hier de afval der toonlooze *e*, evenals in *ik kocht, zocht, dacht* enz. voor *kochte, zochte, dachte* enz.

Mogen deze weinige voorbeelden, die grootelijks zouden kunnen vermeerderd worden, toereikend zijn om den lezer reeds vooraf te overtuigen, dat de grondige kennis eener taal en eene juiste beoordeeling harer vormen onmogelijk is, zoo men geene kennis neemt van de andere verwante talen.

De voornaamste van alle taalstammen is, volgens het eenparig getuigenis van alle bevoegde beoordeelaars, de Indisch-Europeesche of Indogermaansche, dus genoemd, omdat hij zoowel over Indië als over Europa zijne takken uitbreidt, waarvan de taal der Indiërs en die der Germanen als de

uiterste aangemerkt worden. De grondstellingen, tot welker beschouwing wij thans overgaan, gelden, volgens BOPP, SCHLEICHER en anderen, van al de talen, die tot den genoemden stam behooren. Wij zullen hier natuurlijk slechts hare geldigheid voor het Nederlandsch in het bijzonder trachten aan te toonen.

Stelling I.

Er zijn drie oorspronkelijke klinkers of grondvocalen: a, i *en* u (*uit te spreken*: oe); of, wat hetzelfde zegt: *Alle andere klinkers en alle tweeklanken zijn uit* a, i *en* u *ontstaan*.

Hiermede wordt niet beweerd, dat *a, i* en *u* (oe) altijd oorspronkelijk zijn. De *i* en *u* zijn dikwijls uit *a* ontstaan; waarom men deze laatste wel eens bij uitnemendheid *den grondklinker* noemt; soms, doch betrekkelijk hoogst zeldzaam, is de *a* eene verbasterde *i*.

Tot de ontdekking dezer belangrijke waarheid, wier gevolgen zich natuurlijk tot alle Indogermaansche woorden uitstrekken, en die voor onze taal ook praktisch nut heeft, dewijl er de spelling met *e* of *ee, o* of *oo* op steunt, is men gekomen door eene meer naauwkeurige kennis van het Sanskrit en het Gothisch, twee talen, die de overige klaarblijkelijk in zuiverheid en oorspronkelijkheid verre overtreffen. Die stelling was eerst slechts een vermoeden, hetwelk echter allengs meer en meer waarschijnlijkheid erlangde, en thans als eene onomstootelijke waarheid beschouwd wordt. Zien wij in de eerste plaats, wat het Sanskrit leert.

Deze taal bezit in haar alphabet letters en teekens voor 51 verschillende klanken, en mag dus geacht worden de uitspraak in haar schrift zeer naauwkeurig uit te drukken. Zij kent behalve de *a, i* en *u* (oe) nog slechts eene lange *ê* en *ô*, alsmede een klank r^{i}, dien zij als een klinker aanmerkt en behandelt. Die *ê* en *ô* echter ziet men in de vervoeging en woordafleiding uit *ai* en *au* ontstaan; en uit alles blijkt,

dat zij vroeger werkelijk zóó zijn uitgesproken (vergelijk *Taalgids* IV, blz. 165, noot 4.

De klinker r^i, zijnde eene *r* met eene naauwelijks hoorbare *i*, gelijk *ri* in het Engelsche woord *merrily*, is evenmin oorspronkelijk. BOPP heeft in zijne *Vergleichende Grammatik* aangetoond, dat hij ontstaat door de onderdrukking van een klinker vóór of achter eene *r*. Uit een en ander volgt, dat het Sanskrit maar drie oorspronkelijke klinkers: *a, i* en *u*, bezit.

Van grooter belang voor ons is het, dat het Gothisch die Germaansche taal, waarvan de oudste gedenkstukken tot ons gekomen zijn, kennelijk ook slechts drie grondklinkers heeft. Het bezit wel is waar behalve *a, i* en *u* (oe) nog wel twee letterteekens, die het meest op eene Gr. *ε* en *Ω* (*e* en *oo*) gelijken, en daarom in Latijnsch letterschrift door *e* en *o* voorgesteld worden; doch deze drukken geheel andere klanken dan *e* en *o* uit, hetgeen zelfs erkend wordt door hen, die meenen aan het Gothisch wel degelijk eene *e* en *o* te moeten toeschrijven.

De Goth. *ê* beantwoordt aan eene lange *â* bij ons, in het Hoog- en Nederduitsch, in de Noordsche en andere Germ. talen; doch zij werd zeker niet als *â*, maar als eene lange *i* uitgesproken, en daardoor soms, uit kennelijke onachtzaamheid, met de korte *i* verward en verwisseld. Zij is in den regel ontstaan door de zamensmelting van den tweeklank *ia*. Dit blijkt vooreerst uit de woorden *fêra* (deel van een land, gewest), *mêsa* (bord, tafel, plank), *hêr* (hier) en *krêks* (Griek), die in het Ohd. *fiar, mias, hiar* en *Chriah* luiden. Op dezelfde wijze ontstond door ineensmelting van *ua* de Goth. *ô*, b.v. in *bôka* (boek), *stôls* (stoel), *môds* (moed), *gôds* (goed) enz., ohd. *puah, stual, muat, guat* enz. Deze *ô* moet als eene lange Hd. *û* (oe) hebben geklonken, dewijl zij soms met *u* verward en verwisseld werd. - Het een en ander leert men door vergelijking met het Ohd.; beneden zullen wij op eene andere wijze bewezen zien, dat in *ê* en *ô* beide eene *a* verholen zit; dat *a* noodwendig oorspronkelijk den grondklank dier letters moet

hebben uitgemaakt, terwijl de uitspraak *î* en *oe* bewijst, dat zich eene *i* en *u* (oe) bij dien grondklank moeten gevoegd hebben. - Alles zamengenomen leert ons *a, i* en *u* als de eenige oorspronkelijke klinkers beschouwen.

Doch het Gothisch bezit ook nog vier tweeklanken *ai, au, ei* en *iu*; de twee eerstgenoemde werden door ULFILA ook gebezigd om in vreemde woorden de Gr. *ε* en *o* (de korte *e* en *o*) weder te geven, en dit heeft sommigen verleid om aan *ai* den klank van *ε* (e), aan *au* dien van *o* (o) toe te schrijven. Dat zij, die zich het alleerst met het Gothisch bezig hielden, en die taal voor het eerst door vergelijking met den Griekschen grondtekst aanleerden, b.v. onze TEN KATE, in die fout vervielen, is hoogst natuurlijk. Het Sanskrit was toen nog een gesloten boek, waarschijnlijk niet eens bij name bekend, en het vermoeden dat er slechts drie grondklinkers zijn, was toen nog bij niemand opgekomen. Maar even onverklaarbaar is het, dat er thans nog gevonden worden, die het Gothisch eene *e* en *o* willen opdringen. Zij schijnen niet te bedenken, dat men dan moet beginnen met ULFILA voor krankzinnig te verklaren. Hij heeft volgens het eenparig getuigenis van tijdgenooten aan de Gothen hun letterschrift gegeven; had uit drie verschillende alphabets, het Latijnsche, Grieksche en Runische, dus uit een groot zestigtal letterteekens, te kiezen en heeft ook werkelijk uit alle drie gekozen. Het ontbrak hem dus niet aan den noodigen voorraad van letters, om iederen klank in zijne moedertaal door een afzonderlijk teeken uit te drukken. Is het te denken, dat een man, die in zijne vertaling allerwege blijken van kennis en verstand aan den dag legt, het zamengestelde letterteeken *au* als de geschiktste voorstelling van een ondeelbaar geluid, van eene korte *o*, zou hebben aangemerkt, terwijl de Latijnsche *o* en Grieksche *o*, die in zijn alphabet niet voorkomen, ongebruikt voor de hand lagen? Is zulks te verwachten van den man, die om den *kh*-klank voor te stellen het eenvoudige letterteeken *κ*, en voor *kw* en *hw*, om verstandige redenen, die ik echter hier niet ontvouwen kan,

slechts *q* en Θ bezigde? Zou het verstandig geweest zijn, den l a n g e n *i*-klank met de Grieksche *ε* aan te duiden, wanneer hij deze letter had kunnen gebruiken om eene k o r t e *e* uit te drukken?; of zou hij eene combinatie van twee letters, gelijk *ai* is, voor eene zooveel gepaster afbeelding van een korten *e*-klank gehouden hebben dan *ε*?

Indien dat alles zich van een verstandig man bezwaarlijk laat denken, en het reeds uit dien hoofde hoogst onwaarschijnlijk is, alle vermoeden wordt opgeheven door de menigvuldige blijken, dat *ai* en *au* waarlijk als tweeklanken, als *a* + *i* en *a* + *u*, zijn uitgesproken; te weten:

Ai en *au* veranderen voor eenen volgenden klinker niet zelden in *aj* en *aw*, wat onverklaarbaar is, indien men ze als *e* en *o* uitspreekt; vergel. *Taalgids* IV, bl. 167, noot 5.

Vreemdelingen, tijdgenooten der Gothen, die omgang met hen hadden, schreven, als zij Gothische woorden en namen in hun eigen letterschrift uitdrukten, ook *ai* of *ei* en *au*, en bewezen daardoor, dat die klanken ook in hun oor echte diphthongen waren. Zoo schrijft, om één voorbeeld aan te voeren, een Latijnsch dichter, die misschien in de nabijheid woonde van eene kroeg, waar Gothische krijgslieden zich wel eens aan een lustigen Duitschen dronk overgaven, dat het hem onmogelijk is bij of onder die drinkgelagen goede verzen te maken.

> '*Inter* eils *goticum* scapi ia matzia ia drincan
> *Non audet quisquam dignos educere versus*'

zegt hij, de woorden aanhalende, die hij hen hoorde uitgalmen. Het eerste vers is, uitgezonderd '*inter*' en '*goticum*' (dat Latijnsche woorden zijn) onmiskenbaar Gothisch, en uiterst weinig bedorven, misschien door een afschrijver van het oorspronkelijke, misschien door den dichter zelven, die mogelijk de Gothische *h* niet duidelijk genoeg hoorde. Eene *h* toch is weggevallen in *eils* en in de beide conjuncties *ia* (en): er had *heils* en *jah* of *iah* moeten staan. Ook schrijft de dichter op Latijnsche wijze *drincan* (ons *drinken*) in de plaats van *drigkan*, gelijk ULFILA naar Grieksch ge-

bruik gewoon was te doen. Doch het Gothisch had in de twee of drie eeuwen na ULFILA reeds wijzigingen ondergaan, die het nader tot het latere Saksisch en Oudhoogduitsch brachten, en die den regelmatigen gang der veranderingen toonen, welke het Germaansch in het tijdsverloop tusschen ULFILA en de eerste Oudhoogduitsche schrijvers onderging. De tweeklank *ai* is reeds *ei* geworden; goth. *ei* reeds versmolten tot de lange *î*, die men in alle latere Oudduitsche talen aantreft; de *t* is op Hoogd. wijze in *tz* overgegaan, gelijk b.v. in *heiz* voor *heit* en *herz* voor *hert*. ULFILA en zijne tijdgenooten zouden geschreven hebben:

Inter hails *gothicum* skapei jah matja jah drigkan (*of* drigkam).

Eils (*hails*) beteekent *heil*! en is de gewone Oudgermaansche heilwensch bij het toebrengen van eenen dronk, bekend uit Oudh. en Ags. geschriften; *scapî* (*skapei*) de gebiedende wijs van *skapjan*, schaffen, verschaffen; *matja* de accusat. van een vrouwelijk *mati* (spijs), dat niet bij ULFILA voorkomt, doch zeer goed naast het mann. *mats* (spijs) kan bestaan hebben; *drincan* (*drigkan*) is òf infinitivus, òf de eerste pers. meerv. van den imperat., met de verandering van *m* in *n*, die later algemeen werd. De zin van 's dichters woorden is derhalve:

Niemand is in staat, of: Niemand beproeft het dragelijke verzen voor den dag te brengen onder het Gothische [onder het geschreeuw der Gothen]: *Heil*! en *Schaf ook spijs en drinken*; òf, wanneer men *drincan* als *drigkam* opvat: *Schaf ook spijs, en laat ons drinken*.'

Hoe het zij, de Romein hoorde in *eils* (of *hails*) *goticnm* een tweeklank *ei*, niet eene korte *e*.

De Gothische woorden, waarin *ai* en *au* voorkomen, stemmen overeen met Oudhoogd., Oudnoordsche en Oudnederlandsche woorden, waarin de tweeklanken *ai* of *ei, au* of *ou* gehoord werden, die nog nooit door iemand voor zuivere *e's* en *o's* verklaard zijn, omdat zij grootendeels nog heden ten dage in het Nieuwhd. en gedeeltelijk ook nog in het Nieuwnederl. als tweeklanken luiden; vergel, b.v. goth. *hrains* met hd *rein*, nnl. *rein*, en goth. *bauan* met hd. *bauen*, nnl. *bouwen*.

Tegen dat alles staat alleen over, dat *ai* strekken moest om gr. *ε*, en *au* om gr. *o* terug te geven; en dat ULFILA *pavlus* en *esav*, niet *paulus* en *esau* (voor *Paulos* en *Esau*) schreef. Het laatste bewijst niets tegen de uitspraak van *au* als *a* + *u*; het bewijst alleen, dat in ULFILA'S tijd die Nieuwgrieksche uitspraak van *u* als *v* reeds in gebruik was; ten gevolge waarvan de Latijnen *evangelium* en wij *evangelie* zeggen, in stede van eu*angelium* en eu*angelie*.

Moeilijker is het zeker het gebruik van *ai* en *au* voor *ε* en *o* te verklaren. Die dit zoo hoog aanslaan en daarin, tegen alle andere redelijke gronden aan, een bewijs willen zien, dat *ai* volstrekt eene *e* en *au* eene *o* voorstelde, vergeten, dat het in allen gevalle niets stelligs bewijst. Of zou het zoo vreemd zijn, indien ULFILA gedaan had, wat de meeste beschaafde volken, en wat wij zelven dagelijks doen? Zou het onmogelijk wezen, dat hij aan de genoemde letterteekens twee verschillende waarden had toegekend: in de woorden zijner moedertaal, die van de tweeklanken *ai* en *au*, en in Grieksche woorden, die van eene *ε* en *o?* Of doen wij niet iets dergelijks, als wij in de bastaardwoorden *militair, gouverneur, machine* en *logement* de letters *ai, ou, ch* en *g* anders uitspreken dan in echt Nederlandsche woorden? Zal het nageslacht het recht hebben om uit *chocolade* en *horloge* het bewijs op te maken, dat wij *loochenen* en *gegeten* als *loosjenen* en *zjezjeten* hebben uitgesproken? en dat fr. *ch* en *g* in de 19de eeuw Nederl. klanken waren? Men moet er al eene geheel private logica op nahouden om zoo iets te kunnen beweren, en om te gelijker tijd te vergeten, dat men op diezelfde gronden zou moeten besluiten, dat ook goth. *a* als *ε*, en *u* als *o* en *ω* geluid had, want ULFILA schrijft *kark**a**ra* voor lat. *carc**e**r* (karker), *spaikulat**u**r* voor *σπεκουλάτωρ, alaiksandr**u**s* voor □*λέξανδρος, paintêk**u**stê* voor *πεντηκοστή*, enz.

Intusschen komt het mij volstrekt niet waarschijnlijk voor, dat ULFILA'S spelling op deze wijze moet verklaard worden. Hij was de eerste die Goth. schreef; en wie eene taal het eerst schrijft, stelt de uitspraak zoo naauwkeurig mogelijk

voor. Voor zoo iemand toch bestaat geene traditioneele waarde van een letterteeken, dat het gebruik vóór hem er aan toegekend zou hebben. ULFILA kon onmogelijk van zelf op de gedachte zijn gekomen, dat de vereeniging van twee letterteekens, waaraan hij zelf eene andere waarde hechtte, het geschiktste middel was om een geheel anderen klank af te beelden. Er is echter eene andere natuurlijke verklaring mogelijk. Wie met vreemdelingen heeft omgegaan, weet dat men vreemde klanken niet alleen niet goed uitspreekt, maar ook niet goed hoort. Welk Hollander, al spreekt hij thans nog zoo zuiver Engelsch, heeft niet aanvankelijk in de *th* eene *f* of eene *s* gehoord? Sommige Duitschers meenen in onze *sch* en *g*, als wij ze wat sterk articuleeren, eene *r* op te merken: aan den Rijn heb ik dat meermalen waargenomen, en voor weinige maanden nog bij een Hannoveraan. *Ik sjram mei*, en *Ik gra* of *jra mee*, voor *ik schaam mij* en *ik ga meê*. Wanneer er in ons land te midden der bevolking, die de *e* en *o* goed uitspreekt, en in weerwil van het schoolonderwijs, nog steden en streken zijn, waar *e* nagenoeg als *ei*, en *o* als *ou* luidt, en dus ook als zoodanig gehoord en opgevat wordt, zou het dan zoo groot een wonder wezen, indien de Gothen die, blijkens alles, eene zeer volle uitspraak hadden, in *e* en *o*, klanken, die zij niet kenden en waaraan hun oor en mond niet gewend waren, iets diphthongisch meenden te hooren en lieten hooren? vooral wanneer men bedenkt, dat *e* inderdaad tusschen *a* en *i*, en *o* tusschen *a* en *u* in ligt? De groote onnaauwkeurigheid en ongelijkmatigheid in het overbrengen van vreemde woorden, die bij de groote regelmatigheid in het spellen der echt Gothische zoo sterk in het oog loopt, toont waarlijk duidelijk genoeg, dat eenige Grieksche letterklanken geene analoga in het Gothisch hadden. Men vergelijke b.v. *abeilini* met □*βιληνή, abi-ja* met □*βια, ailaisabêth* met □*λισαβέτ, airmôdam* met □*λμοδάμ, aivva* met □*ύα, araistarkus* met □*ρίσταρχος, iareim* met *Χαρίμ* enz., enz. en men zal zien, dat uit de Gothische spellling van Grieksche eigennamen de dwaaste gevolgtrekkingen zouden kunnen ge-

maakt worden, en dat het stellen van *ai* = ε en *au* = *o* volstrekt niet toereikend is om die spelling ook maar voor de helft op te helderen en te verklaren. Men ziet voorbij, dat men op dezelfde gronden, uit het Grieksch zou kunnen bewijzen, dat *ai* inderdaad als *αι* luidde, dewijl ULFILA ook *αι*, evengoed als ε, door *ai* teruggaf, b.v. in *matthaius*, gr. *Ματθα□ος; fareisaius*, gr. *Φαρισα□ος; iudaius*, gr. *□ομδα□ος* enz. ULFILA'S spelling van vreemde woorden kan dus nimmer strekken om daaruit de uitspraak van het Gothisch, met andere woorden, de waarde der Gothische letterklanken te bepalen.

Als men al het aangevoerde overweegt, zal men het wel niet zoo geheel dwaas en ongegrond vinden, wat ik reeds vroeger gezegd heb, dat in het Germaansch in het algemeen, en dus ook in onze taal in het bijzonder, oorspronkelijk geene *e's* noch *o's* voorkwamen. Prof. ROORDA vindt dit intusschen al heel gek. In de meergemelde recensie, *Gids*, Julij 1862, blz. 62, zegt zijn HGel., van mij sprekende: 'Volgens hem [TE WINKEL] bestonden dus in onze taal in het Nederlandsch "oorspronkelijk," zooals het door onze eerste voorzaten gesproken wierd, geen woorden, die met de klanken *e* en *o* wierden uitgesproken: zij konden deze klanken zelfs nog niet uitspreken. Zij kónden dus hun verwondering nog niet uitdrukken met *he*! of *o*! te zeggen: zij kónden nog niet in ontevredenheid met een kuch *hem*! zeggen: zij kónden nog geen kletterend of knetterend geluid met een *e*-klank, het rollen en rommelen van de donder nog niet met een *o*-klank nabootsen. - Maar wie zou dat willen gelooven? - Waar heeft de heer Te Winkel dat van daan?'

Ik heb dat alles, wat de heer ROORDA uit mijne woorden gelieft af te leiden, nooit gezegd of geschreven, en wien het onderscheid tusschen k u n n e n en d o e n bekend is, die zal die gevolgtrekking ook wel voor onwettig verklaren. De vraag is niet, of onze voorouders de *e* en *o* hebben k u n n e n uitspreken, maar of die klanken in hunne taal voorkwamen. Alleen dit laatste heb ik ontkend, en zou het blijven ontkennen, al werd ook overtuigend bewezen, dat zij die

letters even goed als wij hebben kunnen uitbrengen. Van het k u n n e n mag niet tot het d o e n besloten worden, niemand weet dat beter dan een wijsgeer ex professo. Dat het in de taal ook niet mag geschieden, ziet men o.a. aan de woorden, die diergeluiden uitdrukken. Het geblaat der schapen b.v. zal wel in alle landen nagenoeg hetzelfde zijn, en iedereen zal dit wel min of meer natuurlijk kunnen nabootsen. Intusschen vindt men dien blàèrenden of blàèrenden klank geenszins in alle talen terug: wij zeggen *blaten*, de Engelschman *to bleat* (bliet), de Duitscher *blöken*, de Franschman *bèler*, de Deen *bräge* en *böge*, de Zweed *bräka, böla* en *råma*.

De woorden van den Hoogleeraar bewijzen dan ook niets ten opzichte van onze stelling; zij bewijzen misschien alleen, dat ZHG. den schijn aanneemt, in de Oudgermaansche schrijvers niet zoo goed te huis te zijn, als men zou onderstellen, van iemand, die zich in eene quaestie mengt, welke slechts door die literatuur kan uitgemaakt worden. Bezien wij de door ZHGel. opgenoemde woorden wat van naderbij.

De eerste waren de tusschenwerpsels *he*! en *o*! - *He*! komt eerst in het Nnl. en Nhd. voor; in de oudere talen is er geen spoor van te ontdekken. GRIMM acht het daarom uit eene Romaansche taal overgenomen. - *O*! wordt wel bij ULFILA door *ô* wedergegeven; maar goth *ô* luidde als *oe* en niet als ons *o*! In de Oudnederl., Oudhoogd., Oudsaks., Oudnoordsche en Angels. overblijfsels zoekt men vergeefs naar het tusschenwerpsel *o*. Waar men het verwachten zou, b. v. in vertalingen, waar de Latijnsche grondtekst *o*! heeft, daar vindt men *lâ, jâ, jah, eala*. Zóó: *la lieb man* voor *o homo, la freond* voor *o amice, ja herro* voor *o Domine, eala hälend* voor *o Salvator*.

Wat het rommelend geluid van den donder betreft, onze voorouders hebben dat misschien heel goed kunnen nadoen. Desniettegenstaande heet *donder* in het Gothisch *theihwô*, in het Oudnoordsch *dunr* en *thrumr*, en *donderen* wordt daar door *duna* en *thruma* met *u* (oe) uitgedrukt. De dondergod, naar wien onze *Donderdag* genoemd is, heette in onze taal in 743 nog *Thunar* (doenar), gelijk blijkt uit de bekende afzwerings-

formule (renuntiatio diaboli), op het concilie te Leptines in Henegouwen vastgesteld, waarmede onze voorouders de drie hoofdgoden en hunne *genooten* (pares, pairs), den duivel en zijne dienst afzwoeren om ordelijke Christenen te kunnen worden.

De klinker in het kuchend uitgebrachte *hem*! als blijk van ontevredenheid wordt wel door eene *e* voorgesteld, maar is geene eigenlijke *e*; het is de zoogenoemde onbepaalde 'unbestimmte' klinker, dien men ook wel de schewa noemt. Zij wordt op eene geheel andere wijze dan de *é* gevormd en ontstaat bij het uitspreken van sommige opeenvolgingen van medeklinkers als van zelve; zie Dr. E. BRÜCKE, *Physiologie der Sprachlaute*, blz. 24. Het zou dus op zich zelf genomen heel goed mogelijk kunnen zijn, dat iemand, die geene *é* kon voortbrengen, toch *ĕ* liet hooren.

Over het al of niet kunnen uitspreken van letters laat zich *a priori* niets bepalen. Bekend is het, dat geen Franschman eene *h*, geen Chinees eene *r*, geen Japannees eene *l* uitbrengen kan.

Bezien wij thans onze stelling van hare tweede zijde. Al wilde men al het aangevoerde als niet gezegd beschouwen, het voor nul en van geene waarde verklaren, voor het Nederlandsch staat het vast, dat alle klinkers, behalve de *a's* en *i's* uit de drie genoemde grondklinkers *a, i* en *u* (oe) ontstaan zijn. Dit leert eene vergelijking van onze woorden met de overeenstemmende in de verwante talen, behalve van een uiterst klein getal, waarvan de oudere vorm nog niet ontdekt is. Doch dit getal is in vergelijking van de overtuigend bewijsbare gevallen zoo gering, dat het bij geen verstandig mensch eenigen twijfel aan de algemeenheid der stelling kan verwekken. Het is natuurlijk, dat dit bewijs niet in deze bladen, maar slechts in een volledig woordenboek kan geleverd worden. Enkele voorbeelden mogen hier volstaan. *Ellende*, ohd. *alilanti; bede*, ondl. *bida; bes, bezie*, goth. *basi; been*, goth. *bain; bete*, osaks. *biti; deel*, goth. *dails; deinzen*, goth. *thinsan; goot*, ohd. *gussi; honig*, ags.

hunig; kneukel, ags. *cnuc; teug*, hd. *zug; dood*, goth. *dauths; doof*, hd. *taub*, enz.

Stelling II.

De drie grondklinkers zijn ongelijk van volheid en zwaarte: a *is de zwaarste en volste*, i *de lichtste en schraalste*, u (*oe*) *houdt het midden*.

Ons gehoor leert ons weinig of niets aangaande die verschillen. Dit stilzwijgen is eeniglijk een gevolg onzer beschaving en kennis en der daardoor vermeerderde behoefte om onze gedachten te uiten, die niet wil, dat wij luider spreken en als het ware meer stem verbruiken, dan noodig is. Schreeuwen en volmondig spreken wordt niet als een blijk van fijne beschaving beschouwd; het is bovendien vermoeyend en vereischt meer tijd. Op ons tegenwoordig standpunt zijn dien ten gevolge de genoemde verschillen gering en naauwelijks merkbaar geworden, en hebben zoo doende hun invloed op de vorming en vormveranderingen der woorden - grootendeels althans - verloren. In oudere tijden echter, toen men elkander nog wat minder dan thans te vertellen wist, was dat anders gesteld. Toen moeten die verschillen aanmerkelijk zijn geweest, en voelbaar genoeg om voor een goed deel het geheele mechanismus der taal, de wijze van vorming, verbuiging en zamenstelling der woorden te beheerschen. Wie bij het lezen van Sanskrit, Gothisch, Oudhoogduitsch - zelfs van Latijn en Grieksch - aan alle letters haren eisch wil geven, en het onloochenbaar onderscheid tusschen lange en korte klinkers steeds even goed tracht te laten uitkomen, die wordt spoedig overtuigd, dat die oudere talen eene geheel andere uitspraak hebben gevorderd dan de nieuwere; en die zal dan ook wel erkennen, dat onze wijze van spreken alleen niet toereikend is om die onzer vroegste voorouders te bepalen, veel minder om als onbestaanbaar te doen verwerpen, wat men uit andere gronden dienaangaande kan opmaken.

Doch al schiet onze hedendaagsche uitspraak te kort om

ons het verschil in de volheid en zwaarte der *a, i* en *u* (oe) te doen opmerken, wie acht geeft op de wijze, waarop die klinkers gevormd worden, op den stand dien de spraakwerktuigen daarbij aannemen, die kan het ook nu nog zeer goed waarnemen.

Bij het uitspreken der *a* behoudt de mond geheel en al zijn gewonen, natuurlijken stand, daarbij is geene opzettelijke verandering van keel of lippen te bemerken. De *a* is dus de natuurlijke klinker, die als het ware het eerst voor de hand ligt, zoodra men zijn mond tot spreken opent. Dit verklaart, waarom het getal *a's* in het Sanskrit en Gothisch dat der *i's* en *u's*, te zamen genomen, verre overtreft [1].

Bij het uitspreken der *i* wordt het mondkanaal zooveel doenlijk verkort, doordien het strottenhoofd zeer voelbaar naar boven en de lippen eenigszins nader aan de tanden gebracht worden. Niemand, die niet erkent, dat de *i* een veel hooger en fijner toon is en ook minder adem of stem noodig heeft dan de *a*.

Bij de *u* (oe) wordt het mondkanaal door het zakken van het strottenhoofd en het vooruitbrengen der lippen wel verlengd, doch deze laatste worden bijna gesloten, en men voelt, dat het gehemelte zich meer zamendrukt, zoodat er te gelijker tijd wel meer lucht ontsnapt dan bij *i*, maar ook merkelijk minder dan bij *a*.

Het een en ander is zeker niet toereikend om een lezer, die de onmisbaarheid onzer stelling ter verklaring van een aantal opmerkelijke verschijnsels niet bij ondervinding kent,

1) Volgens IGN. GAUGENGIGL bedraagt het aantal Gothische *a's*, voor zooverre die taal uit de gevonden overblijfselen bekend is, 4277, terwijl hij 1565 *i's* en 1355 *u's* geteld heeft. De *i's* en *u's* bedragen dus te zamen 2920. Rekent men bij ieder der drie klinkers ook de tweeklanken, waarvan zij het grondbestanddeel uitmaken, dan verandert de verhouding wel eenigszins, doch de *a* blijft nog altijd de overhand behouden. Men bekomt dan 5115 *a*-klanken, terwijl de 3029 *i*-klanken en 1950 *u*-klanken gezamenlijk slechts 4979 uitmaken. - Een blik op eene bladzijde Sanskrit, in Latijnsch letterschrift, is toereikend om iedereen te overtuigen, dat de verhoudingen in die taal nagenoeg dezelfde moeten zijn als in het Gothisch.

van hare waarheid volkomen te overtuigen. Die overtuiging zal evenwel, vertrouw ik, niet achterblijven, wanneer wij de volgende stelling zullen behandeld en bewezen hebben.

Vooraf echter nog eene opmerking, tot het rechte verstand van het volgende onmisbaar. Indien de bewuste quantiteitsverschillen bij de korte of gewone klinkers werkelijk bestaan hebben, dan bestonden er ook dergelijke bij de tweeklanken en uit tweeklanken zamengesmoltene lange klinkers *ia, ua* (oea), *ai, ui* (oei), *au* en *iu* (*ioe*), *â, î* en *û*. Maar dan bestond er ook verschil tusschen dezelfde lange klinkers in verschillende talen, wanneer deze namelijk uit verschillende bestanddeelen waren zamengesmolten. Zoo moet b.v. de Sanskritsche *â* = *a* + *a* zwaarder zijn dan de Oudhd. *â* = *i* + *a*, en dan de Goth. *ê*, die insgelijks uit *i* + *a* bestaat.

(*Wordt vervolgd*).

L.A. TE WINKEL.

Over *g*, *gh* en de gewaande letter *ng*.

Ieder, die niet geheel vreemdeling is in de geschriften der 16de en 17de eeuw, moet hebben opgemerkt, dat men toen gewoon was om nu en dan aan de *g* eene *h* toe te voegen, die ons thans geheel overtollig voorkomt; b.v. in *ghij, dinghen, legher*. Indien dit verschijnsel uwe aandacht bijzonder tot zich heeft getrokken, lezer, zoodat gij getracht hebt een regel te ontdekken, waardoor de schrijvers van die tijden zich bij het kiezen tusschen *g* en *gh* lieten besturen, dan zult gij moeten erkennen, dat uwe moeite vergeefsch is geweest. Geen wonder. Nagenoeg ieder toch bewandelde hier zijn eigen weg, en veroorloofde zich buitendien nog wel eens een stap buiten de door hem aangenomen richting. Er bestond toen inderdaad geene volkomene overeenstem-

ming, noch tusschen verschillende schrijvers onderling, noch van een schrijver met zich zelven. ‘Maar was die onderscheiding van *g* en *gh* dan louter willekeur?’ zult gij wellicht vragen, ‘had zij dan aan eene gril van den eenen of anderen invloedrijken, maar spitsvondigen poëet of prozaïst haren oorsprong te danken?’ Zeker niet, lezer; er geschiedt ook op taalgebied niets zonder oorzaak, en zelfs zulk een gril zou haren grond moeten gehad hebben, al ware die ook maar eene dwaling geweest. Dit is hier nochtans het geval niet: het bedoelde verschil in spelling was eenmaal, doch vóór de zooeven genoemde tijden, de uitdrukking van een verschil in de uitspraak, dat in de 16de en 17de eeuw echter geheel of nagenoeg geheel had opgehouden, maar dat zich vroeger zeer duidelijk had doen gevoelen.

‘Maar hoe kan men dat weten?’ zult gij vragen, ‘er leeft geen sterveling meer, die HOOFT of VONDEL, laat staan MAERLANT of BOENDALE heeft hooren spreken, en die hier als oorgetuige kan optreden.’ Volkomen waar; maar een levend getuige is hier geheel overtollig. Een blik in een goed handschrift uit de 13de of 14de eeuw, of in eene goede uitgave van zulk een handschrift, met een weinig nadenkens, is toereikend om u de waarheid van mijn beweren te doen inzien. Indien het manuscript niet al te slordig is geschreven, of indien de uitgever met zorg en oplettendheid is te werk gegaan en daarbij zijne eigene wijsheid niet te hoog aangeslagen heeft, dan zult gij al spoedig in het regelmatig gebruik der bedoelde letterteekens het overtuigend bewijs vinden, dat er een zeer merkbaar verschil in de uitspraak der *g′s* moet bestaan hebben, hetwelk men door het bijvoegen of weglaten der *h* heeft willen uitdrukken. Gij ziet dan, dat de enkele *g* hare plaats vond vóór de klinkers *a, o* en *u* (oe), en vóór alle medeklinkers; de *gh* vóór de *e* en *i*. Zoo zult gij *gaen, garsoen, God, goet, gone, guyten, glorie, grave, graeu, groen* enz. met *g* geschreven vinden; met *gh* daarentegen: *gheven, ghelu, ghere, ghecrighen, ghi, eighijn* (*eighiin*), *ghelof, sweghen, daghe, laghen* enz. Het duidelijkst en overtuigendst

blijkt het onderscheid tusschen de beide schrijfwijzen, wanneer zij onmiddellijk op elkander volgen; b.v. in *groten ghere, ghi begaert, ghene gaste, ghegroet, goudijn voghelkijn* enz.

Aan het einde van een woord, waarin eene *g* behoort, treft men, voor zooverre ik weet, nooit *g* aan, maar doorgaans *ch: dach, lach, mach, enech, menech, sondech* enz.; of ook wel - doch uiterst zeldzaam -: *gh: dagh, lagh* enz.; en achter eene *n* altoos *c: dinc, vinc* enz., voor *ding, ving*. Deze laatste opmerking nu brengt ons op den weg om het onderscheid tusschen de uitspraak van *g* en die van *gh* te vinden. Kon de *ch* in *dach, mach, enech, sondich* dienen om de plaats der *gh* in *daghe, laghen, eneghe, sondighe* te vervullen; met andere woorden, kon de *gh* door de *ch* vervangen worden aan het einde eener lettergreep, waar onze *g* thans nog geheel of nagenoeg als *ch* luidt, dan moet de *gh* de hedendaagsche uitspraak onzer *g* hebben voorgesteld. Doch dan moet ook omgekeerd de *g*, die men in het Middelnederl. nimmer met *ch* ziet afwisselen, op eene andere wijze zijn uitgesproken. En wat kan die uitspraak wel anders geweest zijn dan dezelfde, die nog in Friesland en bij onze Hoogduitsche, Deensche en Zweedsche stamverwanten heerscht? dan dezelfde die men in de Fransche woorden *gant, gosier, gouverneur, grand, guerre* enz hoort? Immers de wijze, waarop wij Nederlanders de *g* uitbrengen, is eene exceptioneele, en maakt een onderscheidend kenmerk van onzen landaard uit. Bij de Hoogduitschers, Denen en Zweden luidt *g* als de Fransche *gu*, of ook wel nagenoeg als *j*; maar onze geaspireerde naar *ch* trekkende uitspraak is hun onbekend. Hoogst merkwaardig is het, dat het verschil in de uitspraak der *g* bij onze stamgenooten overeenstemt met het verschillend gebruik der *g* en *gh* in het Middelnederl. In het Deensch en Zweedsch luidt *g* als de Fransche *gu* vóór *a, o, u* (oe) en *aa* of *å*, en vóór alle medeklinkers; doch vóór *e, i, ä, ö* en *y* als *j*. Aan het einde van een woord echter blijft zij *gu*; of zij verandert geheel in *i*, b.v. in het Deensche *jeg* (ik), dat als *jei* wordt uitgesproken. Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat

e, ä, ö en *y* klinkers van lateren oorsprong zijn, dan wordt het duidelijk, dat de *g* oorspronkelijk steeds als de Friesche *g* of de Fransche *gu* geluid heeft, en dat onze hedendaagsche *g* eene veranderde en verbasterde uitspraak is, die vóór *i* en *e* is begonnen, en die zich allengs meer en meer heeft uitgebreid, tot dat zij den echten, oorspronkelijken klank van *gu* heeft verdrongen. Die uitbreiding had natuurlijk het eerst plaats in verbuigbare woorden, in nomina en verba. Toen men *da*gh*e, vroe*gh*e, hoo*gh*e* was begonnen te zeggen, nam ook de uitspraak *dagh* of *dach, vroegh* of *vroech, hoogh* of *hooch* een aanvang. Wie *ic* gh*eve*, *wi* gh*even*, *ic lig*gh*e, wi lig*gh*en* uitsprak, werd van zelf gebracht tot *ic* gh*af*, *wi* gh*aven, ic la*ch enz., ofschoon de *g* daarin niet door eene *e* of *i* gevolgd werd. Vóór medeklinkers en achter de *n* hield de echte *g* uit den aard der zaak het langst stand; van eene spelling *ghroot, ghlad, ghroen* enz. zijn mij geene voorbeelden bekend.

De hier gegeven verklaring van het onderscheid tusschen *g* en *gh* vindt men door vele bijzonderheden bevestigd. Reeds de schrijfwijze zelve: *gh* = *g* + *h*, toont de juistheid der opvatting aan. De *gh* is eene zachte *ch*, en staat tot de Fransche *gu* in dezelfde verhouding als de *ch* tot de *c* of *k*. De overgang van de *c* (*k*) tot de *ch* werd sedert lang uitgedrukt door eene *h*, achter de *c* gevoegd; b.v. in *hi soect* - *hi so*ch*t, hi wer*c*t* - *hi wra*ch*t*; wat was natuurlijker? wat lag meer voor de hand, dan dat men hetzelfde letterteeken bezigde om den geheel overeenkomstigen overgang van *g* (*gu*) in *gh* te kennen te geven? Daardoor ontstond de volgende evenredigheid:

c (*k*) : *g* (*gu*) = *ch*: *gh*,
of *c* : *ch* = *g* : *gh*,

waaruit blijkt, dat de schrijfwijze met *gh* volkomen regelmatig en consequent was.

Het is ook eene eigenaardigheid van het Nederlandsch, meer dan van andere Germaansche talen, dat zij de zachte verwante medeklinkers, wanneer deze sluitletters worden, verscherpt, en geheel of bijna in de verwante scherpe doet

overgaan. Men hoort geen merkbaar onderscheid tusschen *graad* en *graat, dog* en *doch*; - *ik streev* en *leez* worden zelfs met *f* en *s* geschreven: *ik streef* en *lees*. Is nu alles wat tot hiertoe gezegd is, niet uit de lucht gegrepen, maar op waarheid gegrond, dan moet volgens de zooeven genoemde wet, de oude *g* (de Fransche *gu*), als sluitletter gebezigd, op dezelfde wijze in *k* zijn overgegaan; dat wil zeggen: *dag, rug, brug* enz., moet oudtijds als *dak, ruk, bruk* enz. geluid hebben. Wij vinden deze *a priori* gemaakte gevolgtrekking in de werkelijkheid bevestigd, hetgeen een bewijs is, dat de onderstelling eene waarheid behelst. In de Oudnederlandsche psalmen, bekend onder den naam van *Psalmen uit den Karolingischen tijd*, lees ik Ps. LXVIII, 24: *rukgi* (rugge, dorsum), Ps. LXXIII, 7: *heilicduom* (heiligdom, sanctuarium) in de plaats van *ruggi* en *heiligduom*. Hier is dus *g* tot *k* of *c* verscherpt, wat van zelf volgt, wanneer men *g* als *gu* uitspreekt. Deze verscherping der sluitende *g* maakte het ook mogelijk, dat zij omgekeerd zelfs wel eens in de plaats van eene *k* trad, bv. Ps. LXIV, 9: *fan teignon*, (van teekens, a signis), voor *teicnon* of *teiknon*. Deze verwisseling zou blijkbaar onmogelijk zijn geweest, indien de *g* toen als onze hedendaagsche was uitgesproken. Niemand toch, ook de slordigste en onkundigste schrijver niet, zal thans in de verzoeking komen om *teegnen, breegbaar, zwaghoofd, schrigbeeld* voor *teekenen, breekbaar, zwakhoofd, schrikbeeld* te schrijven. En daar nu in die psalmen nog geen zweem van eene *gh* voorkomt, moet men het er wel voor houden, dat de verbastering van *g* in *gh* ten tijde der overzetting nog niet was begonnen, dat men toen alleen eene *gu* kende. Nog eeuwen later vindt men de *g* soms door *c* (*k*) vervangen, b.v. in het handschrift van den roman van FERGUUT, vers 3516: *ic secge*, voor *zegge*; vers 3339: *brucge*; 3340: *rucghe*; 3624: *brucgen*; 3692: *secgen*; 3725: *secgic*; 3800 *vlucge*; in de gedrukte uitgave, die van fouten wemelt, is die *c* dikwijls in *g* veranderd. In den roman van WALEWEIN leest men nog bestendig: *sect* voor *zegt*, onder

andere vers 939: *sect ons*, 1074: *ik sect u*, ik zeg het u, 3953: *secse*, voor *zeg ze*, enz.

Het aangevoerde geeft ons, geloof ik, het recht om het volgende te stellen:

Het letterteeken *g* had oorspronkelijk de waarde der Friesche *g* en Fransche *gu*; dit blijkt uit hare verwisseling met *c* of *k*.

Later onderging die uitspraak in sommige gevallen verandering, en kreeg de *g* die geaspireerde uitspraak, die zij thans heeft; dit blijkt uit de schrijfwijze *gh* en uit hare verwisseling met *ch*.

Die wijziging der uitspraak nam een aanvang vóór de *e* en *i*, dezelfde klinkers, voor welke in het Latijn, Italiaansch, Fransch, Engelsch enz. ook eene verandering in de uitspraak der *c* (*k*) en *g* heeft plaats gegrepen; vergel. *cado* met *cecidi; camp* met *cent* en *citron*; *camino* met *cimento* en *cimba*; *to gabble* met *gim* en *gin*.

Die verbastering nam allengs toe, eerst in die gevallen, waarin *g* in de verbuiging en vervoeging met *gh* afwisselde, werd vervolgens meer en meer algemeen, totdat de oorspronkelijke uitspraak, op ééne uitzondering na, geheel verloren ging. Men behield in het letterschrift nog wel noodeloos de beide letterteekens, doch zonder te weten, waarin hun onderscheid bestaan had. Dit verklaart de onregelmatige, volstrekt stelsellooze wijze, waarop men in de 16de en 17de eeuw *g* en *gh* gebruikte, totdat men eindelijk de nu nutteloos geworden *gh* verbande en overal eene enkelvoudige *g* schreef.

Ik heb zooeven van ééne uitzondering melding gemaakt, waarin de oude, echte *g* (*gu*) niet in de meer moderne *g* (*gh*) is overgegaan, ik bedoelde daarmede de *g* achter eene *n*, de letterverbinding *ng*, waarin, als zij goed uitgesproken wordt, geen zweem van eene aspiratie wordt vernomen. Het Mnl. leert dit reeds. Terwijl men de *g* van *dag, lag, eenig, menig*, in *ch* ziet overgaan, en dien ten gevolge

dach, lach, eenich, menich, geschreven vindt, ziet men de *g* van *zingen, vangen, dingen, ringen*, volgens de wet der verscherping, in *c* overslaan: *hi sanc, vinc* (voor *zong, ving*), *dinc, rinc, spranc* (sprong), *lanc* (lang), *wranc* (wrong) enz. Thans behoort de uitspraak *dink, rink, lank, gezank* (hoewel nog hier en daar, vooral onder ouderen van dagen, in gebruik) tot de zeldzaamheden; doch geheel en al is de *g* als *gu* in die woorden nog niet uit de beschaafde uitspraak geweken. Wie niet willens doof is, hoort er nog zeer duidelijk een zweem van. Natuurlijk niet als hij zich aangewend heeft te zeggen: *de jonghe jonghelingh had eenen ringh aan zijnen ringhvingher en zongh een langh gezangh*; maar wanneer hij natuurlijk en ongedwongen spreekt, zooals alle lieden doen, die niet kunnen lezen, en wier uitspraak dus niet door eene verkeerde toepassing der klankmethode bedorven is. Ik hoor namelijk in *ng* nog altijd eene *n* (dezelfde als in *de*n-*ken*) en eene flaauwe, eenigszins gewijzigde *g* (gu); en kan mij niet vereenigen met hen, die in hun prijselijk ijveren tegen de verfoeilijke uitspraak *jon-gh* en *lan-gh* zoo ver gaan, dat zij *ng* voor één letterteeken verklaren, hetwelk gelijk zou staan met onze *ch*; een letterteeken, dat slechts éénen ondeelbaren, niet in twee elementen op te lossen klank (of liever geruisch) zou voorstellen. Hoewel ik de uitspraak *lan-gh, rin-gh* niet minder sterk dan zij veroordeel, kan ik nochtans hunne theorie niet aannemen. Voor mij bestaat *ng* ook nu nog uit twee elementen: uit dezelfde *n*, die in *dun-ken* en *lon-ken* gehoord wordt, met nog een klem of toevoegsel er achter, hetwelk naar *gu* zweemt, wel is waar zeer zwak en flaauw, doch niet geheel te loochenen. De *ng* in *tang* en *tong* klinkt in mijn oor sterker dan de *n* in *dan-ken, bon-ken*; ik spreek deze laatste woorden eenigszins anders uit, dan ik doen zou, wanneer ik *dangken, bongken* geschreven vond; anders dan *ringkraag, hangklok, zangkoor, vangkoorden*. Dat toevoegsel achter de *n*, hoe flaauw doorgaans ook, doet op de overtuigendste wijze van zijn aanzijn blijken, zoodra *ng* door het achtervoegsel -*lijk*, òf door eene

j òf door eene *t* gevolgd wordt. Immers vóór -*lijk* en -*je* wordt *ng* tot *nk* verscherpt; bv. in *koninklijk, aanvankelijk, afhankelijk, vergankelijk*, van *koning, aanvangen, afhangen, vergangen* (vergaan); in *woninkje, kettinkje, rottinkje*, van *woning, ketting, rotting*; zoo ook in *jonkheer, jonker, jonkvrouw, jonkheid* van *jong*. Waar zou die *k* zoo op eens van daan kunnen komen, indien zij niet eene verharding of verscherping was van de *g* (gu), die in *ng* schuilt? Die *g* zelve is dan ook duidelijk hoorbaar, wanneer op *ng* eene *t* volgt. Wie niet werkelijk of willens doof is, hoort haar in *hij hangt, vangt, verlangt, brengt, mengt, verlengt, verzengt, dingt, dringt, zingt*; en zoo hij zijne eigene ooren mistrouwt, hij ga in eene lagere school en late eerstbeginnenden, die maar eenige letters op de lei of het papier krabbelen kunnen, een paar van de opgenoemde woorden uitschrijven. Indien zij ze nooit geschreven gezien hebben, zullen er altijd eenigen gevonden worden, die in *hij menkt* of *zinkt*, voor *mengt, zingt*, eene *k* zullen brengen, welke bewijst, dat er in die woorden wel degelijk ook een keelklank huist.

Om opgenoemde redenen, en om andere, straks te vermelden, heb ik mij, evenmin als WEILAND en SIEGENBEEK, die *ng* als l e t t e r nooit laten opdringen. Machtspreuken, al zijn zij gevloeid uit den mond of de pen van mannen, die autoriteit hebben of meenen te hebben, zijn geene bewijzen, en doen wel niets af, wanneer zij tegen onze eigene waarneming indruisen. Vooral niet, wanneer onze waarnemingen door onloochenbare feiten der geschiedenis gerugsteund worden; en wel het minst, wanneer wij bovendien kunnen aantoonen, wat de aanleiding tot de verkeerde opvatting en voorstelling geweest is. Het een en ander heeft hier plaats; ik begin met het laatstgenoemde.

TEN KATE is, meen ik, de eerste geweest, die *ng* als eene afzonderlijke letter in ons alphabet wilde opgenomen hebben; hij werd er toegebracht door de opmerking, dat *ing* in '*ding*' en '*ring*' anders luidt dan in '*ingaan*' en '*ingenomen*.' Uit dit anderszijn volgt echter nog niet, dat

ng ééne letter is. Een paar duiven is iets anders dan een hond en eene kat te zamen genomen, maar daarom maken zij nog geene ondeelbare eenheid uit. Men kan aan TEN KATE's oordeel in dezen niet veel waarde hechten, wanneer men leest, dat hij evenzeer *nk* in *denken* als ééne letter beschouwde, wat thans wel door niemand geschiedt. BILDERDIJK heeft later TEN KATE'S gevoelen weder opgewarmd, kennelijk met de bedoeling om tegen de ondragelijke uitspraak van '*din-gen*' te waarschuwen; het was zijn ijver, die hem te ver voerde. Sedert zijn er verschillende grootere en kleinere grammatica's verschenen, die hem naschrijven.

Het laatst is *ng* ter sprake gebracht door den Heer T.R. in *de Gids* van Julij 1862, blz. 53-56. De Hoogleeraar zegt daar: 'SIEGENBEEK spelde zoo, [namelijk *bragt* en *gebragt*], omdat men in zijn tijd nog niet beter wist, of de *ng* in *brengen* waren twee afzonderlijke medeklinkers, *n* en *g*. Doch in onzen tijd weet men wel beter' [alsof SIEGENBEEK en WEILAND het werk van TEN KATE, dat zij bij iedere gelegenheid zoo hoogelijk roemen, niet gekend en bestudeerd hadden]. 'De *ng*, ofschoon met twee letters geschreven, beteekent in ons letterschrift, even als de *ch*, maar één klankwijziging, maar één medeklinker: het is de *keel-neusletter*.' Die woorden zal men wel niet te hoog aanslaan, als men op blz. 55 leest, dat de Hoogleeraar ook de Hoogduitsche *pf*, die onloochenbaar uit twee letters *p* en *f* bestaat, met *ng* en *ch* op ééne lijn stelt, haar de 'geaspireerde lipletter' noemt, en, tegen alle waarnemingen aan, ook maar voor één medeklinker verklaart. Buitendien leert de geschiedenis der taal, dat de benaming *keel-néúsletter* in allen gevalle verkeerd is, en dat men, hoe ook over de zaak denkende, *ng* dan nog altijd de *neus-kéélletter* zou moeten noemen. Ik zou daarom van het gevoelen des Heeren T.R. geheel gezwegen hebben, indien ZHGel. niet op blz. 55 gezegd had, dat *ng* 'in andere talen, die een eigen letterschrift hebben, zooals in het Sanskritsch, ook maar met één enkel teeken geschreven wordt.' - Deze verkla-

ring is, wat het Sanskrit betreft, evenzeer als van de overige Indogermaansche talen - en daarmede hebben wij alleen iets uit te staan - volstrekt onwaar; doch zij verdient eene opzettelijke wederlegging, omdat zij op eenen schijn berust, die ook anderen zou kunnen misleiden. Hiervan echter straks.

Het is misschien voor de praktijk van uiterst weinig belang, of men *ng* voor ééne enkele letter aanziet, dan wel voor twee verschillende medeklinkers, die zich onderling zoo naauw en innig hebben verbonden, dat zij maar weinig van een gewonen medeklinker verschillen. Voor de theorie echter, voor de meer dan praktische grammatica, die de taal niet slechts voor het dagelijksch gebruik wil leeren verstaan, maar haar wil begrijpen, haar als een voorwerp van wetenschappelijk onderzoek om haars zelfs wille beschouwt, voor die h o o g e r e g r a m m a t i c a is het van groot belang den waren aard van *ng* te kennen. De geschiedenis der taal, zoomin als de etymologie en de morphologie (vormleer, leer der gramatische vormen en vormveranderingen) kan *ng* als eene gewone letter beschouwen. De etymologie ziet, dat *n* en *g* zich werkelijk tot *ng* vereenigen; de morphologie stuit, als zij zulks ontkent, op ongerijmdheden en op een aantal vragen, die zij dan onopgelost moet laten, maar die zich van zelve oplossen en beantwoorden, wanneer zij *ng* als twee letters aanmerkt.

Het is wel niet te ontkennen, dat in *ng* de beide medeklinkers zich onderling naauwer en inniger hebben vereenigd dan bij andere plaats heeft, dat de *g* zich daarbij in een buitengewonen toestand bevindt, en gewoonlijk, wanneer er geene medeklinkers volgen, naauwelijks meer hoorbaar is; maar dat alles laat zich ongedwongen en voldoende verklaren. De oorzaak ligt in de natuur der *n*, die zich in menig opzicht van alle andere medeklinkers onderscheidt. Zij is eene neusletter, d.i. zij wordt in de neusholte, boven het verhemelte, gevormd, terwijl de andere consonanten, de *m* en de *h* uitgezonderd, in den mond ontstaan. Om de *n* voort

te brengen wordt slechts vereischt, dat onder het spreken een gedeelte van den luchtstroom door het neuskanaal wordt geleid; en dit heeft plaats, zoodra het achterste gedeelte van het verhemelte, het zoogenaamde *velum palatinum* of *weeke verhemelte*, een weinig wordt neêrgelaten, zoodat het den achterwand der mondholte niet meer aanraakt. Alsdan toch wordt aan de lucht bij het uitademen den doortocht door den neus vergund. Dit neêrlaten van het weeke gehemelte nu geschiedt niet alleen, wanneer men de *n* op zich zelve zuiver uitspreekt, hetgeen aan het begin en aan het einde van een woord en tusschen twee vocalen geschiedt, het kan ook plaats vinden bij het voortbrengen der meeste sluitmedeklinkers, te weten vóór (niet na of achter) die letters. Wanneer men nu de *n* onmiddellijk vóór een anderen medeklinker uitspreekt, dan wordt zij verschillend gewijzigd, overeenkomstig het spraakorgaan, waarmede de volgende letter gevormd wordt. Is deze eene niet geaspireerde lipletter, eene *b, p* of *m*, dan trekt de neusklank naar *m* of gaat er geheel in over. In den tegenwoordigen toestand onzer taal behoort het laatste verschijnsel meer tot de zeldzaamheden, doch in het Mnl. treft men ieder oogenblik woorden als *o*m*berecht*, *o*m*bewaert*, *o*m*bewimpelt*, *o*m*mate*, *o*m*menscelijc* enz. voor *o*n*berecht*, *o*n*bewaard*, *o*n*bewimpeld*, *o*n*matig*, *o*m*menschelijk* aan. Wij zien dien overgang van *n* in *m* nog in *a*m*bacht* en *a*m*bt* uit *an*(*d*)-*bacht*; in *aambeeld*, zooals sommigen schrijven, voor *aanbeeld*; en in al die gevallen, waarin de neusklank oorspronkelijk niet tot het wezen der woorden behoorde, maar slechts ingevoegd is; b.v. in *komfoor*, oudfransch *cauffoir*, nfr.*chauffoir*; in *lamprei*, fr. *lapereau*; in *pompoen*, lat. *pepo*; in het platte *pampier* voor *papier* enz. Wanneer wij de *n* in *inbrengen, inpompen, inmenging, onbekookt, onpasselijk, onmenschelijk*, geheel zuiver willen uitspreken, dan moeten wij voelbaar eene scheiding maken tusschen de *n* van *in* en *on* en de volgende *b, p* en *m: in-brengen, in-pompen, in-menging, on-bekookt, on-passelijk, on-menschelijk*. - Ook wanneer eene *j* volgt, spreken wij de *n* merkbaar anders uit dan voor een klinker,

b.v. in *franje, kastanje, oranje; gansje, kransje, Hansje; handje, tandje, mondje; kantje, krentje, klontje* enz. Doch vooral verandert de *n* sterk vóór de niet geaspireerde keelletters *k* en *g* (wanneer deze als de Fransche *gu* wordt uitgesproken), gelijk blijkt in *danken, drinken, dronken, dunken; zingen, brengen* enz. In dit geval werd zij in het Grieksch, alsmede in het Gothisch, hetwelk zich hier naar het Grieksch voegde, door *g*, niet door *n* voorgesteld. Dezelfde verschijnselen, die wij in het Nederlandsch waarnemen, openbaren zich in andere talen, b.v. in het Fransch, Latijn en Grieksch, nog veel duidelijker. De *n* gaat daarin niet slechts voor eene lipletter in *m* over, voor eene *l* en eene *r* wordt zij geheel aan deze letters gelijk, en in het Grieksch valt zij voor eene *s* geheel weg; b.v. in *imberbe* voor *in-berbe, impayable* voor *in-payable, immodeste* voor *in-modeste, imbecillus* voor *in-becillus, imperator, immaculatus, symbolon, symposion, symmetria, systema* (voor *syn-stema*) *illicibilis* (*in-licibilis*), *irregibilis* (*in-regibilis*) enz.

Uit het aangevoerde blijkt overtuigend, dat de *n* de meest veranderlijke van alle letters is, die zich zeer gemakkelijk en zeer naauw aan een volgenden medeklinker aansluit en zich naar dezen schikt. Vandaar dat het Sanskrit, hetwelk de uitspraak in het schrift buitengewoon naauwkeurig afbeeldt, wanneer men de *m*, die ook een neusklank is, niet eens mederekent, voor de *n* zes verschillende teekens bezit, namelijk vier eigenlijke letters en twee andere teekens, de *anuswâra* en de *anunâsika*, die boven den regel geplaatst worden.

Deze veranderlijkheid der *n* is oorzaak, dat zij dikwijls ontstaat of verdwijnt, zonder dat zulks aan de beteekenis der woorden iets af- of toedoet, en dat het niet zelden onmogelijk is te bepalen, of zij tot het wezen van een woord behoort, of slechts ingevoegd is. In onze eigene taal treffen wij haar aan in *die*n*s* en *wie*n*s*, de genitieven van *die* en *wie*, welke oudtijds ook *dies* en *wies* luidden. Uit *de*n*ken* en *du*n*ken* zien wij haar wegvallen in *dacht, docht* en *gedacht*. Nevens *klont* staat *kluit*; nevens *mo*n*d* staat *muid* in *IJselmuiden,*

Genemuiden, nevens *sprenkelen* en *krenken, sprikkelen* en *kreuken. Splinter*, hd. *Splitter*, komt van *splijten; gewaad, glinsteren* en *kinkhoest* luidden oudtijds ook *ghewant, glisteren* (eng. *to glister*) en *kieckhoest* (hd. *Keuchhusten*). Naast *deinzen*, *peinzen* en *veinzen* vindt men oudtijds *deyzen, peyzen* en *veyzen* geschreven.

Eene vergelijking met andere talen levert nog meer voorbeelden; als *gans*, eng. *goose; tand*, eng. *tooth; wenschen*, eng. *to wish; lantaarn*, lat. *laterna; sprenkel*, ags. *sprec. Zuiden* was in het Ohd. *sundan, winter* in het Onoordsch *wetr*.

Een der sprekendste voorbeelden van het willekeurig invoegen eener *n* levert wel het woord *jeugd* op. Dit hangt blijkbaar zamen met *jong* en was oorspronkelijk tweelettergrepig, gelijk blijkt uit mnl. *joget* en ags. *jugudh*. Het Nhd. voegt, gelijk bekend is, in de tweede lettergreep een *n* in: *Jugend*; doch het Ohd. ging soms nog verder en schreef *jungund, jungundlich*, nevens *jugund* en *jugundlich*.

Jeugd en *jong* brengen ons tot de inlassching der *n* voor de *g*. Men treft dit verschijnsel nog aan in *brengen*, waarnevens *bracht* en *gebracht*, in *honing* nevens *honig*; in *koning*, onl. *cunig, cunigis*, en *cuning, cuningis; jongeling*, onl. *iungelic*; *honger*, goth. *huhrus; hangen*, goth. *hahan; vangen*, ohd. *fahan*, mnl. *vaen; penning*, hd. *Pfennig; mengen*, gr. *mignunai*, enz.

In het Oudfriesch vindt men nu eens *hôrning* (bastaard), *hûsing* (huisman), *kening* (koning), *knîling* (evenboortige), *penning*, dan eens *hôrnig, hûsig, kenig, knîlig, pennig* en *pannig*. Het invoegen en uitwerpen der *n* in de Latijnsche werkwoorden *frango, fraetum; pango, pactum; tango, tactum; pingo, pictum; fingo, fictum; jungo, jugum* enz. is van algemeene bekendheid.

In al de aangevoerde voorbeelden is de keelletter *g* kennelijk de grondmedeklinker, die tot het wezen van het woord behoort, de *n* slechts een modificeerend voorvoegsel, dat komt en gaat zonder het woord zelf aan te tasten. Men zou *ng* dus misschien de *neus-kéélletter* kunnen heeten; maar 's Hoogleeraars benaming *keel-néúsletter* verraadt, dat ZHGel. de

natuur en den oorsprong dezer letterverbinding geheel miskent. Zien wij *ng* ontstaan uit *g*, door voorvoeging der *n*, op dezelfde wijze als *nd, nt, nk, ns* en *nz*, ook in andere opzichten blijkt het, dat zij met de genoemde letterverbindingen overeenstemt, en dus even goed als deze voor eene dubbele letter te houden is.

Geen enkel woord vangt aan met *nk, nd, nt* enz.; evenmin treft men *ng* aan het begin van een woord aan. - Een korte klinker, die voor *nk, nd, nt* en *ns* staat, b.v. in *bank, mand, lont, dans*, blijft kort, als het woord door eene lettergreep verlengd wordt; de *n* blijft dan als sluitletter in de eerste, alleen de *k, d, t* en *s* gaan tot de tweede over: *ban-ken, man-den, lon-ten, dan-sen*. Hetzelfde heeft plaats bij *ng; tang, kreng, tong* luiden in het meervoud: *tangen, krengen, tongen*, niet *taangen* of *ta-ngen, kreengen* of *kre-gnen*, gelijk *pa-den* van *pad, beve-len* van *bevel, slo-ten* van *slot*.

Het is om al die redenen, dat ik mij in weerwil der verzekeringen van sommige grammatici de vrijheid veroorloof ‘nog altijd te meenen, dat de *ng* in woorden als *brengen, hangen* en *dingen* twee medeklinkers zijn, en dat alleen in de uitspraak de *g* in zulke woorden *nagenoeg stom* geworden is.’ Deed ik dat niet, beschouwde ik *ng* als ééne letter, dan zou ik gedwongen zijn aldus te redeneeren:

‘De *ng*, in weerwil van haar oorsprong en voorkomen, verschilt geheel en al van *nk, nd, nt, ns* en *nz*; dit zijn vereenigingen van twee letters, maar *ng* is dat volstrekt niet. De *ng* is ééne enkelvoudige letter, die zich evenwel door een aantal eigenaardigheden - eigenzinnigheden zou men haast kunnen zeggen - van alle andere onderscheidt, en steeds haar best doet, soms met uitstekend gevolg, om iedereen, Hoog- en Zeergeleerd zoowel als niet Geleerd, omtrent haar wezen te misleiden. Aan het begin van een woord wil zij niet staan; naar woorden, die met *ng* aanvangen, behoeft ge niet te zoeken, evenmin als naar zulke, die met *nk, nd* enz. beginnen. - Als een woord, dat eindigt op een enkelen medeklinker, verlengd wordt, dan gaat

een gewone medeklinker naar de tweede lettergreep over of wordt verdubbeld, b.v. de *d* in *pad - pa-den* en *pad - padden*; maar bij de *ng* is dat geenszins het geval, zij wil nu eenmaal niet in de tweede lettergreep en duldt ook geene verdubbeling; *tang* wordt *tang-en*, maar niet *tâ-ngen*, noch *tang-ngen* - Andere medeklinkers, b.v. *k, d, t* enz. krijgen wel eens eene *n* voor zich, b.v. in *klank, rond, munt*; maar de *ng* kan zulk eene *n* volstrekt niet lijden, zij duldt ze niet in hare nabijheid, nooit vindt ge *nng*. - Is er quaestie van het inlasschen eener *n*, gelijk voor andere letters zoo dikwijls plaats heeft, dan gaat de *ng* geheel op hare eigene manier te werk. Men moet b.v. volstrekt niet denken, dat *jong* ontstaan is door in de eerste lettergreep van het Mnl. *jog-et* eene *n* in te voegen; in geenen deele. De *ng* heeft hier de *g* weggejaagd om zelve hare plaats in te nemen; maar in *jonkheer* en *jonkvrouw* heeft zij op hare beurt beleefdelijk ruimte gemaakt voor *nk* (*n* + *k*). Nu zult ge zeggen, dat al het opgenoemde verschijnsels zijn, die men bij dubbele letters aantreft, en die heel natuurlijk te verklaren zijn, als men *ng* ook voor dubbel houdt en voor *n* + *g* aanziet: alles malligheid; dat getuigt van diepe onkunde en eene van kortzichtigheid, die niet verder ziet dan haar neus lang is. De *ng* is de '*keel-neusletter*;' deze benaming heldert alles op, en daarmeê afgedaan.

Daar ik zulk eene redeneering wel zonderling, maar niet gezond vinden zou, blijf ik *ng* vooreerst nog als twee vereenigde letters aanmerken.

Er blijft nog eene bedenking over. De recensent in het Julijnummer van *de Gids* (1862) heeft, blz. 55, gezegd: 'dat ook de *ng*, even als de *ch*, een zamengesteld letterteeken is, dat maar één klankwijziging of medeklinker beteekent, en in andere talen, die een eigen letterschrift hebben, zoo als het Sanskritsch, ook maar met één enkel teeken geschreven wordt.' Ligt hierin, zal men vragen, geen bewijs dat *ng* eene afzonderlijke letter is? - Volstrekt niet; al ware het werkelijk zoo, gelijk de Hoogleeraar

meent, dat het Sanskrit voor *ng* eene afzonderlijke letter bezat, zulks zou niets voor de enkelvoudigheid van *ng* bewijzen, evenmin als onze *x* bewijst, dat *ks* maar één medeklinker is. Het Sanskrit toch bezit een aantal letterteekens, die de waarde van twee verschillende medeklinkers hebben, als voor: *k* + *h, g* + *h, t* + *h, d* + *h, p* + *h, b* + *h*; zelfs voor drie: *t* + *sj* + *h, d* + *zj* + *h*; ook moet het teeken voor *k* + *sj* tot de dubbele letters gebracht worden, al wordt het niet in het alphabet opgegeven. Het Sanskrit zou dus evengoed een enkelvoudig letterteeken voor *n* + *g* kunnen hebben, zonder dat zulks iets voor de eenheid of dubbelheid van *ng* bewijzen zou. Doch de zaak is juist geheel anders: het Sanskrit schrijft wel degelijk *ng* met twee letters, evengoed als *nk*; bv. in *ing* (zich bewegen), *tang* (gaan), *lang* (gaan), *langh* (springen), *lingam* (penis, phallus), *ang* (gaan), *angam* (lid), *anganâ* (vrouw), *angâras* (kool) enz.

Intusschen is die vergissing iedereen te vergeven, die met het Sanskritsche letterschrift niet goed bekend is, en die niet weet, dat de Indiërs twee of meer onmiddellijk opeenvolgende medeklinkers, zooveel slechts doenlijk, schijnbaar in één zamengesteld letterteeken vereenigen. Bij het schrijven van *ng* en *nk* b.v. worden de *g* en de *k* onder aan de *n* gehangen, zoodat de onkundige slechts ééne letter meent te zien. In het hier bedoelde geval inzonderheid wordt de dwaling van den Hoogleeraar zeer verschoonlijk, daar men in het Sanskritsch alphabet inderdaad een letterteeken aantreft, waarvan de grammatici de waarde door *ng* uitdrukken; dit moet iedereen, die niet verder onderzoekt, van den rechten weg afbrengen. Wanneer men echter wat meer dan de eerste bladzijde eener Sanskritsche grammatica bestudeert, dan ontdekt men al spoedig, dat die zoogenoemde *ng* niets meer is, dan de *n*, die bij ons voor *k* en *g* staat, bv. in *zinken* en *zingen*. Immers de letter, waarvan men de waarde door *ng* voorstelt, treedt zelve voor eene *g, gh, k* en *kh*, en vormt daarmede *ng, ngh, nk* en *nkh*, welke verbindingen nog door niemand voor *ngg, nggh, ngk* en

ngkh zijn aangezien. Zij staat ook nooit op zich zelve, maar wordt steeds door een keelklank gevolgd. Zulk een volgende keelklank is de onmisbare voorwaarde voor haar aanzijn, gelijk onder andere ook daaruit blijkt, dat eene *m* aan het einde van een woord in die gewaande *ng* overgaat, wanneer het volgende met eene *gh* of *h* begint. Die *ng* komt ook nooit als beginletter voor, omdat zij steeds van eene keelletter moet gevolgd worden, terwijl geen woord met *ng* of *nk*, laat staan met *ngg* of *ngk*, aanvangen kan. In één woord, uit alles blijkt, dat men bij dat letterteeken niet aan *ng*, maar aan onze *n* in *zinken* en *springen* te denken heeft, of, gelijk COLEBROOK opgeeft, aan de Engelsche *n* in *bank*, die volkomen met onze *n* in *bank* overeenstemt.

Derhalve, indien het Sanskrit iets aangaande onze uitspraak bewijzen kon, het zou vóór, niet tegen de dubbelheid van *ng* wezen.

Wanneer de Heer T.R. spreekt van ‘andere talen, die een eigen letterschrift hebben’ en waarin *ng* door één letterteeken zou voorgesteld worden, dan zal ZHGel. ongetwijfeld talen moeten bedoelen, die met de onze in het minst niet verwant zijn, mogelijk Polyneezische talen; maar geen Indogermaansch, want het Latijn, Grieksch en Gothisch, die ook een ‘eigen’ letterschrift hebben, drukken, evengoed als het Sanskrit, *ng* door twee afzonderlijke letterteekens uit.

Ten slotte nog een woordje over *brengen*, dat vroeger meermalen, en hier opnieuw, de onschuldige oorzaak van ongegronde en dwaze redeneeringen over *ng* geweest is. Dat in *brengen* èn eene *n* èn eene *g* schuilen, is boven allen twijfel verheven bij allen, die weten, dat de Friesche *g* in *z*, en soms in *dz* overgaat, b.v. in *lizze* en *sizze*, voor *liggen* en *zeggen*, in *widze* voor *wieg* (*wiege*). *Brengen* toch luidde in het Oudfr. niet alleen *brenga* en *branga*, maar ook *bre*n*za* en *bre*ndz*a*. In deze vormen is dus de *n* gebleven, maar de *g* in *z* en *dz* veranderd; waarlijk bewijs genoeg, dat *ng* zich in dit woord wel degelijk in twee elementen laat oplossen, d.i. uit twee letters bestaat; - *menzia*, nevens *mengia* (mengen), leert het-

zelfde. Men zal toch wel niet willen beweren, dat ook *nz* en *ndz* maar ééne letter zijn; ten minste niet, zoolang er de goochelkunst nog niet op toegepast is. Ik weet nochtans niet, wat het zijn zal, als men over die *ndz* eens een tooverwoord zal uitgesproken hebben, b.v.: *De Friesche* ndz *is de neustand-sisletter*, òf, als men ook op den oorsprong letten wil: *Zij is de neustand-siskeelletter*.

L.A. TE WINKEL.

Je of *jen*.

Aan Dr. L.A. TE WINKEL.

Veroorloof mij, waarde vriend, u nogmaals met een paar bedenkingen lastig te vallen; gij weet, dat mij daarbij geenerlei vitlust of betweterij, maar alleen de zucht bezielt, onze dierbare moedertaal, in overeenstemming met de wetten harer natuur, maar van allen schoolschen dwang vrij, te ontwikkelen en aan te kweeken. In de eerste plaats behooren wij voorzeker haar daartoe van het noodlottige dwangbuis weder te ontdoen, haar voor een goede vijftig jaar van Staatswegen om de leden geworpen, en waartegen zij zich, in verschillende handen, reeds zoo vele jaren lang is begonnen te verzetten. 't Verheugt mij daarom van harten, dat ook de Woordenboek-Commissie (blijkens de mededeelingen van onzen vriend DE VRIES) dat, op verschillende hoofdpunten - als 't herstel der *y* en *ch*, hopen wij ook der *(*, in hare rechten - zal bevorderen. Ik heb u reeds vroeger - in enkele aankondigingen - niet ontveinsd, dat uwe eigene al te behoudende spellingswetten ten deze mij minder bevredigd hadden gelaten, en ik moet ook thans weder met de klacht tot

u komen, dat evenzoo uw anders zoo doorwrochte stukjen (maar wat zou er ooit ondoorwrochts uit uwe handen komen?) mij op 't punt van den verkleiningsuitgang heeft teleurgesteld. Gij hadt daar zulken uitgezochte gelegenheid, op nieuw een der willekeurige wetsartikelen van den Staats-spellingmeester ter zij te stellen [1]; en in plaats van dat, zie ik u trachten, om gronden bij te brengen voor een gevoelen, waarop men hem tegen BILDERDIJK, in dit opzicht, in 't ongelijk moet stellen. Want al geef ik u, wat de bewijsgronden van laatstgenoemde betreft, gaarne toe, dat BILDERDIJK ook hier - gelijk zoo vaak op taalgebied - aan een of ander inval van zijn vernuft botgevierd en hem een onverantwoordelijk gezag heeft toegekend; zoo zult gij mij van uwe zijde ten goede moeten houden, dat ik uw gewonen logischen redeneertrant mis, wanneer gij nu, om 't ‘hersenschimmige en ondoordachte,’ dat zijn betoog ten deze kenmerkt, maar klakkeloos alle verder door hem of anderen aangevoerde, of aan te voeren gronden tevens verwerpt. Ik vind voorts nog die zelfde tijdelijke afwezigheid van uw anders zoo logischen geest, wanneer ik u bladz. 111 zie toestemmen, dat ‘het meerv. op *s* den uitgang op *en* bewijst,’ maar gij daaruit voor het tegenwoordige niets wilt afleiden; terwijl gij u bladz. 113 op de *n* van *lezens, levens*, enz. beroept, om ons (en dat zeer te recht) de spelling *lezen, leven*, enz aan te bevelen. Wat toch van 't eene geval geldt, geldt evenzoo van 't andere; en gelijk ons hier de *n* gewaarborgd is, tegen ieder die *leze* of *leve* zou schrijven (gelijk zoo veel Hollanders het spreken), evenzoo is ons de deugdelijkheid van den uitgang *jen* of *ken* door 't meervoud op *s* gewaarborgd. Dat nu, in beide voor-

1) De Redactie, die voor het overige hoogen prijs stelt op de medewerking en de bijdragen van den geëerden briefschrijver, rekent zich verplicht te verklaren, dat zij niet deelt in het hier geüite gevoelen aangaande de spelling van 1804. Zij is veeleer van oordeel, dat die spelling, welke de taal uit de grootste verwarring gered en voor eene volslagene verwildering behoed heeft, groote verdiensten bezit, en dat het Staatsbewind in het nemen van maatregelen om hare aanneming te bevorderen met groote gematigdheid is te werk gegaan.

gaande eeuwen, vele (en dan bepaaldelijk Hollandsche) schrijvers, de gewestelijke uitspraak volgende, en, in 't begin dezer eeuw, de Hr. SIEGENBEEK voor goed, den uitgang *je* of *ke* hebben vastgesteld, mag ons evenmin weêrhouden *jen* of *ken* te schrijven, als gij en DE VRIES u, blijkens 't Woordenboek, thans - in spijt van denzelven Hr. SIEGENBEEK - voor de *y* en *ch* veklaard hebt Op grond dus, dat (volgens uw eigen volmondige instemming) de *n* van nature aan dien uitgang eigen is, blijf ik er bij, dat ons de gewestelijk-Hollandsche wanspraak (die vooral in onze infinitief-uitgangen zoo hinderlijk uitkomt) niet dwingen mag, die uitgangen tegennatuurlijk te verminken.

Een en ander aan uwe nadere billijke beschouwing onderwerpende, verblijve, als altijd,

DEVENTER, 10 Dec. 1862.
van harten de uwe VAN VLOTEN.

Sedert ik 't bovenstaande schreef, gewerden mij ‘de Grondbeginselen der Nederlandsche Spelling,’ van wege de Redactie van 't Woordenboek uitgegeven. Terwijl ik mij voorbehoud, bij instemming op meest alle punten, op een enkel nader terug te komen, begin ik met hier een daar aangevoerden, anderen bewijsgrond voor *je* te weêrspreken; als zou namelijk ‘het ineenvloeyen der *e* van 't verkleinend achtervoegsel met een volgenden klinker in de poëzie (b.v. *nedrig vogeltj*e e*lks behagen*), hetgeen noch bij de *pluralia* op *en* noch bij de infinitieven kan plaats hebben,’ voor *je* pleiten. Daargelaten, dat bij den dichter hier het Hollandsche taaleigen werkzaam was, vergeet de Redactie buitendien, dat die ineensmelting mede plaats heeft bij den verkorten vorm van 't lidwoord *den*, als die vóór een klinker geapostrofeerd wordt, en dat dichters die den uitgang *jen* aannemen, dezen evenzeer apostrofeeren en òf *je*' òf *j*' schrijven.

24 Maart 1863.
V. V.

Zaakregister.

A; een der oorspronkelijke klinkers of grondklanken 159, 294.
hoe gevormd 305.
verlenging der heldere of opene *a* 57 vv.
Accusatief bij *erinneren* en *herinneren* 14.
Accusatiefzinnen 16.
Achtervoegsels
-el 95
-i 96
-ig 110, afgekapt 231.
-il 93.
-inkel 133.
-je 98.
-k, ken, hd *-chen* 97.
-lijn, hd. *-lein* 95, 96.
Afleiding van
deminutivum 82
ladder, leêr 183
lichaam 48 vv.
scharminkel 131.
uitweiden 190.
Assimilatie, wat 53 noot.
der *n* met den volgenden medekl 317.

Beheersching van
herinneren (*iemand iets*) 2.
herinneren (*zich iets*) 2.
herinneren (*iemand aan iets*) 18.
gedenken 14.
gedachtig, indachtig 14.
Beteekenis van
aan 18.
anders, in hypothetische bijzinnen 213.
blanden en *medeblander* 209.
berechten 29.
bestemmen 23.
boek 29.
ceelmaker 30.
deminutivum 82.
du of *doe* in uitdrukkingen als: *O! doe kleine guit* 144.
dwalm 31.
er- 13.
erinnen 12
haam 49.
herinneren (*iemand iets*) 16.
herinneren (*iemand aan iets*) 19.

hypocoristicon 87.
kam 75.
den kam opsteken 76.
lichaam 49.
lîden, lijden 183
lijk, 48.
mennen met valen 121-131.
passen op iets 79.
pleyen 41.
prakken 41.
rijkdom 42.
scharminkel 131.
schommel 43.
tusschen (*van*) 46.
vaal 127.
weyig, wildweyig 192
wijdweidig 193.
Bijzinnen.
constructie 71
van welke constructie zich zooveel doenlijk te onthouden 70.

Cryptohypocoristica, wat 92.
welke in het Nederl. 91.

Deflectie, wat 149.

Deminutiva, wat 82-86.
Dialecten
grenzen der Nederduitsche dialecten 236.
Nederduitsche dialecten 237.
Dordrechtsch dialect 27.
Groningsch dialect, zie Spreekwoorden.
Markensch dialect 197 vv.
merkwaardige dialectische woordvormen
â voor *ei* of *ee* 197, 198, 199, 203.
akelijk 27.
jo (jongen) 35, 37.
medeen, zoo medeen 39, 120.
raamd 41.
roopen (roepen) 42.
-gie voor *-je, -tje*, 28, 99, 118.

Frequentatieven, hoe gevormd 222.
Friesch.
uitspraak van *ij*, 178.
uitspraak van *tsj*, 175.
onderscheid tusschen *ii* en *îe* 180

Genitief bij
woorden die een bewustzijn te kennen geven 13.
gedachtig, indachtig 14.
bij 199.
honderden, duizenden 66.
Germanismen
bestemmen, in den zin van *goedkeuren*, geen germ. 23.
verzwinden, geen germ. 225.
zich roemen van iets (?) 230.
Geschiedenis van het Hoogd. 175.
van *herinneren* 1 vv.
Grondklinkers, drie 158, 294.
Grondklinkers, (verschil in zwaarte der) 304.
Grondklinkers, (onderlinge verhouding der) 305.
Grondstellingen 294, 304.
Guna, wat 171 noot.

H, had vroeger de waarde van *ch* 50, 53.
kwam in het Gothisch niet voor 52.
Hulpwerkwoord.
doen 205.
Hypocoristica, wat 83.

Morphologie, wat 315.

N, natuur en wijze van vorming 315.
ontstaat en valt weg 317.
aan het einde der verkleinwoorden 95, 115.

Onderscheid tusschen
iemand iets herinneren en *iemand aan iets herinneren* 19.
herinneren en hd. *erinnern* 20.
herinnering van iets en *aan iets* 23.
bijvoegelijke naamw. en telwoorden 67.
steigen en *stijgen, steigeren* en *stijgeren* 223.
g en *gh* 307.
Oorsprong
der tweeklanken 170.
der *â* (*aa*) 295.
der *ch* 53
der *gh* 30
der *l* in *hield* 292.
der *s* in *moest* en *wist* 293.
van het achtervoegsel *-je* of *-jen* 98.
Oorspronkelijke klinkers.
hoe te verstaan 158.

Personen (grammatische) hun wezen 141.
vorm van den 2den persoon van het enkelv. der werkw. 138.
Praeposities.
aan bij *gedenken* en *gedachtig* 14.

Spelling.
twee partijen ten opzichte der, 57.
de verlenging van een helderen klinker door verdubbeling of door *e* 59-64.
in het Nederl. Woordenb. 215.
der verkleinwoorden 106-116.
van *Godt* 55.
van *heet; heete* of *hete* 180.
van *leeder* (leer) of *leder* 181.
van *uitgedost* 212.
van *steigeren* en *stijgeren* 221.
van *uitweiden* 188.
Spraakkunst.
twee richtingen in de, 146.
liberalisme in de, 145, 154.
conservatisme en reactie 147.
Spreekwoorden 241 vv.
Suffixen, zie Achtervoegsels.

Taal (de) 135.
overgang van den vroegeren toestand tot den hedendaagschen 148-151.
Taalstudie (vergelijkende) 135, 289.
Taaltypen 135.

Telwoorden.
honderden jaren, duizenden menschen 65.
honderd en *duizend* als substant gebezigd 68.

Uitspraak van
ai en *au* in het Goth. 167.
ê en *ô* in het Goth. 295.
g en *gh* 308.

h 50
ng 312.
f, ?, ? 51, 208.
de Friesche verhemelteletter 175.
de Friesche *ij* 178.

Verkleinwoorden.
beteekenis en gebruik 82-88.
wijze van vorming
in het Goth. 92.
in het Hoogd. 92.
in het Middelnederl. 91.
in het Nieuwnederl. 98, 100.
welke woorden voor verkleining vatbaar zijn 83, 105, 106.
verkleinde adjectieven 105.
spelling der verkleinw. 106 vv.
Verwerpelijke woorden en zegswijzen.
zich aan iets herinneren 20.
dit is een spreekwoord, dat ik mij niet herinner ooit gehoord te hebben 70.
uitwijden 194.
Verwisseling der *g* en *k* 310.
Vocaalversterking, wat 170, 171 noot.

Werkwoorden.
vorm van den 2^{den} persoon enkelv. 138.
ongelijkvloeyende en gelijkvloeiende 291.
Wriddhi, wat 171 noot.

Woordregister.

A 159, 294.
aa 56.
aai 165.
aap 132.
aarte 198.
aau 165.
ae 56.
aer 57.
air 57.
akelijk 27.
alewalig 27.
alig 197.
althans 214.
ambacht 316.
ambt 316.
an 28, 118.
anders 77, 214.
ansjoepies 198.
ansoepies 198.
appelteefje 28.
as 28.
attinge 31.
avend 28.

babbetje 203.
bajertman 28.
bappe 203.
barm 251.
barmhartigheid 251.
baren 198.
barn 93.
bedaart l98.
bedoeling 198.
beer 28.
befje 198.
beide 167.
bennegie 28, 118.
beschieten 198.
besounder 198.
beregten 29.
bereiden 64.
bessie 203.
bestemmen 23.
bevallen 29.
bevaren 198.

beukel 96.
beuren 29, 118.
bij 199.
blaen 64.
blak 198.
blanden 209.
blek 29.
bobbertje 29.
boeken 29.
boem 62.
bogchelen 30.
bonswijze 279.
boom 30.
bordjen 198.
borten 198.
boutplukker 30.
boven (brengen) 30.
broodje 30.
brief 198.
brummel 96.
bug 30.
bullock 97.
bunzig 30.
buultje 198.

cansincli 133.
ceelmaker 30, 118.
ch 50, 208, 218.
-chein 298.
-chen 98.
-chîn 98.
crest 76.
crête 76.
crista 75.

daen 64.
daer 57.
dair 57.
dat 70.
datmer 122.
deken 199.
denkenis 199.
die 70.
dijketting 30, 119.
dijn 141.
dirai 126.
dol 199.
dood 31.
doren 245.

dorpel 279.
dossen 213.
dozijn 187.
draad 64.
draaireuen 31.
dral 199.
dralen 199.
druilen 31.
druppel 96.
du 141.
duizende(n) 65.
dusdaan 232.
dwalm 31.

ê 165.
ee 62.
eeuw 167.
eeuwtje 90.
effel 241.
ei 221.

eiderdons 265.
eikel 96.
eindje 199.
-el 92.
emmertje 32.
eng 32.
enkel 132.
'en'uis 199.
er 7.
erachtens 12.
erbarmen 12.
erinneeren 7.
erinneren 7.
erinnern 13.
erkennen 12.
erlangen 12.
errinneren 7.
ervaren 12.
etgroen 31.
etje 102.
etten 31.

familiedag 32, 119.
fieter 199.
filosofie 208.
folen 223.
folteren 223.
francijntje 32.
frissen 199.

gaerdeline 92.
gaffel 32.
gäis 245.
ganisan 211.
gank 199.
gansch 210.
gansen 211.
garaidjan 64.
gebeteren 32, 119.
gebrogt 33, 119.
gedachtig 14.
gedenken 14.
gehoor 33.
-gen 99.
genog 33.
gerocht 33.
gerogchen 33.

gerolen 33.
geschreven 33.
gevrogen 33.
ghicht 123.
gieregelooijig 33.
gifte 232.
-gijn 108.
glad 34, 119.
glas 69.
glazenklepper 33.
Godt 55.
gooiarm 34.
gortrommel 34.
graauwe (munniken) 34.
grazelen 191.
grazen 190.
groet 62.
groosk 199.
gunter 34, 119.

haakje 91.
haam 48.
haer 57, 98.
hair 57.
hama 49.
handtjen 103.
heegen 264.
heet (wit) 34.
heffen 34.
heimelijk 34.
heit 34, 119.
helmkam 75.
hem 98.
hen 98.
her 7.
herinneren 7.
hillock 97.
hoeg 62.
hoers 122.
honderde(n) 65.
hood 34.
hoogjes 34.
houden 292.
huik 255.
huisraad 64.
husing 318.
hypocoristica 86.

i 159, 294.

ia 64.
-ich 97.
-ig 231.
-ih 97.
ijl 232.
ijlig 232.
ijzel 96.
-ik 34, 97.
-il 93.
immers 79, 214.
indachtig 14.
indien 214.
infaam 199.
-ing 109.
inkel 132.
inne (in, aan) 10.
innen 10.
inneren 9.

je 82.
jegens 99.
jengelen 35, 120.
jijmekaar 200.
jo 45.
jongske 116.
jonste 99.
judassen 35.
juillet 92.

ka 200.
kaar 35.
kakelen 35.
kalegezigten 35.
kalis 35.
kalkoentje 36.
kam 35.
kan 69.
kannen 36.
kapabel 200.
kapistorium 36.
karabies 36.
kasteel 92.
kee 200.
kelder 200.
-ke(n) 92.
kerswegje 37.
kersmis208.
kersten 208.
ketenkens 116.

keutel 96.
kibbelen 223.
kiestafeltje 37.
-kijn 92.
kikkebal 37.
kikkeren 200.
-kin 97.
kindje 95.
kindeken 116.
kinkhoest 318.
klaauwgie 37.
kladdig 200.
kleppers 37.
kletsen 37.
kluiteboer 37.
knechtkens 116.
knîling 318.
knods 79.
knokkel 96.
kok 200.
kol 37.
kolder 200.
kommiezen 37.
koninklijk 103.
kooien 200.
koor 208.
koornbont 38.
koornwerk 38.
korsel 332.
kost 38, 120.
kouwelijk 200.
kraauw'oofd 200.
kraggen 200.
krampjes 38.
krek 38, 120.
krijgshaft 232.
krisdoorn 38.
kristen 208.

kroes 288.
kruimel 96.
kruimkens 116.
kubboot 200.
kulk 38.
kunne 95.
kunsten 200.
kussentjes 39.
kuul200.
kwak 39.
kwets 39.

ladder 182.
lafharte232.
lanen 200.
leeder 182.
leer 181.
leesde 39,120.
leiden 233.
leyder 182.
-lein 95.
leken 39.
letterwijs 39.
leuk 39, 120.
leut 39.
lichaam 54, 207.
lichtvaardig 201.
lijden 183.
lijk 48.
-lijn (liin) 92.
ligchaam 48.
lille 86.
loopen leeren 200.
lubbert 39.
lut hebben 39.
luttel 105.
luuk 39.

magula 93.
manhaft 232.
mank 288.
mannig 108.
marmel 96.
mazel 96.
mede 209.
medeblanden 209.
medeblander 209.

meissen 201.
mem 203.
mennen 121.
meug 268.
miede 122.
miggelen 223.
mijgen 223.
millioenen 65.
millioentje 90.
minsch 39.
minnig 39.
mitten 122.
moeten 293.
mormeldier 39.
muid 317.
muisjesbellen 49.
mulver 40.
mutsaard 281.
mutsje 91.

naad 64.
nakend 40, 120.
naald 64.
navel 96.
neigen 223.
ng 103, 306.
nie 40
nieuwsgier 232.
nomzegger 203.
nou 40, 120.

ô 165.
older 241.
oliejager 40
ommers 40, 120.
onwarig 201.
onnet 40.
onnoozele 201.
ontetten 31.
oo 62.
oogelijn 96.
'ooge-muts 199.
oogweiding 191.
opzeggen 201.
opseuteren 40.
overleggens 40.
overtuigend 201.
oud 292.
'out 199.

paên 64.
panden ave 123.
pansuiker 41.
passen 80.
pee 41.
peetzegger 203.
pit 41.
ph 208.
pleijen 41.
pluisteren 223.
pofkonten 41.
pogchelen 30.
pondgaarder 41.
prakken 41.
propjeschieten 41.

raad 64.
raagshoofd 42.
raamd 41.
raet 57.
rait 57.
reef 245.
rêgje 203.
reuzen 80.
Reynart 121.
rijf 42.
rijkdom 42, 120.
ropen 42.
roemen (zich) 230.
rokje 201.
rottinkje 103.
roeder 122.

salet 42.
sanskrit 164.
scharminkel 131.
scharmoes 42.
scharrelen 42.
scharren 134.
scheem 132.
scheminkel 132.
schenden 42.
schendig 201.
schergeant 133.
scherminkel 131.
scherminkelbeen 131.
schiemannen 201.
schieren 133.

schilderen 42, 120.
schoen 62.
schoer 42.
schol 201.
schommel 43.
schort 203.
schout 123.
schreuven 43.
sees (sjees) 201.
sim 132.
simme 132.
simminkel 132.
sintels 43.
sjemeloenig 43.
slampampen 43.
slechts 79.
sleijen 43.
slim 43.
slingerdeslanger 43.
sloei 43.
slons 44.
smakken 44.
smal 86.
smoesjanken 44.
smoesjes 44.
smokkelen 201.
snelletje 44.
snerken 44.
snorwagen 45.
snuffelen 223.
snukker 201.
soe 121.
soleil 92.
sommeil 92.
spatje 45.
spekdief 202.
speten 45.
spinde 261.

sprankel 96.
spreken (op) 45.
standvast 232.
steigen 223.
steiger 223.
steigeren 223.
stijger 45, 120.
stik 45.
stikuit 45.
stoer 202.
strak 202.
strooyen 167.
stug 45.
stuk 45.

tafelbord 45.
taggerijn 45, 121.
tangerijn 45.
talie 45.
tate 203.
teezen 223.
teisteren 223.
tepel 96.
teug 69.
teugeswoordig 202.
tie 202.
tieën 263.
tijl 46, 121.
tikduitje 46
titel 63.
-tjaen 92.
-tje 102.
tjerke 176.
tjettel 176.
tjiez 176.
toch 79.
toe 144.
toot 46.
tooyen 167.
trecht 121.
triesjakken 46.
troet 202.
tsjettel 175.
tusschen (van) 46.

u 159, 294.
ue 63.

uis 202.
'uisje 199.
uitgedos(ch)t 212.
uithaal 46.
uitweiden 188.
uitweidig 193.
uitwijden 189.
nizes (bij) 203.
ulften 203.

vael 127.
valen 121.
veil 253.
veilig 233.
verblijf 46.
verdinghen 123.
vergelden 46.
verhannik 46.
verkouwenis 203.
verswijnen 225.
verswinden 225.
verzwinden 225.
vetel 46.
vingerlijn 92.
visite 63.
voeden 190.
vol 203.
volencel 133.
voorraad 64.
voud 292.
vruchtballetjes 46.
vuil 46.

waert 57.
wairt 57.
watjeskaauw 46.
wedderatie 46.
weegscheet 46.
wegames 174.
weiden 190.
weidig 196.
weidsch 195.
werm 46.
weten 293.
wigam 174.
wijden 189.
wijdsch 197.
wijdweidig 193.
wildweidig 193.

wispeltuur 232.
woed 233.
woedig 233.
worvel 46.
wye 123.

y 218, 221.

zaad 64.
zaddoek 46.
zalen 203.
zemeltrui 46.
zeug 47.
zich 98.
zien 47.
zijmekaar 203.
zijn 72.
zwemmen 203.